DE KRONIEK VAN KOETAI

TEKSTUITGAVE MET TOELICHTING

DOOR

C. A. MEES

320
C27

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0590 4963

320 C27

DE KRONIEK VAN KOETAI

35275

DE KRONIEK VAN KOETAI

TEKSTUITGAVE MET TOELICHTING

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE
AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN
OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS
DR W. VAN DER WOUDE,
HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER
WIS- EN NATUURKUNDE,
VOOR DE FACULTEIT DER LETTEREN EN
WIJSBEGEERTE
TE VERDEDIGEN OP DONDERDAG 24 JANUARI 1935
DES NAMIDDAGS TE DRIE UUR

DOOR

CONSTANTINUS ALTING MEES
GEBOREN TE BATAVIA

MCMXXXV
N.V. UITGEVERIJ V/H C. A. MEES, SANTPOORT (N.H.)

Gedrukt te Wageningen bij H. Veenman & Zonen

INHOUD

Blz.

Eerste Hoofdstuk: Histories overzicht 7

Landschap — Oudste inscripties uit de archipel bij Moearakaman — De naam Koetai vermeld in Nāgarakṛtāgama en in Hikajat radja-radja Pasai — Welk verband tussen hindoe kolonie bij Moearakaman en Koetai? — Er zijn geen Chinese noch Portugese berichten over Koetai — Islamisatie ± 1575. Eerste aanraking met Nederlanders in 1635 (G. T. Pool) — 1673 Vruchteloze onderhandelingen van Frans van Heys — 1686 Koetai en Pasir onder de bondgenoten van de Compagnie opgenomen — Eind 17e eeuw tot 1712 successietwisten in Pasir, veroorzaakt door prinses Bontorambo — 1726 Inval van Wadjorese prins in Pasir en Koetai — Weinig relatie met Indiese regering — 1825 Contract van George Muller (Inspecteur en zaakgelastigde van het Gouvernement voor de Binnenlanden van Borneo) met de Soeltan van Koetai — Muller op tocht door het binnenland vermoord — 1844 Incident met Murray waarbij Belgies oorlogsschip betrokken werd — Ontactvol optreden van Luit. t. z. 't Hooft — Nieuw contract door Weddik's bemoeiingen — 1846 Eerste ass. res. civ. gezaghebber H. von Dewall — Regelmatige verdere Nederlandse invloed.

Tweede Hoofdstuk: De Maleise Geschiedschrijving: een vergelijking der legendariese motieven 24

In histories opzicht op lager peil dan de Middeleeuws-Europese geschiedschrijving — Afstamming der vorsten van Alexander of uit bovennatuurlike geboorte, of van vorst van Madjapahit — Legendariese stof berust voor een groot deel op ontlening; locale kleur geven slechts de legenden tot verklaring van eigennamen — Sedjarah Melajoe — Hikajat radja Bandjar dan Kotaringin — Legende van Soekadana — Hikajat radja-radja Pasai — Hikajat Atjéh — Legende van Tjampa — Hikajat Negeri Djambi — Maleise kronieken zijn heel ongelijk van bewerking en waarde. — Kroniek van Koetai is sober en histories weinig belangrijk.

Derde Hoofdstuk: Aantekeningen 53

Datering van de Kroniek — Datering van islamisatie — Legende van de islamisatie: magiese strijd — De kronieken zijn in het legendariese deel vooral magiese boeken — Feesten zijn magiese ceremoniën — Hanengevechten — Meting van magiese krachten — Getallenmagie — Magie van zwangerschap, eieren enz. — Bij geboorte magies zwak; gevaarlike taboe toestand; versterkt door feesten en het slachten van speciale offerdieren — Kleine kinderen mogen de grond niet betreden — Tidjaktanah en tepoeng-tawar ceremonieën — Magies baden in de rivier en tandvijling — Het belang van de Salasilah van Koetai is vooral de onopgesmukte weergave van al dergelijke oude gebruiken.

Vierde Hoofdstuk: Verkorte weergave van de Salasilah 65

Geboorte van Adji Batara Agoeng Déwa Sakti uit gouden bol, uit de

Blz.

hemel neergelaten — Veertig dagen en nachten op schoot gehouden — Geboorte van prinses Karang Melenoe uit schuim — Zelfde ceremoniën — Tepoeng-tawar — Na vijf jaar betreding van de grond (tidjak-tanah) en baden in de rivier — Koppensnellen om de mensenoffers hiervoor te krijgen — Hanengevechten: eerst met een Chinese vorst die met zijn schip te Djaitan Lajar gekomen was, dan te Broenai, te Sambas, Soekadana en Matan — Adji Batara Agoeng Déwa Sakti krijgt in een droom een aanwijzing om te huwen — Zijn vechthaan ontsnapt en na lange achtervolging bereikt deze het huis van Poeteri Karang Melenoe — Huwelik van Adji B.A.D.S. met Poeteri K. M. — Zij krijgen een zoon Padoeka Nira — Kort daarop verdrinkt Poeteri K. M. zich in de rivier — Adji B.A.D.S. volgt haar bij zijn thuiskomst in de dood — Toen Padoeka Nira volwassen was, huwde hij met de prinses Padoeka Soeri, die uit een bamboegeleding geboren was — Zij kregen 7 kinderen, 5 zoons: Maharadja Sakti, Maharadja Soerawangsa, Maharadja Indrawangsa, Maharadja Dermawangsa, Maharadja Soeltan, en twee dochters Radja Poeteri en Déwa Poeteri — Na overlijden van Padoeka Nira werd besloten de jongste zoon, Maharadja Soeltan, tot vorst uit te roepen; de overige broeders werden menteri — Een schip uit Moeara Kaman met de vorst Maharadja Indra Moelia kwam aan — Maharadja Sakti, Maharadja Soeltan en Maharadja Indra Moelia besloten gezamelik naar Madjapahit te gaan om de adat te leren. — Luchtreis door de hemelse gewesten en de zeven sferen — Aankomst in Madjapahit en audientie bij Berma Widjaja — Lessen van Berma Widjaja aan Maharadja Soeltan; van patih Gadjah Mada aan Maharadja Sakti — Maharadja Indra Moelia wordt verwezen naar Maharadja Soeltan en keert onverrichter zake huiswaarts waar hij een adat naar eigen vinding instelt — Na volleerd te zijn, gaan Maharadja Soeltan en Maharadja Sakti naar Koetai terug, wederom door de lucht en zij krijgen een poort van Madjapahit mee om hun stad mee op te sieren — Terugkomst en stichting van een nieuwe stad — Kroning volgens de adat — Er komt een schip uit Toendjoeng met de vorst Poentjan Karna, die zich te Koetai komt vestigen — Huwelik van Maharadja Soeltan met een prinses Padoeka Soeri en van Poentjan Karna met prinses Radja Poeteri (zuster van Maharadja Soeltan) — Maharadja Soeltan krijgt een zoon Radja Mandarsah en Poentjan Karna een zoon Sri Gambira — De laatste werd rijksbestuurder, toen Radja Mandarsah zijn vader opvolgde — Radja Mandarsah krijgt een dochter, geen zoons — Deze huwt met een kleinzoon van Maharadja Sakti, genaamd Pangéran Toemenggoeng Bajabaja; deze volgt zijn schoonvader op — Op zijn beurt opgevolgd door zijn zoon Radja Makota — Islamisering van Koetai — Regering van Adji di Langgar — Opgevolgd door zijn zoon Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera — Krijgstocht naar Moearakaman, dat na hevige strijd veroverd werd.

Vijfde Hoofdstuk: Tekstuitgave. 109

Beschrijving der Handschriften — Beginselen der uitgave — Maleise tekst van de Salasilah radja-radja didalam negeri Koetai Kerta Negara — Aanhangsel — Enige woordverklaringen.

Eerste Hoofdstuk

HISTORIES OVERZICHT

Borneo's kusten zijn grotendeels begroeid met een uitgestrekte mangrove-vegetatie. Vooral de Rhizophora's, die door hun eigenaardig steunwortelstelsel beter dan de andere bomen en heesters der mangrove in staat zijn aan de golfslag weerstand te bieden, strekken zich diep zeewaarts uit. Zij vormen de buitenste zoom van de soms kilometers brede mangrovegordel. De kusten zijn hierdoor vrijwel ondoordringbaar en Borneo is slechts toegankelik door zijn grote rivieren: de Kapoeas, de Barito en de Mahakam[1]. Tot de enkele aan de kust gelegen oude zeehavens behoort Broenai in Noord Borneo. Hier betraden Europeanen het eerst Borneo's bodem en zij noemden het gehele eiland hiernaar: Boernei of Borneo.

De grote rivieren worden vooral gevoed door de werking van de uitgestrekte wouden, waarmee bijna het gehele eiland bedekt is, en die ook als een voorname oorzaak der betrekkelik koele temperatuur zijn aan te merken. De Mahakam of rivier van Koetai is een brede, machtige stroom, voor grotere stoomschepen bevaarbaar tot Melak, 540 km van de monding en bij hoog water nog 100 km verder tot Long Iram voor stoomschepen van 11 voet diepgang. Van hier af is de benedenloop te rekenen. Zij doorstroomt drie onderscheiden terreinen. Eerst het vlakke land van Moeara Pahoe, dat vroeger wellicht een binnenzee was. Het is dikwijls overstroomd en steeds moerassig. Hier zijn de grote, zeer visrijke meren Semajang en Djempang. Benedenstrooms Soengai Boeloeh begint het heuvel- en bergland dat zich uitstrekt tot aan de delta bij Sanga-sanga. Daar waar de rivier door het gebergte heenbreekt, heeft zij soms een diepte van 100 vadem. Beneden Sanga-sanga splitst de rivier zich in drie armen, waarvan de middelste zich wederom vertakt. De noordelikste arm heet Moeara Beraoe, omdat hierlangs de schepen gaan, bestemd voor of atkomstig van Beraoe, ten noorden van Koetai. De middelste doorvaart is de diepste; deze heet Moeara Bakapai en is voor schepen met 17 voet diep-

[1] Zie Veth, Borneo's Westerafdeeling.

gang bevaarbaar. De zuidelikste monding is Moeara Djawa genaamd, waarschijnlik omdat de schepen van en naar Java deze doorgang kiezen.

Deze natuurlike waterwegen hebben ook de stichters der oudste Hindoerijkjes gevolgd. Zij vestigden zich op talrijke plaatsen in de archipel meest aan de rivieren enigszins landinwaarts, waar zij veiliger waren voor onverhoedse aanvallen en in de onmiddellike nabijheid van de waardevolle producten des lands. Ook in Koetai zijn de sporen van hun vestiging bewaard gebleven. En juist hierdoor treedt Borneo van al de eilanden in de Indiese Archipel het eerst in de geschiedenis. Want de inscripties, die daar gevonden zijn aan de Mahakam in het heuvelland bij Moearakaman zijn de oudste uit de archipel. Dit wil niet zeggen, dat de Hindoes zich in de archipel het allereerst in Koetai gevestigd zouden hebben. Dat zou ondenkbaar zijn, waar de zeeweg toch natuurlikerwijze langs Sumatra en Java voert. Maar een toeval heeft hier zo oude epigrafiese getuigenissen van hindoe-kolonisatie gespaard, welke elders verloren gegaan zijn.

De inscripties bevinden zich op een viertal stenen offerpalen. Gewoonlik waren zulke palen van hout en aan het feit dat hier steen gebruikt werd hebben wij het stand houden der inscripties te danken. Naar hun schriftsoort, het zgn. Pallawa-schrift, werden zij door wijlen Prof. H. Kern en Prof. Vogel gedateerd op ongeveer 400 n. C.[1].

Zij zijn in metries Sanskrit gesteld, taalkundig zuiver, en zij vereeuwigen de offers en geschenken aan priesters van de koning Mūlawarman, zoon van Açwawarman, kleinzoon van de koning Kuṇḍungga. De eerste paal gedenkt een bahusuwarnakam (veel-goud-offer); de tweede de gift van duizend twintig runderen; de derde een gift van levende wezens met een wensboom en een gift van land, terwijl de vierde paal minder goed leesbaar is.

Het treft ons dat zoon en kleinzoon duidelik Sanskrit namen hebben, terwijl de grootvader Kuṇḍungga een naam van twijfelachtige afkomst draagt. Prof. Krom[2] wijst terecht op de

[1] Vogel, The Yupa inscriptions of King Mulawarman from Koetai. B.K.I. 74. (1918). [2] Hindoe-Javaansche Geschiedenis.

mogelikheid dat dit de Sanskrit-vorm van de Indonesiese naam Koendoeng zou zijn en dat wij ons deze persoon dus kunnen denken als het eerste gehindoeïseerde inboorlingenhoofd. Vooral het feit dat hij als een vermaard vorst gehuldigd wordt, terwijl een Hindoe-naam Kuṇḍungga geen vorstennaam zou zijn, is een goed argument voor deze opvatting. Zijn rijk zou dan, veelvuldig bezocht door Voor-Indiese handelaren, steeds meer de beschavende invloed der Hindoes ondergaan hebben, zodat onder zijn zoon Açwawarman de volledige hindoeïsering van hof en ceremonieel zou hebben plaats gehad. Aldus gold Açwawarman en niet zijn vader, als „waṃçakarttā", stichter van het geslacht. In elk geval hebben we ons deze hindoeïsering in de loop van de vierde eeuw voor te stellen.

Op dezelfde plaats bij Moearakaman werden een gouden Wisjnoe-beeldje, een gouden schildpad en andere gouden voorwerpen gevonden.

Of dat koninkrijk toen reeds Koetai genaamd was, is allerminst zeker. Kern meende de stad Yawa-Koṭi, waarvan in de Hindoese geografiese en kosmografiese litteratuur de oudste vermelding voorkomt in Aryabhaṭa's handboek, geschreven 499 n. C., met Koetai te moeten identificeren. Zijn argumenten zijn echter niet erg overtuigend, zodat hij zelf ook de gissing wat aarzelend uitbrengt.[1]. Koṭi betekent immers „punt" en zijn vroegere opvatting dat de samenstelling eenvoudig Javapunt zou betekenen, had slechts tegen, dat dit nooit de naam van een stad is geweest. Anderzijds is de voorvoeging van Yawa bij Koetai moeilik te verklaren. De kennis van het verre Oosten was echter bij de Indiese geografen uiterst gering en vooral waar deze naam bij Aryabhaṭa slechts diende als afstandmeting, mag er niet veel waarde aan gehecht worden.

Tromp vermeldt een mondelinge overlevering, volgens welke Koetai oudtijds „Noesentara" (lees: Noesantara) genoemd zou zijn. Een bevestiging hiervan vond ik toevallig in een handschrift: Bajan al-Asma', geschreven door Sjéch Abdoellah anak Moehammad Bakri, hetwelk voorkomt achter het hs. Beradja Nanti (?) van de heer Knappert.

[1] Verslagen en Mededeelingen Kon. Akademie v. Wetensch., afd. Lett., 2de Rks XI, 1882, blz. 109. Of Verspreide Geschriften. VII, blz. 55—76.

Doch het is duidelik dat deze samenstelling noesa- antara, van Javaanse en niet van Sanskrit oorsprong is. Vermoedelik is met deze benaming ook heel Borneo bedoeld en niet slechts Koetai. De betekenis: Midden-eiland past wel voor Borneo. Het is eveneens duidelik dat een overlevering uit de negentiende eeuw niet licht terug zal gaan tot de vierde eeuw.

De eerste vermelding van de naam Koetai wordt aangetroffen in de Nāgarakṛtāgama, zang 14, I. Men neemt altans algemeen aan dat het daar voorkomende Tuñjung Kute (Toendjoeng Koeté) identiek is met Koetai[1]. In deze zang worden de onderhorigheden van Madjapahit opgesomd. Een bevestiging ervan wordt gevonden in de Hikajat radja-radja Pasai en in de Pararaton. Aan de naam Madjapahit is bij de volkeren van de Indiese archipel onafscheidelik verbonden, die van de geniale rijksbestuurder Gadjah Mada. Toen deze beleidvolle man in 1331 patih en rijksbestuurder werd, stelde hij terstond een programma op voor de verovering en kolonisatie van allerlei streken op Java zowel als van al de bekende en voor de handel belangrijke plaatsen in de archipel. Op welke wijze hij dit programma ten uitvoer bracht, wordt op een enkele uitzondering na nergens vermeld. Doch men krijgt van de landen, die in de tweede helft der veertiende eeuw tot Madjapahit behoorden een lijst en deze is van eerbiedwaardige lengte. Op het toppunt van zijn macht was het rijk onder de vierde vorst Hajam Woeroek (1350-1389), wiens koningsnaam Sjri Ra-

[1] H. Kern, Een oud-Javaansch geschiedkundig gedicht uit het bloeitijdperk van Madjapahit. Ind. Gids 1903 (of Verspr. Geschr.). Bevat vert. van zang 13 en 14 van de Nāgarakṛtāgama.

Fragmenten eener vertaling van den Nāgarakṛtāgama door wijlen Dr J. L. A. Brandes, uitgeg. door Dr F. D. K. Bosch, T.B.G.: deel LVIII (1919).

Op blz. 558 een lijst: Koloniën van Madjapahit. Brandes beschouwt blijkens een scheidingsteken Toendjoeng als afzonderlik van Koetai. Inderdaad is Toendjoeng een ook nu nog bestaande benaming van een landschap hogerop de Mahakam. In de Salasilah is het ook vermeld als het stamland van Poentjen Karna. De lezing van wijlen Prof. Kern als samenstelling (Toendjoeng = lotus) blijft toch moeilik verklaarbaar.

In de Hikajat radja-radja Pasai (ed. Dulaurier pag. 107—109) komt een lijst voor van de onderhorigheden van Madjapahit waaronder negeri Koetai vermeld wordt (109).

djasanagara was. In de inheemse kronieken, zoals de Salasilah van Koetai, komen de vorsten van Madjapahit meestal voor onder de eigennaam Widjaja (Bra Widjaja of Berma Widjaja) naar de afstamming van deze dynastie van Radén Widjaja. Het bestuur over de gehele staat voerde tot 1364 toe de rijksbestuurder Gadjah Mada, die „het volle gewicht van het ganse land was blijven torsen", toen Hajam Woeroek zijn moeder in 1350 opvolgde. Hij was 's vorsten rechterhand en verenigde in zich de functies van: minister van binnen- en buitenlandse zaken en van oorlog; procureur generaal; legeraanvoerder (Bali); regelaar van kraton- en familiezaken (tussenpersoon der leden van de koninklijke familie); raadgever en leider van de koning. Hiervan geeft de Salasilah van Koetai ook enig idee.

Deze Hindoe-Javaanse kolonisatie van de archipel in de veertiende eeuw sluit niet direct aan bij de oude Hindoe-vestigingen. Hij volgt op een periode van enige eeuwen gedurende welke alle contact van de vestigingen met het moederland ontbroken had. Over deze tijd in Koetai is niets anders bekend, dan... het weinige dat de Salasilah ervan meedeelt. Maar te samen met de vondsten van twaalf beelden van zandsteen in de grot van Kombeng en een biezonder fraaie bronzen Boeddha van Kota Bangoen, zijn die mededelingen van groot belang. Prof. Krom was het opgevallen dat „deze beelden afwijkingen vertoonen, wat hun opzet en bewerking aangaat, van de Hindoe-Javaansche kunst, terwijl toch in het algemeen alles wat Borneo later aan Hindoeïsme gekregen heeft, de weg over Java heeft genomen en daarvan zoo duidelijk bewijzen in zich draagt, dat men geen oogenblik behoeft te twijfelen, of het is een Javaansche cultuurstroom waarmede men dan te maken heeft. Wanneer men daartegenover deze sporen van een on-Javaansch Hindoeïsme in de onherbergzame oorden van het binnenland boven de Mahakam aantreft, en diezelfde Mahakam in lagere streken de zooeven besproken inscripties opleverde, die het klaarblijkelijk gevolg eener rechtstreekse invoering van Hindoeïsme waren, dan bestaat er aanleiding zich de vraag voor te leggen, of die beide gegevens ook gecombineerd moeten worden en de beelden van de Kombeng vervaardigd kunnen zijn door de af-

stammelingen van de kolonisten van Moearakaman."[1]

Deze vraag hangt nauw samen met een andere, die Prof. Krom bij algeheel gebrek aan gegevens onbeantwoord moest laten: „of het Hindoeïsme van Koetai sterk genoeg is geweest om te blijven voortbestaan, zij het dan ook bij gemis aan nieuw contact met Voor-Indië in sterk verinlandschten vorm, of wel toen de kolonie aan zich zelf was overgelaten, gaandeweg te gronde is gegaan zonder in de weer geheel inheemsche maatschappij ander spoor na te laten dan de oude steenen met inscripties en bijvoorbeeld enkele beelden of kleine voorwerpen onder de rijkssieraden".[2]

Het Hindoerijk van Moearakaman vindt echter in de Salasilah vermelding. Het is het rijkje waarvan gezegd wordt, dat het een adat van eigen vinding heeft, niet aan die van Java ontleend. De namen van hun vorsten, zoals zij terloops genoemd worden: Maharadja Indra Moelia, Maharadja Satia Goena, Toean Dermasatia, Satiajoeda enz. wijzen onmiskenbaar op Hindoeïstiese afkomst. Dit rijkje werd door Koetai eerst na hevige strijd veroverd in het begin van de zeventiende eeuw, (zie voor datering 3de hoofdstuk) en daarna geïslamiseerd.

In dit licht bezien zou het dus duidelik zijn, dat de oude Hindoe-kolonie van Moearakaman nimmer Koetai geheten heeft, doch dat Koetai pas zijn oorsprong vindt in de Javaanse kolonisatie van de veertiende eeuw aan de monding van de Mahakam. Dat het oude rijk, hierdoor geheel van de buitenwereld afgesloten, nog stand heeft kunnen houden tot de zeventiende eeuw, is een sterk bewijs voor de vitaliteit van deze Hindoe-maatschappij.

Na de Javaanse kolonisatie volgen weer enige eeuwen, waarin ons van buitenaf generlei gegevens omtrent Koetai overgeleverd zijn. De Chinese berichten, die voor zo menige streek van de archipel onze kennis aanvullen vóór het verschijnen der Portugezen, ontbreken voor Koetai geheel[3]. Uit de kroniek vernemen wij dat de islamisatie plaats had onder de regering

[1] Dr N. J. Krom, Hindoe-Jav. Gesch., pag. 74.

[2] Id., pag. 96.

[3] Groeneveldt, Notes on the Malay Archipelago and Malacca, 2d. ed. en Rockhill, T'oung Pao.

van Radja Makota. Dit was in de 2de helft van de zestiende eeuw[1]. Van Makasar uit drong de Islam Koetai binnen, maar de Koetainezen gingen niet tot het nieuwe geloof over alvorens de onder het huis aanwezige varkens en het in de tempajans ingemaakte varkensvlees rustig verorberd te hebben. In nuchtere bewoordingen gezegd betekent dit dat de bekering op vreedzame wijze geschiedde. Eenmaal bekeerd, gevoelden de vorsten zich echter geroepen het nieuwe geloof aan de naburige „varkensvlees-etende kafirs" op te leggen. Dit gaf de stoot tot de veroveringsoorlogen en de grote gebiedsuitbreidingen van Koetai. De kroniek eindigt met de grote oorlog tegen Moearakaman in het begin van de regering van Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera. Omtrent Europeanen wordt niets vermeld. Anderzijds zwijgen ook de Portugese berichten over Koetai[2]; de Portugese handel beperkte zich voornamelik tot de westkust van Borneo.

De eerste aanraking van Nederlanders met Koetai had plaats kort na de beëindiging van de kroniek en tijdens de regering van Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera. In 1635 had de Hoge Indiese Regering een verdrag gesloten met de vorst van Bandjarmasin, die na de verwoesting van deze stad (1618) zijn residentie gevestigd had in het wat hogerop gelegen Martapoera, tot regeling van de peperhandel. Tegenover het monopolie, dat de compagnie verwierf, stond anderzijds de bijstand, die de Nederlanders aan Bandjarmasin zouden verlenen door het aanhouden van een vaartuig of enig volk aan de monding van de rivier, het verdrijven en verdelgen van de Javanen en Makasaren, die tegen 's konings wil in Pasir handel dreven en ten slotte door „'s konings oppergezag door de oproerige en cijnsplichtige vorsten van Coetei en Passir weder te doen erkennen".[3]

[1] Zie 3de hoofdstuk.

[2] João de Barros, Decada primeira, secunda etc. da Asia; Fern. Lopez de Castenheda, Hist. do describomento e conquista da India pelos Portugueses; Mendez Pinto, Les voyages adventureux (trad. du Portugais p. B. Figuier); R. P. J. P. Maffeï, L'Histoire des Indes Orientales et Occidentales; Itinerarium ofte voyage ende schipvaert naar Oost ofte Portugaels Indien door Jan Huyghen van Linschoten; Publicaties van Tiele en Rouffaer over de Portugezen in Indië, in B.K.I.

[3] Mr L. C. D. van Dijk, Neêrland's vroegste betrekkingen met Borneo, den

Als gevolg van dit contract vertrok de commandeur Gerret Thomassen Pool met een smaldeel van 5 jachten en 2 sloepen de 7de October van de rede van Bandjarmasin en voer 7 November 1635 de Mahakam op. Javaanse en Makasaarse schepen vond hij niet meer; blijkbaar was het gerucht van zijn komst hem voor geweest. De onderkoopman Pieter Pietersz begaf zich de 8ste November als afgezant naar de stad om met „de Koning van Coetei, pangoran Ady Patty Cinom Pansgy Amodappa Ingh Martapoera" onderhandelingen te voeren. Hij merkte op, dat de „negorij" goed beschut was door een hoge houten pagger, die van binnen door een wel tien voet dikke aarden wal gesteund werd, en voorzien was „met zes stukken kanon en menigvuldige bassen, musketten, spatten en ander wapentuig", en door 8 à 900 gewapenden bezet was.[1] De besprekingen hadden een vreedzaam verloop: de koning, wien het er vooral om te doen was, zo spoedig mogelik de Nederlandse vloot te zien vertrekken, beloofde al het gevraagde:

1e in het vervolg zijn rijk aan de Javanen, Makasaren en andere vreemde handelaars te ontzeggen;

2e zich weder onder het oppergezag van Martapoera te stellen;

3e de vrije onbelemmerde handel in zijn landen alleen aan de Bandjarezen en Nederlanders, met uitsluiting van alle andere natiën te vergunnen.[2]

Aldus het doel van zijn tocht vervuld ziende, vertrok Pool nog die zelfde avond van Koetai naar Pasir, met geschenken en een brief van de koning voor de Gouverneur-Generaal. Wat de aanspraken van Bandjarmasin op Koetai betreft, die waren voorzover na te gaan is, eenzijdig. Mogelik heeft oorspronkelik de stichting van Koetai door Hindoe-Javaanse kolonisten van Bandjarmasin uit plaats gehad en zijn deze aanspraken nog hieruit overgebleven. In de brief aan de G.G. wordt deze kwestie dan ook diplomatiek omzeild. De koning is bereid zich met de Nederlanders en Bandjarmasin te verenigen.

Solo-Archipel, Cambodja, Siam en Cochin-China, A'dam 1862.

[1] Mr L. C. D. van Dijk, Neêrland's vroegste betrekkingen met Borneo, den Solo-Archipel, Cambodja, Siam en Cochin-China, A'dam 1862.

[2] Id.

De tocht van Pool is van groot belang voor de datering van de Salasilah. Deze was reeds vóór dit tijdstip afgesloten (zie 3de hoofdst.). De verdere historie van Koetai kan dus met ons onderwerp in geen enkel verband staan. Slechts terwille van een algemeen orienterend overzicht zullen de betrekkingen der Nederlanders tot Koetai hier in het kort vermeld worden.[1]

Voor de handelsrelatien met de Compagnie had de tocht van Pool niet het belang dat art. 3 van het verdrag, nog onderstreept door een schenking van 39 stukken was, welke Pool meekreeg, zou doen verwachten. De onbekendheid met Koetai en de geringe verwachtingen die men te Batavia van deze relatien koesterde waren daarvan de eerste oorzaak; vervolgens waren ongetwijfeld de verwikkelingen met Bandjarmasin hierop van invloed. In 1638 waren daar alle Nederlanders verraderlik vermoord, de loge werd geplunderd en verwoest. Gedurende 22 jaar waren de betrekkingen met dit rijk verbroken (tot 1660). In alle oorden van Indië rees de ene moeilikheid na de andere en op vele plaatsen was een aanzienlike scheepsmacht vereist. De blokkade van de baai van Goa en het beleg van Malaka hield het grootste deel van onze vloot gebonden, daarnevens was door de koning van Kandia op Ceylon onze hulp tegen de Portugezen ingeroepen; ook in de Molukken was het voortdurend onrustig. Bij dit alles geraakte Koetai in het vergeetboek.

In 1671 deed de onderkoopman Paulus de Bock Koetai aan. Dat was niet opzettelik; hij was op weg naar de Soeloe-archipel, doch het was te laat in het jaargetijde. In Koetai werd hij met grote achterdocht ontvangen en de ten slotte toegestane handel was weinig voordelig. Na Beraoe te hebben aangedaan, zeilde hij opnieuw naar Koetai op, om een brief voor de Hoge

[1] Carl Bock, Reis in Oost-Zuid Borneo. Van Koetei naar Bandjarmasin, Hist. inleiding door S. W. Tromp; S. G. Knappert, Overzicht van Koetei, B.K.I. (1905), p. 588; Mr v. Dijk, Neerland's vroegste betrekkingen; A. R. Weddik, Bekn. overzicht van het rijk van Koetei op Borneo. Ind. Arch., 1ste jaarg., deel I (1849), blz. 78—105 en 123—160; H. von de Wall, Vervolg van het extract uit de dagelijksche aanteekeningen van den civielen gezaghebber van Koetei en de oostkust van Borneo. Ind. Arch., 2e jaarg., Deel III (1850); J. Hageman Jcz., Bijdrage tot de geschiedenis van Borneo. T. B. G., deel VI, N.S. deel III (1857); Cense, De Kroniek van Bandjarmasin.

Indiese Regering in ontvangst te nemen.

Korte tijd hierna werden handelsrelatien met Pasir aangeknoopt. Van de aanvang af werd die handel echter belemmerd door de onenigheden tussen Pasir en Koetai. Een bepaalde oorlogstoestand was het niet, maar men deed elkaar voortdurend op kleine schaal afbreuk door plundering en mensenroof. Zo verkeerde het land steeds in een toestand van onveiligheid, waardoor vooral de handel schade ondervond. In 1673 besloot men daarom de schipper Frans van Heys naar Koetai af te vaardigen om vredesonderhandelingen aan te knopen. Uit zijn relaas blijkt hoe de Koetainezen doof bleven voor zijn vertogen, zodat hij onverrichter zake moest vertrekken. Als eindoordeel geeft hij de Regering in overweging: „Somma Sommarium sijn dese Coetiers altemael schelmen die waardigh sijn haer wat op de muts te geven, 'twelk gemackelijck geschieden kan wandt men kan tot boven voor haer negorij komen met schepen die 10 à 12 voet diep gaan, en schieten haer plancken pagger onder de voet dat het Rammelt, 'tis waer daer liggen 7 stucken en 200 bassen in, 'twelck een goede ontongh voor de E. Compe soude sijn" (enz.).

Toch liet de regering zich door deze goede oentoeng niet verleiden om in te grijpen; de zaken bleven dus zoals ze waren, vooral om de uiterst geringe verwachtingen, die men van Koetai koesterde. Uit de generale missive van 23 Nov. 1675 blijkt de toestand nog onveranderd te zijn: „continueerende de oneenigheijt tusschen passir en coete nogh even opstinaet, sulx daer soo lange dat duert niets te verrigten sal vallen"...

Jaren lang komt zelfs de naam Koetai in de Generale Missiven niet voor. Toch vallen er in deze tijd velerlei verwikkelingen te vermelden. In 1686 begaven de vorsten van Pasir en Koetai zich gezamelik naar Celebes, waar zij door Aroe Palaka naar het kasteel Rotterdam werden gebracht. Hier werden zij door de president Willem Hartsinck onder de bondgenoten van de Compagnie opgenomen. Men zou uit deze gezamelike reis kunnen opmaken, dat inmiddels de vijandelikheden tussen Pasir en Koetai geëindigd waren. Mocht dat voor het ogenblik al zo zijn, dan is de vrede toch niet van langen duur geweest. De Pasirse prinses Bontorambo maakte aanspraak op de

troon. Zij was een dochter van Kronrong, rijksbestuurder van Goa, die tijdens zijn ballingschap in Pasir met een Parsirse prinses was gehuwd. Haar aanspraken werden zoals begrijpelik is, door het hof van Goa gesteund. Tot overmaat van ramp huwde zij nog met de vorst van Koetai, die dus mede in het Pasirse conflict betrokken werd. De Raad van Makasar heeft talloze malen deze kwestie moeten behandelen. Steeds besliste zij ten gunste van Pasir, maar de tegenpartij onderwierp zich niet aan die uitspraak. In verscheidene Generale Missiven wordt de kwestie van „dat onrustige wijf Crain Bontoramboe" vermeld en het was stellig met een zucht van verlichting dat in de Gen. Missive van 26 Nov. 1713 geschreven werd: „De welbekende macassaerse princesse van bontorambo nigt van den goasen rijxbestierder Crain Bonto Songo de landen van passir nu eenige jaren lang ontrust en benauwt hebbende is eijndelijk tot Coutij in de maand 9ber 1712 komen te overlijden"... enz. „waerdoor thans het koninkje van passir weder wat adem sal konnen scheppen".

Inderdaad schijnt de rust toen voor een tiental jaren bestendigd te zijn, doch in 1726 wordt melding gemaakt dat de vorst van Pasir door de zwervende Wadjorese prins Aroe Singkang uit zijn land verjaagd was.

De Raad te Makasar oordeelde het geval echter te onbelangrijk om in te grijpen. Zelfs toen Aroe Singkang Koetai eveneens door geweld van wapenen veroverd had, oordeelde men de zaak „van geen nut voor d' E. Comp." Nadere berichten omtrent deze periode ontbreken, doch lange tijd heeft de vreemde overheersing niet geduurd, want in 1739 ontving de opperkoopman Nicolaas Crul te Semarang een brief van „Maslag Godin Edris" Sultan van Koetai, met het doel handelsrelatien met de Compagnie aan te knopen. Hieruit blijkt dus in elk geval dat de oorspronkelike dynastie weer aan het bewind was en de rust was weergekeerd. De verbasterde naam zal wel gelezen moeten worden als Soeltan Moeslih oed-Din Idris. Tromp's geslachtsregister vermeldt echter in 1739 Soeltan Moehammad Idris en daarna: Soeltan Moehammad Moeslih-oed-Din.

De relaties met Koetai bleven echter voor en na van mini-

male omvang. Wij vermeldden reeds dat Bandjarmasin aanspraak maakte op het oppergezag over Koetai, een aanspraak die van de andere zijde niet erkend werd, en waarvan ook niet na te gaan is, waarop ze berust. Inmiddels werden de relaties van Bandjarmasin met de Compagnie steeds nauwer. Dit leidde er vanzelf toe dat de Indiese regering de aanspraken van dit rijk op de Oostkust van Borneo erkende. In het jaar 1756 sloot de opperkoopman Paravicini — een politiek charlatan — twee contracten met Bandjarmasin, een met de vorst zelf, en een met de kroonprins. Volgens het eerste zou de compagnie zich verplichten de afgescheurde provincien aan de oostkust, o.a. Pasir, Koetai en Beraoe te heroveren, waartegen zij uit de inkomsten dier „provinciën" jaarliks 80 pikols vogelnesten, 160 pikols was en 340 tail goud zou ontvangen, waarvan Koetai alleen 20 pikols vogelnestjes en 40 pikols was zou opleveren. Het contract met de kroonprins was nog voordeliger; daarin „wordt gansch Borneo met zijn ap- en dependentiën, rijken en provinciën, tot een leen en de Vorst tot een vasal of leenman van de Edele Compagnie gemaakt." Dit contract zou van kracht worden, zodra de kroonprins met behulp van de Compagnie zich van de regering zou hebben meester gemaakt. Deze gewrochten van Paravicini werden te Batavia allerminst gunstig ontvangen; toch hebben zij niet het onheil gesticht, dat men ervan kon verwachten. Wel beriep de sultan van Bandjarmasin zich er in 1758 op, toen hij tot peperverzending was overgegaan buiten de compagnie om, dat ook van haar kant nog niet was voldaan aan de beloften in zake de verovering der „afgescheurde provinciën", maar practies bleef alles bij het oude.

De Indiese Regering geraakte slechts al te gemakkelik meer en meer onder de invloed van de fictie dat Bandjarmasin over heel Borneo het oppergezag uitoefende. De consequentie hiervan bleek uit het contract van 1787. Nadat Bandjarmasin meer en meer verzwakt was en zonder de hulp der Compagnie niet in staat was weerstand te bieden aan een inval van Boeginezen uit Pasir en Poelau Laoet, besloot de soeltan Soeléman Said Doelah, om zijn dynastie te redden en aan zijn land een vreedzame ontwikkeling te waarborgen, zich te begeven onder

de onmiddellike schut en bescherming van de Nederlandse compagnie. Hij deed dus ten behoeve van de Compagnie afstand van het „Koninkrijk Bandjarmasin in alle deszelfs uitgestrektheid en grenspalen", om deze landen weer van de Compagnie in erfelik leen te ontvangen. Op deze wijze geraakte zonder voorkennis der betreffende landstreken o.a. geheel Oost Borneo in het formeel bezit der Compagnie. Inmiddels veranderde aan de toestand aldaar niets; van Koetai werd na 1787 precies even weinig notitie genomen als te voren.

Dezelfde opvatting heerste nog toen 1 Januari 1817, na het Engelse tussenbestuur, een nieuw contract met de soeltan van Bandjarmasin gesloten werd door J. van Boekcholtz, met Ampliatie- en Alternatiecontract d.d. 13 September 1823 door Mr J. H. Tobias. Eerst hierna begon men te Batavia in te zien, dat de afstand van de rijkjes aan Borneo's Oostkust, waaronder Koetai, niets te betekenen had, aangezien deze gewesten het oppergezag van Bandjarmasin niet erkenden. Om onze verhouding met de „afgestane" rijkjes nader te regelen werd aan George Muller, met de titel „Inspecteur en Zaakgelastigde van het Gouvernement voor de Binnenlanden van Borneo", opdracht gegeven de toestand dezer gewesten op te nemen en met de Vorsten aldaar contracten te sluiten.

In Koetai slaagde hij boven verwachting met zijn opdracht; 8 Augustus 1825 kwam een contract tot stand met de soeltan Moehammad Saléh oed-Din waarbij deze zich onder de bescherming van het Nederlandse Gouvernement stelde. Hij droeg aan het Gouvernement over: de rechtspleging; de in- en uitgaande rechten; de pachten en verpachtingen; het koppengeld der Chinezen; en het recht om desverkiezende diamant-, goud- of andere mijnen te doen bewerken. Hiertegenover ontving de soeltan een schadevergoeding van 8000 ropijen in het jaar met een ev. vermeerdering indien de helft der inkomsten het bedrag van 8000 ropijen te boven zou gaan en een billike schadevergoeding aan alle personen die hierdoor enige schade mochten lijden.

Nog diezelfde maand aanvaardde Muller, overeenkomstig zijn opdracht, de reis naar de binnenlanden, met het doel om van de bovenstroom van de Mahakam dwars door het schei-

dingsgebergte de bovenstroom van de Kapoeas te bereiken. Deze reis werd hem door de Koetainezen zeer afgeraden. Zij zagen ook buitengewoon ongaarne directe aanraking van vreemdelingen met de Dajaks van hun achterland. Muller heeft de reis ook niet volbracht; hij werd door de Dajaks vermoord. Volgens H. von Dewall en S. C. Knappert, beide ass. residenten van de Ooster afd. geschiedde de moord buiten Koetai's grondgebied. Het is jammer dat niet terstond een onderzoek naar de moord werd ingesteld; de verhouding tussen het Gouvernement en de Soeltan, die ervan verdacht werd lastgever van de moord te zijn geweest, zou er zuiverder door geworden zijn. De beschuldigingen tegen de soeltan gingen uit van Dalton, een Engelse fortuinzoeker die van 1827—1828 Koetai bereisd heeft. Als getuige is deze over het algemeen niet al te betrouwbaar. Het Nederlands-Indies Gouvernement had echter zijn handen te vol met de Java-oorlog, om zich met Koetai te bemoeien. Het wantrouwen tegen Koetai bleef zodoende latent en dit leidde in 1844 tot een samenloop van zeer betreurenswaardige incidenten. De Engelsman James Erskine Murray, wien wellicht het voorbeeld van James Brooke voor de geest stond (die in Serawak op Borneo's westkust tot Radja gekroond werd en een dynastie vestigde) was met twee gewapende schepen de Mahakam binnengelopen. Hij noemde zich radja Moeri en werd dan ook te Samarinda met vorstelike eerbewijzen ontvangen. Zijn wensen om een stuk grond aan te kopen tot het oprichten van een versterkt etablissement, wilde men echter niet vervullen. Ook nam men er aanstoot aan, dat hij de 'adat en de etikette voortdurend schond. Hij was b.v. in strijd met de 'adat van Tengaroeng verder gevaren tot Kota Bangoen, afschoon de soeltan hem verzocht had bij Tengaroeng op zijn komst te blijven wachten. Met veel aanmatiging bleef Murray zijn eisen handhaven. Ten slotte maakte hij zijn plan bekend om naar de Dajakstreken door te varen. Dit deed de maat van verbittering, die zijn optreden reeds gewekt had overlopen en het volk liep te wapen. De Engelsen openden het vuur op Tengaroeng en bij een der eerste schoten werd iemand gedood in de Kraton. Natuurlik werd het vuur beantwoord en de Engelsen vluchtten zeewaarts. Langs de rivieroevers en in kleine

bootjes werden zij door de woedende bevolking achtervolgd. Zo bereikten zij eindelik de monding in de donkere nacht. Daar werd Murray zelf dodelik getroffen door een der laatste kogels uit de achtervolgende prauwen. Inmiddels wisten de Engelse schepen te ontkomen.

Door een ongelooflik toeval geschiedde het nu, dat juist in deze zelfde nacht een Belgies oorlogsschip met bestemming naar Manilla voor de monding van de Mahakam op een zandbank geraakte. Bij het ochtendgloren werd het door de Koetainezen opgemerkt. Wel was het uiterlik anders, de vlag een andere, en voerde het slechts 2 kanonnen, terwijl de schepen van Murray elk met 5 stukken bewapend waren, doch voor de Koetainezen, die nog leven tussen legende en werkelikheid betekende dit niets. Was niet evenzo in hun „Salasilah" een vluchtende Chinese wangkang door de bovennatuurlike macht van hun vorst in een rots veranderd? Wat anders zou het dan zijn dan wederom deze „sakti" van hun soeltan die het vijandig schip tegenhield buiten de riviermonding? Zeker had de tovermacht der vijanden de gedaante van het schip veranderd om hen op een dwaalspoor te brengen!

De Belgiese bemanning vluchtte in de sloepen, toen in de vroege ochtend de grote menigte prauwen strijdvaardig op hen afstevende; het schip werd geplunderd, de twee kanonnen als buit meegenomen.

Zoals te begrijpen is, wekte het verhaal, dat de Belgiese vluchtelingen te Makasar van deze overval deden grote beroering. Men wist niets van de geschiedenis met de Engelse schepen af en meende hier met een geval van de brutaalste zeeroof te doen te hebben. Een eskader onder leiding van de Luit. t. z. 1ste kl. 't Hooft werd van Makasar afgezonden om de zeerovers te straffen. Inmiddels was men in Koetai niet gerust geweest; men vreesde de terugkomst der Engelsen en had een versperring in de rivier aangebracht. 't Hooft, die met een vooropgezette overtuiging aangekomen was, zag in deze versperring een verder bewijs van de kwaadwilligheid der Koetainezen. Het verhaal omtrent de Engelsen dat hij toen vernam, kwam hem volslagen ongelofelik voor. Natuurlik was het dat van zijn standpunt ook, omdat de stranding van het Belgiese

schip juist in die zelfde nacht een ongehoord toeval was. Zodoende trad hij biezonder ruw en taktloos op en werd nog meer in zijn vaste overtuiging versterkt, toen hem de Belgiese kanonnen uitgeleverd werden, die zich in het bezit van de soeltan bevonden. Tot Tengaroeng opgevaren, liet hij deze stad, die verlaten was, in brand steken. Alle huizen en de fraaie, goed onderhouden moskee werden in de as gelegd. Daarna keerde hij terug naar Samarinda. Hij legde de stad een schatting op van 60.000 Realen en toen er niet meer dan f 4000 aanwezig bleek te zijn nam hij drie gijzelaars mede om voor het ontbrekende borg te staan.

Het Nederlands-Indiese Gouvernement zag echter in dat de zaak hiermee niet geregeld was. De Engelschen hadden zich beklaagd en dreigden met het zenden van een expeditie om de moord op Murray te wreken. Hieruit bleek wel heel duidelik de onjuiste voorstelling van 't Hooft. Een nieuw onderzoek was dringend nodig. Daarmede werd Weddik belast; tevens had hij opdracht de gijzelaars terug te brengen en de door Samarinda gestorte gelden te restituëren. Als resultaat van Weddik's bemoeiingen tekende soeltan Moehammad Salih oed-Din 11 October 1844 een nieuw contract, waarbij hij het oppergezag van het Nederl. Indiese Gouvernement erkende, dat zou worden uitgeoefend door de Resident ter Zuid- en Oostkust van Borneo, zetel houdende te Bandjarmasin. Spoedig werd zelfs een assistent-resident, civiel gezaghebber voor Koetai en de Oostkust van Borneo, aangesteld. Dat was de heer H. von Dewall, die in 1846 zijn functie aanvaardde en die door zijn belangrijke reizen en beleidvol bestuur veel heeft bijgedragen om ons gezag op de oostkust voorgoed te vestigen.

Er zijn nadien bij de troonsbestijging van opvolgende soeltans herhaaldelik vernieuwingen en verbeteringen in de contracten aangebracht, maar dit is zeker: nooit zijn er moeilikheden in de verhouding van het Koetaise soeltanaat tot het Ned. Indiese Gouvernement gerezen. De Koetaise soeltans hebben zich altijd de betrouwbaarste en aanhankelikste vazallen van het gouvernement betoond. Dit is vooral gebleken tijdens de Bandjarmasinse oorlog. Gestadig aan werd door supletoire contracten de invloed van het gouvernement steeds

groter. Zo wordt b.v. in 1896 de verplichting opgelegd, dat de in- en uitvoer van vuurwapenen en buskruit of ammunitie gedekt moet zijn door een schriftelike vergunning van de resident der Zuider- en Oosterafdeling van Borneo; in 1898 werd bepaald dat het recht tot verwijdering van personen, gevaarlik voor de openbare rust en orde zou berusten bij de Gouverneur Generaal; in 1900 werd aan het Ned. Ind. Gouvernement overgedragen het recht tot heffing van in- en uitvoerrechten en accijnsen, het recht tot invoer, bereiding en verkoop van opium, id. van zout, het recht tot het doen houden van dobbelspelen, en het recht tot het heffen van doorvoerrechten te Tengaroeng, enz.

De belangrijkheid van Koetai is sinds de aanvang van de twintigste eeuw gestadig toegenomen. De Nederlandse ondernemingsgeest heeft er een rustig arbeidsterrein gevonden. Wie nu Koetai zegt, wekt associaties met petroleum en steenkool, met de Oost Borneo Mij. en de Tarakan Petroleum Mij. Het goud dat de oudste Hindoe-kolonisten bij Moearakaman op primitieve wijze uit de aarde wonnen, is vervangen door het moderne goud, zwart en vloeibaar.

Tweede Hoofdstuk

DE MALEISE GESCHIEDSCHRIJVING: EEN VERGELIJKING DER LEGENDARIESE MOTIEVEN

In een karakteristiek van de inheemse Indiese geschiedschrijving, welke Djajadiningrat gaf[1], werd de Javaanse geschiedschrijving vergeleken bij de Middeleeuws Europese. In beide werd een grote ruimte ingenomen door mythiese elementen. De afstamming der Middeleeuwse personen van Adam af over de helden van de Trojaanse oorlog, vindt zijn tegenhanger in de genealogieën van de Javaanse geschiedschrijving, ontleend aan de Mohammedaanse heiligen-legenden en aan de Voor-Indiese heldensagen. Maar in histories opzicht valt de vergelijking zeer ten nadele van de Javaanse geschiedschrijving uit. De Javanen misten kritiek ten enenmale, het begrip geschiedvorsing kenden zij niet.

De Maleise geschiedschrijving is in wezen niet verschillend van de Javaanse, wel in uitwerking. Nergens vindt men afstammingen aan de Voor-Indiese sagen ontleend, maar er spreekt dikwijls een sterke Perziese invloed uit, zo b.v. in de afstamming der vorstenhuizen van Iskandar Doel Karnain (Alexander met de horens). Volgens de Perziese voorstelling, die men o.a. in de Sjah Nameh vindt, was deze een zoon van de Perziese koning Darab. Darab was door zijn moeder, de koningin Hoemai in een kistje in de Euphraat geworpen. Hij werd gevonden en opgenomen door een bleker, wiens vrouw juist haar kind door de dood verloren had. Toen hij opgroeide, kwam zijn aanleg aan de dag. Tot het wasbedrijf voelde hij zich niet aangetrokken, maar hij muntte uit in alle wetenschappen en verrichtingen van edellieden. Toen er een inval plaats had van de Keizer van Roem (sic!) nam Darab dienst in het Perziese leger en onderscheidde zich zo buitengewoon, dat algemeen de aandacht op hem viel. Koningin Hoemai herkende hem aan een juweel, dat hij aan zijn arm bevestigd had en gaf

[1] Hoesein Djajadiningrat, Critische Beschouwing van de Sadjarah Banten. Diss. Leiden 1913, pag. 289—311.

hem met vreugde de regering over. Toen Darab koning van Perzië geworden was, viel hij spoedig Roem aan, waar toen Failakoes (Philippus van Macedonië) regeerde. Bij de vrede kreeg hij diens dochter Nahid tot vrouw. Toen deze zwanger geworden was, verzweeg zij dit voor haar omgeving, maar vroeg verlof, haar vader te bezoeken. Zij bleef in Roem en baarde daar een zoon Iskander. Daar Failakoes geen zoon had, nam hij deze kleinzoon als eigen kind aan en verzweeg de geboorte voor Darab. Darab kreeg bij een andere vrouw een zoon, Dara (Darius).

Het is niet zo zeer om de genealogie van Iskandar als wel om de gehele legende van Darab, die in een kistje in de Euphraat geworpen was, dat deze episode hier weergegeven wordt. De Maleise voorstellingen der genealogie zijn verward. In de Tadj oel Salatin of Makota segala Radja-radja[1] komt een geslachtsreeks voor van Adam af over al de Perziese koningen van de Sjah Nameh, doch zonder verder verband. In de geschiedenis van Tamboesi loopt de geslachtslijst van Adam af over een reeks van profeten, daar gewint Ezau Iskandar Doel Karnain. Nog verwarder is de afstamming van Iskandar in de Kitab Oendang-oendang Minangkabau, maar wel vindt men hier een verklaring van de titel Doel Karnain.

Alle geschiedschrijving is begonnen met genealogie en de Maleise is dit allereerste stadium nog nauweliks ontgroeid. Bovendien is de waarde der Maleise kronieken zeer ongelijk: de meesten mogen op de naam geschiedschrijving feitelik geen aanspraak maken, een benaming die wij inmiddels gewend zijn cum grano salis op te vatten. Het is dan ook niet de bedoeling, zo dit al mogelik zou zijn, doorlopende vergelijkingen te maken van de Maleise geschiedschrijving met de Javaanse en andere, noch met allerhande geschriften, zoals de wijsgerige en zedekundige werken, historiese romans, Pandjiverhalen, enz. Indien wij een vergelijking zullen beproeven te geven van de voornaamste echte Maleise kronieken, mag men daarvan niet meer verwachten, dan dit inleidende hoofdstuk beoogt: een

[1] Uitg. Roorda v. Eysinga blz. 102—103.

globaal overzicht te verkrijgen van de legendariese stof en de samenstelling der kronieken. Hierdoor zal ons onderwerp De kroniek van Koetai in het verband geplaatst worden, waarin het behoort en veel dat op het eerste gezicht onbegrijpelik lijkt, van zelf zijn verklaring vinden.

Het ligt voor de hand, dat het historiese deel der kronieken zich over het algemeen niet tot vergelijking leent. Een uitzondering hierop vormt de Hikajat Radja-radja Pasai, die ook in histories opzicht te vergelijken is met een episode uit de Sedjarah Melajoe, waar dezelfde stof in verkorte en enigszins andere vorm behandeld wordt. De vergelijking leidt tot de conclusie, dat ook de min of meer historiese feiten gekleurd worden en dienstbaar gemaakt aan de belangen van het vorstenhuis, dat de kroniek liet maken. Over het algemeen ligt de historiese waarde van de Maleise kronieken in het laatste gedeelte, waar de vervaardiger zijn eigen tijd behandelt.

De aanvang is gewoonlik legendaries en dient vooral om de goddelike of verheven oorsprong van het vorstenhuis te doen uitkomen. Die afstamming wordt in enkele kronieken teruggebracht tot de zo indrukwekkende figuur van Iskandar Doel Karnain, bij andere op rechtstreekse goddelike inwerking door een bovennatuurlike geboorte, zoals uit een van de hemel neergelaten gouden bol, uit bamboegeleding of bloem, uit zeeschuim, enz.; enkele overleveringen in Zuid- en West-Borneo knopen de afstamming vast aan een roemruchte naam, een Bra Widjaja van Madjapahit[1]. Dit legendariese gedeelte van de Maleise kronieken vertoont zoveel punten van overeenkomst, dat een vergelijking alleszins interessant is. Het blijkt, dat de daarin voorkomende motieven volstrekt niet op eigen vinding berusten, maar internationaal zijn en behoren tot de sprookjesschat van de gehele wereld.

Een uitspraak omtrent de Maleise kronieken, dat „wie die mythen en legenden neemt voor hetgeen zij zijn, daarin kostbare bronnen heeft voor de kennis van het karakter des volks[2]", is in algemene zin stellig onjuist, aangezien die mythen niet

[1] Veth, Zuider- en Westerafd. van Borneo, dl I pag. 186 env.

[2] Prof. Dr. Snouck Hurgronje, Nog iets over de Salasila van Koetei B.K.I. 5. III blz. 109.

zelf uit het volk ontstaan zijn. Aan de andere kant is het volk door een vast geloof er aan, er wel mede vergroeid. Evenzo is het gesteld met de „gegevens omtrent wetten en instellingen, die het volk heilig houdt"[1]. Het staat vast, dat deze voornamelik op ontlening berusten, maar niettemin zijn die instellingen, na in de kroniek gecodificeerd te zijn, inderdaad een wezenlik bestanddeel van het hofceremonieel geworden. In de kroniek van Koetai wordt uitvoerig deze adat beschreven, die ontleend zou zijn aan het hof van Madjapahit. Maar zoals Cense reeds opgemerkt heeft, blijkt de schrijver van deze kroniek bekend te zijn geweest met geschriften als de Makota segala radja-radja en de Javaanse zedekundige litteratuur. En hetgeen hij ons opdist als lessen, die Maharadja Soeltan en Maharadja Sakti in Madjapahit van Berma Widjaja en patih Gadjah Mada ontvangen, is hoofdzakelik daaruit geput[2]. De passage, waarin het geval behandeld wordt, dat een koningin het land regeert, is bijna woordelik gelijkluidend met pag. 63/64 van Makota segala radja-radja (uitg. Roorda van Eysinga). De uitvoerige passage van de 21 lessen voor de menteri is eveneens aan het zelfde werk ontleend (uitg. R. v. E. pag. 139/41). De opsomming van personen aan wie men een sembah verschuldigd is, nl. goeroe, vader, moeder, vorst en echtgenoot vindt zijn voorbeeld in de Woelang Réh (Inhoudsopg. C. Poensen in M.N.Z. G., XIV, p. 267/8[3]). En wat zou er naar onze eerste gedachte wel meer als bij uitstek eigen en oorspronkelik beschouwd mogen worden dan de voorschriften voor de kleding, die de vorstelike personen bij verschillende gelegenheden dragen en die ook tans nog grotendeels zorgvuldig opgevolgd worden! Dat zelfs deze door de schrijver van de kroniek van Koetai ontleend zijn en wel woordelik aan de Pandjiverhalen moet wel de deur dicht doen voor de laatste verwachting, dat wij in de kronieken iets zouden kunnen vinden omtrent oude, oorspronkelike overlevering in verband met het „karakter des volks". Het „volk" heeft aan het tot stand komen der kronieken nimmer part of deel gehad. Wij kunnen dan ook volko-

[1] Dr. Snouck Hurgronje, alsvoren.
[2] A. A. Cense, De Kroniek van Bandjarmasin, blz. 139.
[3] Zie ook Cense blz. 140.

men Cense's conclusie onderschrijven, die hier aangehaald moge worden: „Uit de bonte mengeling van verhalen, die wij in de kronieken aantreffen, blijkt hoezeer ook de inlandsche geschiedschrijvers de stelregel: je prends mon bien où je le trouve, huldigen. Men moet dan ook niet te spoedig een verhaal als plaatselijke legende beschouwen, waaruit men zekere historische feiten zou kunnen distilleeren. Veelal toch worden ter verklaring van inheemsche gebruiken, plaatsnamen, eigenaardige gesteldheden van het terrein, van elders ontleende verhalen pasklaar gemaakt naar gelang van de plaatselijke omstandigheden. Overal ter wereld kan men dit verschijnsel opmerken".

Het ligt voor de hand, dat de kronieken een genre geworden zijn, waar langzamerhand zekere geijkte normen voor ontstonden. Geen vorstenhuis, dat zich zelf respecteerde, kon het ten slotte zonder kroniek doen. Een dergelijk geschrift vormt als het ware een der peilers van het koningschap. Met de primitieve eerbied voor het geschreven boek beschouwde men dit als een onbetwistbaar testimonium voor de echtheid, de adeldom, de verhevenheid van het vorstelik geslacht.

Het eerste en naar inheemse begrippen voornaamste punt van een kroniek is de oorsprong van het vorstenhuis. In de Sedjarah Melajoe, de belangrijkste der Maleise kronieken, gaat de afstamming terug op Iskandar Doel Karnain. Er blijkt hier zelfs een histories besef aanwezig te zijn, dat het ontstaan van de Maleise rijkjes eerst vele eeuwen na Alexander kon plaats hebben, zodat een reeks van Aziatiese vorsten in de stamboom van de stichter van het Maleise vorstenhuis werd opgenomen. Iskandar Doel Karnain was na overleg met zijn eerste minister, Nabi Chider, in Hindoestan gehuwd met de dochter van zijn tegenstander Radja Kida Hindi.

Uit dit huwelik stamde een lange reeks vorsten, waarvan vooral Radja Soeran vermelding verdient. Deze was machtiger dan al zijn voorgangers en slechts China was niet aan hem onderworpen. Hij verzamelde een enorm leger om dit land te veroveren en onderwierp al de landen, die op zijn weg lagen. Zoo bereikte hij ten slotte het land van de vorst Ganggi Sjah

Djohan. Strijd ontbrandde, maar Radja Soeran, gezeten op een grote strijdolifant, wist de stadspoort te verbrijzelen en zijn vijand te overweldigen. Hij huwde met Poeteri Gangga, de zuster van Radja Ganggi Sjah Djohan. Vervolgens trok hij verder naar Glang Kioe. De koning van dit land, genaamd Radja Tjoelin verzamelde zijn geweldig leger. Aan de oever van de rivier gekomen, zag hij het leger van zijn tegenstander en zeide in het Siamees: „Roep hen". Sindsdien heet deze rivier Panggil. Na een geweldige strijd sneuvelde Radja Tjoelin en werd de stad Glang Kioe door Radja Soeran veroverd. Hij huwde met de dochter van zijn tegenstander, Poeteri Onang Kioe. Vervolgens trok hij verder naar Tamsak. De vorst van China maakte zich ongerust over deze opmars. Een van zijn ministers verzon echter een list. Hij rustte een boot uit met fijne verroeste naalden en plantte er grote bomen op. Hij liet de boot bemannen door oude en tandeloze mensen. Aldus vertrokken zij naar Tamsak. Toen Radja Soeran vernam, dat er een boot uit China aangekomen was, liet hij de bemanning uithoren, omtrent richting en afstand naar China. Zij antwoordden hem, dat zij alle jong waren, omstreeks 12 jaar, toen zij China verlieten, dat zij zaden meegebracht hadden, die inmiddels tot grote bomen uitgegroeid waren en dat de zware ijzeren balken afgeroest waren tot de dunne naalden. Ontmoedigd door deze inlichtingen, besloot Radja Soeran af te zien van zijn tocht naar China.

Nu hij bijna alles op aarde gezien had, wenste hij de wonderen van de zee te aanschouwen. Hij liet een glazen kist vervaardigen, die van binnen uit geopend kon worden. Aan een gouden ketting liet men deze kist omlaag. Zo zag hij de wonderen van de oceaan. Daaronder was een andere wereld. De bevolking was deels heiden, deels gelovig. De vorst van het land was uitermate verwonderd over hetgeen hij van de bovenwereld vertelde en Radja Soeran huwde met de dochter van die vorst en kreeg bij haar drie zoons. Ten slotte verlangde hij naar de bovenwereld terug. Zijn schoonvader verschafte hem een Koeda Sembrani[1]. Hierna keerde Radja Soeran naar Keling terug, waar hij een stad liet bouwen van geweldige afmetingen, genaamd Bidjnagar. Radja Soeran had bij Poeteri Gangga drie

[1] v. Ronkel, Koeda Semberani. B.K.I. 7, IV, blz. 483—488.

zoons, waarvan de oudste genaamd was Bitjitram Sjah. Deze kreeg slechts een klein gebied tot zijn apanage. Bitjitram Sjah, die hierover niet tevreden was, vertrok met twintig schepen en volle krijgstoerusting, om in de zeedistricten op verovering uit te gaan. Na vele landen veroverd te hebben, werden zijn schepen door een orkaan verstrooid. Bitjitram Sjah kwam met twee metgezellen terecht op de berg Segantang Mahaméroe.

In Perlembang, thans genaamd Palembang, woonde Demang Lébar Daoen. De rivier Moeara Tatang had een zijtak, die ontsprong op de berg Segantang Mahaméroe. Twee jonge vrouwen, genaamd Wan Malin en Wan Ampoe verbouwden rijst op deze berg. Op een nacht zagen zij haar rijstvelden als vuur schitteren en zij hielden dit voor een naga. Toen de dag aangebroken was, vonden zij de rijstkorrels in goud veranderd en de bladen in zilver en de halmen in koper. Ook de grond van de berg had een gouden kleur. Daarna zagen zij drie jonge mannen, waarvan de een in vorstelik gewaad, gezeten was op een stier, wit als zilver. Deze verklaarde, dat hij Bitjitram Sjah heette en de zoon was van koning Soeran, afstammeling van Iskandar Doel Karnain. Ten bewijze van de waarheid, toonde hij een kroon en wees hij op het wonder van de rijstvelden, dat zij gezien hadden. De meisjes waren verheugd en nodigden hen mee naar huis. De prins veranderde zijn naam in Sangsapoerba. De stier braakte schuim uit, waaruit een man ontstond, genaamd Bath,[1] een Hindoebard, die direct begon lofzangen te reciteren op Sangsapoerba, wie hij de titel gaf Sangsapoerba Trimoerti Triboewana. De beide metgezellen van de vorst, Nila Pahlawan en Karna Pandita werden door Bath in de echt verbonden met de meisjes Wan Ampoe en Wan Malin. Zij kregen een zoon en een dochter, genaamd Baginda Alam en Baginda Dara.

Spoedig werd het ruchtbaar, dat een afstammeling van Iskandar Doel Karnain op de berg Segantang Mahaméroe was neergedaald. Demang Lébar Daoen en de vorsten der naburige landen kwamen hun hulde betuigen. Daar hij wenste te huwen,

[1] van Ronkel, Raadselachtige toespraak van den Hindoe-Bard in de Mal. Kronieken. B.K.I. dl. 77 blz. 175—181. Id., Nogmaals de toespraak van den Hindoe-Bard. B.K.I. dl. 78, blz. 463—466.

boden alle vorsten hem hun dochters aan. Maar omdat zij niet van gelijke rang met hem waren, werden zij onmiddellik na het huwelik door lepra getroffen. Negen en dertig vrouwen werden hiervan het slachtoffer. Ten slotte vroeg Sangsapoerba de dochter van Demang Lébar Daoen ten huwelik. Deze maakte bezwaar uit vrees voor de gevolgen en gaf pas zijn toestemming, toen zijn voorwaarden waren aangenomen: onderwerping zijnerzijds moest gepaard gaan aan een correcte behandeling van de vorst en deze verhouding moest ten eeuwigen dage tussen vorst en volk bestaan. Door deze overeenkomst was de ban verbroken. Allen waren hierover zeer verheugd, in het bizonder Demang Lébar Daoen, die het echtpaar voorstelde, zich te Palembang te vestigen. Hij liet een badhuis bouwen genaamd Pantja Persada en er werd veertig dagen en veertig nachten feest gevierd, waarna het echtpaar in de bovenste verdieping een bad nam. Hierna aanvaardde Sangsapoerba de regering. Demang Lébar Daoen werd zijn Mangkoeboemi.

Op zekere dag dreef op de rivier van Palembang een schuimmassa, waaruit een meisje van ongewone schoonheid te voorschijn kwam. Zij kreeg de naam Poeteri Toendjoeng Boeih en werd door de vorst als dochter aangenomen. Hij had zelf reeds vier kinderen, twee dochters en twee zoons. De roem van Sangsapoerba reikte zelfs tot China. De vorst van China zond een gezantschap naar Palembang, om een der prinsessen ten huwelik te vragen. Dit werd toegestaan en van haar stamt de tegenwoordige dynastie van China af. Een Chinees edelman van het gezantschap huwde met Poeteri Toendjoeng Boeih en bleef in Palembang. Radja Sangsapoerba ging met zijn hele gevolg op reis, om een goede plaats voor een nieuwe vestiging te zoeken. De schepen bereikten allereerst Tandjoeng Poera, waar hij zeer eervol ontvangen werd. Hier bracht de vorst van Madjapahit hem een bezoek en deze ontving de tweede dochter van Sangsapoerba ten huwelik.

De koningin-weduwe van Bintan heette Permaisoeri Sekandar Sjah en zij had een dochter Wan Sri Bini. Sangsapoerba werd op zijn verdere tocht door deze koningin aan land genodigd. Zijn zoon, Sang Nila Oetama huwde met Wan Sri Bini en werd vorst van Bintan. Ook Demang Lébar Daoen bleef te

Bintan achter, toen Sangsapoerba verder zeilde. Deze bereikte weldra de mond van de rivier Koeantan. Daar was echter geen vers water, maar toen Sangsapoerba het water met zijn voet aanraakte binnen een kring van rotan, werd het water binnen die kring zoet. Tot op de huidige dag, is op die plaats zoet water tussen het brakke vermengd. Toen hij de rivier opgevaren was, bereikte hij het land Minangkabau. Men wilde hem daar tot vorst inhuldigen, maar men verzocht hem eerst de slang Sakatimoena te doden, die de aanplantingen vernielde. Alle tegenwoordige vorsten van Minangkabau en Pagarojoeng stammen van Sangsapoerba af.

Sang Nila Oetama, die met zijn vrouw Wan Sri Bini te Bintan gebleven was, had eens een onbedwingbaar verlangen om naar Tandjoeng Bimban te gaan. Een groot gezelschap nam aan de uitstap deel. Men vermaakte zich op alle wijzen, ook met de jacht. Toen zag de prins de kust van de overzijde, het land Tamasak, dat hij onmiddellik wenste te bezoeken. Bij de overtocht geraakten zij in een storm en begonnen de schepen lek te worden. Men wierp nu alles over boord, behalve de kroon, maar de kapitein berichtte, dat het schip het gewicht van de kroon niet meer dragen kon. Toen wierp Sang Nila Oetama ook de kroon over boord, waarop de storm bedaarde en men er in slaagde het schip aan het strand te brengen. Toen zij op de vlakte nabij de mond van de rivier aangekomen waren, zagen zij een onbekend dier, zeer snel en van grote kracht. Demang Lébar Daoen verklaarde uit oude geschriften begrepen te hebben, dat dit een leeuw moest zijn. De prins besloot de magiese kracht van een zo sterk dier te benutten door aldaar zijn zetel te vestigen. Een deel van het volk van Bintan trok er heen. Zoo ontstond de stad Singapoera (Leeuwenstad). De vorst kreeg van Bath de naam Sri Triboeana. Hij kreeg twee zoons, de oudste genaamd Radja Ketjil Besar, de jongste Radja Ketjil Moeda. Toen de koningin Sekandar Sjah en Demang Lébar Daoen gestorven waren, werd diens zoon vorst van Bintan met de titel Toen Talani.

Met de stichting van Singapoera is de oorsprongslegende van het vorstenhuis geëindigd. De vergelijking met andere kro-

nieken is moeilik, omdat de waarde van de Sedjarah Melajoe ver boven de meeste Maleise kronieken uitgaat. Een afstamming, die eveneens op Iskandar Doel Karnain teruggaat, vinden wij b.v. in de Hikajat Radja Bandar dan Kotaringin, Redactie II, maar hier heeft de boven-natuurlike oorsprong deze afstamming weer verdrongen. Ook ontbreekt elk histories begrip van de tijd, waarin Alexander leefde. Men oordele zelf:

Soeltan Iskander Doel Karnain was naar Keling gekomen, om een vrouw te zoeken. Hij huwde met prinses Sekar Goemarawan, terwijl tegelijk Nabi Chider met Sekar Djaja huwde en Empoe Djatmika met Déwi Sekar Gading, zuster van Soeltan Iskandar. De profeet Chider deed niets dan pakhuizen bouwen in het bos, hetgeen de achterdocht van Iskandar opwekte. Hij was echter gerustgesteld, toen hij zag, dat ze allen ledig waren. Ze spraken af, dat, als Iskandar een dochter en Chider een zoon mocht krijgen, deze beide kinderen met elkander zouden huwen. Toen Iskandar de profeet weer eens naar het bos vergezelde, was het wonder geschied, dat alle pakhuizen vol waren met de prachtigste kostbaarheden. Empoe Djatmika kreeg bij het overlijden van zijn vader van zijn broers niet het hem toekomende deel der erfenis. Daarom besloot hij te vertrekken. In een droom kreeg hij de opdracht, zich te vestigen op een plaats, waar de grond warm en geurig was. Zo vestigde hij zich ten slotte achter het land Koeripan. Daar werden huizen, rijstschuren en pakhuizen opgericht en door Allah's beschikking kwam zijn erfdeel, hem door zijn broeders onthouden, drie en zeventig pakhuizen vol kostbaarheden, op eens in zijn bezit. De nederzetting kreeg de naam Tjandi Agoeng. De vorst van Koeripan nam Empoe Djatmika tot zoon aan. Zijn dochter huwde met een Chinese vorst uit het land Koetjing. In plaats van een bruidsschat werd door Chinese werklieden een godenbeeld vervaardigd, dat men als opperheer vereerde. Na de dood van Empoe Djatmika regeerden zijn zoons, Lemboe Djaja Wanagiri (Madastana) en Lamboeng Mangkoerat, gezamelik over Tjandi Agoeng en Koeripan. Eens hoorden zij een stem, niet langer het godenbeeld te vereren, maar een menselike vorst te gaan zoeken. Ieder deed nu askese. In het hemelrijk was juist een tweeling geboren, aaneengegroeid, met één

hoofd. Batara Bisnoe veranderde deze misgeboorte in twee patmaraga-bloemen aan een steeltje en wierp ze Mandastana in de schoot. Deze gaf ze aan zijn vrouw, die door de geur in zwijm viel. Weer bijgekomen, bevond zij zich zwanger en baarde op de gezette tijd twee zoons Bangbang Patmaraga en Bangbang Soekmaraga.

De vrouw van Nabi Chider, Déwi Koesoema Sari baarde een pompoen. Deze werd op aarde geworpen en er kwam een kind uit te voorschijn. Toen het kind gebaad werd, verschenen er twee witte naga's, die veroorzaakten, dat het kind met de stroom werd meegesleurd. In schuimmassa's gehuld, dreef het naar het vlot, waarop Lamboeng Mangkoerat askese aan het doen was. Uit het schuim sprak een stem, dat zij de gezochte vorstin was, doch dat eerst een tapih en een paleis van zeven verdiepingen in een dag gereed gemaakt moesten worden. Door list wist men een reuzenpaar tot het bouwen van het paleis te dwingen, terwijl de tapih door zeven maagden geweven werd. Daarop kwam de prinses Djoendjoeng Boeih uit het schuim te voorschijn, die de tapih aandeed en in het paleis haar intrek nam.

Op het gerucht, dat zich te Tjandi Agoeng een schone prinses bevond, maakten negen en dertig koningszonen zich op, een huweliksaanzoek te doen, doch het paleis werd zorgvuldig bewaakt. Eens zag Lamboeng Mangkoerat, dat prinses Djoendjoeng Boeih bloemen toewierp aan zijn neven Bangbang Patmaraga en Bangbang Soekmaraga. Vrezend, dat zij wellicht voor een hunner liefde zou opvatten, besloot hij hen te doden. Hij nodigde hen uit, om te gaan vissen, maar alvorens te vertrekken, plantte Bangbang Soekmaraga een rode bloem rechts en Bangbang Patmaraga een soelasih links van de huistrap. Wanneer deze bloemen verwelkt waren, zou dit hun ouders een teken zijn van hun dood. Op de roeitocht werden zij vermoord op de plaats, die nog steeds genoemd wordt Loehoek Badangsanak. Beide doorstoken prinsen verdwenen. Soekmaraga werd door Batara Gangga meegevoerd naar Goemilang Katja, Patmaraga door Batara Bisnoe naar de Keindraan. Mandastana ziet de planten verwelkt en pleegt met zijn vrouw zelfmoord en Lamboeng Mangkoerat laat deze lijken met de aar-

de, waarop ze gelegen hadden, op een schip wegdrijven naar zee. Een meer ontstond, op de plaats, waar de lijken gelegen hadden.

De vorst van Madjapahit, die geen zoon had, ging askese doen. Batara Bisnoe wierp hem nu Soekmaraga in de gedaante van een klein knaapje op schoot. Het kind werd in een kistje gelegd, dat eerst na zeven dagen en nachten geopend mocht worden, maar de koningin, nieuwsgierig, tilt de deksel even op. Op de bepaalde tijd, bleek het kind geen armen en benen te hebben. Toch bleef het in leven en door zijn magiese invloed kreeg het vorstenpaar daarna meer zoons.

Het gerucht, dat de vorst van Madjapahit een zoon door askese verkregen had, verspreidde zich en Lamboeng Mangkoerat zond een gezantschap, om deze aan Poeteri Djoendjoeng Boeih uit te huweliken. De vorst van Madjapahit weigerde eerst, zijn zoon af te staan, maar eindelik kregen zij de mismaakte prins mee. Midden op zee hield het schip plotseling stil. De prins van Madjapahit dook onder water. Het bleek, dat het schip tegengehouden werd door Bangbang Patmaraga. Beide gingen naar Goemilang Katja, waar de prins zijn volledige gedaante verkreeg, voorts een kris, een gamelan en een ijzeren kroon en bovendien wondermacht. Na drie dagen sloeg men op het schip de gong. Toen keerde de prins terug op de rug van een naga, die de gamelan op zijn kop droeg. Bij het binnenhalen van de gamelan dook de naga eensklaps onder, zoodat slechts een gong gered kon worden. De prins nam de naam aan van Pangéran Soerjanata. Te Tjandi Agoeng aangekomen, werd het huwelik met prinses Djoendjoeng Boeih voltrokken.

Het lijkt, of in deze kroniek alle mogelike oorsprongsmotieven verenigd zijn. Van een eigenlike afstamming van Iskandar Doel Karnain is hier geen sprake. Dat deze in de kroniek genoemd wordt, is eigenlik niet logies en ten slotte vinden wij de bovennatuurlike geboorte gecombineerd met een afstamming van het vorstenhuis van Madjapahit. Een dergelijke afstamming van Madjapahit in zuiverder vorm vinden wij in de Asal Radja-radja Sambas, terwijl ook P. J. Veth een dergelijke legende van Soekadana vermeldt[1].

[1] Veth, Zuider- en Westerafd. van Borneo, I p. 186.

Brawidjaja, een prins van Madjapahit, was door een besmettelike ziekte aangetast en werd afgezonderd, op een vlot gehuisvest. Door een hevige storm, raakte het vlot los en dreef de zee op. Stroom en wind dreven het verder naar Borneo's Westkust in de monding van de Pawan-rivier. De prins, reeds enigermate door de zeereis gesterkt, baadde zich dageliks in de rivier. Een kleine vis met de kop van een kat, kwam hem telkens de voeten likken, waardoor hij weldra genas. Een kaaiman, Sarasa genaamd, zorgde voor zijn dageliks voedsel. Toen hij hersteld was, ging de prins met zijn beide honden aan land, om op herten te jagen. Eensklaps sloegen de honden aan en bleven voor een dikke bamboestoel staan blaffen. De prins zag niets bizonders, maar toen hij met zijn speer een opening in een bamboestengel gemaakt had, sprong een schone prinses uit de opening te voorschijn, die hem smeekte, haar en het bamboe te sparen. Met deze prinses, genaamd Poeteri Boeton, huwde prins Brawidjaja. Toen hij enige tijd later de rivier bovenstrooms verkende, schoot eensklaps een waterbloem hoog boven de rivier uit. De prins greep de bloem, waarop deze zich opende en de prinses Lindoeng Boeah voor hem stond. Ook met deze trad hij in het huwelik. Op raad zijner beide vrouwen bouwde Brawidjaja een huis, dicht bij het tegenwoordige Kajoeng en hij legde rijstvelden aan. Verder dan vroeger de bovenlanden binnendringende, vond hij Dajaks, die hem als vorst huldigden. Overal stelde hij hoofden aan, die de landschappen in zijn naam bestuurden. Op een zijner tochten legde hij de grondslag voor de stad Soekadana, daar hij op die plaats, die hem door haar schone ligging bekoorde, een woning liet bouwen. De kaaiman Sarasa eiste ter beloning van zijn vroeger bewezen diensten veertig onderdanen. Toen Brawidjaja dit weigerde, wreekte hij zich, door een prauw met veertig man en een volledig gamelanspel om te werpen, hetgeen de oorzaak werd van het zingen der rivieren in West-Borneo. Brawidjaja hield de laatste jaren van zijn regering verblijf te Soekadana en overleed aldaar, na veel voor de beschaving van Borneo verricht te hebben. Hij werd begraven op de naburige berg Boekit Laoet.

Men ziet, dat het niet voldoende is, dat de stamvader zelf van

verheven afkomst is. Ook de echtgenote moet van gelijke geboorte zijn. Zo is het immers ook in de kroniek van Koetai, waar de uitspraak der partijen, dat zij slechts willen huwen met mensen van gelijke afkomst, niets aan duidelikheid te wensen over laat.

Een goed voorbeeld van afstamming uit bovennatuurlike geboorte geeft de Hikajat Radja-radja Pasai:

Twee gebroeders Radja Ahmad en Radja Moehammad waren de wildernis aan het openkappen, om een stad te stichten. Radja Moehammad vindt daarbij een kind in een boomstam. Hij en zijn vrouw voedden dit kind, dat zij Poeteri Batang noemden, liefderijk op, zodat het dageliks in schoonheid toenam. Dit kwam Radja Ahmad ter ore en ook hij bewonderde het kind. Op zekere dag ontmoette Radja Ahmad een oude man in een kluis in het bos, wie hij het voorval van zijn broer vertelde. De kluizenaar verzocht hem, even te wachten, dan zou hij hem een dergelijk kind tonen. Toen zag hij een olifant met een kind op zijn kop, die zich naar de rivier begaf. Daar baadde deze het kind zorgvuldig en vervolgens zich zelf. Daarna plaatste de olifant het kind weer op zijn kop en vertrok. Toen Radja Ahmad thuis gekomen was, besloot hij met behulp van zijn leger het kind te bemachtigen. Men verborg zich bij de rivieroever. Toen de olifant het kind gebaad had en daarna zelf in de rivier baden ging, greep radja Ahmad het kind. Het leger hield de olifant tegen, terwijl Radja Ahmad met het kind naar huis vluchtte. Het kind, dat een jongen was, kreeg de naam Marah Gadjah en huwde naderhand met Poeteri Batang. Zij kregen twee zoons Marah Siloe en Marah Hasoem. Bij het kammen bemerkte Marah Gadjah een gouden haar op het hoofd van zijn vrouw, dat hij wenste uit te trekken. Door zijn vrouw werd dit ernstig verboden, maar later trok hij het tijdens haar slaap toch uit. Uit de wonde van de haarwortel vloeide wit bloed. Hierna was de prinses verdwenen. Toen Radja Moehammad dit vernam, ontstak hij in woede en liet Marah Gadjah ombrengen. Maar op het vernemen van dit bericht was zijn pleegvader, Radja Ahmad ten zeerste ontsteld. Woedend rustte hij een leger uit. In een hevig gevecht met Radja Moehammad sneuvelden beide broeders. De kinderen beslo-

ten die onheilsplaats te verlaten en vestigden zich ieder aan een kant van een rivier.

Marah Siloe gelastte eens zijn volgelingen vis te vangen, daar hij veel vissen in de rivier gezien had. In de fuiken vond men echter slechts wurmen. Eerst weggeworpen, maar ten slotte als voorbeschikking van Allah aanvaard, kookte Marah Siloe de wurmen in een ketel, waarop zij in goud veranderden, terwijl het bovendrijvende schuim tot zilver werd. Met dit goud en zilver kocht hij wilde en onnutte karbouwen en wist deze te temmen. Zijn broeder Marah Hasoem was echter met deze buitensporigheden weinig ingenomen en verzocht zijn broeder zich elders te vestigen. Deze vertrok derhalve op een gunstige dag met zijn gevolg en de tamme karbouwen. Hij was weinig welkom in de nederzettingen, waar hij langs kwam, wegens de schade, die zijn karbouwen in de aanplantingen aanrichtten. Eindelik vond hij gastvrijheid bij Megat Sekandar in het land Boeloeh Telong. Daar maakte hij zich bemind en deed mee aan hanengevechten. Bij verlies betaalde hij eerlik zijn inzet, maar indien hij won, vroeg hij er niet om. Aan al zijn bezoekers gaf hij een karbouw ten geschenke. Ten slotte maakte hij zich op deze wijze zo gezien, dat men hem tot vorst uitriep. Eens werd hij aangevallen door Soeltan Malik al Nasir, maar de aanval werd afgeslagen. Marah Siloe viel hem op zijn beurt kort daarop aan en overwon hem. Maar Soeltan Malik al Nasir vluchtte en stichtte een nieuwe stad. Toen Marah Siloe dit vernomen had, viel hij hem wederom aan. Hij overwon hem opnieuw en veroverde ook de schansen, die hij na zijn vlucht oprichtte. Die plaats werd toen genoemd Koeboe (schans). Maar Soeltan Malik al Nasir stichtte verder op weer een stad, waar hij nogmaals zich nieuwe aanhang wist te verwerven. Ook hier werd hij na verloop van tijd aangevallen en thans wist Marah Siloe hem een beslissende nederlaag toe te brengen. Een van de hoeloebalangs van Malik al Nasir vluchtte naar Baros. De vorst van Baros maakte van zijn diensten gebruik, om Malik al Nasir gevangen te nemen. Om die reden zijn Baros en Pasai gelijkwaardig en bewijst de jongste vorst de oudste eer.

Eens ging Marah Siloe op jacht met een hond, die Pasai

heette. Op een hoger gelegen plaats blafte zijn hond en zag hij een mier, zo groot als een kat. Marah Siloe at deze grote mier op en liet een paleis bouwen op die plaats, die hij noemde Samoedra (van Semoet raja) en deze plaats werd weldra bekend.

De profeet Moehammad had eens gezegd, dat er een land zou zijn, dat Samoedra zou heten en dat het dan noodzakelik was, in dat land de Islam te prediken, want er zouden veel wali's uit dat land voortkomen. Toen nu de sjerif van Mekka eens hoorde van de stichting van Samoedra liet hij, gedachtig aan Moehammad's uitspraak, een schip uitrusten, om alle tekenen der vorstelike waardigheid naar Samoedra te brengen. Toen het schip gereed was, deed men eerst het land Mengiri aan. De Soeltan van het land heette Moehammad en was een afstammeling van Aboe Bekr. Hij besloot aan de tocht mee te doen, nadat hij het bestuur aan zijn oudste zoon had overgedragen. Toen hij het fakirgewaad aangenomen had, erkenden de schepelingen in hem de fakir, die volgens de uitspraak van Moehammad de tocht zou leiden.

Marah Siloe droomde, dat iemand hem met zijn vier vingers de ogen sloot en hem gelastte de geloofsbelijdenis uit te spreken. Marah Siloe had daar nooit van gehoord, maar de verschijning gelastte hem de mond te openen en spuwde hem toen in de mond. Daarbij gaf hij hem de naam Soeltan Malik as Salih en leerde hem de geloofsbelijdenis. Voorts voorspelde hij hem, dat er binnen veertig dagen een schip uit Mekka zou komen, om zijn land in de godsdienst te onderwijzen. De stem uit zijn droom sprak: „Ik ben de profeet Moehammad, de gezant Gods". Bij het ontwaken stamelde de Soeltan aanstonds de geloofsbelijdenis, maar de lieden, die hem hoorden, meenden dat hun vorst gek geworden was, omdat hij woorden sprak, die niemand verstond. Toen het schip aangekomen was, begaf de fakir zich naar het paleis en verzocht Soeltan Malik as Salih de geloofsbelijdenis uit te spreken, hetgeen deze terstond deed. Toen gaf hij hem zijn Koerän en de soeltan wist deze terstond te lezen, zonder dat iemand het hem leerde. Daarna leerden zij de godsdienst aan alle onderdanen en Samoedra kreeg de eretitel Dar as Salam, omdat het land tot de Islam gekomen was zonder verovering. De tekenen der vorstelike waardigheid uit

Mekka werden aan de Soeltan opgedragen. De muziekinstrumenten werden geslagen en het geschut werd afgevuurd. Het schip keerde naar Mekka terug, maar fakir Moehammed bleef, om het land verder in de Islam te onderwijzen. Er was een stam, die de nieuwe godsdienst niet wilde aannemen. Zij werden sindsdien Gajoe's genoemd.

De soeltan was nog niet gehuwd en men berichtte hem, dat de vorst van Perlak drie schone dochters had. De vorst zond een gezantschap uit, dat bij terugkomst verslag kwam uitbrengen, dat de mooiste van de dochters Poeteri Ganggang was, een kind van een bijvrouw. Soeltan Malik as Salih raadpleegde de sterrenwichelaars, die het huwelik met prinses Ganggang gunstig beoordeelden. Derhalve had de bruiloft spoedig plaats, waarbij vele kostbare geschenken uitgewisseld werden.

Op zekere dag kwam er een schip met een Klingalees, die de plaatsen kon zien, waar zich goud bevond. De vorst gaf hem soldaten mee en toen zij op de aangewezen plaats groeven, werd veel goud gevonden.

Na enige tijd kreeg prinses Ganggang een zoon, die genoemd werd Soeltan Malik at Tahir. Toen hij eens op jacht was in de buurt van het zeestrand, viel zijn jachthond Pasai een dwerghertje aan, dat zich op een hoger gelegen terrein bevond. Het dwerghert wist zich zo goed te verdedigen, dat het de hond terugdrong. De vorst schreef de bizondere moed van het dwerghert toe aan de plaats, waarop dit zich bevond en besloot daar een stad te vestigen. Toen men gereed was, stierf de hond Pasai. Men begroef hem daar en noemde de stad Pasai.

Soeltan Malik at Tahir kreeg twee zoons, Malik al Mansoer en Malik al Mahmoed. Kort daarop overleed hij. Toen beide zoons volwassen geworden waren en hun grootvader Soeltan Malik as Salih zijn einde voelde naderen, raadpleegde deze zijn voornaamste onderdanen over de opvolging. Soeltan Malik al Mansoer werd vorst van Samoedra, Malik al Mahmoed vorst van Pasai. Nadat Soeltan Malik as Salih vermaningen gegeven had aan zijn ministers en zijn kleinzoons op het hart gedrukt had, vooral niet te twisten, overleed hij.

Het ongewone van deze kroniek, is het huwelik van Soeltan Malik as Salih met Poeteri Ganggang, het kind van een bij-

vrouw. Wij zijn hier echter reeds half op histories terrein en zullen in de Sedjarah Melajoe een andere lezing van dit verhaal aantreffen. Doch eerst moge ter vergelijking de legende van de Hikajat Atjéh vermeld worden. Aan de handschriften daarvan ontbreken enige bladzijden, zodat het verhaal abrupt begint.

Hikajat Atjeh. Radja Sjah Moehammad was verbaasd en gelastte de bamboe af te snijden. Toen hij deze had laten kloven, kwam er een hemelnimf uit. Hij bracht haar op zijn olifant naar zijn paleis, waar zij met de meeste eerbied door zijn vader en moeder werd ontvangen en met hem in het huwelik verbonden werd. Zij had wit bloed en was de vorstin van de hemel. Na enige tijd kregen zij twee kinderen. De jongen heette Soeltan Ibrahim Sjah en het meisje heette Poeteri Safiah. De nimf had in de oksel een lang wit haar. Radja Moehammad Sjah wilde dit haar bij zijn vrouw uittrekken, maar zij zeide, dat als dit uitgetrokken werd, er een scheiding tussen beide zou ontstaan. Eens vond Radja Moehammad Sjah de prinses slapende en kon hij zich niet bedwingen, het haar uit te trekken. Zodra dit geschied was, kwamen er drie druppels wit bloed uit de haarwortel te voorschijn. De prinses schrikte en stierf en Radja Sjah Moehammad had vreselik berouw.

Zijn broeder genaamd Radja Sjah Mahmoed, was eens met zijn gevolg op een buitenpartij, toen hij een grote vijver zag, heel diep en met helder water, waar waterlelies groeiden. Aan de oever groeiden allerlei mooie bloemen en vruchten. Die plaats beviel hem zo zeer, dat hij daar een optrekje liet bouwen, waar hij geregeld vertoefde. Op een Vrijdagavond zag hij hemelnimfen neerdalen, die zich ontkleedden achter de bomen aan de oever en vervolgens een bad in de vijver namen. Na het bad trokken zij haar kleren weer aan en vlogen weg. Zulks gebeurde iedere Vrijdagavond en de derde maal kreeg hij een ingeving en nam ongemerkt de kleren van de jongste nimf weg. Toen zij uit het water gekomen waren kon de jongste niet mee wegvliegen en nam wenend afscheid van haar zusters. Radja Sjah Mahmoed kwam te voorschijn en sprak haar vriendelik toe. Vervolgens plaatste hij haar op een olifant en gingen zij met hun gevolg naar de stad terug. De ouders van de prins waren zeer verheugd, dat nu hun beide

zoons een hemelse prinses hadden verworven. Spoedig had het huwelik plaats en na enige tijd kregen zij twee kinderen, een jongen, genaamd Radja Soeléman Sjah en een meisje, genaamd Poeteri Arkiah. Nu zei de hemelnimf eens tot Radja Sjah Mahmoed: „Als je me liefhebt, dan zou ik je willen vragen, onze kinderen nooit uit te schelden voor Djinn- en Perikinderen." Na verloop van tijd, was door de voorbeschikking van Allah de prins dit vergeten en toen de kinderen hem eens tot last waren, riep hij in zijn ongeduld: „Hé, Djinn- en Perikinderen, waarom gedraag je je zo onbehoorlik." Toen de prinses deze woorden gehoord had, was zij zeer bedroefd. Zij kon het gewone werk niet meer doen en bleef maar voortdurend zoeken naar haar vliegkleedje. Eindelik vond zij dit onder de keuken. Ze waste het en trok het aan en nadat zij een teder afscheid van haar beide kinderen genomen had, vloog zij naar de nok van het paleis. Vandaar vloog zij nog enige keren heen en weer, naar een klapperboom, daar het haar zwaar viel, haar kinderen te verlaten, maar ten slotte vloog zij weg. Radja Sjah Mahmoed weende en was beschaamd en het speet hem, dat hij zijn kinderen Djinn- en Peri-kinderen genoemd had.

Toen de kinderen volwassen waren, werden zij aan elkander uitgehuwelikt. Ibrahim Sjah huwde met Poeteri Arkiah en Soeléman Sjah met Poeteri Safiah. Er werden twee zoons geboren[1] genaamd Radja Moezaffar Sjah en Radja Sjamsoe. Hun grootvader, Radja Moenawar Sjah, die de eerste vorst van Lamri was en daar gehuwd was met een hemelnimf, die wit bloed had, was een afstammeling van Iskandar Doel Karnain, zooals reeds vermeld is[2]. De auteur zegt, dat Sri Soeltan Perkasa Alam Djohan Berdaulat van vaders zijde afstamde van een vorst, die een hemelnimf verkregen had met wit bloed en die een afstammeling was van Iskandar Doel Karnain en van moeders zijde van een hemelnimf met wit bloed, afstammeling van Bisnoe, want inderdaad had zijn voorouder Sjah Moehammad, immers een hemelnimf in een bamboestoel gevonden en Allah weet het het beste, maar Radja Moezaffar Sjah die

[1] Door een omissie in de handschriften, blijkt niet, wie de ouders van deze kinderen waren. [2] Blijkbaar in het eerste gedeelte van de kroniek, dat in de handschriften ontbreekt.

van vaders zijde afstamde van Perkasa Alam, werd vorst van Makota Alam en Radja Inajat Sjah, die van moeders zijde van Perkasa Alam afstamde, werd vorst van Dar al Kamal. Een riviertje vormde de grens tussen beide landen. Beide vorsten voerden voortdurend oorlog. Radja Moezaffar Sjah had een kanon, dat afkomstig was van de Europeanen en besloot hiervan gebruik te maken, daar hij zijn tegenstander op geen andere wijze kon overwinnen. Inajat Sjah en zijn krijgslieden maakten zich echter niet ongerust, daar zij dapper waren en hoog in de bovenstroom verblijf hielden. Zij maakten nu schilden, om de kogels op te vangen. De krijgslieden van Makota Alam sleepten het kanon echter naar het binnenland. Toen zij het in het gevecht brachten, sneuvelden talrijke krijgslieden van Inajat Sjah. Toen bood Radja Moezaffar hem vrede aan en vroeg hem zijn dochter ten huwelik, maar dit was een list, om Inajat Sjah te overrompelen en toen zij zijn tegenzin overwonnen hadden, werden de bruidsgeschenken in grote optocht naar Dar al Kamal gebracht.

De brengers waren uitgelezen krijgslieden van Makota Alam en in de geschenken waren allerlei wapens verborgen. Toen de optocht in de audientiezaal van Dar al Kamal aangekomen was, grepen de krijgslieden onverwacht de verborgen wapenen. Het volk van Dar al Kamal werd bij hopen vermoord en Radja Inajat Sjah moest zich onderwerpen. Radja Moezaffar nam het bestuur over Atjéh op zich. Hij stierf in het jaar 919 en werd opgevolgd door zijn zoon, Soeltan Ali Moeghajat Sjah.

De oorspronglegenden der Maleise vorstenhuizen zijn in de hier gegeven uittreksels ruim vertegenwoordigd. Enkele bekende Maleise kronieken bevatten niets van dit alles: De „Atoeran satia Boegis dengan Melajoe" anders genoemd „Hikajat Negeri Riau" of „Sedjarah Radja-radja Riau", enz. is van de aanvang af direct histories. Zo staat het ook met de „Hikajat Negeri Djohor", die trouwens van latere tijd is. De „Hikajat Negeri Djambi" bevat de legende van een kind, dat in een kistje op de rivier te vondeling gelegd wordt, waarop wij nader zullen terugkomen. Het is geen oorspronglegende van een vorstenhuis. De „Hikajat Radja Bandjar dan Kotaringin" Re-

dactie I, wijkt weliswaar van de hier geëxcerpeerde redactie II af, toch zijn de voorkomende motieven vrijwel gelijk. In ieder geval is dit geschrift in beide redacties volstrekt geen goed voorbeeld van een zuiver Maleise kroniek. Zoals Cense al opmerkte[1] is deze kroniek doordrongen van Javaanse elementen en invloeden.

Overigens zal men opmerken, dat mogen al vele motieven in de oorspronglegenden der vorstenhuizen gelijk zijn, het geheel in iedere kroniek zeer verschillend is. De afstamming is feitelik altijd mythies, want ook Iskandar en ook Madjapahit zijn in de tijd van de samenstelling der kronieken al even legendariese benamingen als Batara Bisnoe. In ieder geval past de afstamming van het Koetaise vorstenhuis geheel in dit kader. De stamvader, Adji Batara Déwa Sakti, geboren uit een neergelaten bol, huwt met een prinses uit schuim geboren: Poeteri Karang Melenoe, misschien bij vergissing ook een paar maal Djoendjoeng Boeih genoemd. Dat dit schuim werd veroorzaakt door een slang of naga, is weer verwant aan de geboorte van Poeteri Djoendjoeng Boeih uit de Hik. R. B. d. K. Ook in het tweede geslacht heeft een huwelik met een bovennatuurlike prinses plaats: prinses Padoeka Soeri, die geboren wordt uit een bamboe-geleding en die wit bloed heeft. Het laatste vonden we uitvoeriger terug in de Hikajat Negeri Atjéh, terwijl de wijze, waarop de prinses in de bamboe door haar pleegouders gevonden werd, door het blaffen van hun hond, overeenkomt met die van Poeteri Boeton in de boven meegedeelde legende van Soekadana.

In plaats van een bamboe-geleding kan ook de bloeischede van een pinangboom een bovennatuurlike geboorte veroorzaken. In de Sedjarah Melajoe, die eigenlik op zich zelf al een verzameling van Maleise kronieken is, komt deze legende van Tjampa voor: Voor het paleis van de vorst van Tjampa groeide een pinangboom, die een grote bloeikolf gemaakt had. Daar deze nimmer wilde ontplooien, liet de vorst iemand in de pinangboom klimmen, die de bloemkolf naar beneden bracht. Toen bleek daarin een jongetje te zitten. Van het omhulsel werd een gong gemaakt en van de scherpe kanten van de

[1] De kroniek van Bandjarmasin bldz. 120—125.

schede een zwaard. Het kind werd Pogalang genoemd. De vorst liet het zogen bij alle vrouwen van radja's en menteri's, doch het kind wilde niet. Nu had de vorst een koe met een vijfkleurige huid, die pas gekalfd had en men gaf het kind melk van deze koe te drinken. Sinds die tijd eet men in Tjampa geen koeienvlees.

Naast deze oorspronglegenden zijn er in het verdere verloop der kronieken nog vele legendariese motieven, die aan elkaar verwant zijn, b.v. de in de Hikajat Negeri Djambi voorkomende legende van een kind, dat wegens ongunstige voorspellingen verstoten wordt.

Toean Talani was vorst van een stad, die nog niet Djambi heette, maar thans aangeduid wordt met de naam Moela Djambi. Hij gaf een zijner hoeloebalangs Si Pahit Lida opdracht, om een kanaal te graven van de stad tot aan de zee en deze deed dat in een uur tijds. Om die reden noemde Toean Talani de stad Djambi (djam = uur). Lange tijd regeerde Toean Talani reeds, toen het hem met zorg vervulde, dat hij kinderloos bleef. Zij raadpleegden de doekoens en de prinses gebruikte allerlei medicijnen en zij riepen de goden aan. Ten slotte werd de prinses zwanger. Uit vreugde riep Toean Talani dageliks zijn ministers en hoeloebalangs in de audientiezaal, waar zij zich met allerlei spelen vermaakten. Si Pahit Lida speelde schaak met Toean Talani. Na verloop van tijd had de geboorte plaats en wel met zoveel kracht, dat de doekoens het kind niet konden houden en verscheidene planken van het huis verbrijzeld werden. Natuurlik waren de ouders zeer verblijd, maar Toean Talani was toch zeer verwonderd over de kracht van dit kind. Nadat men zeven dagen en nachten feest gevierd had, raadpleegde Toean Talani de sterrenwichelaars. Deze vroegen zeven dagen uitstel en deelden hem toen mee, dat de voortekens zeer ongunstig waren en dat het kind groot ongeluk zou brengen. De enige oplossing zou zijn, het kind te vondeling te leggen buiten het land. Toen de prinses dit vernam, was zij ontroostbaar en ook de hoeloebalangs vonden het verbazend jammer. Toean Talani liet hen toen een kist maken van zeven lagen. In het binnenste kistje werd het kind gelegd met al zijn kleren en toebehoren. Toean Talani voegde ook een brief erbij.

Daarop sloot men alles en legde de sleutel in de buitenste kist, terwijl de bezwering werd uitgesproken, dat deze niet open zou gaan, tenzij een grote koning hem in handen nam. Ten slotte werd het kistje aan de golven toevertrouwd; een hevige wind stak op, die het voortdreef. Terwijl Toean Talani en de prinses in droefheid achterbleven, blies de wind veertig dagen en nachten het kistje voort tot de zee van Siam. Toen ging de wind liggen. De koning van Siam benutte die windstilte voor een zeetochtje met zijn vrouw en groot gevolg van prauwen. Daarbij ontdekte men die kist. Niemand kon de kist open krijgen, maar toen de koning van Siam hem in handen nam, ging hij op eens van zelf open. Daarna opende hij met de sleutel de overige kisten en vond ten slotte in de binnenste kist het kind en de brief. Daar zij zelf geen kinderen hadden, namen de koning en de koningin van Siam het kind aan en voedden het op volgens de adat van grote koningen. Toen het kind opgroeide, toonde het zich jegens zijn speelmakkers dikwijls heerszuchtig. Deze wreekten zich, door hem voor te houden, dat hij maar een vondeling was. Wenend liep hij naar zijn moeder, om het geheim van zijn geboorte te vernemen. De koning van Siam liet toen velen van zijn speelmakkers ter dood brengen en door het gehele rijk omroepen, dat ieder, die zijn kind nog eens een vondeling zou noemen, gedood en zijn huis en hof geplunderd zou worden. Toen de jongen echter ouder geworden was, herinnerde hij zich nog wel, hoe hij vondeling genoemd werd en het kwam hem voor, dat dit toch niet zonder grond kon geweest zijn. Aan zijn moeder vertelde hij, dat hij een droom gehad had, waarin hem geopenbaard was, dat hij de zoon was van Toean Talani te Djambi. Zijn moeder was hierop radeloos en de vorst van Siam wist hem slechts te kalmeren, door hem een reis naar Djambi toe te staan, onder geleide van een volledig uitgeruste vloot. Toen de vloot in Djambi aangekomen was, verschanste het Siamese leger zich. De vondeling zond een gezantschap met een brief naar Toean Talani, waarin hij meedeelde, dat hij zijn zoon was en dat hij zijn opwachting voor zijn vader wilde maken. Toean Talani gaf het gezantschap echter ten antwoord mede, dat hij nimmer een zoon gehad had en dat die mededeling onmogelik juist kon zijn. Nogmaals stuurde de vondeling het

gezantschap uit, doch de tweede maal werd het zelfs niet door Toean Talani in audientie ontvangen. Over deze bejegening was de vondeling zo gegriefd, dat hij onmiddellik met het Siamese leger tegen Djambi optrok. Lange tijd bleef de strijd onbeslist, totdat Toean Talani de vondeling tot een tweekamp uitdaagde. Ook nu duurde de strijd nog lang, daar beiden onkwetsbaar waren, doch eindelik viel Toean Talani dodelik getroffen neer. Djambi werd verwoest, zodat de voorspelling der sterrenwichelaars ten slotte toch bewaarheid werd.

Een dergelijk verhaal vinden we ook in de Hikajat Radja Bandjar dan Kotaringin, redactie II. De jongere broeder van Pangéran Toemenggoeng was afgunstig op hem en liet hem tijdens een wajangvoorstelling, waarin de vorst zeer bedreven was, door een vertrouweling vermoorden. De jongere broeder aanvaardde nu de regering met de titel Maharadja Soekarama. De koningin weduwe baarde daarop een zoon, die door de nieuwe vorst in een kistje gelegd werd. Op het kistje werd een vlaggetje bevestigd en zo liet men het de rivier afdrijven. De moeder koesterde argwaan jegens de vorst en vreesde bovenal door hem tot vrouw genomen te worden en daarom vluchtte zij uit het paleis. Het kistje werd gevonden door Kiai Masih, die, toen hij hoorde, dat de vorst dit in de rivier geworpen had, zijn vondst zorgvuldig geheim hield. Op zekere dag kwam door toeval de gevluchte koningin met het kind tezamen. Zij herkende het en beiden hielden zich schuil. Toen het kind, genaamd Radén Samoedra twaalf jaar oud was, ontdekte hij het begane onrecht en besloot zich te wreken. Allereerst vertrok hij naar Mataram, om daar steun te zoeken. Daar verklaarde de vorst zich bereid te helpen, op voorwaarde, dat Radén Samoedra en zijn volk tot de Islam zouden overgaan. Dit geschiedde en Radén Samoedra ontving de titel van Soeltan Soerian Sjah. Met een grote vloot ging hij huiswaarts. Een zekere Chatib Dina ging mede voor het onderricht in de grondslagen van de Islam. Alle streken, waar de vloot langs voer, bekeerden zich en droegen bij tot de vergroting van zijn legermacht. Zo overwon hij gemakkelik zijn oom.

Behalve de hier vergeleken legenden hebben de kronieken nog talrijke kleine trekken en eigenaardigheden met elkaar ge-

meen. In de reeds gegeven uittreksels zal men zulke al opgemerkt hebben; zo is er algemeen een neiging tot verklaring van plaatsnamen. In de kroniek van Koetai vindt men de legende tot verklaring van de naam Djaitan Lajar en van de naam Koetai, maar deze laatste lijkt minder goed geslaagd. In de andere kronieken denke men b.v. aan de verklaringen van Pasai, Samoedra, Djambi, Malaka enz. Van enigszins andere aard is de verklaring van Singapoera. Daar hebben we te maken met de stichting van een stad op een plaats, die magiese kracht uitoefent, in dit geval uitgaande van dat zeldzame dier, de leeuw. Bij Pasai, omdat de kracht van die plaats een dwerghert in staat stelde om een jachthond terug te drijven. Precies ditzelfde motief komt in de Sedjarah Melajoe voor bij de stichting van Malaka:

Toen Sekandar Sjah zich in Moar gevestigd had, werd de gehele omgeving door talrijke leguanen bezet. Men doodde deze en wierp ze in de rivier, doch in de nacht was een groter aantal er voor in de plaats gekomen. De stank der dode leguanen werd ondragelik en sindsdien heet die plaats Biawak Boesoek. Dus vertrok Radja Sekandar Sjah naar een andere plaats, waar hij een fort begon te bouwen. 's Nachts brak af, wat men overdag gebouwd had. Daarom moest hij ook deze plaats verlaten, die sindsdien Kota Boeroek heet. Eens vermaakte zijn gevolg zich met de jacht, bij het zeestrand en nabij de rivier Bartam. Een der jachthonden zette een wit dwerghert na, maar het dwerghert viel de hond aan en dreef hem het water in. Een plaats waar zelfs dwergherten zo'n moed betoonden, leek de vorst geschikt voor een vestiging. De boom, waaronder hij zich toen bevond, was een Malakaboom. Zo noemde hij deze stad Malaka.

De kronieken zijn er op uit om de magiese kracht van hun vorstenhuis telkens te doen uitkomen, een magie die zowel gebonden is aan voorwerpen, vooral wapens, als aan personen of dieren, zoals een onoverwinnelike vechthaan of voorvechter, evenzeer als aan de vorsten zelf, die onkwetsbaar zijn, of zich onzichtbaar kunnen maken en zich in allerlei voorwerpen kunnen verbergen. Op dit belangrijke onderwerp zullen wij echter in het volgende hoofdstuk nader terugkomen. In ieder

geval blijkt daaruit in hoge mate het tendentieuse element in de Maleise geschiedschrijving om het eigen vorstenhuis boven alle andere te verheffen. Het vermoeden dat deze eigenschap ook in histories opzicht doorwerkt, kunnen wij toetsen aan de vergelijking van de Hikajat radja-radja Pasai met de Sedjarah Melajoe. Laat ons echter eerst nog een heel merkwaardig voorbeeld van zelfverheffing vermelden uit de Sedjarah Melajoe, waar de keizer van China als de mindere van de soeltan van Malaka beschreven wordt:

Eens stuurde de keizer van China een gezantschap naar Malaka. Zij hadden hun schip volgeladen met naalden en brachten ook verschillende kostbaarheden mee. De naalden vormden een voorstelling van het aantal huizen in China. Toen het gezantschap terugkeerde, droeg Radja Mansoer Sjah aan Toen Perpatih Poetih op hen te begeleiden en de schepen te vullen met sagokorrels. Bij het paleis van de keizer aangekomen, ging tegelijk met het volk een groot aantal kraaien naar binnen. Zij gingen door zeven poorten en kwamen toen in de audiëntiezaal, die een mijl lang was, maar niet van een dak voorzien. De kraaien vlogen nu op en spreidden hun vleugels uit, waardoor zij de gehele ruimte overschaduwden. Begeleid van rollende donder kwam de keizer te voorschijn, terwijl door weerkaatsende spiegels zijn beeltenis zich in een drakenmond scheen te bevinden. Alle aanwezigen bogen hun hoofd tot de grond. De brief van Malaka werd voorgelezen en de sagokorrels werden getoond. Toen Perpatih Poetih gaf een uitleg over de vervaardiging daarvan en verklaarde, dat er in Malaka evenveel mensen woonden, als het schip sagokorrels bevatte. Aan iedere vinger droeg Toen Perpatih Poetih een ring en hij gaf er telkens een van weg aan iedere Chinese minister, die er naar keek. De keizer vroeg, welk voedsel zij het liefst zouden eten en zij zeiden kangkoeng-bladeren, doch niet fijn gesneden, maar over de lengte gespleten. Zij aten dit van stokjes met opgeheven hoofd en kregen zodoende het volle gezicht op de keizer. Sindsdien eten de Chinezen ook kangkoeng aldus. De keizer gaf zijn dochter Hong Li Po aan het gezantschap mede om te huwen met de vorst van Malaka. Na aankomst aldaar werd zij tot de Islam bekeerd en had het huwelik plaats. Bij de kerende

moeson vertrok het gezantschap weer naar China, tans begeleid door Toen Talani en Menteri Djana Petra. Op hun tocht werden zij door een storm naar Broenai gedreven. De vorst van Broenai was nieuwsgierig naar de aanspraak van de brief voor de keizer van China, die luidde: „Sahaja radja Malaka doelang kepada padoeka ajahanda radja Tjina". Djana Petra wist dit aldus te verklaren dat de bedoeling was: „Wij, slaven van de koning van Malaka, groeten uw majesteit de koning van China" en dat er geen sprake was van onderdanigheid van de zijde van de vorst van Malaka.

Toen de keizer van China deze brief ontvangen had, kreeg hij een soort huiduitslag, die door geen enkele arts was te genezen. Een bejaard arts verklaarde daarop, dat de ziekte veroorzaakt was, doordat de vorst van Malaka te nederig geschreven had. De genezing kon slechts plaats hebben door compensatie daarvan: de keizer zou gebruik moeten maken van het badwater, waarin de vorst van Malaka zich gewassen had. Daarom ging er weer een gezantschap naar Malaka om dat water te halen. Na gebruik was de keizer van China inderdaad plotseling genezen. Sindsdien geschiedt de omgang op voet van gelijkheid.

De geschiedenis van Pasai, zoals die in de Sedjarah Melajoe voorkomt vangt er mee aan, dat in Pasai twee broeders regeerden, Marah Tjaka en Marah Siloe. Hierop volgt het verhaal van de wurmen in de visnetten van Marah Siloe, waaruit goud en zilver ontstond, de uittocht van Marah Siloe en de stichting van Samoedra naar aanleiding van de „Semoet raja". Vervolgens heeft de bekering van Samoedra plaats ongeveer overeenkomstig de Hikajat radja-radja Pasai. Marah Siloe kreeg de titel van Soeltan Malik as Salih. Hij zond een gezantschap naar Perlak om een dochter van de vorst ten huwelik te vragen. Deze vorst had drie dochters, twee wettige en een van een bijvrouw. Deze laatste heette Poeteri Gang-gang. Zonder van haar afkomst iets te zeggen, liet de vorst de gezant een keuze doen. Deze koos Poeteri Gang-gang, omdat hij die de mooiste vond. De vorst lachte, doch zeide niets. De prinses werd naar Samoedra geleid en het huwelik met veel luister gevierd. Daarna volgt de stichting van Pasai, ofschoon die plaats in dit ver-

haal reeds eerder genoemd werd. Het volgende werd in de kroniek van Pasai wijselik weggelaten: Een koning Sjahir al Nawi was afgunstig op de macht van Samoedra. Hij gelastte een van zijn voorvechters, als gezant verkleed met groot gevolg naar Samoedra te gaan. Veertig dappere strijders werden in kisten geborgen, die van binnen geopend konden worden. De kisten, die naar het heette, geschenken bevatten, werden in de audientiezaal geplaatst. Op een gegeven teken sprongen de krijgslieden er uit, grepen de vorst van Samoedra aan en brachten hem gevankelik naar Radja Sjahir al Nawi, die hem aanstelde als verzorger van zijn hoenderhof. De hoofden van Samoedra en Pasai beraadslaagden tezamen, hoe zij hun vorst konden bevrijden. Zij rustten een schip uit, bemand met lieden, die goed Arabies verstonden en verkleed als Arabieren. Hiermede trokken zij naar het land van Sjahir al Nawi. Zij boden deze vorst voortdurend de kostbaarste geschenken aan, o.a. een paar eendjes, mannetje en vrouwtje, gemaakt van goud en bezet met diamanten, welke diertjes van zelf konden zwemmen en elkander pikken. De vorst stond hun toen een wens toe, welks vervulling hij met een eed bekrachtigde. Zij vroegen om de man, die zijn kippen voederde. Op deze wijze kregen zij hun vorst terug.

Het vervolg van de kroniek sluit zich weer goed aan.

Resumerende kunnen wij dus besluiten, dat de Maleise kronieken veel kleine trekken en motieven met elkaar gemeen hebben, benevens de algemene strekking elk zijn vorstenhuis zo gunstig mogelik te belichten. Van een ontlening van grote gedeelten is over het algemeen geen sprake. Een zo innig verband bestaat alleen tussen de kroniek van Pasai met de desbetreffende passages uit de Sedjarah Melajoe. De kronieksschrijvers hebben slechts het algemene genre gevolgd, maar binnen die richtlijnen gepoogd zoveel mogelik afwisseling te brengen.

De auteur van de kroniek van Koetai heeft zich in dat opzicht echter weinig moeite gegeven. Na de beschrijving der bovennatuurlike geboorten en de oorspronglegende van Djaitan Lajar komen er weinig belangrijke legenden meer in voor en stelde hij zich tevreden met de beschrijving van adat

voor kleding en hofceremonieel, die hij aan verschillende werken ontleende. Hoeveel meer romantiek verwerkte niet de auteur van de Hikajat Bandjar dan Kotaringin! In het volgende hoofdstuk zullen wij echter zien, dat de bijdrage in ethnologies opzicht van de Kroniek van Koetai niet zo onbelangrijk is.

Derde Hoofdstuk

AANTEKENINGEN

Terwijl in het algemeen de voortbrengselen der oudere Maleise letterkunde niet te dateren zijn, is dat bij de geschiedschrijving nog wel het geval, altans bij benadering. Bij de onderzochte Maleise kronieken heb ik er geen gevonden waarbij aan het verhaal zelf latere toevoegingen gemaakt kunnen zijn. Wel wordt natuurlik, indien een genealogie toegevoegd is, die verder bijgewerkt. Maar in het verhaal zelf zouden latere toevoegingen toch m.i. zeer gemakkelik herkenbaar moeten zijn. Het einde van de kroniek moet dan histories samenvallen met de tijd van samenstelling. Want het is aan de andere kant weer niet denkbaar, dat de auteur de kroniek niet tot aan zijn eigen tijd zou voortzetten. Alles wijst daar trouwens op; juist het laatste gedeelte is levendiger, historieser en draagt het kenmerk van een beschrijving van zelf beleefde gebeurtenissen. In de kroniek van Koetai is dat wel biezonder opvallend. Mogen wij een gissing wagen, dan lijkt het in hoge mate aannemelik, dat de toenmalige vorst, Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera, na zijn overwinning op Moearakaman de kroniek liet vervaardigen tot meerdere glorie van zijn geslacht en tot vereeuwiging van zijn groot wapenfeit. In ieder geval is de kroniek dan toch tijdens zijn regering geschreven en wel vóór de opzienbarende verschijning van het Nederlandse eskader voor de wallen van Koetai in 1635, waarvan in de kroniek geen melding meer gemaakt wordt. Nu is het niet bekend, hoe lang deze vorst regeerde en hoe oud hij was bij de komst der Nederlanders. De datering van de kroniek kan dus bij benadering gesteld worden op het tweede of derde decennium van de zeventiende eeuw. Ook de onderwerping van Moearakaman moet dan in diezelfde tijd hebben plaats gehad, want de kroniek plaatst dit wapenfeit in het begin van de regering van Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera.

Omtrent de vader van deze vorst, Adji di Langgar, vermeldt de kroniek slechts, dat hij met kracht de Islam bevestigde en het rijk uitbreidde. Maar diens voorganger, Radja Makota, de

grootvader dus van Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera, ging tot de Islam over. Hij liet een fraai bewerkte moskee bouwen en „verspreidde de Islam ver buiten de grenzen, zodat velen zich te Koetai kwamen vestigen om handel te drijven". De heer Tromp plaatste diens regering omstreeks 1600[1]. Maar dat lijkt te laat voor twee generaties terug van 1635. De islamisering zullen wij dus in het einde van de zestiende eeuw moeten stellen. Dit komt ook beter overeen met de data van islamisering van naburige streken. De weg der Islam-propaganda is de grote handelsweg dier dagen: Malaka-Palembang-Oost-Java (Toeban, Gresik, Djaratan, de voornaamste handelsstad van Madjapahit). In 1535 was Toeban „Moors". Tussen 1540–1550 kreeg op de Molukken de Islam invloed op het bestuur[2]. Makasar kan moeilik veel later aan de beurt gekomen zijn. In de Salasilah lezen wij omtrent de islamisering: Nadat Radja Makota enige tijd de regering aanvaard had, trof hem de bestiering van Allah de Allerhoogste. Toentertijd kwamen te Koetai twee Mohammedanen, genaamd Toean di Bandang en Toean Toenggang Parangan. Zij waren naar Koetai gekomen, nadat zij Makasar geislamiseerd hadden, maar na enige tijd verviel het volk van Makasar weer tot ongeloof. Toen ging Toean di Bandang naar Makasar terug, maar Toean di Parangan bleef te Koetai." Er kan geen reden zijn deze mededeling in twijfel te trekken. Rekenen wij voor twee generaties normaal 60 jaar uitgaande van 1635, dan zouden wij op 1575 komen voor de islamisatie van Koetai. Dit jaartal komt dan ook beter uit met de islamisatie van andere streken, dan het jaartal dat Tromp opgeeft.

Het legendariese gedeelte van deze overlevering begint met een verklaring van de eigennaam Toean Toenggang Parangan of Toean di Parangan als de Heer op een zwaardvis gezeten. Hij zou dan op die vis gezeten de reis van Makasar gemaakt hebben. Dat iemand op de rug van een vis gezeten aan land gevoerd wordt, kan de auteur ontleend hebben aan de volgende passage uit de Sedjarah Melajoe: Mani Parendam, zoon van de

[1] Genealogiese tabel behorende bij S. W. Tromp, uit de Salasila van Koetei. B.K.I. 5, III.

[2] B. J. O. Schrieke, Het boek van Bonang, blz. 35.

vorst van Keling, trok bij de dood van zijn vader uit het land, daar hij de heerschappij van zijn jongere broer niet verdragen kon. Hij leed echter schipbreuk, maar werd door een vis naar Pasai gedragen. Aan het strand greep hij een gandasoeriboom. Sindsdien is aan zijn afstammelingen het eten van de aloe-aloe-vis en het dragen van gandasoeribloemen verboden.

Dat zijn rijdier speciaal een zo geduchte vis als de zwaardvis was, verhoogt natuurlik zijn magiese kracht. Omtrent de zwaardvissen komt de volgende legende in de Sedjarah Melajoe voor: Eens werd de kust van Singapoera bestookt door een groot aantal zwaardvissen. Ieder, die aan het strand kwam werd door de vissen gedood. De vorst liet zijn mannen zich in gelid opstellen langs het strand en een omheining vormen met hun benen, doch dit hielp niet, want de vissen sloegen er door heen. Toen was er een jongen, die zei: „Het zou beter zijn een heining van pisangstammen te maken." Dit leek de vorst juist en toen de vissen in de pisangstammen staken, konden ze niet meer voor of achteruit, zodat ze gemakkelik in groten getale gedood konden worden. Uit vrees, dat de jongen, die deze goede raad gegeven had, later een gevaar voor de staat zou worden, werd hij gedood.

Buitengewoon kenschetsend in de islamisatie-legende is de strijd in bovennatuurlike kracht tussen de soeltan en de leraar. „Slechts indien zou blijken, dat zijn bovennatuurlike kracht overtroffen zou worden door de aan Allah ontleende macht van Toean di Parangan, verklaarde hij zich bereid diens leerstellingen te aanvaarden." Die krachten meten ze eerst in het zich onzichtbaar maken, terwijl de ander moet zoeken. Dit motief wordt reeds eerder in de Salasilah gebruikt: Poeteri Karang Melenoe verbergt zich in dakbinten en dwarsbalken, waar Adji Batara Déwa Sakti haar steeds weet te vinden. In de Hikajat Radja Bandjar dan Kotaringin, Redactie II, komt een dergelijke wedstrijd voor: De Borneose menteri's uit Tjandi Agoeng en Koeripan meten zich met de Javaanse. De Javanen verbergen zich in de stijlen van het huis, maar worden ontdekt. Vervolgens verbergt Marta Soera zich in de buik van een der Javanen, waar niemand hem kon vinden.

Eigenlik is de gehele Maleise geschiedschrijving doortrokken

van magie. Wij zagen dat reeds globaal in het vorige hoofdstuk. De kronieken zijn magiese boeken en vooral de in ons oog primitievere, die welke het minst historiese gegevens bevatten, zijn in dit opzicht misschien de belangrijkste. Toch doen wij goed, wel te bedenken dat de auteurs van al de in het vorige hoofdstuk vergeleken Maleise kronieken, zonder twijfel Mohammedanen waren en al ware 't slechts daardoor, reeds ver van het magies denken verwijderd moeten zijn geweest. De magiese gebruiken op zich zelf hebben een bijna onverwoestbaar leven. In de vorm van allerhande soort van „bijgeloof", folkloristiese gebruiken, en zelfs in het dageliks leven, leeft immers ook nog bij ons in West-Europa de magie op vele wijzen voort: getallenmagie in de gunstige of gevaarlike getallen, geluidsmagie in de kanonschoten bij feestelike gelegenheden of de jaarwisseling, bij de biecht, enz. Ook dus na de islamisering zijn de magiese gebruiken onverminderd blijven voortbestaan, maar het begrip, het juiste gevoel ervoor zijn dikwijls vervaagd. Dat maakt het nu voor ons zo moeilik tot bevredigende verklaringen te komen, verklaringen die immers noch de auteur zelf, noch minder de tegenwoordige generatie inheemsen zou kunnen geven. Wel verre ervan dus afdoende verklaringen te geven zullen wij slechts de magiese mentaliteit trachten te benaderen met de voorbeelden, die de Maleise geschiedschrijving ons biedt.

De stamvader van het Koetaise vorstenhuis wordt geboren uit een gouden bol. In de ene hand houdt hij een ei vast, in de andere een kris. Uit het ei wordt na broeding een haan geboren, de vechthaan die overal overwinnaar blijft. De magiese kracht van een ei berust op de kiemkracht daarvan.[1] Hanen en kippen worden bij de inlanders vereerd; zij zijn orakel-vogels en treden dikwijls als zielevogel op[2]. Die verering is te danken aan de magiese kracht van het hanegekraai, waardoor de zon opkomt, de warmte en daarmee tevens de groeikracht en kracht in het algemeen ontstaat. Het is de algemene omdraaiing van oorzaak en gevolg: de hanen kraaien en veroorzaken daardoor het daglicht. De haan is dan ook de zonne- en licht-vogel bij uitnemendheid, ook in Europa. De haan heeft verder in het

[1] Van Ossenbruggen, pag. 202. [2] Zie Wilken s.v. „Kip".

primitieve denken nog de functie van afweerder van kwaad — als zodanig is ook het torenhaantje te beschouwen — en als zondebok.[1] In het biezonder wordt een wit en zwart gevlekt hoen beschouwd als met magiese kracht begiftigd.[2]

En wat nu de kris betreft, waarmede de stamvader van het geslacht geboren wordt, van deze kris, die Boerit Kang heet, lezen wij immers in de Salasilah, dat hij in staat was de magiese onkwetsbaarheid te verbreken van de Moearakamanse vorst Maharadja Derma Satia in de tweekamp met Pangéran Sinoem Pandji Mandapa ing Martapoera. Hoewel slechts een geringe wond werd toegebracht, zeeg de Moearakamanse vorst levenloos neder. In het algemeen wordt de grootste magiese kracht aan metalen toegekend, vooral aan het ijzer. Enige omstandigheden werken daartoe mede; in de eerste plaats wel de onbekendheid ermede in het stenen tijdperk; het vinden der metalen is niet gemakkelik, zij zijn verborgen dikwijls in steen en kunnen niet anders dan door grote vuurhitte daaruit gewonnen worden. Bovendien paart het metaal hardheid aan smeedbaarheid.[3] De kris is van verschillende ijzersoorten samengesteld en meestal gedamasceerd met meteoorijzer. De geboorte dus in verbinding met een ei, waaruit een bonte vechthaan ontstaat en een kris, moet wel de hoogste graad van magiese kracht voorstellen. De langdurige episode van hanengevechten, welke in de Salasilah beschreven wordt, mogen wij dus volstrekt niet als misplaatste wijdlopigheid opvatten. Die passage is van magies gezichtspunt bezien van het grootste belang.

In de Sedjarah Melajoe heeft de passage van de onoverwinlike voorvechter Badang dezelfde strekking: Een landbouwer te Salwang had een slaaf, genaamd Badang, die de wildernis voor hem openkapte. Eens vond deze in zijn visnetten geen vis, doch graten en schubben alleen. Deze wierp hij weg en de rivier heet sindsdien Soengai Bersisik. Het geschiedde dagen achtereen dat de vis uit zijn netten opgegeten werd. Badang verstopte zich een nacht in het riet om de dader te ontdekken. Toen zag hij een spook met ogen rood als vuur. Hij sprong op om het te pakken en het spook was niet in staat te ontsnappen. Toen be-

[1] J. Kreemer, De Javaan en zijn hoenders.
[2] Van Ossenbruggen blz. 109. [3] Van Ossenbruggen blz. 241.

loofde het spook hem de vervulling van een wens, bij zijn vrijlating. Badang wenste onmetelike kracht. Toen hij die verkregen had, trok hij met het grootste gemak bomen uit de grond. Zijn meester, die zich verwonderde hoeveel van de wildernis door hem gerooid was, hoorde het voorval en schonk hem de vrijheid. Spoedig bereikte het nieuws Singapoera en de vorst nodigde Badang aan het hof en gaf hem de titel van Radén. Toen hij eens in opdracht van de vorst een hoge boom beklom, brak een tak en viel hij met het hoofd op een grote steen. De steen brak doormidden en heet sindsdien Batoe Belah, doch Badang was ongedeerd. Eens had de vorst een boot op stapel, maar geen drieduizend mensen waren in staat de boot te water te laten. Toen kreeg Badang de opdracht en hij duwde hem alleen te water, met zoveel kracht dat de boot de overwal opschoot. Hierna kreeg Badang de titel van hoeloebalang . In Keling was een voorvechter, genaamd Nadi Widjaja Wikrama, die alom wegens zijn kracht bekend was. Deze kwam naar Singapoera om zich met Badang in het worstelen te meten tegen een inzet van zeven volgeladen schepen. Daar zij gaarne elkaars krachten van te voren wensten te beproeven, stelde de Klingalees voor een geweldig grote steen op te heffen. De Klingalees deed de eerste poging en tilde de steen met inspanning van al zijn krachten op ter hoogte van zijn knie. Toen Badang aan de beurt was, hief hij de steen met gemak vele malen in de hoogte en wierp hem toen in de monding van de rivier. Daar is de steen tans nog te zien bij Tandjoeng Singapoera. Hierop leverde de Klingalees de zeven schepen aan Badang over en keerde beschaamd naar zijn land terug. Spoedig daarop kwam er een voorvechter uit Perlak, genaamd Bandrang, om zich met Badang in kracht te meten, tegen de inzet van een pakhuis vol goederen. Om ongemerkt vooraf hun krachten te beproeven, drukte bij een feestuitvoering Bandrang zijn knie op die van Badang, doch deze wist zich zelf gemakkelik te bevrijden. Op zijn beurt deed hij nu het zelfde, waarbij Bandrang niet in staat was zijn knie weer op te heffen. Niemand had deze proefneming bemerkt, maar de wedstrijd werd nu afgelast en de vorst van Perlak was verwonderd, toen hij de toedracht vernam. Na lange tijd stierf Badang. De koning van

Keling zond twee stenen zuilen als monument voor zijn graf, welke tans nog te zien zijn.

De strekking van het verhaal is evenzeer als het verhaal van de overwinnende vechthaan magies. Maar hoeveel verder staat de Sedjarah Melajoe van de prae-animistiese mentaliteit! Het magiese element is slechts met moeite te herkennen en aan de auteur zelf reeds volkomen vreemd. Een spook wordt zelfs als de schenker van de kracht aangevoerd. Hoe duidelik blijkt hier de afstand tussen beide kronieken. De Sedjarah Melajoe is, in bijna alle opzichten en vooral histories, oneindig belangwekkender dan de Salasilah van Koetai, maar deze is juist door de primitieve, onopgesmukte compositie veel doorzichtiger, de magiese elementen treden in directe vorm aan den dag.

Mooi vergelijkingsmateriaal geeft de reeds terloops genoemde passage uit de Hikajat Radja Bandjar dan Kotaringin, Redactie II. De gezanten uit Tjandi Agoeng vertrokken naar Java om de Ratoe Anom terug te halen. Omstreeks twaalf uur kwamen zij aan. Tegen de avond beoefenden de Javaanse mantri's hun balspel. Ook de vreemdelingen deden mee, gaven elkaar de bal door, zodat de Javanen hem niet meer kregen. De volgende dag speelde men met een bal van metaaldraad. Marta Soera wierp de bal zo hoog, dat hij niet meer beneden kwam. Men wierp er met een fles naar, doch bereikte de bal niet. Marta Soera wierp er naar met een fles vol olie en raakte de bal. De fles viel in scherven op de grond en olie was op de bal gespat. Marta Soera klimt op een stapel eieren en pakt de bal. De vreemdelingen vermelden het doel van hun komst, doch de Javanen durven het verzoek nog niet aan de Soenan over te brengen. Dus gaan zij voort met het meten van hun krachten. Een Javaan slikt zijn kris in, na hem in water veranderd te hebben. Marta Soera verbreekt de betovering, waardoor de Javaan doorboord wordt. Hierop houden zij een garoeda-gevecht. De garoeda van Marta Soera, ontstaan uit zijn in de hoogte geworpen kain, overwint de garoeda der Javaanse mantri's. Nu houden zij een gevecht van rijstblokken. Een oud houten blok van Marta Soera sloeg het metalen blok der Javanen aan stukken. Ten slotte besluiten zij met een hanengevecht met als inzet een fraai schip om terug te varen naar Tjandi

Agoeng. De haan der Javanen was ontstaan uit de muts van een der mantri's. Marta Soera had de zijne uit zijn schoen doen ontstaan. De haan van Marta Soera overwon; het schip werd gereed gemaakt en men scheepte zich met Ratoe Anom in. Doch het schip kon niet te water geschoven worden. Toen liet Marta Soera veertig vrouwen, voor de eerste maal zwanger, als rollers gebruiken en daarop schoot het schip vooruit de zee in.

De metalen bal heeft grotere magiese kracht dan een gewone. Toch weten de gezanten uit Tandjoeng Agoeng ook deze te overwinnen. Merkwaardig, dat blijkbaar olie de magie van het metaal kan neutraliseeren. De stapel eieren is natuurlik als magies middel heel duidelik, terwijl ook de verdere wedstrijd geen verklaring meer behoeft. Wij moeten slechts nog wijzen op de magie, die van zwangere vrouwen uitgaat en welke evenals die van eieren berust op het ontkiemende leven.[1] Het getal veertig van deze vrouwen is in elk geval opmerkelik. Het is klaarblijkelik een sterk magies getal, want aldoor komen wij dat getal tegen. Veertig dagen en veertig nachten moeten de familiebetrekkingen het jonge kind op schoot houden, veertig en veertig nachten duren ook de meeste feesten. Is het toeval of gevolg van dezelfde getallenmagie, van dezelfde praeanimistiese gedachtengang als wij in de bijbel lezen: „En Mozes was op dien berg (Sinai) veertig dagen en veertig nachten" (Exodus 24 : 18)?

Ook voor de getallen drie en zeven heeft men een voorliefde. Zeven dagen duurt altijd het tepoeng-tawar feest. Al die feesten overwoekeren de compositie van de Salasilah van Koetai. „Bekerdja" wordt het feestvieren hier genoemd: „werken". Inderdaad is dit de sleutel tot het juiste begrip ervan. De feesten zijn werk, ze zijn een plicht, waar niemand zich aan mag onttrekken. Bij deze feesten dreunt het geschut en weerklinken gong en trom. Dat is geluidsmagie evenals het hele feest een ernstige handeling is van gezamelike massa-magie. Daartoe behoort vooral ook het doden van magiese dieren. De magie treedt naar buiten, indien het lichaam geopend wordt. Door de dood gaat met het dier ook wel zijn magiese kracht ver-

[1] Vgl. Korn, De dorpsrepubliek Tnganan Pagringsingan, pag. 163.

loren, maar op het ogenblik der slachting komt die kracht dan ook in alle intensiteit tot uiting, en daar gaat het op een gegeven ogenblik juist om.[1] Bij de magiese dieren, die geslacht worden speelt vooral het varken een rol. Het varken heeft magiese betekenis om zijn opvallende vruchtbaarheid (gelukszwijntje, spaarpot, enz.)[2]. De andere slachtdieren zijn: buffels, geiten, hoenders, enz., alle algemeen bekende magiese dieren. De sterkste magie ontwikkelt natuurlik het mensenoffer. Al deze offers hebben plaats bij het tidjak-tanah feest, dat is het voor de eerste maal betreden van de grond, een uit magies oogpunt beschouwd vrij gevaarlike handeling. Men vindt de volledige beschrijving van dit feest uitvoerig in de tekst, waarnaar hier verwezen kan worden. De pasgeboren en zeer kleine kinderen verkeren in een taboe-toestand en dit geldt in de allerhoogste graad voor vorstenkinderen. Want de hoofden en hun verwanten, de edelen en aanzienliken, behoren zelf tot de getaboeëerde personen, zoals Van Ossenbruggen[3] dat verklaart „in verband met het feit, dat krachtige, succesvolle en met suggestieve kracht begiftigde persoonlikheden in de eerste plaats in aanmerking kwamen om in een primitieve maatschappij de leiding op zich te nemen. Dit geldt voor elke maatschappij in het algemeen; maar men bedenke, dat de primitieve in elke gebeurtenis iets magies ziet en derhalve „hervorragende" eigenschappen in eenige persoon eveneens door zijn magischen bril bekijkt. Geen wonder, dat in zijn oog vorst en magier haast identieke begrippen vormen."

Die taboetoestand brengt doodsgevaar met zich mede; vandaar de ceremoniën en feesten tot bezwering van dit gevaar. Veertig dagen en veertig nachten wordt het kind op schoot gehouden. Die dagen worden doorgebracht in waken en magiese eeredienst.. Zelfs de muziek en de dans vervullen daarbij hun noodwendige magiese rol, ze zijn volstrekt niet de uiting van vreugde! Na deze veertig dagen heeft het „tepoeng tawar" plaats, een feest, of laat ons liever zeggen: een magiese ceremonie, die zeven dagen en zeven nachten duurt. Tepoeng tawar betekent eigenlik flauw meel of deeg, waar dus geen zout of

[1] van Ossenbruggen blz. 229. [2] van Ossenbruggen blz. 123 [3] Van Ossenbruggen blz. 106.

kruiderij aan toegevoegd is. Hiermede wordt de persoon of de zaak besprenkeld die „verkoeld" moet worden. Het warme of hete is nl. gevaarlik en van die gevaarlike magie moet hetgeen daaraan blootgestaan heeft, gezuiverd worden. De personen die de „hete" macht hebben doorstaan of er gelukkig aan ontkomen zijn, moeten „verkoeld" worden.[1] Daarom heeft telkens na magies gevaarlike handelingen een tepoeng tawar ceremonie plaats, dus na of als onderdeel van de algemene feestelikheid.

Vijf of zes jaar lang mogen de kinderen daarna de grond niet betreden. Zij worden in huis gehouden „tot zij niet meer te bewaken zijn". Eerst dan maakt de tidjak-tanah-ceremonie, zoals boven genoemd aan deze toestand een einde. Natuurlik zijn de gebruiken bij vorstenkinderen heel wat strenger dan bij gewone stervelingen, juist om het grote gevaar, dat van getaboeëerde personen uitgaat. Toch zijn soortgelijke gebruiken ook van elders bekend voor gewone kinderen. Zij worden dan onder een koeroengan geplaatst en met rijst bestrooid.[2] Het laatste is een algemeen voorkomende magiese handeling.

Na het tidjak-tanah en het gezamelik magies baden in de rivier heeft onmiddellik de tandvijling plaats. En dan wordt weer zeven dagen en nachten uitbundig „feest gevierd" met allerhande spelen en dierengevechten.

Merkwaardig is vooral de passage waarin het volk allerlei „dwaasheden" beging, toen het de prinses Karang Melenoe op de lemboe soeana gezeten door het luchtruim zag vliegen. „Dezelfde associatieve gedachtenloop, die den mensch in gewone omstandigheden de adat doet volgen, leidt hem in buitengewone gevallen juist tot opzettelijke afwijking daarvan. Wanneer nl. in het kalm verloop van het dagelijksch gebeuren iets bijzonders zich voordoet, moet dit ook als iets „ongewoons" worden begroet, teneinde weer den normalen loop van zaken terug te erlangen; hetzelfde dient dus te gebeuren waar men kunstmatig een anderen toestand wenscht te verkrijgen."[3] Zo wordt b.v. aan een ziek kind een andere naam gegeven, zo zijn ook de vermommingen te verklaren, b.v. bij

[1] Snouck Hurgronje. De Atjehers I pag. 331; [2] Van Ossenbruggen blz. 127/8; [3] Van Ossenbruggen, blz. 314.

een carnaval. De „dwaasheden" die het volk dus begaat in de Salasilah bij het zien van de prinses op de lemboe soeana door de lucht zwevend, dienen tot afweer voor de gevolgen van een zo sterke, zich op zo buitengewone wijze uitende magie.

Het zijn maar enkele grepen uit de stof van de Salasilah, die wij hierbij naar voren halen. Nog iets wat opvalt vooral door de voortdurende herhaling, is de beschrijving van het verlangen naar bepaalde spijzen bij zwangerschap en de meer dan normale aandacht die op dit punt gevestigd wordt en op de voldoening van zulk een verlangen. In allerlei andere Maleise geschriften vinden wij trouwens deze trek terug en het is een gedachte die over de gehele Indiese archipel verspreid is, dat men aan de zwangere vrouw niets mag onthouden waarin zij zin heeft, daar zulks zich op het kind zou wreken.[1] „In het algemeen schijnen de Javanen de opvatting te huldigen, dat men aan zieken, aan zieke kinderen vooral, ieder opkomend verlangen behoort in te willigen, daar dit bevorderlijk is aan de herstelling".[2]

Over de lijkbezorging dient slechts opgemerkt te worden, dat overal de lijken van aanzienliken (getaboeëerde personen) anders behandeld werden dan van de mindere man. Na de islamisering verdwijnt dat verschil natuurlik grotendeels.

Het spreekt van zelf dat de „verklaringen" die wij hierbij aan de merkwaardige stof uit de Salasilah geven, evenzeer een product van onze tijd zijn, als de noten welke de heer Tromp aan zijn uitgave toevoegde, het inzicht van zijn tijd weerspiegelen. De heer Tromp vond daarbij steun bij de opvattingen van zijn inheemse raadslieden, zoals de hofceremoniemeester van Koetai, Pangéran Sokmawiro. Ongetwijfeld bevatten die noten veel wetenswaardigs; zij gaan echter bij hun „verklaringen" uit van het animistiese tijdperk. Overal ziet men demonen in en men is spoedig klaar met verklaringen als „demonenmisleiding" of het motief „om de afgunst der geesten te keren". Die opvattingen kunnen ons niet bevredigen en juist vergelijkingen van soortgelijke verschijnselen in verschillende streken, leiden tot het besluit dat we hier met over-

[1] Kleiweg de Zwaan, 45/8; [2] J. Kreemer, Med. Zend. Gen. dl. 36,9.

blijfselen van een veel ouder tijdperk te doen hebben. Overal worden zulke overblijfselen nog gevonden. Men vergelijke b.v. Korn, De dorpsrepubliek Tnganan Pagringsingan, blz. 163–175. En het belang van de Salasilah zien wij dan ook vooral daarin, dat het deze overblijfselen getrouw documenteerde. De auteur heeft nergens getracht er „literatuur" van te maken, maar waar hij ook deze overblijfselen van een lang vervlogen tijdperk vandaan gehaald mag hebben om zijn verhaal mee te stofferen, de beschrijvingen dragen het kenmerk van getrouwe weergave. Een verder bewijs van de getrouwheid van de ontleningen van deze auteur mochten we immers vinden in de bijna woordelike ontlening van andere passages, als in het vorige hoofdstuk vermeld, betreffende kleding, betreffende adat enz. De Salasilah bevat dus kostelik vergelijkingsmateriaal voor de kennis van de mentaliteit van de prae-animistiese tijd, welke toch zelfs tot de huidige dag zijn invloed behouden heeft, een mentaliteit en gebruiken, niet speciaal uit het oude Koetai, maar klaarblijkelik in vele delen van de wereld kenmerkend voor een bepaald cultuurstadium.

Vierde Hoofdstuk

VERKORTE WEERGAVE VAN DE SALASILAH

Er wordt verhaald, dat men voor het eerst een radja kreeg te Koetai Kerta Negara. Er was toen een „Orang toea" genaamd Baboe Djaroema te Melanti, want men had toen nog geen radja's, zoals nu elkeen zijn land en elkeen zijn radja heeft en de vier negeri's waren nog niet verbonden. Dat waren, 1. Djaitan Lajar, 2. Hoeloe Doesoen, 3. Sembaran, 4. Binaloe. Djaitan Lajar en Hoeloe Doesoen kregen het eerst hun vorst.

De Petinggi van Djaitan Lajar woonde met zijn vrouw op de berg waar hij landbouw beoefende. Zij verlangden zeer een kind te krijgen, maar zij waren reeds te oud. Daarom begaven zij zich in godsdienstige afzondering, ze offerden en riepen de Goden aan, ze brandden wierook iedere dag.

Eens, midden in de nacht hoorden zij een hevig geluid. Ze openden de deur en zagen, terwijl het helder was, als bij volle maan, dat er een steen uit de lucht was komen vallen, die nu nog genaamd is „Batoe Angkat-angkatan". Verschrikt gingen zij terug in huis, daarna hoorden zij een stem roepen: „Samboet mati baboe tiada disamboet mati mama". Toen de stem dit driemaal uitgeroepen had, werd zij aldus beantwoord: „Oeloer mati loemoes, tiada dioeloer mati loemoes". Toen schoven zij de gordijnen op zij en zagen, dat het helder was als bij volle maan. Toen zij dat licht aandachtig beschouwden, zagen zij het daarin als het ware afwisselend opvlammen.

Daarop klonk het weer: „Samboet mati baboe tiada disamboet mati mama". Nu antwoordde de Petinggi van Djaitan Lajar: „Oeloer mati loemoes tiada dioeloer mati loemoes". Toen lachten zij, die neerlieten en zeiden: „Eerst nu wordt ons spreken beantwoord".

Zij waren zeer verheugd, omdat hun spreken door een aards wezen beantwoord werd.

Toen nam de Petinggi van Djaitan Lajar die gouden bol vol vreugde aan en opende hem. Hij vond daarin een jongetje, gewikkeld in zijden doeken en gele luiers. Zijn eene hand hield

een ei vast, zijn ander hield „emas keris"(?) tot steunpunt van zijn hoofd.

Daarop maakten de déwa's, die de gouden bol neergelaten hadden, zich zichtbaar als zeven personen en zij gingen de Petinggi van Djaitan Lajar tegemoet. „Maak het u niet gemakkelik, want dit kind van ons is een godenkind, geschenk van askese. Leg hem niet neer op een matje, binnen veertig dagen en veertig nachten, maar ge moet al uw familiebetrekkingen verzamelen en om beurten hem op schoot houden al die tijd. Als ge uw kind wilt baden, laat dan bloemenwater voor zijn badwater halen en wanneer hij groot is, laat hem dan niet de aarde betreden, zolang gij nog geen feest gevierd hebt en gij hem de voet hebt doen zetten op het hoofd van een levend mens en het hoofd van een dode, op de kop van een levende buffel en van een dode buffel; zo ook, als hij voor het eerst in de rivier wil baden, breng hem dan niet naar de badplaats, alvorens gij daarbij feest viert, evenals bij het „tidjak tanah".

Nadat zij al deze opdrachten hadden gegeven, stegen zij ten hemel, maar de Petinggi en zijn vrouw gingen naar binnen vol vreugde. Het kind was schitterend als de volle maan. De vrouw van de Petinggi was bezorgd, want haar borsten gaven geen zog. Zij brandde wierook en strooide gele rijst, terwijl zij de goden om zog smeekte. Terstond hoorde zij een stem, die aldus sprak: „Hé Njai Djaitan Lajar, wrijf over uw borsten". Zij deed dit en nadat zij driemaal over haar rechter borst had gestreken, spoot daaruit het zog, geurig als amber en muskus. Dadelik zoogde zij haar kind en man en vrouw waren zeer gelukkig.

Verder volgden zij de opdrachten der goden op. Na drie dagen en nachten viel de navelstreng van het kind af. Toen schoot men het kanon „Sapoe Djagat" zeven maal af volgens de opdracht der goden en werden de dagen geteld van waken, eten en drinken. Zo kwamen veertig dagen en veertig nachten ten einde. Toen was zijn haan groot, de haan, die zij hadden laten uitbroeden.

Nu wordt vermeld het verhaal van Baboe Djaroema en de Petinggi van Hoeloe Doesoen, die het land bebouwde te Me-

lanti. Zij waren uitermate verlangend een kind te krijgen, doch zij waren de leeftijd van kinderen krijgen te boven. Maar op zekere dag werd het donker. Zeven dagen en zeven nachten was er regen en storm met volslagen duisternis, bliksem en donder.

Baboe Djaroema was daarover verbaasd, want zij kende niet de voortekenen voor de komst van een machtig vorstenkind. Zij dacht dat de wereld zou omgewenteld worden.

Door honger gedreven gingen man en vrouw naar de keuken. Zij zagen, dat hun brandhout op was. Zij zochten hout, maar vonden niets. Ten slotte maakte de Petinggi een dakbint los en kloofde deze klein. Daarin vond hij een slang. Hij nam deze op en legde haar in zijn sirihdoos, gaf haar te eten, streelde haar en speelde er dageliks mee. Na enige tijd werd die slang groot en was de sirihdoos te nauw. Nu legde hij haar op een heel ruime plaats, maar die werd ook te nauw. Ten slotte maakte hij een nog veel groter hok, ongeveer zo groot als zijn halve huis, maar dat werd eveneens te nauw.

Toen overlegde de Petinggi van Hoeloe Doesoen met zijn vrouw, zeggende: „Wat staat ons te doen, dat ons kind zo groot geworden is. Ik zie het met angst, want het is veel te groot" en Baboe Djaroema zeide: „Zo gaat het mij ook".

Op zekere nacht toen de Petinggi naast die slang sliep, droomde hij, dat er een onvergelijkelik mooi meisje tot hem sprak: „Vader en Moeder, indien gij mij vreest, maak dan een ladder voor mij, opdat ik kan neerdalen". De volgende morgen riep de Petinggi terstond zijn familiebetrekkingen bijeen en liet hen zwaar hout en rotan halen, waarmee zij die ladder maakten. Toen deze gereed was, zeide de Petinggi tot de slang: „Zeg kind, ge kunt tans heengaan, want die ladder is klaar". Toen zij deze woorden van haar vader gehoord had, bewoog zij haar hoofd om neer te dalen, maar nauweliks was een gedeelte van de kop buiten, of de ladder brak in stukken. De Petinggi stond verbaasd. Hij liet zijn lieden een nieuwe ladder maken van zeer hard hout, maar hetzelfde herhaalde zich, zelfs bij een ladder van ijzerhout.

De volgende nacht droomde de Petinggi echter weer, dat zijn kind vroeg om neergelaten te worden en het zeide: „Wan-

neer gij mij wilt neerlaten, maak dan een ladder van lempoeng soeit voor de stijlen, bamboe ding voor de treden en akar lembiding voor bindsel. Geen andere ladder, zelfs van ijzer kan mij dragen. Wanneer ik zal zijn afgedaald, volg mij dan, waarheen ik ook ga en brand voor mij zwarte sesam en bestrooi mij met gele rijst en wanneer ik gezonken zal zijn, moet ge mijn schuim volgen". De volgende morgen liet de Petinggi weer zijn onderhorigen roepen, om het materiaal voor de ladder te zoeken, daarop maakte men de ladder volgens het droomgezicht. Nu sprak de Petinggi tot zijn kind: „Hé kind, kom nu naar beneden". De slang daalde kronkelend naar beneden, ging vervolgens naar de rivier. In het water zwom zij zeven maal stroom op en zeven maal stroom af en ging toen voorbij naar Tepian Batoe. De slang wendde zich driemaal naar links en driemaal naar rechts en dook toen onder. De Petinggi en zijn vrouw volgden haar overal tot zij was verdwenen. Storm en orkaan staken op, bliksem en donder weerklonken. Toen trokken de beide oude lieden hun bootje naar de kant om het voor de golven en de wind in veiligheid te brengen, maar de storm bedaarde, nog slechts schaars vielen de regendruppels, de wind woei zacht en vochtig, de donder klonk nog maar uit de verte, een gloed vertoonde zich aan de hemel, een regenboog spreidde zich uit, voortekenen van de komst van een machtig vorstenkind.Maar de Mahakam geraakte vol schuim. Zij wilden vluchten naar de Soengai Sediwé. Toen hoorden zij schreien. Het schuim was bedekt door nevel en overkoepeld door wolken, een lichtglans kwam op, de bloemen openden zich.

Nu zagen zij in het schuim een glans als van een juweel; het bleek een kindje te zijn liggend op een platte gong en die gong werd op het hoofd gedragen door een naga; die naga werd op het hoofd gedragen door een rund, het rund stond op een steen. Dit was de „Lemboe Soeana". Het had slagtanden en een slurf als een olifant, hoektanden als een tijger, een lichaam van een paard, vleugels en sporen als de Garoeda, een staart als een naga, het was geschubd over zijn hele lichaam.

Naderbij gekomen haalden zij het kind in het bootje en keerden huiswaarts. Het kind had gele zwachtels en luiers van ge-

kleurde zijde; in de rechterhand hield zij goud en in de linker een ei, waaruit een henkuikentje te voorschijn kwam.

Baboe Djaroema was bezorgd, want haar borsten gaven geen zog, maar in de droom hoorde zij een stem: „Wees niet bekommerd, klop maar op uw rechter borst". Zij deed dit en zoogde toen haar kind. Nogmaals droomde Baboe Djaroema, dat de stem sprak: „Uw kind moet gij Poeteri Karang Melenoe noemen. Gij moogt het veertig dagen en nachten niet op een matje leggen; na drie dagen zal de navelstreng afvallen en dan moet ge doen, zoals voor machtige vorsten gewoonte is. Indien zij wil baden, moet ge water laten halen, maar daarbij feest vieren en wanneer zij voor het eerst in de rivier wil baden zult ge ook feest vieren en bij het tidjak-tanah zult gij haar vooraf de voet laten zetten op het hoofd van een levend mens en het hoofd van een dode, op de kop van een levende buffel en die van een dode buffel en op ijzer en pas daarna op de aarde". Alles geschiedde volgens het droomgezicht. Na drie dagen viel de navelstreng af en vierde men feest. Toen gaf men het kind de naam Poeteri Karang Melenoe.

Diezelfde dag vierde ook Kiai Demang van Djaitan Lajar feest voor zijn kind en over en weer dreunde het geschut en klonken gong en trom. Vervolgens gaf hij zijn kind de naam van Batara Agoeng Déwa Sakti.

De beide vorstenkinderen groeiden gelijk op, hun luiers werden gelijk verwisseld, hun navelstreng viel gelijktijdig af. Zowel de Ngabéhi van Hoeloe Doesoen als de Demang van Djaitan Lajar waren voortdurend bezig medicinale kruiden te zoeken en de kinderen te behandelen.

Men vierde het „Tepoeng tawar" feest.

Toen de kinderen vijf jaar oud waren, waren zij in huis moeilik meer te houden dus trof men voorbereidselen, om hen de aarde te doen betreden en naar de rivier te brengen. Tientallen van dagen was het eten en drinken, dag en nacht door, terwijl de Gadjah Perwata te Djaitan Lajar en de Ejang-ajoe te Hoeloe Doesoen over en weer klonken en zonder ophouden het geschut knalde en de gamelan zich deed horen. Allerlei spelen werden er uitgevoerd.

Teneinde de levende en dode mensen en buffels voor het

tidjak-tanah feest te verschaffen ging Kiai Demang van Djaitan Lajar koppensnellen bij de Badjau's van Poelau Semanti en de Ngabéhi van Hoeloe Doesoen naar de Badjau's van Poelau Pandjang. Van degenen, die gedood werden nam men de afgeslagen hoofden mee, de levenden werden krijgsgevangen gemaakt.

Na veertig dagen en nachten doodde men van allerlei dieren een mannetje en een vrouwtje, daarop een paar mensen, man en vrouw. De hoofden der mensen en de koppen der buffels werden in gele doeken gewikkeld, daarna liet men Adji B.D.S. afdalen. Op die dag deed men hem de voet zetten op het hoofd van de levende en van de dode mensen en op de kop van de levende en de dode buffels.

Daarna werd hij in een lichtgele doek gedragen naar de waterkant. Men baadde hem daar en deed hem de voet zetten op ijzer en vervolgens op steen. Het hele gevolg baadde eveneens, vrouwen en mannen, oud en jong vermaakte zich.

Toen men gebaad had bracht men Adji B.D.S. terug naar huis. Vervolgens kleedde men hem in een statiegewaad met allerhande attributen. Daarna werden de eretekenen buiten gebracht en de „pepangkoean dalam" en werd de grote statiepajong geopend. Adji B.D.S. daalde af, terwijl de gong Gadjah Perwata bespeeld werd en het geschut losbrandde. Tegelijk ratelde de donder en schudde de aarde, terwijl de regen neerdruppelde.

Aldus, omwonden van lichtglans, terwijl de wolken zijn pajoeng vormden en nevel hem verhulde, schreed Adji B.D.S. en betrad de „léman". Het volk zag dit niet. Hij kwam tot de „mandargili" en besteeg deze langs van goud gevlochten koorden. Men spreidde er matten uit en ook de grote matras, waarop men Adji B.D.S. liet liggen. Vervolgens werden zijn tanden gekloofd en toen gepolijst.

Toen dit afgelopen was, gebruikte Adji de sirih en werden de spijzen opgebracht in overvloed. De toeak stroomde; er werd gespeeld en gedanst, de mannen buiten, de vrouwen binnenshuis. Dat duurde zeven dagen. Toen werd de pepandén patolo buiten gebracht en het schaakspel klaar gezet. Men liet dieren vechten en deed allerlei spelen. Kjai Demang van Djai-

tan Lajar liet de overblijfselen van het feest onder de armen verdelen. Eveneens werden de versierselen van het huis door Njai Minak Mampi verdeeld. Ieder prees Adji B.D.S.

De Ngabéhi van Hoeloe Doesoen bereidde het tidjak-tanah feest voor van zijn dochter. Er werden allerlei dieren geslacht; er werd volop gegeten en gedronken. Gong en trom weerklonken. Aan het gejuich kwam geen einde veertig dagen en veertig nachten.

Toen werden de nagels rood geverfd gedurende drie nachten, waarna het schaakspel te voorschijn gehaald werd en de pepandén patolo opgericht. Dit duurde zeven dagen. Daarna werden wederom allerlei dieren geslacht. Er werd gegeten en gedronken in overvloed.

Een mensenpaar en een mannetjes- en vrouwtjes-buffel werden gedood voor het tidjak tanah feest. De pepangkoean werden buiten gebracht, de grote statiepajong werd geopend; men bracht Poeteri Karang Melenoe naar de draagstoel en geleidde haar voor de balai. Baboe Djaroema kwam haar tegemoet en liet haar de voet zetten op het hoofd van de levende en van de dode mensen en op de kop van de levende en van de dode buffels. Daarna liet men haar de voet zetten op steen en op ijzer. Men bracht haar naar de waterkant en baadde haar met water uit zeven rivieren, en eerst daarna bracht men haar naar de grote rivier. Daar baadde zij met al haar volgelingen, die zich naar hartelust vermaakten.

Daarop plaatste men haar op de draagstoel, die door wolken werd overdekt. Het leek, alsof er een gloed binnenin zichtbaar was. In huis was alles gereed. De pepangkoean stonden voor de trap en de léman was uitgespreid. Poeteri Djoendjoeng Boeih werd gekleed in het ceremonieel gewaad en sprak: „Hé, Vader en Moeder, laat men de pepangkoean maar eerst boven brengen en ieder eerst in de maligai plaats nemen en laat mij alleen gaan. Met tegenzin stemden de ouders toe.

Van de voorbereidingen terugkerend vonden zij hun kind op een schommel gezeten, wierook brandend en gele rijst strooiend. Toen hierop de lemboe soeana te voorschijn gekomen was, gelastte zij hem haar naar de maligai te brengen en

terwijl een regenboog zich uitspreidde tot de maligai en de regen druppelde en de wind zacht en vochtig woei, terwijl de bloemen ontloken, vloog de vorstin als een bliksemschicht door de lucht, en bereikte de maligai voor de ogen van de verbaasde menigte.

De prinses schreed voort over de „léman" tot aan de „mandargili" en besteeg deze langs de van goud gevlochten koorden. Onder het donderen van het geschut werden haar tanden gevijld en gepolijst. Daarop gebruikte zij de sirih en werd er uitbundig feest gevierd. De toeak stroomde, mannen dansten buiten, vrouwen binnenshuis. De sirihpruimen lagen bergenhoog en het spog vloeide over de vloer. Na zeven dagen en zeven nachten werd de pepandén patolo naar buiten gebracht en het schaakspel klaargezet. Men liet allerlei dieren vechten en deed allerhande spelen.

Nu brandden de Nhagéhi van H.D. en zijn vrouw wierook en strooiden zij gele rijst. Onmiddellik kwam de lemboe soeana. De prinses vloog, op zijn kop gezeten, naar huis terug. De hoofden en het volk volgden haar in de grootste opwinding. Enkele dachten of spraken uit: „Laat ons hun land in ommekeer brengen opdat zij ons niet zullen overheersen; al zouden we blijven leven, wij zouden hun grootheid niet hebben". Derhalve verzon men allerlei dwaasheden, sommigen gebruikten een rijstschepper voor kris en men liet gebraden dieren tegen elkaar vechten, of een gong en trom en gebraden apen met elkaar dansen.

De mensen van Hoeloe Doesoen werden bevreesd, dat het in hun land stenen zou regenen, zij waren bang, dat alles werkelik zou omkeren. De Ngabéhi van H.D. gaf alle gasten geschenken mede. Met de voornaamsten sloot hij overeenkomsten voor wederzijds hulpbetoon. Na beëindiging van de feesten leefden de Nhagbéhi van H.D., zowel als de Demang van Djaitan Lajar stil, terwijl de kinderen voorspoedig opgroeiden.

Twee jaar later kwam er eens een Chinese vorst met zijn schip om Adji B.A.D.S., uit te dagen tot een hanengevecht. Eerst vochten verschillende hanen van de volgelingen van de Chinese vorst tegen hanen uit Djaitan Lajar met afwisselende

uitslag. Men merkte daarbij op, dat de haan van de Chinese vorst zelf nimmer voedsel kreeg. Maar Adji B.A.D.S. nam de uitdaging aan. De inzet was enerzijds het Chinese schip met alle opvarenden, anderzijds Adji met zijn land.

De haan van Adji heette Djoeng Pérak. Na hevige strijd trof hij de Chinese haan midden op zijn borst, waardoor deze in twee stukken viel onder gejuich van Adji's volgelingen. Maar men was zeer verbaasd te zien, dat de haan van de Chinese vorst van koper was. Adji B.A.D.S. eiste nu diens schip, maar de Chinese vorst vroeg een uitstel van één of twee dagen, hetwelk hem toegestaan werd. Hij bereidde echter een list voor. Een deel van zijn volk liet hij brandhout verzamelen; de anderen liet hij de zeilen naaien op de berg „Djaitan Lajar", die deze naam hieraan ontleent.

Midden in de nacht scheepten de Chinezen zich in om te ontvluchten. Zij waren reeds in de baai van Sangkoelirang toen men de vlucht ontdekte. Adji B.A.D.S. achtte achtervolging onnodig. Door goddelike inwerking werd het water vlak voor het schip tot land. De Chinezen vluchtten het bos in en zij vormden de grens tussen Koetai en Beraoe. Zij werden de Basap's en Daja's, aan de andere zijde van Kanioengan aan Beraoe onderhorig. Naar deze zijde gegaan behoorden zij tot Koetai.

Nadat Adji B.A.D.S. aldus zijn vloek over de Chinezen had uitgesproken, besloot hij op de berg Djaitan Lajar zijn negeri te vestigen. Spoedig was zijn paleis gereed.

Adji B.A.D.S. wilde zijn haan laten vechten te Broenai. Hij sloeg het grote gevolg, dat zijn ouders hem wensten mee te geven af en vertrok slechts met drie panakawan's en in eenvoudige kleding. Een van zijn panakawan's liet hij zijn tas met sirihbenodigdheden dragen, de andere zijn haan en de derde zijn inzet.

Op het voorplein aangekomen, ontsnapte de haan echter. Adji B.A.D.S. zeide: „Het is goed, dat deze voor ons uitvliegt."

Voor de ogen van de verbaasde menigte, die op het voorplein verzameld was, was Adji plotseling verdwenen. De Demang stelde hen gerust, met de mededeling, dat Adji ook geen gevolg gewenst had.

Na enige tijd kwam Adji te Broenai aan. Daar bevond zich ook de zoon van de vorst van Mataram, genaamd Pangéran Toemenggoeng. Men was reeds druk aan het hanengevechten houden. Vriendelik ontvangen door de Petoean, deelde Adji hem als doel van zijn komst mede, het deelnemen aan de hanengevechten, wat hem werd toegestaan.

De vorst van Broenai zocht een gelijkwaardige tegenstander voor de haan van Adji uit en zij kwamen als inzet overeen veertig boengkal goud. Na een hevig gevecht overwon Adji's haan. De Petoean woog de veertig boengkal goud af en Adji nam deze in ontvangst. Daarop liet de Pangéran Toemenggoeng zijn haan vechten tegen die van Adji. Opnieuw overwon deze. Adji nam de inzet van twintig boengkal goud in ontvangst en gaf ze ter bewaring aan zijn panakawan's. Nu had de Petoean nog een haan, die zijns gelijke in heel Broenai niet had. Tegen een inzet van honderd boengkal werd deze tegen de haan van Adji in het veld gebracht. Hoewel met grote moeite, overwon Adji's haan ook deze. Het speet de Petoean zeer van zijn mooie vechthaan en Adji nam de honderd boengkal goud in ontvangst. Een sterkere vechthaan wist de Petoean in Broenai niet te vinden, doch de Javaanse Pangéran durfde nog een strijd wagen met zijn haan Si Matjan Gerang tegen een inzet van vijftig boengkal goud. Ook hier bleef Adji's haan overwinnaar.

Adji en de Pangéran Toemenggoeng namen naast elkaar plaats in de audiëntiezaal. Twee hofdames boden Adji het sirihgerei aan, hetgeen Pangéran Toemenggoeng griefde, doch Adji bood hem hoffelik het eerst de sirihdoos aan. Na gebruik legde Adji een boengkal goud in de sirihdoos. De Pangéran, dit ziende, legde er twee boengkal's in. De hofdames maakten een sembah tot Adji en een sembah tot de Pangéran en vertrokken. Adji werd door de vorst uitgenodigd in zijn paleis te blijven overnachten. Een uitnodiging tot een langer verblijf kon Adji echter niet aannemen en de volgende morgen vertrok hij met zijn panakawan's.

Hij besloot naar Sambas te gaan. Daar aangekomen, daagde hij de vorst van Sambas tot een hanengevecht uit. Adji won het en geen haan in Sambas was tegen de zijne opgewassen.

Daarop vertrok hij naar Soekadana. Ook daar won hij voort-

durend. Vervolgens ging hij naar Matan. Overal was hij even gelukkig, en met grote winst beladen keerde hij naar Djaitan Lajar terug, terwijl een gedeelte der schatten per schip vervoerd werd. Zijn komst en de een maand later binnenkomende schatten, verwekten groot opzien.

Na enige tijd verzocht Adji zijn panakawan's om citroenen, drie aan een steel, te zoeken om te baden en het hoofd te wassen, want hij wilde naar Madjapahit gaan. Na zich gebaad en het haar gewassen te hebben, werd hij gezalfd. Daarna werden de spijzen en dranken opgediend en te zamen met zijn ouders, de Petinggi en Njai Mampi, genuttigd. Men gebruikte daarop de sirih, toen kwamen de rijksgroten en men bleef tot diep in de nacht praten. Toen allen weer vertrokken waren, opende Adji zijn lontar, een toverlontar. Hij zag daarop een land, dat zijns gelijke niet had en waarvan een lichtglans uitging. Adji verzonk in gepeins over dit schijnsel. Vol onrust legde hij zich te slapen en droomde, dat hij overvallen werd door een beer met gele staart. Adji schrikte wakker en stootte met zijn kris. Hij riep luide om toortsen en kaarsen. Men kwam van alle kanten aangelopen en lachte om het voorgevallene.

De volgende morgen werd hem de droom geduid, als voorteken, dat hij moest huwen. Adji sprak: „Het is goed, mits zij mij gelijkwaardig zij en van goddelike afkomst." Toen vertelde hij ook van de lichtglans, die hij de vorige dag gezien had. Men duidde dit als een aanwijzing, waar hij moest zoeken. Adji verklaarde zich daartoe bereid. Hij gelastte zijn beide panakawan's citroenen te halen, groeiend vijf aan een steel of zeven aan een steel.

Zij gingen de stad uit, daar zagen zij hun haan los lopen, die zij vruchteloos poogden te vangen. Bergop, bergaf volgden zij hem, vol vrees hem uit het oog te verliezen. Na veel omzwervingen zagen zij de haan in een citroenboom zitten, die beladen was met rijpe vruchten, in trossen van drie en van vijf en van zeven. Vlug klommen zij in de boom, om de haan te vangen, doch deze vloog weg. Zij plukten nu slechts de citroenen. De haan was inmiddels onder een naburig huis het kippenhok binnengegaan. De jongens wilden het huis ingaan om de ge-

plukte citroenen aan de eigenaar te vragen. Daar zagen zij een meisje van buitengewone schoonheid op een schommel zitten. Zó verbaasd waren zij, dat zij met open mond stonden te kijken, zonder een woord te kunnen uitbrengen. Zij wierp toen de jongens met kroonblaadjes van pinangnoten, juist in de mond, waarna zij hun spraak herkregen.

Zij vroegen hoffelik verontschuldiging voor het plukken van de citroenen, daar zij in de mening verkeerd hadden, dat er niemand was. Zij verklaarden zich bereid, iedere straf te ondergaan of iedere prijs voor de citroenen te betalen. De prinses droeg hen slechts op tegen niemand over haar te spreken. Beide jongens bleven overnachten. Daardoor hadden zij gelegenheid op te merken, dat de geaardheid van de prinses volkomen overeenstemde met Adji B.A.D.S. Nu vroegen de jongens hun haan terug, om er mede naar huis te gaan, maar de prinses gaf hem niet, hoe zij er ook om smeekten, aangezien de haan zich inmiddels gepaard had met haar hen.

Thuisgekomen was Adji zeer vertoornd op hen, dat zij slechts de citroenen zonder de haan hadden meegebracht. Zij vertelden het hele voorval met de prinses, die de haan niet had willen teruggeven. Uit vrees gedood te worden, vertelden zij nu ook uitvoerig al hun lotgevallen en beschreven hem de bijzondere schoonheid van de prinses, en dat zijn haan gepaard was met de hen van de prinses.

Adji stak de kris, die hij in de hand had, weder in de schede en vroeg of het volkomen waar was, wat zij zeiden, en of de prinses schoner was dan de prinsessen van de landen, die zij gezamelik doorgetrokken waren, de prinsessen van Broenai, van Madjapahit en van Kentjana Oengoe. Zij antwoordden, dat zij onvergelijkelik was en van goddelike schoonheid. Adji besloot dit te onderzoeken. Na uitvoerige zorg te hebben besteed aan lichaam en kleding, verzocht hij de jongens, hem ieder aan een been vast te houden. Hij sloot de ogen en hield de adem in en vloog door de lucht.

Poeteri Karang Melenoe besprak juist met haar moeder, Baboe Djaroema te Melanti een droom, die zij gehad had, waarin haar vingers gebeten werden door een slang en haar lendenen omwikkeld werden. Baboe Djaroema duidde dit, dat

zij spoedig zou huwen.

Toen vloog Adji B.A.D.S. juist voor het huis. Baboe Djaroema en haar dochter zagen hem en de prinses verstopte zich uit angst in een „sampajan". Adji streek neer op de schommel en ook Baboe Djaroema en haar man waren ontsteld door zijn ontzaglike gestalte. Doch hij sprak hen toe en zeide slechts zijn haan te zoeken. „Die is hier niet," doch juist toen zij dit zeiden kraaide de haan onder het huis.

Toen vroeg Adji van wie de pinangdoos en andere voorwerpen waren, die hij zag. „Die zijn van onze dienares". Hij liet deze overal zoeken zonder resultaat. Hij nam Djaroema bij de hand en verzocht haar een tros bloemen tot een slinger te vlechten. Zij deed dit niet goed. Toen vroeg hij haar dringend: „Spreek nu de waarheid." Maar zij zeide, dat hij dan maar zelf moest zoeken en Adji deed een gebed tot Batara Sjiwa.

Juist zag hij de sampajan boven zich en kreeg een vermoeden, dat zij zich daarin verborgen had. Hij zei: „Sampajan, open U" en ging er binnen. Op dat ogenblik trad de prinses uit de sampajan en ging een dwarsbalk binnen. Ook hier volgde hij haar. Toen ontsnapte de prinses hieruit en ging een bendoel (sloof) binnen, doch ook hier wist hij haar te vinden.

Zo vluchtte de prinses van de ene plaats naar de andere, steeds achtervolgd door Adji, tot deze haar eindelik greep. Hij droeg haar naar de schommel en sprak haar zoete woorden toe. De prinses verklaarde zich bereid met hem te huwen, mits hij eerst naar huis ging en een gezantschap zou sturen naar haar ouders, tot voorbeeld voor het nageslacht. Dus ging Adji terug naar zijn paleis te Djaitan Lajar.

Aldaar vroegen zijn vader en moeder, vanwaar hij gekomen was. Hij zeide, dat hij zijn haan gezocht had en vertelde al zijn ondervindingen in het huis van Baboe Djaroema. Zijn ouders waren zeer verheugd, dat hij met die prinses wilde huwen. Zij rustten een gezantschap uit en het ceremonieel, dat zij daarbij in acht namen vormde de grondslag van de ook thans nog gevolgde adat, zoals het „penggiran mata" en „pemboeka moeloet".

In uitvoerige bewoordingen werd het huweliksaanzoek overgebracht en in soortgelijke symbolische bewoordingen werd

het door Baboe Djaroema aangenomen, en ceremonieel bevestigd, gelijk tot heden toe door het nageslacht wordt nagevolgd. Aldus huwde Adji.

Na enige tijd had de prinses een zwangerschapsverlangen naar bizondere spijzen en Adji ging met zijn blaaspijp op de jacht. Hij schoot slechts een eekhoorn (toepai), die petaivruchten at aan het strand (pantai) en in het riet (koempai) viel. Adji besloot daarop zijn negeri daar te vestigen en dat land Koetai te noemen.

Enige dagen na zijn thuiskomst besloot hij, zich te Koetai te vestigen en liet daar een paleis bouwen. Toen alles daarheen overgebracht was, werd hem een zoon geboren, die hij noemde Padoeka Nira. Deze werd verzorgd door lieden van Sembaran en mensen van Binaloe zoals gebruikelik bij machtige koningskinderen. Dageliks werd hij groter en toen hij vijftien jaar was, wilde men hem uithuweliken, doch hij wilde niet huwen, daar geen hem gelijkwaardig was.

Nu wordt vermeld, dat Adji B.A.D.S. naar Madjapahit wilde gaan, om hanengevechten te houden. Ofschoon zijn vrouw hierover zeer bezwaard was, liet hij zich toch niet weerhouden. Na zich gekleed te hebben riep hij zijn rijdier, de Lemboe soeana. Deze vloog met hem naar Madjapahit, waar hij neerdaalde bij het huis van de patih Gadjah Mada.

Adji's vrouw werd echter onrustig en kon de eenzaamheid niet verdragen. Zij nam teder afscheid van haar zoon en droeg hem aan de zorgen op van de verzorgsters uit Sembaran en Binaloe.

„Indien hij huilt of aan duizelingen lijdt, moet gij hem slechts in een tadjau (stenen vaas) stoppen. Ook bij zijn dood zult gij hem in die stenen vaas leggen en ik draag U vooral op, dat gij hem dan niet zult verbranden of in het water doen wegdrijven. Maar gij zult een tjandi oprichten voor hem." Daarop poederde zij zich en waste zich het hoofd en kleedde zich op een wijze, waarmede zij voor het eerst een adat vestigde. Zij gaf velerlei aanwijzingen, omtrent klederdrachten bij verschillende gelegenheden door vorsten aan te nemen.

Nadat zij al deze voorschriften gegeven had, besteeg zij de

balai op een bootje, dat om en om draaide naar het midden van de Mahakam, om bij Tandjoeng Riwana te zinken.

Korte tijd nadat zij verdronken was, kwam Adji B.A.D.S. terug, en vernam dat zijn vrouw verdwenen was. Vol droefheid nam hij teder afscheid van zijn kind, vervolgens kleedde hij zich zorgvuldig. Hij deelde zijn moeder, die hem vroeg, waar hij heen ging, mede, dat hij volgens gelofte zijn vrouw zou volgen en droeg haar in het bizonder de zorg op voor zijn kind.

Op de zelfde plaats, waar zijn vrouw de rivier opgegaan was, nam hij een bootje, dreef af naar het midden van de Mahakam en verdronk bij Tandjoeng Riwana.

Baboe Djaroema en Njai Minak Mampi verzorgden het kind, volgens opdracht zijner ouders: als het huilde stopten zij het in de aarden vaas en dan was het dadelik rustig. Lieten zij dit na, dan was geen afleiding in staat het kind tot bedaren te brengen.

De jongen groeide zodoende voorspoedig op en toen hij veertien jaar oud was, schitterde zijn uiterlik als de volle maan. Zijn grootouders achtten de tijd gekomen, hem zijn titel te geven. Hiertoe werden voorbereidselen getroffen. Het geschut werd zeven maal afgeschoten en men maakte gamelan-muziek, at en dronk gedurende veertig etmalen; er werd geslacht en gebraden. Na afloop van die veertig dagen werd de jonge vorst plechtig ceremonieel gekleed en vervolgens geleid naar de balai Pantja Persada. De gele statiepajong werd geopend en alle tekenen van de koninklike waardigheid in volgorde opgesteld, terwijl alle vorsten, rijksgroten en penggawa's hem volgden. Daar werd hem de naam gegeven Adji Batara Agoeng Padoeka Nira. Vervolgens werd hij gezegend door veertig déwa's, die uit het water waren gestegen. Deze waren het, die hem zijn bovennatuurlike kracht (sakti) gaven door het „tepoeng tawar".

Toen dit feest afgelopen was, droomde Njai Minak Mampi van een prinses Padoeka Soeri, die uit een bamboegeleding gekomen was. De volgende dag verzamelde zij het volk uit Hoeloe Doesoen, uit Sambaran, Binaloe en Djaitan Lajar en

vertelde het droomgezicht, waarin zij iemand uit een bamboe had zien te voorschijn komen met een „oentjal" in de linkerhand en een ei (tigoe) in de andere hand, en haar bloed was wit.

Nu wordt er verhaald van Meragoei, hoofd van Bengalon, die met zijn vrouw zich met landbouw bezig hield te Mengkanjing. Zij verlangden er hevig naar om een kind te krijgen. Deze Meragoei had nu echter een droom, waarin een oude gebogen man hem de vervulling toezegde van zijn wens, in dat voorwerp, waartegen zijn honden de volgende morgen zouden blaffen. Dus begaf Meragoei zich de volgende ochtend met zijn vrouw op weg, gevolgd door zijn drie honden, bergop, bergaf, tot zij na enige tijd de honden hoorden blaffen. Terstond onderzochten zij die plek doch zij vonden niets anders dan een bamboe-bos. De blaren van de bamboe waren geel en een stam was bont gevlekt: dat was juist de middelste uit het bos.

Gedachtig aan zijn droom, maakte Meragoei voorbereidselen, om daar te overnachten. Toen de nacht aangebroken was tobden zij zich af over de betekenis van de droom, totdat Meragoei insliep en opnieuw een droomgezicht had. Hij zag zeven vrouwen, die tot hem spraken: „Word wakker en neem Uw kind in ontvangst. Het heet Padoeka Soeri en is een godenkind. Leg het niet neer op een matje, gedurende veertig dagen en nachten, doch laat Uw bloedverwanten het op schoot houden. Gij zult feest vieren bij het baden in de rivier en bij het „tidjak tanah".

Meragoei schrok wakker en wekte ook zijn vrouw. Het was toen in de eerste ochtendschemering. Hij hoorde in het bamboebos een geluid als werd er zeven maal een kanon afgeschoten. Hij zag een glans als bij de volle maan en hoorde het schreien van een klein kind.

In het bamboebos vond hij toen een kindje, gewikkeld in zijden doeken en gele luiers. In haar linkerhand hield zij een ei en in haar rechter een „oentjal". Vol vreugde nam hij haar op. Zij had allerlei gouden speelgoed bij zich; en hij hoorde wederom een hemelse stem, die hem opdroeg, goed voor het

kind te zorgen en haar slechts uit te huweliken aan iemand haar gelijkwaardig en dat al het land, waar het ontploffen van de bamboe gehoord werd, haar bruidschat zou zijn. Steeds moet het nageslacht de plaats van deze bamboe in ere houden; zodra de bamboe te niet gaat zal ook hun geluk en voorspoed vernietigd worden.

De gewesten, waar de bamboe gelijktijdig ontplofte, zijn: Bengalon, Mangkoe-Radja, Kiham, Moearakaman en Pasir.

Hierna gingen Meragoei en zijn vrouw met het kind naar huis. Zij verzamelden al hun bloedverwanten en vertelden het voorgevallene uitvoerig en deden zoals hun opgedragen was.

Het ei brak open en bevatte een henkuikentje.

Doch de vrouw van Meragoei was bezorgd, want zij had geen zog. In haar droom hoorde zij echter een stem, die haar gelastte op haar rechter borst te kloppen. Toen zij dit deed, stroomde het zog rijkelik en voedde zij haar kind. Nogmaals droomde zij; zeven personen droegen hun uitdrukkelik op het kind vooral niet de aarde te doen betreden, alvorens het tidjak tanah feest gevierd te hebben en haar de voeten te hebben doen zetten op het hoofd van een levend mens en van een dode, op de kop van een levende buffel en van een dode, op ijzer en op steen. Zo ook, indien zij voor het eerst wilde baden, zou eerst feest gevierd moeten worden, alvorens haar naar de badplaats te geleiden. Wanneer haar navelstreng afviel, moest men ook feest vieren en zeven maal het grote geschut afschieten, want dit kind was een godenkind, stammoeder van machtige vorsten.

Volgens deze opdracht werden alle bloedverwanten verzameld, die het kind om beurten op schoot hielden. Na drie dagen viel de navelstreng af en vierde men feest. Men schoot het grote kanon zeven maal af en slachtte allerlei dieren. Er werd gegeten en gedronken, terwijl het geschut bulderde en de gong weerklonk. De mannen dansten buiten en de vrouwen binnenshuis.

Meragoei hield 's nachts de wacht bij zijn kind en overdag zocht hij „maroen" en „piawas" tot voedsel voor zijn vrouw. Het kind groeide voorspoedig en werd dageliks verstandiger.

Nu trof Meragoei voorbereidingen voor het „tepoeng tawar" welk feest zeven dagen duurde.

Toen het kind vijf jaar oud was, was zij niet meer in huis te houden, dus trof men voorbereidselen voor het tidjak tanah en het baden in de rivier. Dit feest duurde veertig dagen. Meragoei ging koppen snellen naar Teboek en Banoe en overwon beide gewesten. Van de doden nam hij de hoofden mede en de levenden werden als krijgsgevangenen meegevoerd voor het tidjak tanah feest van zijn dochter. Na die veertig dagen werden van allerlei dieren een mannetje en een vrouwtje gedood en ten slotte een mensenpaar, een man en een vrouw. Daarop had het plechtige tidjak tanah plaats. Vervolgens bracht men haar naar de rivier, waar elkeen met veel vrolikheid baadde. Alle feestvierenden gingen daarna naar hun eigen land terug.

Nu wordt verteld, dat de mensen der vier negeri's er bij hun vorst op aandrongen, dat hij zou huwen. Dat wilde hij, mits de vrouw hem gelijkwaardig zou zijn. Njai Minak Mampi vertelde haar droom, waarin zij gezien had, dat een prinses uit bamboe gekomen was, terwijl zij in haar rechterhand een „oentjal" en in haar linker een ei vasthield, en wier bloed wit was. Juist kwamen er enige mensen, na een vreemd avontuur uit Bengalon, die bevestigden, dat er een prinses, die haars gelijke niet had, uit een ontplofte bamboe geboren was. De vorst begon nu het verhaal geloofwaardiger te achten en zond een gezantschap uit naar Bengalon om de prinses ten huwelik te vragen.

Na enige tijd kwamen de gezanten daar aan en deden het aanzoek doch Meragoei en zijn vrouw wezen het van de hand. Toen de prinses dit hoorde overwoog zij, hoe dit moest aflopen, daar haar ouders vreesden voor strijd en twist. Zij sprak tot haar ouders: „Geef het gezantschap mijn baadje mede voor hun vorst. Indien deze mijn baadje en ring kan aandoen, dan wil ik met hem trouwen; als ze hem niet passen, wil ik niet.

Aldus geschiedde en de gezanten namen baadje en ring met de opdracht in ontvangst. Vervolgens namen zij afscheid en vertrokken weer met hun schip.

Aangekomen te Koetai Kerta Negara begaven zij zich dadelik naar de balai agoeng, om hun opwachting te maken bij de vorst, die juist audiëntie verleende. Deze sprak hen terstond vriendelik toe en zij boden hem eerbiedig baadje en ring

aan, terwijl zij verslag deden van hun lotgevallen. Zij vertelden, hoe de prinses deze voorwerpen had laten meegeven. „Slechts indien baadje en ring Uw Majesteit zouden passen, zou zij in het huwelik toestemmen." Toen glimlachte de vorst, want hij begreep de bedoeling van de prinses. Haar gewicht was slechts als honderd veertig steeltjes van de jasmijnbloesem. „Nu wil zij mij op de proef stellen, want tenzij ik werkelik van koninklíken bloede ben, verwant aan goden, zou ik dit baadje en deze ring van haar niet kunnen aandoen." Daarop deed hij deze aan en het was, of ze voor hem zelf gemaakt waren. Alle aanwezigen waren verbaasd over zijn macht.

Het gezantschap stuurde hij opnieuw naar Bengalon, om hiervan kennis te geven. Meragoei ontving hen vriendelik en na gebruik van de sirih deelden de gezanten mede, dat hun vorst baadje en ring had aangetrokken, en dat deze hem niet te nauw en niet te wijd waren, maar hem pasten, alsof het zijn eigene waren. Toen Meragoei deze woorden aan de prinses overgebracht had, verklaarde zij zich inderdaad bereid, met de vorst te huwen. Men maakte zich reisvaardig en de prinses begaf zich, gevolgd door Meragoei en diens vrouw en al haar hofdames met het gezantschap naar Djaitan Lajar.

Aldaar werden terstond de voorbereidingen tot het huwelik getroffen. Veertig dagen en nachten hield men de wacht en elkeen had zijn taak. Gedurende zeven dagen en nachten was men bezig de bruidschat van de prinses te tellen, als een kom grint en als een tuil bloemen en dicht lover, dat bewoog.

Maar Adji Padoeka Nira betaalde de bruidschat niet af. Hij sloot een bondgenootschap met Bengalon, zodat tot op de huidige dag dit gewest geen belasting behoeft te betalen aan Koetai Kerta Negara.

Na zijn huwelik met prinses Padoeka Soeri regeerde Adji Batara Agoeng Padoeka Nira te Djaitan Lajar rechtvaardig en milddadig jegens zijn onderdanen, zodat het land tot grote welvaart kwam.

De prinses kreeg in de loop der jaren zeven kinderen: vijf zoons die zij noemde Maharadja Sakti, Maharadja Soerawangsa, Maharadja Indrawangsa, Maharadja Dermawangsa en Maharadja Soeltan. Vervolgens twee dochters van onver-

gelijkelike schoonheid, genaamd Radja Poeteri en Déwa Poeteri.

Na een voorspoedige regering overleed Adji B.A.P.N. en de bewoners van Djaitan Lajar, Hoeloe Doesoen, Sembaran en Bengaloe werkten samen om een tjandi poera op te richten. Het lijk werd in een grote aarden vaas (tadjau) geborgen en in een praalgraf bijgezet volgens opdracht van de ouders. Veertig dagen en nachten hielden de kinderen rouwdienst bij het lijk. Daarop verzamelde Maharadja Sakti veel volk om zeven landen te onderwerpen. Dat waren: 1. Penjamangan; 2. Samboenjoetan; 3. Sangsangan; 4 Pandansari; 5. Kembang; 6. Senawan 7. Doendang.

Eerst nadat hij met zijn broeders deze landen onderworpen had, beeindigde men de rouwplechtigheden. Toen wilden de volken van deze elf landen Maharadja Sakti tot vorst uitroepen, omdat deze de oudste was en dapper in de strijd. Ook de jongere broeders keurden dat goed, doch Maharadja Sakti sprak tot hen: „Ik kan geen koning worden, daar ik zeer veel bovennatuurlike macht (sakti) heb. Al mijn woorden worden vervuld door de hoogste godheid dus ware het beter, als mijn jongere broer Maharadja Indrawangsa koning werd. Deze wees dit echter af, omdat zijn uiterlik minder gunstig was, hetgeen een kwade invloed zou uitoefenen op alle geboorten in het land. „Laat dus Maharadja Dermawangsa koning worden".

Deze zeide echter: „Ik ben te goedertieren, indien ik iemand ter dood zou moeten veroordelen, zou ik hem het leven schenken. Daardoor zou het koninkrijk verslappen. Laat dus Maharadja Soerawangsa koning worden."

Deze verklaarde op zijn beurt, dat hij een te luide stem had, waardoor de ministers en rijksgroten zouden schrikken. „Laat dus onze jongste broer. Maharadja Soeltan, vorst worden." Deze berustte in de keuze, hoewel hij zich nog te jong en onervaren gevoelde. Zijn broeders verklaarden hem echter, dat hij de meeste goede eigenschappen bezat en dus werd besloten, in overleg met het volk der elf negeri's om de jongste tot koning uit te roepen.

Maharadja Soeltan stelde daarbij de voorwaarde, dat zijn broeders ministers zouden worden en voor zich en hun nage-

slacht afstand zouden doen van het koningschap. Tot bezegeling van deze overeenkomst brandde Maharadja Sakti zwarte widjen en sprak de vervloeking uit: „Indien een onzer nakomelingen deze gelofte verbreekt, moge dan hun geluk vervliegen, zoals deze zwarte widjen neergeworpen wordt op deze stenen oever; en zoals deze widjen op de stenen verstrooid wordt, zullen zij met hun verwanten en aanhorigen en gehele nakomelingschap verstrooid worden; maar wie van mijn nageslacht deze gelofte gestand doet, zal steeds voorspoed deelachtig worden." Diezelfde gelofte legden ook de andere broeders af en eveneens beide prinsessen Radja Poeteri en Déwa Poeteri.

Dit geschiedde op de berg Sangiang Angkat-angkatan. Zij bezegelden deze plechtigheid met eten en drinken en nog enig verder ceremonieel. Daarna hielden de broeders een bespreking over vier eigenschappen, die van ouderen, van gekken, van kinderen en van vrouwen. Ten slotte kwam men op de eigenschappen van vorsten en besprak, dat het land nog geen adat, had, geen pangkoean dalam en pangkoean loear, geen kentekenen van het land, geen kentekenen van de vorst en geen van de ministers.

Maharadja Sakti deelde toen mede, dat er naar hij vernomen had, slechts één land was, nl. het rijk van de vorst van Madjapahit op Java, waarvan de staatsinstellingen tot voorbeeld konden dienen.

Doch eerst besloten zij Maharadja Soeltan als vorst in te huldigen. Men trof de voorbereidselen, gedurende veertig dagen en nachten, ieder had zijn taak. De mannen hadden hun werk buiten, de vrouwen binnenshuis, de gamelan werd onafgebroken bespeeld. Men voerde allerlei spelen uit. De mannen dansten buiten, de vrouwen binnenshuis.

Daarna werd de vorst gekleed in ceremonieel statiegewaad. Men bracht de oepatjara en de pepangkoean dalam te voorschijn, opende de groote statie-pajong, men sloeg op de gong Gadjah Perwata en schoot het geschut af. Daarop deed men Maharadja Soeltan neerdalen, en terwijl de donder ratelde en de aarde schudde toen hij haar betrad, terwijl een warme regen neerdruppelde, schreed Maharadja Soeltan op de léman en besteeg de balai Pantja Persada langs de van goud gevlochten

koorden. Daar spreidde men de matten uit en zette Maharadja Soeltan zich boven op de grote statiematras.

Maharadja Sakti bracht hem het eerst de vorstelike eerbewijzen, toen de lieden, die voor hem gezeten waren, vervolgens die ter linkerzijde en daarna die ter rechterzijde. Onderwijl donderde zeven maal het geschut si Gantar Boemi en Sapoe Djagat.

Aldus aanvaardde Maharadja Soeltan het koningschap en verleende audiëntie aan zijn broeders, de rijksgroten, de ministers en alle krijgsoversten; de lieden uit de elf negeri's vulden de audiëntiezaal. Maharadja Soeltan nam de regering waar vol rechtvaardigheid en nauwgezetheid. De goederen werden overvloedig en de rijst goedkoop.

Na enige tijd, juist toen Maharadja Sakti met de koning en zijn broeders overlegde, hoe zij de juiste adat zouden vinden, drong luid en rumoerig geschreeuw tot de audiëntiezaal door. Men berichtte dat er een boot aangekomen was van bovenstrooms, nog onbekend waarvandaan en met welk doel.

Maharadja Dermawangsa ging uit met een bootje op onderzoek. Bij het schip gekomen vernam hij, dat dit uit Moearakaman kwam en dat de eigenaar Maharadja Indra Moelia naar Koetai Kerta Negara wilde gaan voor genoegen. Maharadja Dermawangsa vroeg, of zij goede of kwade bedoelingen hadden en ten bewijze van zijn goede bedoelingen deed Maharadja Indra Moelia de witte vlag hijsen, waarop Maharadja Dermawangsa zich aan boord begaf. Vervolgens zond hij bericht naar Maharadja Sakti en werd een plechtige ontvangst voorbereid.

Spoedig waren de vorsten met hun gast in de audiëntiezaal gezeten en ging de sirih rond. Nu kwam ter sprake, dat Maharadja Sakti naar Madjapahit wenste te gaan, om de adat te bestuderen, waarop Maharadja Indra Moelia verzocht, hem te mogen vergezellen, daar hij ook de adat wenste te leren kennen. Zo maakten de drie vorsten zich reisvaardig Maharadja Soeltan, Maharadja Sakti en Maharadja Indra Moelia.

Zij namen plaats op een schommel, hielden de adem in en verzonken in gebed. Daarop verdwenen zij in de lucht voor de ogen der menigte. Zij vlogen door vele hemelse gewesten.

Toen kwamen zij in „Kejangan jang gelap". Daar bleef Maharadja Indra Moelia achter, omdat het zo donker was, dat hij niets voor ogen zien kon. Hij keerde dus terug.

De beide anderen vervolgden hun reis en kwamen, na meerdere hemelse gewesten en de „Djaon toedjoeh lapis" doorgegaan te zijn eindelik in de Soeralaja aan (godenhemel). Beneden zich zagen zij de wereld niet meer en achter zich ziende, bemerkten zij, dat Maharadja Indra Moelia verdwenen was. De beide broeders keerden nu terug en zochten hem overal. Ze vonden hem niet in de „Pali Bagindjau", niet in de „Poesar Toeloeng", niet in de „Angin Bertjampoeh", niet in de „Kejangan Gelap", niet midden in de „Latar", evenmin in de „Gambar-Gambar" of in de „Mardjoe Kentang" noch in de „Pemangkin Hari" of de „Méga Malang" tot zij hem eindelik vonden aan het baden. Hij verklaarde, dat hij wegens de duisternis teruggekeerd was en gezamelik hervatten zij nu de tocht.

Nu wordt verhaald, dat de vorst van Madjapahit Maharadja Berma Widjaja juist audiëntie verleende; zijn patih Gadjah Mada en alle ministers en krijgsoversten waren tegenwoordig.

Toen zag de vorst een glans, die eer goddelik dan menselik scheen. Dat waren Maharadja Soeltan, met Maharadja Sakti en Maharadja Indra Moelia, die op de wallen van de stad neergestreken waren.

Deze liepen toen naar de aloen-aloen en zagen de duizenden en tienduizenden mensen uit de overwonnen gebieden, die hun opwachting voor Maharadja Berma Widjaja maakten. De nieuwgekomenen voegden zich achter deze menigte, toen het plotseling begon te regenen. Maar Maharadja Sakti werd niet nat, omdat hij aan zijn God dacht en een wolk hem overkoepelde. Maharadja Indra Moelia werd evenmin nat, omdat hij zijn kris trok en deze driemaal boven zijn hoofd zwaaide.

Slechts Maharadja Soeltan werd nat, maar hij dacht aan Antaboga in de aarde. Toen schoof de aarde, waar hij op zat, omhoog, waardoor deze even hoog werd als de audiëntieplaats. De Javanen werden allemaal nat. Een van hen bracht aan patih Gadjah Mada verslag uit omtrent de drie nieuw aangekomenen, waarvan de ene nat werd en de beide anderen niet.

De patih meldde een en ander weer aan de vorst Berma Widjaja, die een santana[1] op onderzoek uitzond. Deze vernam van hen, dat zij uit Koetai Kerta Negara gekomen waren, om hun opwachting bij de vorst te maken. Dit meldde hij de vorst en hij bevestigde deze het gerucht van hun wonderlike eigenschappen.

Toen zei de vorst: „Dit is de glans, die ik gezien heb van een tot mens geworden godheid, breng hen hier binnen." Toen de santana zich weer bij de vreemdelingen gevoegd had en de boodschap overgebracht had, besloten zij hem te volgen, maar Maharadja Sakti sprak tot Indra Moelia: „Het is niet gepast, dat gij met ontblote kris voor de vorst verschijnt," doch Maharadja Indra Moelia zeide: „Indien ik mijn kris in de schede steek, zal ik nat worden." Zij konden het hierover niet eens worden.

Nadat de santana geruime tijd gewacht had, berichtte hij het geval aan de vorst. Deze liet drie statiegewaden halen. Een van deze was voor de santana bestemd, die ook drijfnat geworden was. Toen deze na zich verkleed te hebben terug kwam, kwamen daar ook juist Maharadja Soeltan, Maharadja Sakti en Maharadja Indra Moelia binnen.

De Menteri Anoem, genaamd Genda Galanti verzocht hen daar even te wachten, tot hij hen aangediend zou hebben. De vorst verzocht, de drie edellieden onmiddellik binnen te brengen. Bij het binnentreden zette Maharadja Sakti zich neer, terwijl hij een sembah maakte, maar de vorst stond op en nam Maharadja Soeltan bij de hand mee naar de grote pasében. Laatstgenoemde had Maharadja Sakti bij de hand, die op zijn beurt Maharadja Indra Moelia vast hield. Toen maakten zij gezamelik een soedjoed voor de vorst Maharadja Berma Widjaja. Nu bemerkte deze, dat twee van hen nat waren en liet Maharadja Soeltan en Maharadja Indra Moelia ieder een nieuw gewaad geven. Nadat zij zich verkleed hadden en weder voor de vorst verschenen waren, liet deze het sirihgerei brengen, een koperen pinangstel gaf hij aan Maharadja Sakti, een gouden aan Maharadja Indra Moelia, terwijl hij aan Maharadja Soeltan een pinangdoos gaf van paoeh djenggivrucht gemaakt. Daarop gebruikten zij gezamelik de sirih.

[1] Familielid van de vorst.

Nu eerst richtte de vorst het woord tot hen en vroeg hen (in het Javaans) waar zij vandaan gekomen waren en wat het doel van hun komst was. Maharadja Soeltan, Maharadja Sakti en Maharadja Indra Moelia bleven daarop het antwoord schuldig, zelfs nadat de vorst zijn vraag twee maal herhaald had. Daarop glimlachte de vorst, begrijpende, dat zij de Javaanse taal niet verstonden.

Eerst nadat patih Gadjah Mada de vraag van de vorst in het Maleis vertaald had, begrepen zij het. Maharadja Soeltan antwoordde, dat Koetai Kerta Negara de naam van zijn land was en dat hij met zijn beide metgezellen gekomen was, om zijn opwachting bij Zijn Majesteit te maken en de adat te leren kennen, waarnaar hij zijn koninkrijk wilde inrichten. De vorst Maharadja Berma Widjaja keurde het goed, dat Maharadja Sakti en Maharadja Soeltan de adat kwamen leren, zoals deze op Java gebruikelik was, maar hij achtte het beter dat Maharadja Indra Moelia naderhand de adat zou leren bij Maharadja Soeltan, nadat deze teruggekeerd zou zijn in Koetai Kerta Negara.

Maharadja Indra Moelia bracht hiertegen zijn bezwaren te berde, aangezien zijn land geenszins aan Koetai onderworpen was. Ook nadat de audiëntie opgeheven was en ieder vertrokken was, — de beide Koetaise vorsten te gast bij patih Gadjah Mada — bleef Maharadja Indra Moelia bij de vorst aandringen. De vorst achtte echter de geopperde bezwaren ongegrond en wees op de goddelike afkomst en de suprematie van Maharadja Soeltan, terwijl hij de onderwerping van Moearakaman aan Koetai voorspelde. Aldus trok Maharadja Indra Moelia zich onverrichter zake terug.

Maharadja Indra Moelia aanvaardde maar meteen de terugtocht. Toen hij te Koetai gekomen was, berichtte hij de vorstelike broeders dat Maharadja Sakti en Maharadja Soeltan nog te Madjapahit achtergebleven waren, waar zij zich bezig hielden met dobbelen en hanengevechten houden en dat hij zelf maar vooruit vertrokken was, daar hem het wachten te lang viel. Daarop nam hij afscheid van hen en ging terug naar zijn land Moearakaman, waar hij een adat naar eigen vinding instelde.

Nu wordt vermeld, hoe de vorst van Madjapahit audiëntie hield en de gehele pasében gevuld was door vorsten, ministers en krijgsoversten, toen patih Gadjah Mada met Maharadja Sakti en Maharadja Soeltan hun opwachting kwamen maken.

De vorst sprak de beide laatsten vriendelik aan en zeide dat Maharadja Indra Moelia de vorige dag, na opheffing der audiëntie nog was blijven aandringen, om hier de adat te mogen leren. „Nu weet ik niet, waar hij gebleven is."

Maharadja Soeltan en Maharadja Sakti hadden hem vergeefs gewacht bij de patih en veronderstelden, dat hij wel naar huis zou zijn gegaan, bij welk gevoelen de vorst zich aansloot, want waar zou hij anders zitten? Hierop onthaalde de vorst van Madjapahit Maharadja Soeltan en Maharadja Sakti volgens de adat van grote koningen en eerde zijn beide gasten. Na opheffing van de audiëntie waren zij weder de gast van de patih en zo gebeurde iedere dag.

De vorst van Madjapahit verwees nu Maharadja Sakti naar de patih, om bij deze de kennis op te doen van een rijksbestuurder en een minister, terwijl hij Maharadja Soeltan bij zich hield, om hem alle aanwijzingen te geven in zake de koninklike adat en de juiste uitoefening van het koningschap.

Toen hij de audiëntie opgeheven had, nam de vorst dus Maharadja Soeltan mede naar zijn eigen vertrekken en liet hem in de „gedong Mahaniti", welke voorzien was van velerlei kandelaars en lampen. In de avond stak men al dat licht aan, zodat het helder was als bij dag.

De koningin (permaisoeri) gelastte de Léko (vierde vrouw van de koning) alles gereed te maken voor het onthaal van Maharadja Soeltan; allerlei gerechten en dranken werden klaar gezet, alsmede vruchten en verschillende soorten roedjak. Door priaji's werd alles op gouden dienbladen opgedaan. De vorstelike bijvrouwen (goendik's en selir's) waren gereed en hadden hun uitvoerig toilet gemaakt. De koning was gezeten in de gedong seri menganti en noodde Maharadja Soeltan ten dis. Deze at afzonderlik in tegenwoordigheid van de vorstelike goendik's, terwijl de koning en de koningin te zamen aten.

Toen de koningin gereed was, bedienden zich de „Mahadewi" de „Matoer" en de „Léko" daarna de goendik's en

selir's. Aldus gingen de schalen rond tot steeds lager geplaatsten. De maaltijd duurde tot diep in de nacht, toen men weer andere dranken opdeed, zoals koffie en thee met velerlei soorten versnaperingen.

Toen aten en dronken de vorst en Maharadja Soeltan tezamen onder levendig gesprek. Maharadja Soeltan deed allerlei vragen, betreffende de adat radja, o.a. omtrent de gebruiken in geval van ziekte van de vorst; omtrent huweliksgebruiken; omtrent de erfopvolging en de voorrang van kinderen van de permaisoeri; omtrent kleding en etiquette; voorts omtrent het recht van dood en leven en het asylrecht.

Zo ging de tijd om. Men bracht hem warme zalf, poederde hem, geleidde hem naar zijn slaapstede, waar twee priaji's hem bewaaierden en twee anderen met lieflike stem zongen.

De vorst had zich ter ruste begeven met de permaisoeri in de slaapstede genaamd Segara Mengambang, de slaapplaats van de Mahadéwi heette Prang Ketitih, het slaapvertrek van de Matoer heette Bebandjaran, van de Léko was genaamd Karang Anjep. De goendik's en de selir's hadden ieder hun eigen kamer.

Toen de ochtendschemering was aangebroken, weerklonken kanonschoten en ontwaakten de vorstelike bewoners van het paleis. De koning nam Maharadja Soeltan mee, om te baden in de rivier, terwijl de priaji's de kleren meedroegen. Toen werden de koning en zijn gast gepoederd en gezalfd, waarop zij geruimen tijd in de rivier baadden.

Na zich gekleed te hebben, namen zij plaats op een witte steen onder een Nagasari boom. Eerst toen begaven zich de permaisoeri, de mahadéwi, de matoer, de léko met de goendik's en selir's en alle priaji's in het bad, waarna deze zich in de paleistuin verpoosden.

Inmiddels zette de koning zijn onderricht aan Maharadja Soeltan voort. De patih Gadjah Mada en Maharadja Sakti waren reeds aanwezig in de grote pasében met alle ministers, krijgsoversten en rijksgroten voltallig. Intussen vroeg Maharadja Soeltan, of ook een vrouw koning kon worden en welke afwijkende gebruiken dan in acht genomen moesten worden. Een vrouw kan zich niet onbeschermd blootstellen aan de

blikken van haar onderdanen. Tijdens de audiëntie moet zij achter een gordijn vertoeven, zodat men haar slechts aan haar stem zal herkennen.

Ook over de erfopvolging, over het aantal en de rangen van de vrouwen van den koning en de vrouwen der boepati's wisselden zij uitvoerig van gedachten.

Inmiddels zond de vorst een priaji tot patih Gadjah Mada, om de audiëntie op te heffen, daar hij die dag niet zou verschijnen. De gehele wetenschap en kunde van het koningschap deed de koning neerdalen op Maharadja Soeltan. Toen de avond aangebroken was, gingen zij het paleis binnen. In de gedong mahaniti werden lantarens, kandelaars en lampen aangestoken en spoedig noodde zijn Majesteit Maharadja Soeltan tot de maaltijd, welke zij nu beiden te zamen genoten. Veel bespraken zij nog te zamen.

Toen zij gereed waren met eten en drinken, ondervroeg de vorst de koningin naar de soorten van sembah. Zij legde uit, dat er vijf soorten waren: 1e jegens de goeroe; 2e jegens de vader; 3e jegens de moeder; 4e jegens de vorst en 5e jegens de echtgenoot.

De vorst was zeer verheugd met de verklaringen, die zij hiervan wist te geven. Vervolgens trokken zij zich terug naar hun slaapvertrek. De „emban" dekte de vorstelike echtgenoten toe, terwijl de priaji's aan weerszijde van de legerstede neergezeten waren, waar elkeen haar taak had, zoals het bewaaieren, het reciteren van verzen, het vasthouden van lampen, enz.

Ook de andere vrouwen van de vorst begaven zich ieder in haar eigen vertrek ter ruste. De volgende morgen, in alle vroegte, baadde de vorst weer met zijn vrouwen, zoals de dagelikse gang van zaken was.

Inmiddels onderwees de patih Gadjah Mada zijn gast Maharadja Sakti in alle wetenschappen, die tot het ambt van een rijksbestuurder en een minister ontontbeerlik zijn. Hij gaf hem in een en twintig raadgevingen en vermaningen een handleiding voor zijn verhouding tot de vorst, tot de onderdanen en tot het leger; hoe tegen intriges en staatsgrepen gewaakt moet worden en hoe tegen oorlogsgevaar; omtrent de zorg

voor armen en behoeftigen; omtrent zijn eigen regeringsbeleid, wijsheid, voorzichtigheid en vriendelikheid, omtrent beloning van degenen, die zich verdienstelik gemaakt hebben; omtrent bestraffing van ongehoorzaamheid; omtrent de toewijding aan zijn taak en het juiste oordeel tussen de belangen van de vorst en van het volk; omtrent het voorzichtig en taktvol vermanen van de vorst, als deze zich van het rechte pad afgewend heeft.

Verder gaf hij aanwijzingen omtrent kleding en gedrag van de minister, hoe hij steeds in de pasèban een volledig sirihstel bij zich moet hebben en altijd bij de hand moet hebben een speer en een matje, evenals reisgeld en teerkost, om zo nodig, op ieder moment reisvaardig te zijn; dat de minister steeds een zuiver geweten jegens zijn vorst moet hebben en zich verre houden van onbehoorlike handelingen, die zijn vorst blaam of schaamte of verdriet zouden berokkenen.

Al deze aanwijzingen waren Maharadja Sakti duidelik geworden en hij verzocht patih Gadjah Mada de lessen voort te zetten. Nu besprak deze, hoe de rijksgroten steeds erf en huis moeten bewaken, steeds een paard in gereedheid houden voor de strijd en hun wapentuig in orde houden voor de oorlog, terwijl zij vooral altijd met een verzorgd uiterlik voor de vorst moeten verschijnen.

Nu verzocht Maharadja Sakti nadere aanwijzingen omtrent de volgorde van de etiquette, om voor de vorst te verschijnen. „Als wij aangekomen zijn bij de lawang sri menganti, moeten wij daar eerst wachten tot de vorst buiten komt en dan ons laten aandienen. Intussen moeten wij onze kleding schikken en vervolgens onze ademhaling verzorgen, opdat wij gereed zijn, zodra de vorst ons ontbiedt."

Nog vele aanwijzingen gaf de patih ten beste over het naderen van de vorst, het gehurkt voortgaan en het doen van de sembah, het buigen van het hoofd en vooral drukte hij hem op het hart, om de oren te spitsen, ten einde goed te verstaan, wat de vorst zou spreken.

Nu had Maharadja Sakti alles in zijn hart gegrift. Na enige tijd maakten zij voor het laatst hun opwachting bij de koning. Zij troffen daar ook Maharadja Soeltan en namen gezamelik

afscheid. De koning liet voor zijn gasten een poort (lawang) in gereedheid brengen, genaamd Galidigang. Maharadja Soeltan opende deze met zijn ringvinger. Beiden stegen op, hielden den adem in en vlogen er mede naar Koetai terug. Het gerucht van hun terugkomst verspreidde zich snel door de stad en de prinsen Maharadja Indrawangsa, Maharadja Dermawangsa, Maharadja Soerawangsa trokken terstond, vergezeld van alle rijksgroten hun beide broeders tegemoet.

Na een innige begroeting werd vooral de lawang bewonderd, die met fraai snijwerk versierd was. Men besloot hem op te stellen en aldaar een stad te vestigen. Gedurende zeven dagen speelde men het spel „pakenan sepa" en eerst daarna ontbood Maharadja Soeltan vele werklieden uit de tien landschappen en gelastte hen een stad te bouwen, zoals in die pakenan.

De vele werklieden volgden nauwgezet de aanwijzingen. De stad kreeg zeven poorten (lawangnja toedjoeh l a p i s). De poort uit Madjapahit plaatste men het allerbuitenste. Toen alles gereed was, werd veertig dagen en nachten feest gevierd, waarbij allerlei spelen werden uitgevoerd, want Maharadja Soeltan zou volgens Madjapahitsche adat tot „ratoe" ingehuldigd worden.

In statiegewaad gekleed, geleidde men hem in optocht naar de balai pantja persada, waar links en rechts de pepangkoean waren opgesteld. Maharadja Sakti en zijn broeders waren daar reeds gezeten met de rijksgroten.

Nu besteeg Maharadja Sakti een statiedraagstoel, die door vele dragers op het hoofd geheven werd en las de penggelaran (titelgeving) voor, eenmaal voor de aanwezigen, die midden voor hem, eenmaal voor die ter rechterzijde en eenmaal voor die ter linkerzijde gezeten waren en allen deden de sembah, ten teken van instemming.

De vorst „Sangratoe" daalde af en op de Koetaise grond, want deze zou zijn sitinggil worden. De grond schoof zich zelf op; het was immers de plaats, waar de vorst de eekhoorn geschoten had in de petaiboom. Hij werd gevolgd door Déwa Poeteri en veertig goden.

Nu had men boven op de sitinggil een gele doek uitgespreid, a.h.w. een léman. Toen eerst besteeg de vorst de sitinggil en sprak het volk van Koetai toe, om zich als vorst van Koetai te

laten erkennen. Alle ministers kwamen hun opwachting maken.

Na enige tijd ging de vorst naar zijn paleis terug, gevolgd door ministers en rijksgroten. Daar verspreidden deze zich, doch Maharadja Sakti en zijn broeders gingen het paleis binnen. In de avond bewaakten zij de balai en voerden spelen uit. Ook Maharadja Soeltan kwam toen naar de balai, doch eerst droegen de hofdames, gevolgd door acht selir's alle pepangkoean in de juiste volgorde plechtig mede. De vier broeders en de rijksgroten waren op audiëntie, men praatte en schertste tot diep in de nacht.

Daarop ging de vorst naar binnen, doch de broeders, de ministers en de rijksgroten bleven allen in de paséban overnachten. Vroeg in de morgen gingen deze naar huis, maar zij waren om zeven uur weder aanwezig. Daarop verscheen Maharadja Soeltan en besteeg de troon in de paséban. Nu sprak hij wederom het volk der tien landschappen toe, om zich uitdrukkelik als vorst te doen erkennen.

Nu verscheen Déwa Poeteri met de veertig goden en zegende de vorst in. De vorst dronk „air toela" uit een metalen kom en waste er zijn gelaat mede en reinigde zijn mond. Hij zette zich toen op de statiematras, doch Déwa Poeteri deed zeven maal een ommegang op de léman; toen omwikkelde de léman haar en verdween de prinses, terwijl het volk van opwinding joelde en de muziek luider speelde.

De gebroeders gingen naar huis in vreugde en rouw. Maharadja Soeltan steeg op een statie draagstoel, waarin men hem zeven maal rond om de aloen-aloen droeg. Toen ging ook hij in vreugde en rouw zijn paleis binnen.

In de avond kwamen zij weder samen in de audiëntie-zaal en maakten hun opwachting bij Maharadja Soeltan met alle ministers en rijksgroten. Zij praatten en schertsten tot diep in de nacht, waarop Maharadja Soeltan zich terugtrok in de kraton, terwijl de anderen in de paséban bleven overnachten.

Die nacht had Maharadja Sakti een droom, waarin Déwa Poeteri haar broeders bezocht en hen gelastte niet bekommerd te zijn, daar zij teruggekeerd was tot haar goddelike oorsprong. Toen het dag geworden was en allen weer om Maharadja

Soeltan in audiëntie verzameld waren, bespraken zij die droom en bleek, dat de vijf gebroeders precies hetzelfde gedroomd hadden.

Korte tijd hierop berichtte men, dat een boot van bovenstrooms af was komen zakken. De koning verleende toen juist audiëntie en liet zijn penggawa's op onderzoek uitgaan. Deze maakten een sembah, begaven zich naar de rivier en roeiden naar het schip toe. Het schip bleek van Toendjoeng afkomstig en de opvarenden waren voor genoegen naar Koetai gekomen. Aldus rapporteerden de bevelhebbers aan Maharadja Soeltan en zij voegden er aan toe, dat het wel een verhuizing geleek: de lieden hadden hun honden, katten, varkens en hoenders op de boot meegenomen. Hun vorst heette Poentjan Karna.

Na overleg met zijn broeders, liet Maharadja Soeltan al het volk verzamelen, om Poentjan Karna in te halen. Daarop marcheerde deze met zijn hele gevolg naar de pasében, om zijn opwachting bij Maharadja Soeltan en diens broeders te maken. Hij bood zijn onderwerping aan en verzocht, zich met zijn volk te Koetai te mogen vestigen, daar hij wegens familietwisten uitgeweken was.

Maharadja Soeltan liet een plaats aanwijzen en daar werd een huis gebouwd voor Poentjan Karna.

Nu wordt verhaald, hoe Maharadja Soeltan wenste te huwen met Prinses Padoeka Soeri. Alle huizen en openbare gebouwen werden versierd en eerst daarna begon men veertig dagen en nachten te waken, volgens de adat der vroegere vorsten met brassen en feesten.

Eerst toen deze tijd verstreken was, had op een gunstig tijdstip de bruiloft plaats, volgens de adat, waarbij men onder anderen ook de as uit de keuken meebracht en geschenken gaf bij het passeren door de poorten.

Maharadja Soeltan deed men rechts van Padoeka Soeri zitten. Daarop kwamen Brahmaanse monniken en de veertig déwa's om heil en zegen te wensen.

Nu hield men veertig dagen en nachten de wacht over het badwater en toen die tijd verstreken was, bracht men in pro-

cessie dit water naar het huis der jonggehuwden en baadde hen.

Nadat Maharadja Soeltan enige tijd gehuwd was, gaf Poentjan Karna zijn wens te kennen, om met prinses Radja Poeteri, de jongste zuster van de vorst, in het huwelik te treden. Dit keurden de gebroeders goed en daar de versiering der huizen en gebouwen nog dienstig was, begon men terstond de veertig dagen en nachten te doorwaken met brassen en feesten. Daarop ging men in optocht naar het huis van de bruid. Men plaatste Poentjan Karna rechts van haar, waarop de Brahmaanse monniken verschenen en de veertig déwa's, om heilwensen over de jonggehuwden uit te spreken en geluk te wensen tot aan hun kinderen en kindskinderen.

Na enige tijd werd de vrouw van Maharadja Soeltan zwanger, waarover deze zo verheugd was, dat hij persoonlik op jacht en ter visvangst ging, om steeds de bizondere gerechten te verschaffen, waar zij verlangen naar had, en de vrouwen der vorsten, ministers, bevelhebbers en rijksgroten kwamen voortdurend vol vreugde deze toebereiden.
Toen haar maanden vervuld waren, kwamen de zeven doekoen's en beviel zij op een gunstig tijdstip, terwijl de dauw viel, regen druppelde, de bloemen zich openden en een lichtglans verscheen, van een zoon, Radja Mandarsah.
Inmiddels was ook de vrouw van Poentjan Karna zwanger geworden. Ook haar werden alle spijzen verschaft, waar zij verlangen naar had en toen haar maanden vervuld waren, beviel zij van een zoon, Sri Gambira.

Toen Radja Mandarsah ongeveer veertien jaar oud was, overleed Maharadja Soeltan. Zijn lijk werd in een vaas geborgen en bijgezet in de tjandi bij zijn vader, Padoeka Nira. Radja Mandarsah volgde hem op, terwijl Sri Gambira rijksbestuurder werd. De plechtige gelofte, dat slechts de kinderen van een vorst voor het koningschap in aanmerking komen, terwijl ministerskinderen slechts ministers zouden blijven en nimmer koning konden worden, werd op nieuw afgelegd en geldt voor Koetai tot op de huidige dag.

Toen Radja Mandarsah reeds volwassen geworden was, dron-

gen de prinsen, ministers en bevelhebbers er bij hem op aan, dat hij zou trouwen. Daarin stemde de vorst toe. Nu begon men weder veertig dagen en nachten te waken, met eten en drinken, juist zoals ingesteld was door Maharadja Soeltan. Hierop geleidde men de bruidegom naar het huis van de bruid en deed hem plaats nemen aan de rechterzijde van de koningin, waarop Brahmaanse monniken en de veertig déwa's hun zegen kwamen uitspreken.

Na enige tijd voltrok men ook het huwelik van Sri Gambira, geheel overeenkomstig de adat van zijn moeder.

Nadat Radja Mandarsah enige tijd gehuwd was, werd de koningin zwanger. Er waren veel spijzen, waar zij verlangen naar had en de vrouwen der ministers en rijksgroten beijverden zich, om, wat zij maar wenste, te verschaffen. Toen haar maanden vervuld waren, baarde zij op een gunstig ogenblik onder gunstige voortekenen een dochter, Radja Poeteri, welke men verzorgde volgens de adat van grote koningen met een voedster en speelgenoten en kleine dajang-dajang. De vrouw van Sri Gambira baarde, omstreeks dezelfde tijd een zoon, genaamd Permata Alam.

Toen Radja Poeteri volwassen was, omstreeks veertien jaar, was zij een beeldschoon meisje. De kleinzoon van Maharadja Sakti, gekomen uit Pasir en genaamd Pangéran Toemenggoeng Bajabaja, deed naar haar een huweliksaanzoek bij zijn oom, Radja Mandarsah. Deze nam dit aan, overwegende, dat hij zelf geen zoon had en dus de kleinzoon van zijn oom Maharadja Sakti wel het meest geschikt was, om hem later op te volgen.

Nu vierde men weder veertig dagen en nachten feest, waarop men de bruidegom naar het huis van de bruid bracht en hem aan haar rechterzijde deed plaats nemen. De Brahmaanse monniken en veertig déwa's spraken hun zegenwensen uit. Permata Alam trad eveneens in het huwelik, volgens de adat van zijn vader, Sri Gambira.

Enige tijd nadat het huwelik van Pangéran Toemenggoeng Bajabaja voltrokken was, nam Radja Mandarsah hem met zich mede naar de grote paséban, waar alle ministers, bevelhebbers, prinsen, rijksgroten en hoofden der tien gewesten verzameld waren. De vorst wilde hem doen erkennen als zijn schoonzoon en troonopvolger, omdat hij zelf geen manlike nakomelingen had en hij overwoog, dat indien hij geheel kinderloos gebleven was, de kleinzoon van Maharadja Sakti te Pasir toch aangewezen zou zijn als troonopvolger. Dit keurde men algemeen goed.

Na verloop van enige tijd werd Radja Mandarsah ziek en de geneesmiddelen, welke men hem toediende hadden geen uitwerking. Radja Mandarsah overleed. Zijn lijk borg men in een vaas en zette men bij naast de vaas van Maharadja Soeltan. Het stond nu vast, dat Pangéran Toemenggoeng vorst zou worden, en men huldigde hem dadelik in.

Inmiddels had zijn vrouw een zwangerschapsverlangen naar allerlei spijzen, waaraan men zorgvuldig voldeed. Op een gunstig ogenblik, onder de bekende gunstige voortekens, baarde zij twee zoons, genaamd Radja Makota en Adji Radén Widjaja. Het kind, dat hij uit Pasir meegebracht had, heette Toemenggoeng Kioeng.

Radja Makota werd door de vrouwen van de ministers, bevelhebbers en rijksgroten gedurende veertig dagen en nachten afwisselend op schoot gehouden en gezoogd, want zo was de adat voor een troonopvolger. Ook de vrouw van Permata Alam baarde op een gunstig tijdstip twee kinderen, een jongentje en een meisje. Deze werden eveneens volgens de daartoe bestemde adat verzorgd.

Toen Radja Makota ongeveer veertien jaar oud was, stierf zijn vader Pangéran Toemenggoeng. Hij verzorgde diens lijk, legde het in een vaas en zette die naast de vaas van Radja Mandarsah. Vervolgens nam Radja Makota de regering op zich. Het rijk kwam tot bloei.

Nadat Radja Makota enige tijd de regering aanvaard had, trof hem de bestiering van Allah, de Allerhoogste. Toentertijde

kwamen te Koetai twee Mohammedanen, genaamd Toean di Bandang en Toean Toenggang Parangan. Zij waren naar Koetai gekomen, nadat zij Makasar geislamiseerd hadden, maar na enige tijd verviel het volk van Makasar weer tot ongeloof. Toen ging Toean di Bandang naar Makasar terug, maar Toean di Parangan bleef te Koetai. Deze was aldus geheten, omdat hij te Koetai gekomen was, rijdende op een zwaardvis (djoekoet parang).

Hij sprak veel met Radja Makota, om hem tot de Islam te bekeren, zeggende, dat Allah, de Allerhoogste, hem uitverkoren had, om Gods dienaren in het land te regeren. Na zijn dood zou hij dan zonder twijfel de hemel deelachtig worden, temeer, daar hij als rechtvaardig vorst regeerde. Maar de ongelovigen, die varkensvlees eten, zouden zonder uitzondering in de hel terecht komen. Nog vele voordelen van de Islam noemde hij op.

Toen vroeg Radja Makota, welke kracht de Islam aan de mensen gaf. Slechts indien zou blijken, dat zijn bovennatuurlike kracht overtroffen zou worden door de aan Allah ontleende macht van Toean di Parangan, verklaarde hij zich bereid, diens leerstellingen te aanvaarden. Aldus besloten zij hun krachten te meten.

Nu maakte Radja Makota zich onzichtbaar en moest de ander hem zoeken, waarin hij gemakkelik slaagde. Hierna spraken zij nog over en weer, waarop Radja Makota verzocht, nog eenmaal elkaars krachten te beproeven. Hij bracht de Toean buiten de stad, terwijl een grote menigte hen volgde. Radja Makota stond een ogenblik in meditatie voor de ogen van het volk, terwijl hij zijn gedachten op vuur concentreerde. Daarop ontstond een geweldig groot vuur. Radja Makota riep de Toean nu toe, zijn kracht hier tegenover te stellen.

Deze nam toen air sembahjang en deed een godsdienstoefening van twee rak'ah's, waarna een zo ontzettend zware regen viel, dat geheel Koetai overstroomde en het vuur uitgedoofd werd. Nu riep de Toean zijn „djoekoet parangan" op en toen deze uit het water opgedoken was, zeide hij tot de djoekoet: „Al wie geen gehoor geeft aan mijn woorden, doe met hen naar believen."

Terwijl de menigte hierdoor verschrikt was, vervolgde hij tot Radja Makota: „Zult gij nu mijn leer volgen, of niet?" Nu gaf Radja Makota zich gewonnen, maar hij verzocht een uitstel, om eerst de varkens onder het huis en het ingemaakte vlees in de vaten te mogen opeten. Dit werd door de Toean toegestaan.

Inmiddels verzocht de Toean terstond een bedehuis te laten bouwen. Toen dit na enige tijd gereed was, nam hij daar zijn intrek, doch hij wachtte nog af totdat alle varkens onder het huis en het ingemaakte vlees in de vaten opgegeten zouden zijn.

Eerst daarna onderrichtte Toean Toenggang Parangan de vorst in de kennis van de Islam, zoals de vijf zuilen van de Islam, de geloofsbelijdenis, de plichten, geldige en nietige, aanbevelenswaardige en verplichte handelingen, enz. Dit alles leerde hij aan Radja Makota. Daarop onderrichtte hij de prinsen, ministers, bevelhebbers en rijksgroten en ten slotte leerde hij ook het lagere volk de Islam.

Toen deze taak volbracht was, gaf Toean di Parangan zijn zegen en Radja Makota beijverde zich, de Mohammedaanse godsdienst uit te breiden. De landen, die deze niet goedschiks wilden aannemen, viel hij aan en bracht hij tot onderwerping. De rivier opwaarts, islamiseerde hij al het land tot Loeakbakoeng en naar de zeekust, enerzijds tot Kanioengan, Manoebar en Sangkoelirang, anderzijds tot Balik Papan. Hiermede bloeide de handel sterk op en kwam het gehele gebied tot welvaart. Adji Raden Widjaja was de rijksbestuurder.

Nadat Radja Makota enige tijd geregeerd en de Islam gevestigd had, wenste hij in het huwelik te treden met Ratoe Agoeng. Dus verzamelden zich de ministers, bevelhebbers, prinsen, rijksgroten en hoofden der gewesten, om de veertig dagen en nachten in feestelikheid te doorwaken volgens de adat der ouders, die nimmer veranderd mag worden.

Daarop tooide men bruid en bruidegom en deed hen de gebruikelike kleding aan, terwijl het geschut afgevuurd werd. Toen zette men Radja Makota op een statiedraagstoel en voerde hem in optocht drie maal om de aloen-aloen onder luid gejuich, terwijl de kanonnen bulderden. Vervolgens werden

zij door Toean di Parangan in de echt verbonden en nadat deze een drievoudige heilbede aan de profeet had opgedragen, bracht men Radja Makota het paleis binnen, waar men hem aan de rechterzijde van Ratoe Agoeng deed plaats nemen. De verdere feestelikheden en spelen verliepen volgens de adat, totdat de Gong Goeloeng luidde, ten teken van de afloop.

Kort daarop trad Adji Radén Widjaja in het huwelik met de dochter van Permata Alam. De feestelikheden werden uitgevoerd, volgens de adat voor de rang van rijksbestuurder.

Nadat men het bruidspaar getooid en gekleed had, bracht men de bruidegom in optocht naar het bedehuis, waar Toean di Parangan het huwelik voltrok. Daarop voerde men de bruidegom naar het huis van de bruid en deed men hem rechts van haar plaats nemen.

Na enige tijd werd de vrouw van Radja Makota zwanger. De vrouwen van ministers, bevelhebbers, prinsen en rijksgroten beijverden zich, haar alle gewenste spijzen te verschaffen en toen haar maanden vervuld waren, baarde zij op een gunstig tijdstip, onder de bekende gunstige voortekens, een zoon, Adji di Langgar. Deze werd door de vrouwen der ministers, bevelhebbers, prinsen en rijksgroten om beurten op schoot gehouden gedurende veertig dagen en nachten en kreeg een voedster en speelgenootjes.

Na enige tijd werd Ratoe Agoeng wederom zwanger en toen haar maanden vervuld waren baarde zij een dochter, genaamd Adji Ratoe Mangkoerat. Men verzorgde deze naar behoren volgens de adat van grote koningen. Daarop werd Ratoe Agoeng wederom zwanger en kreeg, toen haar maanden vervuld waren, wederom een dochter, genaamd Adji di Gedong, welke eveneens volgens de adat van grote koningen verzorgd werd.

Radja Makota had bij een andere vrouw nog twee kinderen: Ki Mas Pengoeloe en Ki Mas Lelangoen, en bij nog een andere vrouw nog twee kinderen, Toean Rimah en Toean Timangang. De vrouw van Adji Raden Widjaja kreeg een zoon, genaamd Wadoe Adji.

Toen de zoon van Radja Makota, Adji di Langgar ongeveer veertien jaar oud was, liet zijn vader een moskee bouwen. Talrijke werklieden werkten hieraan onder leiding van Toean Parangan. Het hoofd van de werklieden, genaamd Mangoen di Poera, was een ongeëvenaard houtsnijwerker. Zijn snijwerk was haarfijn. Zoo had hij in de moskee allerlei lofspreuken aangebracht, zodat, toen deze moskee van Koetai gereed was, zij haars gelijke niet had vanwege het houtsnijwerk. Ten eerste droeg zij er toe bij om het aanzien van Radja Makota, die de Islam met kracht bevestigde, ver buiten de grenzen te verspreiden, zodat velen zich te Koetai kwamen vestigen, om handel te drijven.

Na enige tijd verwisselde Radja Makota het tijdelike met het eeuwige. Na zijn dood heette hij Adji di Makam en zijn lijk werd bezorgd volgens de adat van Mohammedaanse vorsten. Zijn zoon Adji di Langgar volgde hem op, terwijl de zoon van Radja Widjaja, genaamd Wadoe Adji zijn rijksbestuurder werd. De voorspoed en het aanzien van het rijk namen voortdurend toe, daar ook deze vorst met kracht de Islam bevestigde.

Adji di Langgar huwde ten eerste met Toean Rapat; als tweede vrouw nam hij Toean Katak, als derde Toean Rimah en als vierde Njai Tamboen. Deze Toean Rimah was een dochter van Adji Radén Poetera en Radén Boengsoe. Toean Rimah baarde onder gunstige omstandigheden een zoon, Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera. Hij werd verzorgd volgens de adat der vroegere vorsten op gebruikelike wijze.

Toean Katak kreeg twee kinderen, een zoon genaamd Ki Dipati Sendjata en een dochter, genaamd Adji Doeri.

Toean Rimah kreeg nog meer kinderen, een zoon genaamd Pangéran Sinoem en een dochter, genaamd Adji Roebat. Njai Tamboen kreeg twee zoons, genaamd Ki Dipati Mandoera en Ki Dipati Mangkoejoeda.

Een broeder van Adji di Langgar, genaamd Ki Mas Lelangoe werd gedood bij de Pahoe's. Een andere broeder, genaamd Toean Narsih zond Adji di Langgar op expeditie naar de Badjau's van Boentang, die hem zijn haren afsneden; dit is de reden waarom die Badjau's allen lijfeigenen geworden zijn.

Zijn broeder Toean Timpang had geen manlike nakomelingen, zijn zuster Toean Wali huwde met Adji Marsil en zijn zuster Mangkoerat huwde met Anak Rangga, broeder van Toean Pengoeloe. Deze kreeg twee kinderen, een dochter, genaamd Ratoe Gedé en een zoon Ki Mas Antasari.

De zuster van Adji di Langgar, genaamd Adji di Gedong, huwde met Pangéran di Baloe; deze kreeg drie kinderen: Pangéran Kerta Negara, Pangéran Anoem en Ki Mas Sakoeti. En de broeder van Adji di Langgar, genaamd Ki Mas Pengoeloe kreeg twee kinderen: een zoon, Ki Mas Djenggala en een dochter, Adji Pandjang.

Al deze broers en zusters van Adji di Langgar vermaanden hun zoons, zoals Ki Mas Pengoeloe zijn zoon op het hart drukte, om als zij stroomopwaarts togen, niet verder te gaan dan een maand en tien dagen reizens, indachtig het lot dat Toean Narsih overkomen was, terwijl het de nakomelingen van Adji di Makam (Radja Makota) wegens een vervloeking volstrekt verboden was zich in het bovenland te vestigen.

Toen Adji Radén Widjaja het tijdelike met het eeuwige verwisselde, bezorgde men zijn lijk volgens de adat en men maakte zijn graf naast dat van zijn broeder Adji di Makam.

Nu besloot Adji di Langgar een zijner zoons tot troonopvolger te doen aanwijzen en riep daartoe het volk van Koetai te zamen. Doch men kon tot geen beslissing komen, daar al die kinderen gelijk in rang waren. Dus stelde Adji di Langgar de ministers, bevelhebbers, prinsen en rijksgroten voor, om met zijn zoons gezamenlik naar de Goenoeng Angkat-Angkatan te gaan, waar zich een „beproeving" bevond, nl. een zware steen om op te heffen (batoe angkat-angkatan).

Daar aangekomen werden de zoons op de proef gesteld, om de steen op te heffen. Het eerst deed Ki Dipati Sendjata een poging, doch er was geen beweging in de steen te krijgen. Hij zette zich dus weer neder en deed een sembah voor zijn vader.

Toen kwam Pangéran Sinoem aan de beurt, doch de steen bewoog evenmin, dus naderde hij hurkend met een sembah zijn vader.

Vervolgens greep Ki Dapiti Mandoera de steen aan, doch zonder dat enige beweging te bespeuren viel. Dus hurkte hij

neder met een sembah voor zijn vader.

Ook Ki Dipati Mankoejoeda verging het niet beter, hoe hij ook zijn krachten tot het uiterste inspande, dus trad hij hurkend met een sembah voor zijn vader.

Nu trad Pangéran Sinoem Pandji Mandapa ing Martapoera op de steen toe en hief hem met gemak op, onder geestdriftige toejuichingen van de omstanders.

De volgende morgen werd het geschut afgevuurd en de grote gong geslagen ten teken van de naderende feestelikheden, om Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera als vorst in te huldigen. Nadat men veertig dagen en nachten doorwaakt had, voerde men de Pangéran drie malen in optocht om de aloen-aloen, waarna men hem op de troon deed zitten en elkeen hem geluk wenste.

Vervolgens werd hij in het paleis volgens de adat gekleed en daarna naar de balai pantja persada geleid. Daar deed men hem neerzitten en plaatste men de pepangkoean dalam voor hem. Hij kreeg als vorstelike naam Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera, want tevoren heette hij eigenlik Ki Dipati Djaja Perana. Zeven déwa's kwamen hem zegenen met het tepoeng tawar. Nu werd hij wederom op een statiedraagstoel zeven malen om de aloen-aloen geleid, onder luide toejuichingen en kanongebulder. Daarop deed men hem plaats nemen op de koningstroon, terwijl allen een sembah voor hem kwamen maken en zegewensen uitspraken. Zijn broeders benoemde hij tot rijksbestuurders.

Enige tijd na zijn troonsbestijging vatte hij het plan op de landen in de bovenloop te onderwerpen. Dit vond algemene bijval. Ieder maakte zich gereed en de boten werden uitgerust voor een krijgstocht naar Moearakaman. Nadat allen zich ingescheept hadden, wachtte men een gunstig tijdstip af, waarop de vorst zich aan boord begaf. Aldus bewogen de boten zich in ontelbare menigte stroomopwaarts.

Toen zij na geruime tijd aankwamen, verspreidde zich in Moearakaman het gerucht, dat vijanden van benedenstrooms gekomen waren. In allerijl maakten de rijksgroten en prinsen

zich krijgsvaardig. Moearakaman had te dien tijde 1777 voorvechters, die onkwetsbaar waren en zeven machtige radja's.

Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera had zijn hoop gevestigd op zijn vier bevelhebbers: Labda, Ki Narangbaja, Ranggajoeda, en Ki Bajansampit, die ieder zeer wonderbaarlike eigenschappen hadden. Voorts was hij vergezeld van de prinsen en zijn vier broeders, o.a.: Ki Dipati Sendjata, Pangéran Sinoem, Ki Dipati Mangkoejoeda, Ki Dipati Mandoera, Ki Dipati Poegar, Anak Aria si Rangga en nog een grote menige prinsen, ministers, bevelhebbers en rijksgroten.

De zeven vorsten van Moearakaman heetten: Toean Darma Satia, en Satia Goena, en Satia Joeda, en Orang Seradjang, en Ngabéhi Tjatja, en Mantri Oedjoeng Bali, en Sertama. En buiten dezen waren er nog talloze prinsen van den bloede.

Het leger van Moearakaman had zich reeds opgesteld in afwachting dat de vijanden aan land zouden komen, doch deze wilden dat niet; dus werd het gevecht geopend op de schepen. Veel volk van Moearakaman sneuvelde wegens gebrek aan wapens. Toen maakten zij kanonnen uit kokosstammen en konden zij het vuur beantwoorden. Beide legers beschoten elkaar over en weer en wisten van geen wijken.

Maar de vorsten van Moearakaman zagen zich in het nadeel geplaatst doordien de vijand zich op zijn schepen verschanst had. Zij besloten terug te wijken om het leger van Koetai gelegenheid te geven tot landen. Inderdaad wilden de Koetaise troepen, toen ze zagen, dat de vijand zich terugtrok, aan land gaan, doch zij werden door hun vier bevelhebbers, die het gevaar daarvan inzagen, weerhouden.

De vorsten en rijksgroten van Moearakaman, die nu zagen dat deze toeleg mislukte, besloten hun toevlucht te nemen tot een list. Zij wendden voor zich te onderwerpen en lieten een schatting aan goud naar de oever brengen, waarop zij zich weder terugtrokken.

Hierdoor lieten zich ook de Koetaise bevelhebbers verschalken en zij gaven de troepen verlof aan land te gaan om het goud te bergen. Op dat ogenblik werden zij door het leger van Moearakaman overvallen. Een vreselik gevecht ontstond, waarin velen van Koetai sneuvelden of op de vlucht sloegen.

De vier bevelhebbers waren verwoed en stortten zich in het heetst van het krijgsgewoel. Onweerstaanbaar was hun uitval, zodat links en rechts het leger van Moearakaman uiteenstoof. Doch nu mengden zich ook de zeven radja's van Moearakaman in het gevecht, waardoor het leger met vernieuwde moed de aanval hervatte.

Op een ogenblik kreeg penggawa Labda een zo hevige slag op het hoofd, dat dit in twee helften gekloofd werd. Toch stierf hij niet, maar vond nog de kracht om naar de schepen terug te keren, waar hij zich liet verbinden. Daarop was hij zelfs door de Pangéran in eigen persoon niet te weerhouden om opnieuw aan de strijd deel te nemen. Nog om en bij de tachtig tegenstanders wist hij neer te vellen, eer hij zelf sneuvelde.

Een gejuich steeg uit de rijen van Moearakaman op bij zijn val en nog heviger ontbrandde de strijd. De lijken stapelden zich op en het bloed vloeide in beken; het stof dwarrelde omhoog en verduisterde het licht van de hemel. Zeven dagen en zeven nachten zonder verpozen hield de strijd aan, doch toen begon het Koetaise leger terug te wijken, terwijl de drie aanvoerders uitgeput van bloedverlies waren.

Toen Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera, die de strijd van de schepen af gadesloeg, het gevaar bemerkte, welde zijn toorn in hem op en zijn gelaat werd lotus-rood als een opvlammend vuur. Hij verliet de schepen, gevolgd door al zijn broeders en verwekte nieuwe strijdlust in de Koetaise gelederen, zodat de strijd weder op zijn hevigst ontvlamde.

Nu troffen vorsten samen met vorsten: Toean Darma Satia stond tegenover Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera; Satia Goena tegenover Ki Dipati Sendjata; Satia Joeda tegenover Ki Dipati Mangkoejoeda; Ngabéhi Tjatja tegenover Ki Dipati Mandoera; Orang Seradjang tegenover Pangéran Sinoem; Mantri Oedjoeng Bali tegenover Toean Koetjang en Sertama tegenover Anak Aria si Ranggamarta.

Darma Satia poogde vruchteloos de Pangéran te verwonden; zelfs als hij doel trof, bleek zijn wapen krachteloos. Evenmin vermocht aanvankelik de vorst van Koetai zijn tegenstander te kwetsen, totdat hij in woede ontstoken zijn wapen wegwierp en zijn kris Boerit Kang uit de schede trok. Hiermee trof hij zijn

vijand in de borst en hoewel de wond weinig diep was, zeeg Darma Satia roerloos neer.

Een luid gejuich steeg uit de Koetaise gelederen op, waaraan geen einde scheen te komen, want ook Satia Goena delfde het onderspit tegen Ki Dipati Mangkoejoeda en Pangéran Sinoem versloeg Orang Seradjang en Ngabéhi Tjatjoe vond de dood door Toean Koetjang en Sertama werd verslagen door Anak Aria si Ranggamarta.

Maar het leger van Moearakaman, zo van zijn aanvoerders beroofd, vluchtte in verwarring naar de stad, achtervolgd door de Koetainezen. Toen gaf Moearakaman zich over, waarop Pangéran S.P.M.i.M. zijn plechtige intocht in de overwonnen stad hield.

Vervolgens onderwierp hij al de landen van de bovenloop en legde deze jaarlikse schattingen op.

Nadat de oorlog aldus beëindigd was, trok Pangéran S.P.M. i.M. weer met zijn schepen stroomafwaarts naar Koetai Kerta Negara terug. Het gerucht van de overwinning en overvloedige buit had zich reeds verspreid en er heerste vreugde om de weergekeerde mannen, doch droefenis in de gezinnen der gesneuvelden.

Er wordt nog vermeld, dat Ki Narangbaja, een rijksgrote van Moearakaman, zich naar Kota Bangoen begaf, waar te dien tijde Maharadja Talikat regeerde, die afkomstig was uit Pahoe. Ki Narangbaja was van plan door te reizen naar Koetai, om daar zijn diensten aan te bieden, doch Maharadja Talikat wist hem over te halen bij hem te blijven. Verder zullen wij het verhaal niet lang meer maken.

Vijfde Hoofdstuk

TEKSTUITGAVE

1. Beschrijving der Handschriften.

Wijlen resident Tromp, de eerste „ontginner", als wij het zo noemen mogen, van de Salasilah Koetai, kende slechts één handschrift, nl. het officiële exemplaar, „dat buiten den Sultan slechts aan een zeer enkelen vertrouweling bekend" was, zoals hij in zijn reeds eerder vermeld artiekel schrijft. Zozeer was hij overtuigd hierbij met een unicum te doen te hebben, dat hij de mededeling, dat dr. Schoemann hem een kleine veertig jaar voor geweest was in de verwerving van dit geschrift, aanvankelik moeilik geloven kon.

Inmiddels staat de schaarse verbreiding van de Salasilah vast. Slechts doordat de heer Tromp tijdens zijn ambtsvervulling als assistent-resident te Koetai een afschrift heeft laten maken van het Sultans-handschrift, terwijl dit afschrift daarna nogeens afgeschreven is, nam het aantal exemplaren toe, zodat thans in het geheel vier handschriften bekend zijn.

1. Het Sultans-handschrift was natuurlik voor ons niet toegankelik. Wijlen resident Tromp heeft het echter in handen gehad en geeft er de volgende beschrijving van: „Het is geschreven met Arabische karakters in onzuiver Maleisch; verscheidene vreemde, vooral Javaansche, woorden komen er in voor, zoo als in Koetei nog veelvuldig gebruikt worden; verder treft men daarin eenige woorden aan, die, naar ik meen, niet in dictionnaires worden gevonden, en die in Koetei tegenwoordig ook niet meer bekend zijn doch vroeger wel aldaar gebezigd werden.

Naar de spelling der woorden, die dikwerf zeer weinig rationeel, ja soms bepaald foutief is, te oordeelen, moet men veronderstellen, dat het geschrift gemaakt is door een Bandjerees; het kan echter ook zijn dat het nu nog aanwezige, hetwelk er niet zeer oud uitziet, eene kopie is van een vroeger bestaan hebbend stuk, en dat, bij het kopieeren door Bandjereesche hand, fouten gemaakt zijn. Wie oorspronkelijk de auteur geweest is, is mij niet bekend."[1]

[1] B. K. I. 5, III, blz. 5.

De voor ons belangrijkste, zakelike mededeling hierbij is ongetwijfeld, dat het handschrift er niet zeer oud uitzag. Hoe jammer, dat de heer Tromp geen melding maakt van een colofon achterin. Gewoonlik staat daar het juiste jaartal van de vervaardiging, Wij zouden dan de verhouding tot het handschrift van dr. Schoemann veel zekerder kunnen vaststellen.

2. Het handschrift van dr. Schoemann is na diens dood aangekocht door de Königliche Hofbibliothek, tans Preussische Staatsbibliothek, te Berlijn, waar het gecatalogiseerd[1] is onder: Schoemann V. 2. Het bevat in totaal 119 beschreven bladzijden in Arabies schrift op geschept oud-Hollands papier, 34 × 21 cm 25 regels per pagina. De eerste twee bladzijden, die tegenover elkaar staan, hebben een monumentale extra brede marge en bevatten dus slechts zeer weinig tekst. De eigennamen der voornaamste leden van het vorstenhuis werden met rode inkt geschreven; eveneens woorden als: alkissah, setelah, adapoen, enz. ter aanduiding dat hiermede iets nieuws begint. Blijkens de colofon is deze kopie voltooid op Vrijdag de 30ste Rabi'-oel-awal 1265 (dus Maart 1849 A.D.) door de schrijver Moehammad Tahir in Kampoeng Padiri (of Padidi?).

Prof. Snouck Hurgronje ontdekte het, toen hij in 1888 te Berlijn vertoefde ter voorbereiding van een wetenschappelike catalogus der Maleise handschriften,— welke door omstandigheden niet werd uitgegeven. Een vluchtige vergelijking met het door Tromp gepubliceerde gedeelte van de Salasilah vormde de aanleiding tot het naschrift „Nog iets over de Salasila van Koetei".[2] Hierin wordt een uitvoerige beschrijving en karakteristiek gegeven van het Berlijnse handschrift en zijn verhouding behandeld tot het handschrift van Tromp. Er is daaraan weinig meer toe te voegen, slechts tot een kleine slotbeschouwing zal aanstonds gelegenheid zijn.

3. Het afschrift dat de heer Tromp liet vervaardigen naar het Sultans-handschrift is sedert 1888 in het bezit van prof. dr. C. Snouck Hurgronje. Het ziet er uit als een gewoon gecartonneerd kantoorboek, folio, gelinieerd schrijfpapier en het is met Latijns schrift geschreven; een wat zwierige cursieve hand,

[1] H. Overbeck, Malay Manuscripts, J. R. A. S. Mal. Br. Vol IV, part II, blz. 235. [2] B. K. I. 5, III, blz. 109—120.

maar de letters zijn groot en over het algemeen is het wel duidelik leesbaar. Het bevat slechts de eigenlike kroniek zonder geslachtslijst en gaat dus niet verder dan tot blz. 112 van het Berlijnse handschrift. Het bevat ook geen colofon, maar in dit geval valt dat niet te betreuren. Alles is immers omtrent dit handschrift bekend: het moet omstreeks 1886/'87 gemaakt zijn, samenvallend met Tromp's verblijf in Koetei.[1]

4. Het vierde bekende handschrift berust te Batavia in het museum van het „Bataviaasch genootschap van Kunsten en Wetenschappen" en is afkomstig uit de nalatenschap van dr. J. Brandes. In de catalogus[2] vindt men het aldus beschreven: „Collectie Br. 513, 35 × 23 cm, 138 blz. 38 r. Latijnsch schrift. Gebrekkige copie van de geheele kroniek, en wel niet de text van het Berlijnsche handschrift, waarover dr. C. Snouck Hurgronje handelde in zijn opstel in de Bijdragen van het Kon. Inst. v. d. T. L. en Vk. v. N. I., 5, III, 109–120, maar die van wijlen S.W. Tromp (zie Bijdragen 5, III, 1–108). Het in de Bijdragen uitgegeven gedeelte loopt hier tot blz. 23, juist één zesde van het geheel dus."

Hoewel het hier nu niet met zoveel woorden staat, is uit verkregen inlichtingen van prof. Snouck Hurgronje vast komen te staan, dat we hier te doen hebben met een afschrift van het handschrift van Tromp, zoals we het onder 3 genoemde maar gemakshalve zullen blijven aanduiden. Voor een tekstuitgave heeft dit handschrift dus geen waarde zolang het handschrift van Tromp beschikbaar is.

Onze uitgave berust dus op de handschriften 2 en 3: Berlijn (B) en Tromp (T). Beide zijn in hun soort redelik goed, volgen elkaar getrouw en vullen elkaar meestal behoorlik aan. Nu eens zijn in het ene, dan weer in het andere handschrift regels en woorden overgeslagen. Slechts een enkele keer mist klaarblijkelik een regel in beide Hss.

Prof. Snouck's conclusie, dat dergelijke omissies in Tromp's afschrift talrijker zijn dan in Berl., berust op de vergelijking van de door wijlen Tromp uitgegeven eerste 25 blz. van de

[1] B. K. I. 5, III, blz. 1. [2] Dr. Ph. S. van Ronkel, Catalogus der Mal. Hss. in het museum v. h. Bat. Gen. v. K. en W. (V. B. G. LVII, blz. 285 no. CCCLXXVIII.)

kroniek. Bij een beschouwing van het geheel kan dit oordeel niet gehandhaafd blijven. B. wordt verderop aanzienlijk slechter, om tegen het einde weer iets te verbeteren. Beide geven elkaar ten slotte heel weinig toe op het punt van weglatingen. Men kan dit in deze uitgave door middel van de noten constateren.

Daarbij heeft men te bedenken, dat de copiïst die Berl. vervaardigde een gemakkeliker taak had dan de afschrijver van T. De eerste immers schreef met Arabiese letters naar een model dat eveneens in Arabies schrift gesteld was. Hij had dus, ook waar hij een woord niet kende, slechts na te schrijven, zonder moeite te ondervinden van de gebrekkige klinkeraanduiding, welke aan het Arabiese schrift eigen is. Zelfs waar een woord voor hem onleesbaar was, kon hij zich redden door het zo ongeveer na te tekenen. Het komt mij voor dat hij dit gedaan heeft o.a. bij het woord moesta'id, dat enkele malen voorkomt (zie noot 11, blz. 164). De schrijver van T. daarentegen moest kiezen. En met de aan inheemsen eigen onwil om van onwetendheid ten opzichte van de eigen taal aan de Europeaan blijk te geven, voelde hij zich verplicht in elk geval er iets van te maken. Niet zozeer dus omdat hij slordiger afschreef, maar omdat de hem opgedragen taak meer gelegenheid bood tot het maken van gissingen en vergissingen, is als basis van een tekstuitgave stellig aan het met Arabies schrift geschreven handschrift de voorkeur te geven.

Hetgeen wijlen resident Tromp in zijn boven aangehaalde beschrijving van het Sultanshandschrift opmerkte over taal en spelling behoeven wij de copiïsten niet zwaar aan te rekenen. Het zou eer een wonder zijn als een Koetais geschrift in zuiver Riouws Maleis gesteld was! De meeste woorden van locale oorsprong konden verklaard worden; voor het begin zijn Tromp's aantekeningen hiertoe dienstig, voorts waren opheldering en te vinden in de „Nederlandsch-Tidoengsch-Tinggalan Dajaksche woordenlijst" van P. van Genderen Stort[1] en bij Witkamp: „Een bezoek aan eenige oudheden in Koetei" met de bijlage „Lijst van eenige Koeteische woorden"[2]. Wat de spelling betreft, mogen wij wel in aanmerking nemen, dat er in die tijden nog volstrekt geen sprake was van een vaste

[1] V. B. G. dl. LXI (1916). [2] T. A. G. 1914, 587.

officiële spelling, welke pas van de laatste decenniën dateert. Dat dus een zelfde woord een paar regels verder anders geschreven wordt, komt geheel overeen met de schrijfgewoonten van het Nederlands tot aan de 17de eeuw.[1]

Het is daarom ook uit de voorhanden gegevens niet met zekerheid op te maken, of beide Hss. naar éénzelfde model, — in casu het Sultans-handschrift, — gemaakt zijn, dan wel of Berl. naar een ouder handschrift afgeschreven zou zijn, dat ook het tegenwoordige Sultanshandschrift tot model gediend heeft.[2] Gezien de mededeling van wijlen res. Tromp, dat het er niet oud uitzag, terwijl het toch bij allerlei gelegenheden nog veelvuldig geraadpleegd wordt en het Indiese klimaat in korte tijd zijn inwerking op papier pleegt te vertonen, schijnt de laatste mogelikheid wel de waarschijnlikste.

Uit de orthografiese eigenaardigheden conclusies te trekken omtrent landaard van auteur of copiïst schijnt weinig uitkomst te geven. Wijlen Tromp opperde de veronderstelling, dat het Sultanshandschrift door een Bandjarees vervaardigd zou zijn. In Berl. doen eigenaardigheden als het weglaten van de h, zelfs midden in een woord: liat (lihat), saoet (sahoet), enz. echter denken aan Bataviaas dialect; weer andere, zoals de spelling van ia met lange vocalen en soms: inja; a voor stomme e: bari (beri), baras (beras), enz. aan Minangkabaus. Maar we hebben immers niet met één copiïst te maken, doch met een reeks sedert de oorspronkelike auteur het geschrift te boek stelde. Hoevele eigenaardigheden bracht iedere volgende copiïst er in en hoevele nam hij van zijn voorganger over! Dat inheemse intellectuelen en klerken van verschillende landaard ver buiten hun geboortestreek emplooi zoeken, is geen verschijnsel van de laatste tijd alleen.

Slechts op één eigenaardigheid van meer belang mogen we nogmaals de aandacht vestigen: niet alleen dat een groot aantal Javaanse woorden gebruikt wordt, zoals reeds door Tromp gesignaleerd, maar er zijn ook meer samenhangende Javaanse gedeelten vooral bij kledingbeschrijvingen; zelfs wordt een

[1] Vlg. bv. Apologie of te Verantwoordinge van den Prince van Orangien (1581), herdruk Santpoort 1923. [2] Vlg. dr. C. Snouck Hurgronje, Nog iets over de Salasila van Koetei. B. K. I. 5, III, blz. 113.

Javaans gesprek in Madjapahit (blz. 201) weergegeven. Hoe verknoeid ook door copiïsten en dus niet altijd verstaanbaar, voeren zulke passages tenminste tot deze conclusie, dat de oorspronkelike auteur bekend was met de Javaanse taal.

2. Beginselen der tekstuitgave.

Deze uitgave geschiedt in Latijnse transscriptie naar het Berlijnse handschrift. Na de bedenkingen hiertegen aangevoerd in verband met Tromp's handschrift, mag nu wel op het verschil gewezen worden tussen een wetenschappelik verantwoorde uitgave en een afschrift van een inheems copiïst. Was deze wellicht door een soort valse schaamte gedwongen tot gissingen, dergelijke gevoelens behoefden ons nimmer te weerhouden bij tijd en wijle eerlik een nescimus te bekennen. Puntjes duiden dan de onbekende vocalen aan. Bovendien vonden wij gelegenheid in de noten de Arabiese spelling weer te geven, niet door middel van drukletters, die al evenmin zekerheid geven omtrent de juiste weergave van een minder goed leesbaar origineel, doch door facsimile-weergave. De overgetrokken woorden uit het Berlijnse handschrift moesten alleen maar sterk verkleind worden om bij de kleine letter van de noten aan te sluiten.

Terwijl op deze wijze de nadelen van een transscriptie tot een minimum gereduceerd werden, springen de voordelen van het Latijnse schrift dadelik in het oog. De Salasilah is niet zozeer belangrijk uit taalkundig oogpunt, dan wel voor de ethnologie en folkloristiek. Ons doel was dit geschrift toegankelik te maken voor de studie van hen, die wel voldoende Maleis kennen om de inhoud in zich op te nemen, doch voor wie het Arabiese schrift een belemmering vormt. De uitvoerige weergave van de inhoud, welke aan de uitgave voorafgaat, zal vooral het naslaan vergemakkeliken.

Ten slotte kan het niemand ontgaan, dat naarmate alle streken der wereld intensiever met elkaar in aanraking komen, het Latijnse schrift meer en meer ingang vindt. Ging Turkije niet reeds voor met de verwerping van het Arabiese schrift? Ook in Nederlands-Indië wordt door de Maleise pers op Java reeds bijna algemeen het Latijnse schrift gebruikt.

Het is bij Maleise tekstuitgaven in tegenstelling met andere

wetenschappelike philologiese uitgaven de gewoonte in de algemeen inconsequente spelling der Hss. eenheid te brengen zonder dergelijke spellingafwijkingen te vermelden. Dit geldt evengoed voor uitgaven in Arabies schrift.[1] Ook hier werd dit beginsel toegepast, te gereder omdat, zoals gezegd, dit geschrift niet de pretentie heeft van philologies belang. Wij volgden dus in principe de officiële spelling van „Volkslectuur", zonder niettemin uit het oog te verliezen, dat wij hier met onzuiver Maleis in Koetais dialect te doen hebben. Op gevaar af van te conservatief genoemd te worden, schroomden wij de grenzen van het wetenschappelik toelaatbare te overschrijden door vormen, die mogelik dialecties zijn tot zuiver Maleis om te spellen. In Berl. wordt b.v. het woord angkat (zoals T. het ook heeft) in scriptio plena „angkit" gespeld, te vaak om aan een onwillekeurige spelfout te denken. In die gevallen is de afwijkende spelling behouden. Maar andere opvallende spellingen, die minder consequente toepassing vonden of minder belangrijk schenen, werden in de gebruikelike spelling overgebracht. In deze gevallen heeft spelling met taal niets te maken.

Deze spelling-veranderingen beperken zich tot de volgende gevallen: aanbrengen van een scherpe slotmedeklinker waar de Hss. een zachte hebben, zoals: gelab, terkedjoed, tiarab, enz.; de normale schrijfwijze van de voorvoegsels ber, per en ter, in plaats van ba, pa en ta; het gebruik van e waar de officiële spelling deze vereist in plaats van alif of a; toevoeging van de vereiste h, waar de Hss. deze met hamza weergeven: *h*oeloe, *h*ilir, meli*h*at, disa*h*oetnja, enz.; schrijfwijze van de hamza aan het einde van een woord naar officiële gewoonte en regelmaat, b.v.: poela in plaats van poela', poelak, en poelang. Enige moeite en twijfel bleef in dit geval bestaan bij de spelling van onmaleise woorden. Ten slotte brachten wij eenheid in de spelling van eigennamen: waar Marakaman afwisselt met Moearakaman, volgden wij de officiele benaming van dit landschap: Moearakaman, niettegenstaande de Hss. zelf aan de eerste schrijfwijze verreweg de voorkeur geven. In de eigennaam Radja Makota verwaarloosden wij de veelvuldige nasalering Mangkota.

[1] Vgl. G. F. Pijper, Het boek der duizend vragen. Leiden 1924.

Buiten de grens van het toelaatbare zou een poging liggen om de vele Javaanse woorden orthografies te herstellen. Alle inconsequenties daarbij vindt men dus in deze tekstuitgave terug, zo ook de afwisseling van a met o volgens de Solose uitspraak.

Nog meer dan bij het bepalen van de spelling, waren bij het vermelden der afwijkingen van T. met het Berl. handschrift scherpe begrenzingen en een beheerste beperking geboden. Zouden wij alle afwijkingen noteren, dan zouden deze noten, wier aantal tans reeds de 1700 teboven gaat, zó omvangrijk geworden zijn, dat zij in de tekstuitgave de helft van iedere pagina in beslag zouden nemen. En dit alles met geen ander resultaat, dan dat de lezer zich vol wrevel van zulke onbelangrijke noten zou afwenden, daarmede ook de belangrijke verwaarlozend.

De navolgende verschillen werden met opzet dus niet vermeld: wisseling van tidak en tiada; dalam en didalam; segala en sekalian; bini en isteri; verder het al of niet hebben van achtervoegsels lah, kah en poen en van nja, ten minste daar waar dit niet deel uitmaakt van een praedicaatswoord. Van alles geldt trouwens dat de verschillen niet a priori als onbelangrijk ter zijde gesteld werden, maar prakties voor elk geval afzonderlik. Op deze wijze verwaarloosden wij de vermelding van al of niet voorkomen van: dan, maka, itoe, ia, en djoea, uitsluitend op die plaatsen waar deze woorden evengoed gemist als gebruikt konden worden. Hiertoe kon in sommige gevallen ook soedah gerekend worden en jang als versterking van een adjectief en ten slotte doea in de uitdrukking: doea laki bini(isteri). Van woordverdubbeling wordt in de Hss. een zeer kwistig gebruik gemaakt; waar deze geen grammaties belang hebben, zijn afwijkingen hierin evenmin vermeld; zo is het ook met enkele omzettingen van volgorde gesteld en enkele nasaleringen: makin of mangkin, soekatjita en soekatjinta. Verschrijvingen als: dia voor diatas, ka voor kata, o voor orang enz. werden met uitzondering van de laatste bladzijden stilzwijgend verbeterd. In de laatste bladzijden hadden we maar één handschrift, want T. gaat niet verder dan blz. 112 Berl. Daar moesten we dus een andere methode volgen en de verschrijvingen in de noten verbeteren naar conjectuur.

Behalve deze verschillen komt een bepaalde afwijking soms plaatselik op enkele bladzijden voor, b.v.: kanak-kanak of kekanak. Na een of tweemaal vermeld te zijn, moet de toevoeging van (passim) bij de noot verstaan worden, dat hier plaatselik herhaaldelik dezelfde afwijking voorkomt.

Al deze aldus verantwoorde afwijkingen vormen op zijn minst drie kwart van het totale aantal. Het overgeblevene is nu binnen redelike grenzen teruggebracht en kan node gemist worden. Moge in deze begrenzingen de juiste weg gekozen zijn!

Op de plaatsen waar B. een woord met rode inkt heeft, anders dan een vorstelike eigennaam, is in deze uitgave een nieuwe alinea begonnen. Dit geschiedde grotendeels voor het gemak van het naslaan. Gesprekken werden tussen aanhalingstekens geplaatst, terwijl daarna een nieuwe zin met een hoofdletter begonnen werd.

ALKISSAH maka terseboetlah peri tjerita tatkala permoelaan orang mendapat radja dinegeri Koetai Kerta Negara maka soeatoe[1] kalakian ada seorang toea jang bernama Baboe Djaroema jaïtoe berpendoesoenan di Melanti karena pada masa itoe beloem ada beradja masing-masing dengan negerinja dan masing-masing dengan[2] radjanja jang empat poeloeh[3] negeri itoe tiada bermoepakatan.

Adapoen negeri jang empat boeah itoe tiada beradja sehingga ada berorang toea sadja pertama-tama negeri Djaitan Lajar dan kedoea negeri Hoeloe Doesoen dan ketiga negeri Sembaran dan keempat negeri Binaloe maka orang doea boeah negeri itoelah jang mendapat radja[4] pertama-tama orang Djaitan Lajar dan kedoea orang Hoeloe Doesoen itoelah orang jang asal mendapat radja.

Sebermoela adapoen Petinggi Djaitan Lajar diam di Goenoeng Djaitan Lajar doea laki isteri berkeboen teboe dan pisang keladi oebi maka terlaloe hasratnja hendak beranak maka tiada diperoléhnja sebab terlaloe toea djadi ia bertarak[5] tapa memoedja berata[6] dan membakar doepa istanggi kepada tiap-tiap hari ada berapa boelan lamanja jang demikian itoe ada soeatoe kalakian kepada tengah malam maka iapoen mendengar soeara dari oedara terlaloe ramai maka iapoen segera bangoen laki isteri laloe memboeka pintoenja maka didengarnja seperti soeara meriam goegoer ketanah serta dengan tjahajanja seperti empat belas hari boelan maka iapoen segeralah bangkit berdjalan melihatinja[7] maka dilihatnja ada soeatoe batoe jang goegoer dari langit itoe itoelah jang bernama Batoe Angkatangkatan.

Setelah demikian maka iapoen kembalilah keroemahnja serta dengan masgoelnja tiada berapa lamanja maka iapoen mendengarlah soeara poela demikian boenjinja: „Samboet mati baboe tiada disamboet mati mama". Setelah genap tiga kali ia bersoeara maka segeralah disahoetnja demikianlah katanja: „Oeloer mati loemoes tiada dioeloer mati loemoes". Maka disingkapnja djala-djalanja maka dilihatnja terlaloe terang seperti boelan poer-

[1] T. soerat. [2] T. ontbreekt vanaf: negerinja. [3] T. boeah. [4] T. radja-radja. [5] T. bertara. [6] T. beratap. [7] T. melihati.

nama empat belas hari boelan terangnja maka diperamat-amatinjalah tjahaja itoe maka dilihatnjalah didalam[1] tjahaja itoe seperti gantian[2] bernjala-njala maka berboenji lagi katanja: „Samboet mati mama tiada disamboet mati baboe[3]". Maka didjawabnja oléh Petinggi Djaitan Lajar demikian katanja: „Oeloer mati loemoes tiada dioeloer mati loemoes". Maka tertawalah orang jang mengoeloer itoe katanja: „Baharoelah berdjawab toetoerkoe ini". Maka terlaloe soeka hatinja sebab perkataannja didjawab oléh orang doenia maka disamboetnjalah oléh Petinggi Djaitan Lajar raga emas itoe serta dengan soekanja seraja diboekanja. Setelah demikian maka dilihatnja ada seorang djabang baji[4] berbedoeng petola berlampin koening tangannja sebelah memegang teloer tangan sebelah memegang emas keris akan kalang sirahnja.

Setelah itoe maka déwa jang mengoeloer itoepoen menjatakan dirinja toedjoeh orang maka iapoen bertemoelah dengan Petinggi Djaitan Lajar itoe sama berdiri dipelantaran roemahnja itoe maka katanja déwa itoe: „Hai Petinggi Djaitan Lajar[5] djangan awak pemoedah-moedahkan[6] karena anakkoe itoe poetera batara kedang déwa widjil ing tapa rembes ing madoe toes ing koesoema djangan awak baringkan kepada tikar didalam empat poeloeh hari empat poeloeh malam djangan sekali-kali engkau letakkan ditikar melain[7] baiklah engkau koempoelkan sekalian anak tjoetjoemoe akan mengasoehnja serta makan minoem dengan sekalian anak tjoetjoemoe[8] itoe berganti memangkoe didalam empat poeloeh hari empat poeloeh malam itoe dan lagi djikalau awak hendak memandikan anak awak itoe awak oendangkan air sehari-hari[9] akan air-mandinja dan lagi djikalau ia soedah besar djangan sekali-kali engkau[10] tidjakkan ketanah maha-maha lamoen beloem engkau iraukan dan engkau tidjakkan[11] kepala orang hidoep dan kepala orang mati dan kepala kerbau hidoep dan kepala kerbau mati maka baharoelah awak tidjakkan ketanah. Demikian lagi lamoen ia

[1] T. ontbreekt vanaf: tjahaja itoe. [2] T. gantinja. [3] T. de woorden mama en baboe omgewisseld. [4] T. baja. [5] T. ontbreekt vanaf: itoe sama berdiri. [6] T. memoedah-moedahkan. [7] T. melainkan. [8] T. ontbreekt vanaf: akan mengasoehnja. [9] T. air sari. [10] T. engkau ontbreekt. [11] T. hiertusschen: kepada.

hendak mandi ketepian djangan awak bawa mandi ketepian lamoen terada[1] awak toeroenkan air serta awak iraukan seperti awak irau[2] tidjak tanah itoe djoea awak kerdjakan djangan awak koerangi dan djangan awak lebihi karena anakkoe itoe poetera déwa anak batara mendjelma akan ditoeroet oléh anak tjoetjoenja jang djoemenang ratoe dan anak[3] jang rama[4] ratoe iboe soeri toes ing koesoema kedang déwa widjil ing tapa rembes ing madoe. Itoelah jang[5] dikerdjakan jang demikian itoe". Serta habislah sekalian pesannja itoe jang dikata-katanja[6] kepada Petinggi itoe maka iapoen moeksalah dimata-mata laloe naik kelangit. Adapoen Petinggi itoepoen masoeklah ia kedalam roemahnja laki bini serta dengan soekatjitanja adalah ia seperti menating minjak jang[7] penoeh kepada rasa hatinja serta dengan baik parasnja seperti boelan poernama empat belas hari boelan kilau-kilauan tiada dapat ditentang njata maka Njai Bini Petinggipoen soesahlah hatinja karena soesoenja tiada berair maka iapoen membakar doepa dan istanggi[8] mengamboer beras soeri[9] widja koening meminta air soesoe kepada déwa batara serta ia berkata: „Éjang ajoe jang kendéwa éjang ajoe jang pilara[10] djikalau akoe benar diberi anak, djikalau akoe soenggoeh diberi hoedjoeng berilah sepemintakoe adalah sepandakoe[11] air soesoe".

Setelah soedah ia berajang-rajang[12] seketika[13] maka adalah soeara didengarnja demikian katanja: „Hai Njai Djaitan Lajar engkau sapoelah[14] soesoemoe jang kanan[15]". Maka serta didengarnja oléh Njai Djaitan Lajar soeara itoe maka[16] ditoeroetnjalah kata[17] soeara itoe laloe disapoenjalah soesoenja kanan itoe.

Setelah genaplah tiga kali disapoenja maka keloearlah memantjoer air soesoenja keloear dari kanan serta dengan

[1] T. tiada. [2] T. iraukan. [3] T. anak ontbreekt. [4] T. mak i.p.v. rama. [5] T. jang ontbreekt. [6] T. dikatakannja. [7] T. hiertussen: amat. [8] T. hiertussen: serta. [9] T. seri. [10] B. spelling: ايغ ايو يغ كند يو ايغ ايو يغ فيلالر T. ontbreekt, maar in zijn oorspr. hs: ing ajoe kendewa ijang ajoe ijang pilara. Volgens conjectuur van prof. H. Kern te lezen: ya nguwehi anak dewa ya nguwehi palar (Sn. H., Nog iets over de Salasila van Koetei). De gissing lijkt ons gewaagd.
[11] T. sepamandangkoe. B. spelling: سفاندا كو T. hierna: berilah akoe. [12] T. berdiam i.p.v. berajang-rajang. [13] T. hiertussen: itoe. [14] T. sapoe oléhmoe i.p.v. engkau sapoelah. [15] T. ontbreekt: jang kanan. [16] T. ontbreekt vanaf: serta didengarnja. [17] T. ontbreekt: kata.

haroem baoenja seperti baoe ambar dan kastoeri. Maka laloe disoesoeinjalah anaknja itoe oléh Njai Djaitan Lajar maka iapoen menjoesoelah anaknja itoe maka soekalah hatinja Petinggi laki isteri maka laloe diikoetnjalah seperti pesan déwa[1] itoe berdjaga-djaga[2].

Setelah genap[3] tiga hari tiga malam maka tanggallah poesatnja itoe maka laloe dipasangkan bedil jang bernama si Sapoe Djagat toedjoeh kali menoeroet pesan itoe[4] serta dengan dibilangnja harinja berdjaga-djaga makan minoem itoe sampailah kepada empat poeloeh hari empat poeloeh malam maka manoeknjapoen besarlah manoek jang dieramkannja. Maka Adji itoepoen besar dan anak manoek itoepoen besar djoea kira-kira sampailah soedah kepada empat poeloeh hari empat poeloeh malam.

Alkissah maka terseboetlah perkataan Baboe Djaroema dengan Petinggi Hoeloe Doesoen berhoema di-Melanti maka iapoen terlaloe sekali hasratnja hendak beranak karena ia soedah toea tiada lagi patoet akan beranak beberapa ia beroesaha mentjari obat seperti minoem-minoeman dan baroet djangan dikata seperti déwa dan belian maka tiada djoea diperoléhnja anak maka iapoen diamlah di Melanti serta dengan anak tjoetjoenja berdoesoen dan bertanam oebi dan keladi teboe dan pisang njioer dan pinang beberapa lamanja inja[5] berdoesoen di Melanti.

Maka ada soeatoe kalakian maka haripoen gelaplah toedjoeh hari toedjoeh malam hoedjan riboet gelap goelita kilat dan petir saboeng-menjaboeng tiada sangka[6] boenji lagi didalam toedjoeh hari toedjoeh malam itoe maka Baboe Djaroemapoen héranlah akan hal jang demikian itoe karena tiada ia tahoe akan tanda 'alamat anak pararatoe jang agoeng-agoeng akan datang disangkanja hari hendak balik maka iapoen kelaparanlah doea laki isteri pergi ia kedapoer dilihatnja kajoenja habis diperapi maka mentjari kajoe tiada mendapat maka berkatalah ia kepada lakinja katanja: „Hai Petinggi sekarang apa bitjaramoe karena engkau kelaparan dan akoepoen lapar djoea hendak berdjerang tiada berkajoe". Maka Petinggipoen bangkit laloe mengambil parangnja berkeliling-keliling tiada mendapat kajoe maka la-

[1] T. pesannja déwa-déwa i.p.v. pesan déwa. [2] T. ontbreekt: itoe berdjaga-djaga. [3] T. ontbreekt: genap. [4] T. pesannja déwa itoe. [5] T. ia. [6] T. disangka.

loelah ia meroentas kasau laki satoe laloe dipotongnja dan dibelahnja maka mendapatlah ia anak[1] sawa laloe diambilnja ditaroeh sirihnja[2] laloe diberinja makan dan disapoenja dipermainnja kepada tiap-tiap hari.

Setelah demikian maka sawa itoepoen besarlah ia maka sesaklah tempat sirih oléh sawa itoe kemoedian maka ditaroeh poela kepada tempat jang besar-besar itoepoen sesak djoea kemoedian diboeatnja poela kepada[3] tempat jang besar-besar lagi[4] sama tengah roemahnja tempat itoe tiada berapa lama maka tempat[5] itoepoen sesak djoea maka Petinggi Hoeloe Doesoen berbitjaralah ia dengan isterinja seraja katanja: „Sekarang ini apa bitjara[6] akan hal anak kita ini terlaloe besarnja karena akoe takoet melihat dia sebab terlaloe besarnja". Maka katanja Baboe Djaroema: „Akoepoen demikian djoea".

Hata maka tiada beberapa lamanja maka haripoen malam maka Petinggi Hoeloe Doesoenpoen tidoer disisi naga itoe kira-kira tengah malam maka iapoen bermimpilah demikianlah mimpinja: ada seorang boedak-boedak perempoean datang kepadanja terlaloe baik parasnja tiada taranja[7] kepada masa itoe maka iapoen berkata kepada Petinggi Hoeloe Doesoen katanja: „Ja baboekoe dan mamakoe djikalau mamakoe takoet akandikoe baiklah boeatkan akoe tangga akan tempat koetoeroen[8]".

Setelah demikian maka Petinggipoen terkedjoet laloe bangoen doea laki bini maka dilihatnja haripoen siang maka iapoen berkata kepada bininja katanja: „Akoe bermimpi semalam akan anak kita ini minta toeroenkan". Maka kata bininja: „Akoepoen bermimpi djoea semalam akan anak kita ini minta toeroenkan[9]". Maka kata Petinggi: „Djika demikian baiklah". Maka Petinggipoen segeralah memanggil anak tjoetjoenja menjoeroeh mengambil kajoe jang besar-besar serta dengan rotan maka diperboeatnjalah tangga itoe maka tangga itoepoen poepoes diperboeat orang itoe maka iapoen segeralah memberi tahoe kepada Petinggi mengatakan soedahlah[10] tangga itoe maka Petinggi-

[1] T. anak ontbreekt. [2] T. serta ditaroehnja didalam tempat sirihnja i.p.v. ditaroeh sirihnja. [3] T. kepada ontbreekt. [4] T. hiertussen: kira-kira. [5] T. na roemahnja: tempatnja. De rest ontbreekt. [6] T. hiertussen: diri. [7] T. tersamanja. [8] T. akoe toeroen i.p.v. tempat koetoeroen. [9] T. ontbreekt vanaf: maka kata bininja. [10] T. soedah poepoes.

poen segeralah naik keroemah seraja katanja[1] dengan naga itoe katanja: „Hai anakkoe baiklah engkau toeroen karena tanggamoe telah poepoes".

Setelah ia mendengar kata bapanja itoe maka iapoen menggerakkan kepalanja hendak toeroen baroe sepotong kepala dioeloerkannja maka tangga itoepoen berpatahan[2] tiada menahan.

Setelah demikian maka Petinggipoen héran tertjengang-tjengang maka iapoen mengerahkan[3] lagi kepada sekalian anak tjoetjoenja berboeat tangga jang keras-keras kajoenja maka diperboeatkan oranglah tangga lagi dari pada kajoe jang keras-keras.

Setelah soedah tangga itoe maka nagapoen menggerakkan kepalanja hendak toeroen maka baroe sepotong[4] dioeloerkannja dirinja maka tangga itoepoen patah-mematah tiada menahan maka disintaknja poela dirinja keroemah.

Setelah demikian maka Petinggipoen menjoeroehkan lagi berboeat tangga toelian jang berasoek maka diperboeat oranglah tangga berasoek itoe dari pada kajoe toelian.

Setelah soedah tangga itoe maka kata Petinggi: „Hai anakkoe, toeroenlah anakkoe inilah tangga jang boléh menahan anakkoe". Maka naga itoepoen mengoeloerkan[5] dirinja hendak toeroen baroe dioendoerkannja[6] kepalanja kepada tangga itoe maka tanggapoen patah-mematah[7] maka[8] disintaknja[9] poela dirinja maka haripoen malam maka Petinggipoen naiklah keroemahnja dan orangpoen masing-masing poelang kepada roemahnja maka Petinggipoen berchabarlah kepada bininja akan hal ia berboeat tangga kajoe jang keras-keras itoepoen tiada jang boléh menahan anak kita ini[10] seketika berkata-kata maka iapoen tidoerlah laki bini kira-kira tengah malam maka iapoen bermimpi poela akan anaknja itoe minta toeroenkan maka katanja: „Hai baboekoe dan mamakoe djikalau engkau hendak menoeroenkan akoe boeatkanlah akoe tangga lempoeng soeit akan indoeknja bamboe ding akan anaknja akar lembiding akan ikatnja itoelah jang boléh menahan akoe djikalau lain

[1] T. berkata-kata. [2] T. hiertussen: habis. [3] T. menjoeroeh. [4] T. hiertussen: kepalanja. [5] T. mengeloearkan. [6] T. dioeloerkannja. [7] T. itoepoen patah djatoeh ketanah i.p.v. patah-mematah. [8] T. hiertussen: segera. [9] T. disintahnja. [10] T. anakkoe itoe i.p.v. anak kita ini.

dari pada itoe walaupoen besi mamakoe boeatkan akoe tiada boléh menahan akoe dan lagi djika telah akoe toeroen iringkan akoe oléh mamakoe dan baboekoe kemana-mana pergikoe serta bakarkan akoe widjén érang[1] serta taboeri akoe dengan beras seri widja koening dan djika akoe telah tenggelam iringkan oléh baboekoe dan mamakoe boeihkoe". Telah itoe maka iapoen terkedjoet doedoek laki isteri maka dilihatnja baroe tengah malam maka iapoen berchabar[2] kepada bininja akan mimpinja itoe maka kata Baboe Djaroema: „Akoepoen demikian djoea mimpikoe". Maka iapoen tidoer poela laki bini kira-kira antara tengah malam dan dinihari maka iapoen bermimpi poela demikian djoea mimpinja maka iapoen terkedjoet doea laki bini maka iapoen berchabar kepada bininja akan hal mimpinja itoe seperti jang telah laloe itoe djoea maka bininjapoen berkata-kata: „Akoepoen demikian djoea mimpikoe". Maka dilihatnja malampoen baroe[3] dinihari moeda maka iapoen tidoer poela doea laki bini maka bermimpi lagi seperti jang telah laloe itoe djoea mimpinja maka iapoen bangoenlah laki bini maka haripoen sianglah[4] laloe toeroen kedjamban dan mandi telah soedah maka iapoen naiklah keroemahnja laloe santap nasi.

Setelah soedah[5] santap sirih maka iapoen menjoeroeh memanggil anak tjoetjoenja menjoeroeh beramoe tangga itoe telah datang laloe diperboeatnjalah tangga itoe jang seperti didalam mimpinja itoe.

Setelah soedah maka iapoen memberi tahoelah ia[6] kepada Petinggi laki bini maka Petinggipoen berkatalah kepada anaknja[7]: „Hai anakkoe toeroenlah anakkoe". Maka naga itoepoen toeroenlah menggerakkan kepalanja laloe kepada tangga itoe dan berkiloerlah laloe toeroenlah[8] laloe ketepian dan laloelah kedalam air.

Setelah ia datang[9] keair maka iapoen berenanglah toedjoeh kali kehoeloe toedjoeh kali kehilir maka iapoen laloelah ketepian baroe[10] berédar naga[11] tiga kali kekiri tiga kali kekanan

[1] B. spelling: ﻫﻴﺮﻉ . [2] T. berchabaran. [3] T. baroe ontbreekt. [4] T. hiertussen: maka ia. [5] T. hiertussen: santap nasi maka laloe. [6] T. ia ontbreekt. [7] T. hiertussen: katanja. [8] T. hiertussen: serta. [9] T. datang ontbreekt. [10] T. batoe. [11] T. hiertussen: itoe.

maka iapoen laloe tenggelam.Maka diiringkanlah oléh Petinggi laki bini ke Tepian Batoe dari Tepian Batoe[1] ke Tandjoeng Parangan di[2] Tandjoeng Parangan laloe ke Tandjoeng Riwana di Tandjoeng Riwana[3] berbalik poela[4] ke Tepian Batoe maka[5] toeroenlah angin riboet[6] topan kilat saboeng-menjaboeng goeroeh petir[7] halintar tiada sangka boenji lagi maka orang toea doea laki bini itoepoen mengikipkan sampannja ketepi pantai menedoehkan ombak dan riboet itoe maka baroelah hendak poelang.

Setelah demikian maka riboet itoepoen berhentilah ia dan hoedjanpoen rintik-rintik anginpoen sepoi-sepoi basah dan goeroehpoen berboenji sajoep dan tédjapoen membangoen pelangipoen membentang 'alamat anak pararatoe jang agoeng akan datang.

Setelah demikian maka boeihpoen sesaklah Mahakam oléh boeih itoe maka Petinggi Hoeloe Doesoen dan Baboe Djaroemapoen larilah kedalam Soengai Sediwé melarikan ombak itoe terlaloe keras maka iapoen berpandir-pandir doea laki bini maka boenji bininja: „Apa kesoedahanja kita ini kelak". Maka boenji lakinja: „Siapa tahoe kebesaran déwata moelia raja". Maka laloelah mendengar soeara tangis serta ia mendengar soeara tangis itoe maka iapoen berboenjilah jang Baboe Djaroema: „Dimana soeara tangis kanak-kanak[8] itoe". Maka boenji[9] lakinja: „Awak ini sedengar-dengari sadja entah soeara tangis anak badjangkah entah soeara tangis poentianakkah siapa tahoenja". Maka boenji bininja: „Awak dengar-dengarkan djoea baik-baik". Serta didengarkannja baik-baik oléh lakinja dan diawas-awasinja dilaoet dan didalam boeih jang seperti goenoeng anak itoe besarnja[10] maka boeih itoe disapoet oléh awan dan[11] dipajoengi oléh méga maka dibelit oléh ketari doea laki bini maka tédjapoen membangoenlah dan anginpoen bertioeplah sepoi-sepoi basah antara ada[12] dengan tiada dan hoedjanpoen rintik-rintik dan boengapoen berkembangan maka iapoen segeralah melaoeti jang Baboe Djaroema melihat tjahaja jang seperti

[1] T. dari Tepian Batoe ontbreekt. [2] T. dari. [3] T. ontbreekt: di Tandjoeng Riwana. [4] T. poelang. [5] T. hiertussen: hilanglah. [6] T. hiertussen: dan. [7] T. hiertussen: dan. [8] T. anak-anak (passim). [9] T. berboenji poela. [10] T. seperti anak goenoeng besarnja. [11] T. dan ontbreekt. [12] T. ada ontbreekt.

koemala didalam boeih itoe kilau-kilauan tiada dapat ditentang njata maka diperiksanjalah boeih itoe maka dilihatnja kanak-kanak berbaring diatas egoeng papar itoe maka egoeng itoe didjoendjoeng oléh naga-naga[1] didjoendjoeng oléh lemboe maka lemboe itoe bertidjak diatas batoe itoe adapoen lemboe jang bertidjak diatas batoe itoe Lemboe Soeana namanja bergading berbelalai roepanja[2] seperti gadjah bertaring seperti roepa matjan bersirik seperti roepa koeda[3] toeboehnja toeboeh koeda bersajap bertadji seperti roepa goerda[4] berékor seperti roepa[5] naga bersisik sepandjang toeboehnja itoelah jang dinamaï Lemboe Soeana maka hilanglah hatinja jang takoet itoe melihat lemboe soeana dan naga itoe dari pada[6] sangat berahi[7] hatinja Baboe Djaroema itoe sebab melihat kanak-kanak itoe maka didekatkannja gobangnja maka boenji bininja: „Dekatkanlah gobang kita." Maka[8] didekatkannja maka laloe dikaitnja dengan hoeloe olahnja egoeng itoe[9] egoeng laloe dialaknja egoeng itoe[10] dinaikkannja keatas gobangnja maka tenggelamlah[11] lemboe dengan naga itoe soedah itoe ladjoelah moelang[12] keroemahnja dengan soekatjita hatinja sebab melihat roepa kanak-kanak itoe.

Setelah demikian maka iapoen sampailah keroemahnja maka kanak-kanak itoe didoekoengnja oléh bininja dari pada[13] soeka hatinja maka boenji lakinja: „Baiklah kita orak bedoengnja dahoeloe". Maka dioraknjalah[14] bedoeng-bedoengnja[15] koening dan lampinnja poléng serta teroerak[16] bedoengnja tangannja kanan berisi emas tangannja kiri berisi tigoe setoelang ladjoe[17] belah tigoe itoe keloearlah anak manoek bini seékor maka jang[18] Baboe Djaroema itoepoen soesahlah karena soesoenja tiada berair. „Apalah tempatkoe menghidoepi anakkoe ini[19]". Soedah itoe maka haripoen malamlah dan iapoen tidoerlah maka iapoen mendengar soeara demikian katanja: „Hai Baboe Djaroema djanganlah engkau soesah engkau tepoeklah soesoemoe jang kanan". Maka iapoen terkedjoet laloe ditepoeknja soesoenja

[1] T. naga dan naga itoe i.p.v. naga-naga. [2] T. roepanja ontbreekt en berboelalai i.p.v. berbelalai. [3] T. ontbreekt vanaf: bersirik. [4] T. garoeda. [5] T. hiertussen: ékor. [6] T. dan i.p.v. dari pada. [7] T. beri. [8] T. hiertussen: segera. [9] T. hiertussen: maka itoe. [10] T. serta i.p.v. egoeng itoe. [11] T. hiertussen: itoe. [12] T. gobangnja poelang. [13] Hiertussen: sangat. [14] T. dioerailah. [15] T. Hiertussen: jang. [16] T. teroerai; B. spelling: تاؤرأ . [17] T. laloe. [18] T. jang ontbreekt. [19] T. anakkoe ini ontbreekt.

jang kanan maka memantjarlah[1] air soesoenja haroem baoenja seperti baoe ambar dan kastoeri haroemnja maka terlaloelah soeka hatinja laloelah disoesoeinja anaknja itoe soedah itoe maka haripoen malamlah maka ia[2] tidoer dengan djaga maka iapoen bermimpi jang Baboe Djaroema maka katanja: „Hai jang Baboe Djaroema adapoen anakmoe itoe engkau namaï Poeteri Karang Melenoe dan lagi djangan engkau baringkan ditikar didalam empat poeloeh hari empat poeloeh malam dan lagi djikalau genap tiga hari maka tanggal poesatnja maka engkau kerdjakanlah betapa 'adat segala anak[3] pararatoe jang agoeng-agoeng dan lagi djikalau ia hendak mandi engkau oendangkan air tetapinja engkau[4] iraukan dan lagi djikalau ia hendak mandi ketepian[5] engkau iraukan maka haroes[6] dan lagi djikalau engkau tidjakkan ketanah engkau tidjakkan[7] kepala orang hidoep dan kepala orang mati dan tidjakkan[8] kepala kerbau hidoep dan kepala kerbau mati dan engkau tidjakkan besi dan baharoelah ia haroes menidjak[9] tanah dan djangan[10] engkau laloei pesankoe[11] itoe karena Poetera[12] Déwa anak Batara[13] mendjelma akan[14] ditoeroet oléh anak tjoetjoenja jang mendjadi radja anak jang koesoema[15] bapa ratoe iboe soeri itoelah[16] jang dikerdjakan sekian itoe serta habis pesannja maka jang Baboe Djaroema terkedjoet dari pada tidoernja.

Setelah demikian maka jang Baboe Djaroemapoen bertjeritalah ia kepada lakinja maka ditoeroetnjalah seperti pesan soeara jang didengar[17] itoe berdjaga-djagalah dengan segala anak tjoetjoenja Baboe Djaroema itoe empat poeloeh hari empat poeloeh malam makan minoem bersoeka-soekaan dengan segala anak tjoetjoenja maka anak tjoetjoenjapoen berganti-ganti memangkoe.

Setelah[18] genaplah harinja[19] tiga hari tiga malam maka tanggallah poesatnja kanak-kanak itoe[20] maka bekerdjalah orang akan mengiraukan[21] kanak[22] itoe beberapa ia memboenoeh bai dan

[1] T. memantjoerlah. [2] T. hiertussen: tidoerlah antara. [3] T. anak ontbreekt. [4] T. ontbreekt: -nja engkau. [5] T. ketepi. [6] T. ontbreekt: maka haroes. [7–8] T. hiertussen: kepada. [9] T. mengindjak. [10] T. hiertussen: sekali-kali. [11] T. pintakoe. [12] T. ini poeteri. [13] T. ontbreekt: anak batara. [14] T. ontbreekt: akan. [15] T. hiertussen: jang. [16] T. itoelah ontbreekt. [17] T. didengarnja. [18] T. hiertussen: maka. [19] T. harinja ontbreekt. [20] T. itoe kekanak. [21] T. ontbreekt: mengiraukan. [22] T. kekanak.

kerbau[1] sapi dan lemboe dan memboenoeh kidjang mendjangan dan memboenoeh kambing dan gimbal[2] itik dan hangsa kemoedian baharoelah ia menangkap kerbau génggong menjembelih banténg menamang maka baharoelah orang memasak-masak maka ramailah orang makan minoem tamboel menempoesoe toeak menelaga bedil demi peroepoeng[3] toenoe[4] egoeng gendang demi katjang diharoe.

Setelah soedah berhenti orang makan minoem itoe maka baharoelah menamaï anaknja itoe dengan nama jang disoeroehkannja itoe seperti didalam mimpinja itoe Poeteri Karang Melenoe demikian djoea Ki[5] Demang Djaitan Lajar kepada hari itoe djoea ia mengiraukan anaknja dan bersahoet-sahoetan boenji soeara bedilnja dan boenji soeara egoeng gendangnja. Kemoedian maka baharoelah ia menggelar anaknja namanja Batara Agoeng Déwa Sakti karena malamnja orang mendapat Batara Agoeng Déwa Sakti siangnja orang mendapat Poeteri Karang Melenoe karena adji itoe beriring-iring roepanja dan besarnjapoen beriring-iring djoea dan bebaja menepas[6] lampin dan bebaja[7] tanggal poesatnja maka bersahoet-sahoetanlah Gadjah Perwata di Djaitan Lajar Éjang Ajoe[8] di Hoeloe Doesoen didalam empat poeloeh hari empat poeloeh malam baoe tjekoer baoe baloenja[9] baoe djeriangau[10] baoe toeboehnja mandikan kemih berpoepoerkan tahi selama[11] ia mendapat anak dan demikian djoea Ngabéhi Hoeloe Doesoen dengan Kiai Demang Djaitan Lajar siang hari mentjari meraoen dengan piawas apabila malam hari mengimboen[12] raoen maka tiada poetoes raoen-raoenan dan semboer-semboeran didalam empat poeloeh hari empat poeloeh malam[13] maka kanak itoe mangkin[14] sehari sin besar mangkin sehari sin tjerdik demikian djoealah demi semangka dibelabar[15] demi entimoen diboemboeni demikian djoea orang mengasoehnja didalam empat poeloeh hari empat poeloeh malam 'oemoernja[16] maka Ki Demang Djaitan Lajarpoen bekerdja menepoeng tawar anaknja orang makan minoem siang malam didalam toedjoeh hari toedjoeh

[1] T. hiertussen: dan. [2] B. spelling: كمبل. [3] T. peroempoeng. [4] T. ditoenoe. [5] T. kiai. [6] T. memapas. [7] T. hiertussen: djoea. [8] T. Jang-Jong. [9] T. boeloenja. [10] T. djeringau. [11] T. selama-lamanja. [12] T. mengemboen. [13] T. hierna: itoe. [14] T. makin. [15] T. dibelabari. [16] T. ontbreekt vanaf: demikian.

malam karena tandanja soedah lepas dari pati[1] kanak-kanak maka jang Baboe Djaroema mengambil orang toea[2] di Hoeloe Doesoen dengan kanak-kanak doea orang akan pengasoehnja dan akan penepas[3] lampin dan Njai Minak Mampi di Djaitan Lajar demikian mengambil orang doea orang[4] dan kanak-kanak doea orang[4] akan penepas[5] lampin akan pengasoeh. Maka Batara Agoeng Déwa Sakti mangkin sehari mangkin besar sin semalam sin langgoeng[6] demikian djoea Poeteri Karang Melenoe tahoe melihat damar dan tahoe berbetak mangkin besar[7] mangkin sehari mangkin langgoeng serta dengan tjerdiknja sin sehari tahoe membalik pinggang lepas tahoe membalik pinggang tahoe tiarap lepas tahoe tiarap tahoe berbetak lepas tahoe berbetak tahoe doedoek[8] entimoen lepas tahoe doedoek[9] entimoen tahoe merangkak lepas tahoe merangkak tahoe berdjalan rebah lepas tahoe berdjalan rebah tahoe merambit[10] lepas tahoe merambit[10] tahoe berlari lepas tahoe berlari tahoe toeroen naik lepas tahoe toeroen naik tahoelah ia ketepian membawa boeloeh seroeas. Kira-kira Batara Agoeng Déwa Sakti 'oemoer lima tahoen dan Poeteri Karang Melenoe 'oemoernjapoen lima tahoen djoea maka tiadalah koeawa[11] mendjagaï karena ia hendak toeroen ketanah djoea hasratnja.

Setelah demikian maka[12] berbitjaralah[13] orang hendak menidjakkan[14] ketanah dan hendak menoeroenkan ketepian maka moepakatlah segala orang masing-masing mendjawat kerdjanja[15] orang laki-laki kerdja laki-laki didjawatnja dan orang perempoean kerdja perempoeanlah didjawatnja[16] masing-masing dengan kerdjanja dan Njai Minak Mampipoen bekerdja djoea di Djaitan Lajar empat poeloeh hari empat[17] poeloeh malam makan minoem siang malam tiada berhenti maka Gadjah Perwata di Djaitan Lajar bersahoet-sahoetanlah dengan Éjang Ajoe[18] di Hoeloe Doesoen maka ramailah soeara bedil dan soeara gamelan[19] tiada berhenti maka segala permainan dimainkan

[1] T. penjakit. [2] T. doea. [3] T. memapas. [4] T. orang ontbreekt. [5] T. pemapas. [6] T. langkap. [7] T. ontbreekt vanaf: tahoe melihat. [8–9] T. berdoedoek. [10] T. merambat. [11] T. hiertussen: lagi. [12] T. maka demikian i.p.v. demikian maka. [13] T. hiertussen: ia. [14] T. memidjakkan. [15] T. kerdjaannja. [16] T. hiertussen: maka. [17] T. ontbreekt vanaf: Njai Minak Mampipoen. In pl. daarvan: berapa. [18] T. Jang-Jong. [19] B. spelling: كومس .

oranglah[1] ada jang berempas dan ada jang kandjar[2] berbagai-bagailah segala permainan dipermainkan orang itoe seroepalah di Djaitan Lajar dengan di Hoeloe Doesoen egoeng gendang demi katjang diharoe soeara bedil demi peroempoeng toenoe[3]. Maka Demang Djaitan Lajar dan Ngabéhi Hoeloe Doesoen soesahlah hatinja hampir sampai mata kerdjanja mengirau-iraukan orang tidjak tanah orang mati dan orang hidoep dan kerbau mati dan kerbau hidoep[4] maka Ki Demang Djaitan Lajar[5] akan pergi mengajau Badjau Poelau Semanti dialah-kannja maka laloe dipindahnja ke Boentang adapoen Ngabéhi Hoeloe Doesoen mengajau Badjau Poeloe Pandjang maka kalah oléhnja maka dipindahnja ke Poelau Lindoer mana-mana jang mati dialaknja kepalanja mana-mana jang hidoep itoelah dita-wannja akan tidjak tanah anaknja demikian djoea Ki[6] Demang Djaitan Lajar maka bekerdjalah orang di Hoeloe Doesoen dan orang di Djaitan Lajarpoen demikian djoea.

Setelah genap empat poeloeh hari empat poeloeh malam maka orang memboenoeh orang[7] laki bini dan memboenoeh lemboe laki bini dan memboenoeh sapi laki bini[8] dan memboenoeh[9] pajau laki bini dan memboenoeh gimbal laki bini dan mem-boenoeh kambing laki bini[10] dan memboenoeh hangsa laki bini dan itik laki bini dan manoek laki bini[11] kerbau génggong laki bini[12] banténg menamang laki bini soedah habis ia memboenoeh binatang maka baharoelah memboenoeh orang laki bini maka dioelasinja kepala orang itoe dengan kain koening dan kepala kerbau.

Setelah soedah habis kerdjat madjatnja maka dibawa orang-lah[13] Adji Batara Agoeng Déwa Sakti itoe toeroen ketanah kepada hari itoe maka ditidjakkan kepala orang hidoep dan kepala orang mati dan kepala kerbau hidoep dan kepala kerbau mati soedah itoe maka dibawa oranglah ketepian diambin dengan kain koening moeda diiringkan oléh orang banjak maka

[1] T. dipermainkannjalah oléh sekalian orang itoe i.p.v. dimainkan oranglah. [2] B. spelling: كنجار. T. berkandjaran. [3] T. ditoenoe. [4] T. hiertussen: beloem ada. [5] T. hierna: -poen pikirlah didalam hatinja. [6] T. ontbreekt: Ki. [7] T. ker-bau. [8] T. ontbreekt: dan memboenoeh sapi laki bini. [9] T. ontbreekt: mem-boenoeh. [10] T. ontbreekt: dan memboenoeh kambing laki bini.
[11] T. ontbreekt: dan manoek laki bini. In pl. daarvan: dan memboenoeh.
[12] T. hiertussen: dan memboenoeh. [13] T. dibawanjalah orang itoe.

laloelah dipandi ditepian maka ditidjakkan oranglah kebesi dan kebatoe maka ramailah segala orang mandi itoe ada jang bersemboer-semboeran masing-masinglah dengan kesoekaannja perempoean laki-laki toea moeda ada jang berpanah-panahan air kira-kira[1] sedang lamanja mandi itoe maka dibawa oranglah Adji Batara Agoeng Déwa Sakti poelang keroemahnja maka dipakainilah[2] ia berkampoeh poléng bang bintoeloe[3] adji bersaboek tjindai natar koening bertali léhér rantai emas jang tempatnja beroeloer itoe berkaloeng[4] bantolo emas dioekir soesoen bergelang[5] tiga bergelang kana tiga soesoen bertengkang naga tiga belit bersoesoemping[6] emas gadjah ngoeling[7] berdjamang emas tiga soesoen bergeloeng kelingan bertjoetjoek geloeng keris maléla berlandéan kentjana bomawidjaja penampoek geloeng[8] goerda moengkoer[9] beroerap-oerap djajang seteroe memakai kenaka toedjoeh sebelah bersipat alit bertjelak[10] seni berkeris tinatah tinatoer rangga berlandéan tjoela semoeng bertjintjin koemala satoe sebelah.

Setelah soedah menganggo[11] adji itoe maka bertoeroenanlah oepatjara didalam[12] pajoeng bawat gendaga lantai kasoer bawat[13] permadani dan épok emas dan bokor emas maka toeroenlah pepangkoean[14] dalam. Maka terkembanglah pajoeng agoeng maka Gadjah Perwatapoen dipaloe oranglah maka berboenjilah si Gantar Boemi dan si Sapoe Djagat maka toeroenlah Adji Batara Agoeng Déwa Sakti serta Adji itoe toeroen berboenjilah petir tanggal tengah hari[15] maka berlénggangglah boemi ditidjaknja bergoentoerlah langit diseroedoekinja serta hoedjan panas[16] rintik-rintik menengah hari[17] maka dibelit oléh ketari dipajoengi oléh méga maka disapoet oléh awan maka berdjalanlah Adji Batara Agoeng Déwa Sakti meniti diatas léman maka tiada ia[18] dilihat orang banjak itoe dia meniti diatas léman itoe maka sampailah ia kemandargili maka naiklah ia keatas mandargili berpimpin[19] bertoentoenan emas diperidan.

[1] T. kiri dan kanan. [2] T. dipakaiannjalah. [3] T. bantolo. [4] T. kaloeng. [5] T. ontbreekt: bergelang. [6] T. bersoemping. [7] T. menggoeling. [8] T. berpenampoe geloeng. [9] T. mengkoer. [10] T. bertjelah. [11] T. memakai; B. spelling: مغغكو . [12] T. dalam. [13] T. baboet: B. spelling: باڤت . [14] T. pepangkoen. [15] T. ontbreekt: tanggal tengah hari. [16] T. ontbreekt: panas. [17] T. ontbreekt: menengah hari. [18] T. ia ontbreekt. [19] T. berpimpinan.

Setelah soedah sampai keatas balai pepangkoen besar tinggal ditanah pepangkoen renik naik kebalai maka dihamparlah tilam hamparan dan diboekalah kasoer agoeng maka Adji diatoerilah berbaring maka Batara Agoeng Déwa Saktipoen berbaringlah diatas kasoer itoe maka menjembahlah toekang pondongan maka berboenjilah bedil dialoen-aloen pasang tjetjorong di Kota Tjoendoeng pasang meriam di Rantja Soedji maka gamelanpoen[1] Gadjah Perwatapoen dipaloe oranglah angar angin soearanja kira-kira sedang lawasnja maka poepoeslah pondongan oléh si Loemadjang oléh si Loemakoe gigi sebintir dibelah waloe gigi sebintir dibantjar toedjoeh gigi lakoe[2] menjirip lais doea belas goerindjam mangkin berdjoentaian[3] poentjak[4] reboengnja soedah poepoes maka Adjipoen santap gantén demi belari air pinangnja demi beroendja-roendja air sirihnja.

Setelah demikian maka diangkat oranglah hidangan nasi persantapan pahar dan talam dan antjak[5] tempajan toeak selangkap tiang tamboel menempoesoe toeak menelaga makan minoem bersoeka-soekaan dengan segala permainannja[6] ada jang berkandjar[7] dengan segala permainan[8] laki-laki kandjar ditanah bini-bini kandjar diroemah masing-masinglah dengan permainannja didalam toedjoeh hari toedjoeh malam makan minoem tiada berhenti berbagai-bagai sepah orang menempoesoe air pinang menelaga didalam toedjoeh hari maka toeroenlah pepandén petolo dengan tjatoer gading.

Setelah genap toedjoeh hari toedjoeh malam maka Adjipoen mengantokkan iraunja Adji[9] menjoedahkan sawat maka dipaloelah egoeng goeloeng maka pasang[10] bedil dipebajakan dengan[11] egoeng gendang dipentjarakan maka orangpoen mengadoe kerbau dan mengadoe sapi dan mengadoe kambing dan mengadoe hangsa dan mengadoe manoek dan mengadoe njioer[12] dan mengadoe peridja dan[13] keliki maka orang melénggang papan maka ramailah orang bersoeara[14] bergantoeng di-

[1] T. hiertussen: nama. [2] T. laloe. [3] B. spelling: بجنتيبن. [4] T. poentja. [5] T. andja; B. spelling: انجا. [6] T. hiertussen: maka. [7] T. berkandjaran. [8] T. ontbreekt: dengan segala permainan. [9] T. air wadji i.p.v. iraunja Adji. [10] T. dipasang. [11] T. dengan ontbreekt. [12] B. spelling پايور. [13] T. hiertussen: mengadoe. [14] T. bersoerak.

awan b. toeria[1] bergantoeng diméga maka iraupoen poepoeslah maka orangpoen mengatoeri Adji kedalam maka tinggallah Ki Demang Djaitan Lajar membagi oelas boemi membagi oelas balai dibagikan kepada orang miskin maka Njai[2] Mampipoen demikian djoea membagi piasan roemah adapoen djenis balai itoe balai memoeloe[3] balai mendjangan m.n.ti.n[4] matjan balai boeroeng balai teratai balai mandargili serta habis sekaliannja maka dibagikan[5] kepada orang oendangan dan jang baloe dan jang miskin dan orang Oengkal dan orang Kenangan dan orang Sambira dan orang Merangkajoe dan orang Santan dan orang Santandalam dan Kanioengan[6] dan orang Boentang dan orang Beras Basah dan orang Pandansari dan orang Goenoeng Kemoening dan orang Ridjang dan orang Rikang dan orang Tandjoeng Semat.

Setelah soedah maka segala penggawa jang menerima bagian itoe maka iapoen pamit kepada Batara Agoeng Déwa Sakti poelang keboemi astananja masing-masinglah pikir[7] segala radja-radja itoe melihat Batara Agoeng Déwa Sakti didalam hatinja: „Tiada siapa sama bandingnja[8] dan[9] koeasanja dan baik roepanja dan patoetlah anak batara déwa-déwa di Kajangan". Maka pikirlah masing-masing akan dirinja.

Alkissah maka terseboetlah perkataan Ngabéhi Hoeloe Doesoen[10] ia memoelaï pekerdjaan akan mengerdjakan anaknja jang bernama Poeteri Karang Melenoe telah demikian maka Ngabéhi Hoeloe Doesoenpoen menjoeroehlah mengoendang kepada segala permata benoea pertama-tama orang Binaloe dan orang Sembaran dan orang Penjoeangan dan orang Senawan dan orang Sanga-sangaan dan orang Kembang dan orang Soengai Samir dan orang Doendang dan orang Manggar dan orang Samboeni dan orang Tanah Mérah dan orang Soesoeran-Dagang[11] dan orang Tanah Malang. Itoelah orang jang dioendang oléh Ngabéhi Hoeloe Doesoen maka masing-masing

[1] T. berteri; B. spelling: بتوريا. [2] T. hiertussen: Minak. [3] T. memaloe. [4] T. balai i.p.v. B.: مانتيس. [5] T. dibehagikannja. [6] T. dan Kanioengan ontbreekt. B. spelling دان كنيى يوغن. [7] T. maka masing-masinglah ia serta pikirlah i.p.v. masing-masinglah pikir. [8] T. jang sama ada bandingnja i.p.v. sama bandingnja. [9] T. dari i.p.v. dan. [10] T. hiertussen: akan. [11] T. Dagang ontbreekt.

dengan djawatannja[1] orang itoe[2] dan orang[3] laki-laki pekerdjaan laki-laki djoea[4] jang didjawatnja dan orang jang perempoean pekerdjaan perempoean djoea[5] jang dipegangnja.

Setelah soedah[6] demikian maka Ngabéhi Hoeloe Doesoen poen menjoeroehlah memboenoeh bai dan memboenoeh kerbau dan memboenoeh lemboe dan memboenoeh kambing dan memboenoeh hangsa dan itik dan ajam telah kemarian hari maka orangpoen bertengarlah ia dan menémbakkan bedil dan memaloe kelintangan maka dipaloe oranglah Éjang Ajoe[7] maka berdatanganlah orang oendangan jang tiga belas benoea itoe masing-masing maka soembalah orang Poelau Atas dan orang Karang Asam dan orang Karamoemoes dan orang Loeah Bakoeng[8] dan orang Semboejoetan dan orang Mangkoepelas itoelah banjaknja orang jang datang ke Hoeloe Doesoen doea poeloeh tiga benoea masing-masing dengan bawaannja orang itoe renik besar toea moeda ada jang datang bekerdja ada jang datang melihat maka memoelaï pekerdjaan berdjaga-djaga maka orangpoen mengarioek[9] kerbau génggong menjembelih banténg menamang dan memboenoeh kerbau dan memboenoeh lemboe dan memboenoeh kambing dan memboenoeh hangsa dan memboenoeh ajam dan memboenoeh itik maka memasaklah orang masing-masing maka ramailah orang makan minoem tamboel menempoesoe toeak menelaga maka orangpoen memboenjikan bedil seperti peroempoeng toenoe[10] egoeng gendang seperti katjang diharoe maka[11] bersahoet-sahoetanlah Éjang Ajoe[12] Hoeloe Doesoen dengan Gadjah Perwata di Djaitan Lajar karena Demang Djaitan Lajar lepas mengerdjakan Batara Agoeng Déwa Sakti maka Ngabéhi Hoeloe Doesoenpoen mengerdjakanlah Poeteri Karang Melenoe. Maka samalah kepada hari itoe seperti orang berdjandji maka tiadalah berketahoean egoeng siang ditopéngkan egoeng malam diwajangkan soeara soerak tiada berhenti didalam empat poeloeh hari empat poeloeh malam kira-kira sedang lama maka berpatjarlah orang tiga malam setelah genap

[1] T. djawatnja. [2] T. orang itoe ontbreekt. [3] T. hiertussen: jang. [4–5] T. djoea ontbreekt. [6] T. soedah ontbreekt. [7] T. Jang-Jong. [8] T. Loeboe Bakoeng. [9] T. menggérék, B. spelling: مغاريق. [10] T. ditoenoe. [11] T. maka ontbreekt. [12] T. Jang-Jong. Hierna: di.

tiga malam maka orangpoen menoeroenkan[1] gading kebalai moela-moela[2] mendirikan pepandén petolo kira-kira dinihari maka bertengar memboenjikan bedil besar-besar maka tahoelah segala orang doesoen[3] tandanja kerdja radja hendak berhenti tiga[4] hari lagi telah genaplah tiga[5] hari maka berhentilah ia maka berkoempoellah segala orang didalam benoea maka menjembelihlah orang mengarioek[6] kerbau génggong menjembelih banténg menamang dan memboenoeh kerbau dan memboenoeh lemboe dan memboenoeh mendjangan dan memboenoeh kambing dan memboenoeh hangsa dan memboenoeh itik dan ajam.

Setelah soedah maka memasaklah orang berbagai-bagai djenis jang dimasak itoe telah itoe makan-makan minoemlah orang tamboel memempoesoe toeak menelaga maka berboenjilah segala boenji-boenjian egoeng gendang seperti katjang diharoe boenjinja bedil seperti peroempoeng toenoe[7] maka bersahoet-sahoetanlah Éjang Ajoe[8] Hoeloe Doesoenpoen menjoeroehlah memboenoeh orang laki bini dan kerbau laki bini akan tidjak tanah maka dioelaslah[9] kepala orang itoe dengan kain koening.

Setelah demikian maka Poeteri Karang Melenoepoen memakailah sekadar bersadja-sadja.

Setelah demikian segala[10] pangkoeanpoen[11] toeroenlah segala[12] dengan orang jang memangkoenja maka toembak pengawinanpoen[13] diatoer oranglah dengan pajoeng agoengnjapoen[14] hadirlah dan djoelipoen dihiasi oranglah dengan selangkapnja perhiasannja maka pajoeng agoengpoen terkembanglah maka Poeteri Karang Melenoepoen dibawa oranglah toeroen kedjoeli maka iapoen dibawa oranglah kehadapan balai itoe maka bini Ngabéhi Hoeloe Doesoenpoen menjamboet anaknja laloe ditidjakkannjalah kekepala[15] orang hidoep dan kepala orang

[1] T. hiertussen: tjatoer. [2] T. moela-moela ontbreekt. [3] T. hiertussen: akan. [4–5] T. toedjoeh. [6] T. menggérék. Zie noot 9 vorige blz. [7] T. ditoenoe.
[8] T. Jang-Jong en daarna: di Hoeloe Doesoen dengan Gadjah Perwata di Djaitan Lajar setelah demikian maka Ngabéhi.
[9] T. dioelasinja. [10] T. sekalian. [11] T. pangkoenpoen. [12] T. segala ontbreekt.
[13] T. pegawinan. [14] T. agoengpoen.
[15] T. kepada kepala.

mati dan kepala kerbau hidoep dan[1] kerbau mati telah soedah ia bertidjak tanah[2] kepala orang itoe maka ditidjakkan orang kebatoe dan kebesi maka dibawa oranglah laloe ketepian maka laloelah dipandi orang dengan air toedjoeh soengai telah itoe baharoelah dipandi[3] orang diair besar maka baharoelah orang melaboeh bokor dan melaboeh bantan maka baharoelah dilangiri[4] orang maka mandilah ia dengan segala dajang-dajangnja maka[5] dikelilingi oléh orang beratoes-ratoes berpagarkan orang maka ramailah orang mandi itoe bersemboer-semboeran dan berpanah-panahan kira-kira sedang lamanja maka iapoen dinaikkan oranglah ia laloe bersalin tapih limar angsana maka dinaikkan oranglah[6] keatas djoeli djempana maka djempana[7] itoepoen disapoet oléh awan maka kilau-kilauanlah roepanja didalam awan itoe diiring oléh segala orang jang beratoes-ratoes dibawanja poelang keroemah maka ramailah egoeng gendang ditengah djalan terlaloe ramai soeara bedil tiada berhenti kira-kira sedang lamanja maka sampailah keroemahnja maka baris orang ditanah pepangkoean gandjoer pandjang bergembala merak toembak poentoeng bergembala benang maka dikembangkan oranglah pajoeng agoeng dan pajoeng oeboer-oeboer berkapitan[8] toenggoel[9] agoeng kiri kanan djebang demi soesoen sirih perisai demi sisik toenggoel[10] maka édarlah[11] sekalian pepangkoe[12] ditoekan tangga[13] kebawah maligai maka léman soedah terbentang oelas boemi soedah terhampar dan diroemahpoen soedah sedia dan pepangkoen dalampoen soedah ada maka Poeteri Djoendjoeng Boeihpoen dipiasi oranglah bertapih pasak[14] berbadjoe hita koesoema[15] berpenangsat tiga soesoen[16] bertengkang naga berkilat[17] bahoe keloepak hoedang tiga soesoen bersoebang bapang bersoemping naga kepoelir[18] bergeloeng peri kinantan[19] bersekar soen[20] tiga soesoen[21] berdjamang tiga lapis bertjatjoendoek anggrék medjati[22] bertadjoek kebang[23] binaloe berpilis boelan tanggal bersoemping[24] gendasoeli

[1] T. hiertussen: kepala. [2] T. kepada i.p.v. tanah. [3] . dibawa i.p.v. dipandi. [4] T. dilanggiri. [5] T. itoe i.p.v. maka. [6] T. ontbreekt vanaf: ia laloe bersalin. [7] T. maka djempana ontbreekt. [8] T. berapitan. [9] T. tangga. [10] T. tenggiling. [11] T. ngédarlah. [12] T. pepangkoen. [13] T. hiertussen: sampai. [14] T. pasa. [15] T. antaksoema B. spelling: تعيت كوم . [16] T. hiertussen: bergelang kana tiga soesoen. [17] T. berkelat. [18] T. naga mengoelir. [19] T. siantan. [20] T. soesoen. [21] T. ontbreekt: soesoen. [22] T. mendjeti. [23] T. kembang. [24] T. bersoenting.

berdjenoe antasari[1] antara kening kedoea beroerap-oerap sidja[2] jang berborih kering tilam maka berkain koening mengembang baroe maka kata Poeteri Djoendjoeng Boeih: „Hai baboe mamakoe baiklah soeroeh naik orang oendangan membawa pepangkoean dahoeloe mana-mana jang haroes naik keatas maligai itoe soeroehlah naik dahoeloe biarlah akoe naik seorang-orangkoe sadja". Maka boenji Ngabéhi Hoeloe Doesoen: „Hai anakkoe Toean mengapa awak naik seorang-orang tiadakah djahat dilihat orang banjak?". Karena didalam hati Ngabéhi Hoeloe Doesoen dengan jang Baboe Djaroema penampanja anaknja marah maka laloe diraihnja anaknja laloe ditjioemnja seraja katanja: „Hai anak apakah salahkoe djikalau ada salahkoe ampoenilah[3].

Maka kata Poeteri Djoendjoeng Boeih: „Hai baboekoe toeroet djoea perkataankoe ini[4]". Maka djadilah ditoeroetnjalah ia maka iapoen toeroen laki-bini maka Baboe Djaroema naiklah ia keatas maligai lakinja[5] mengatoer[6] pepangkoean jang ditanah bininja mengatoer pepangkoen[7] jang diatas maligai tatkala pepangkoen toeroen maka berboenjilah tengar[8] bedil seperti peroempoeng toenoe[9] gamelan seperti katjang diharoe penampa[10] orang[11] Adji ada toeroen maka[12] dilihat orang tiada[13] maka Ngabéhi Hoeloe Doesoen itoe poelanglah ialah laki bini karena banjak orang toea-toea dan radja-radja diroemahnja maka[14] didapatinja anaknja doedoek diatas ajoen menimboen doepa dan menghamboer beras koening serta genap tiga kali dihamboerkannja maka datanglah lemboe soeana dan satoe sembawa maka kata Poeteri Djoendjoeng Boeih: „Hai, Lemboe Soeana dan satoe[15] sembawa bawalah akoe naik keatas maligai". Maka boenji lemboe soeana itoepoen: „Karena patik ini mana-mana perintah andika sadja patik djoendjoeng". Maka kata Poeteri: „Rendahkanlah kepalamoe akoe hendak naik". Maka[16] direndahkannjalah kepalanja maka naiklah[17] Poeteri Djoendjoeng Boeih itoe keatas lemboe soeana maka ketaripoen membentang-

[1] T. antaksari dan. [2] T. sadja. [3] T. awak ampoeni. [4] T. ini ontbreekt. [5] T. lakinja ontbreekt. [6] T. pangatoeri. [7] T. ontbreekt vanaf: jang ditanah. [8] T. tengaran. B. spelling: تڠر. [9] T. ditoenoe. [10] T. oepatjara. B. spelling: فنمڤا. [11] T. orang ontbreekt. [12] T. hiertussen: tiada. [13] T. tiada ontbreekt. [14] T. maka ontbreekt. [15] T. ontbreekt: satoe. [16] T. ontbreekt: maka. [17] T. hiertussen: ia.

lah dilawang[1] laloe kemaligai maka hoedjanpoen rintik-rintik dan anginpoen bertioep sepoi-sepoi basah maka boengapoen berkembangan[2] maka terbangkannjalah adji itoe seperti kilat jang amat tengkas maka sampailah adji itoe kemaligai maka tertjengang-tjenganglah segala orang banjak itoe melihat[3] lemboe soeana itoe djika tiada orang banjak itoe melihat toean poeteri itoe hampirlah habis[4] berlarian dari pada ia[5] melihat toean poeteri itoe doedoek diatas kepala lemboe soeana itoe djadi hilanglah takoetnja akan lemboe soeana itoe maka Ngabéhi Hoeloe Doesoenpoen dengan jang Baboe Djaroemapoen segeralah ia menjamboet poeteri itoe maka segala hamparanpoen dihampar oranglah kasoer agoeng dan tilam hamparan.

Setelah maka Toean Poeteri toeroenlah[6] keatas maligai meniti diatas léman itoe maka sampailah ia kemandargili[7] maka naiklah ia keatas mandargili berpimpin bertoentoenan emas[8].

Setelah sampai keatas hamparan maka pepangkoen besar tinggal ditanah pepangkoen renik[9] diatas maligai.

Setelah demikian maka poeteripoen berbaringlah diatas kasoer déwangga[10] itoe maka segala orang jang menghadappoen toendoek sekalian maka toekang pondonganpoen menjembahlah ia laloe hampir dekat maka berboenjilah bedil dialoen-aloen pasang tjetjorong di Kota Tjoendoeng pasang meriam di Rantja Soedji maka gamelan Gadjah Perwatapoen dipaloe oranglah ia angarangin boenji soeara kira-kira sedang lamanja poepoeslah pondongan oléh si Loemadjang[11] sampoenlah pondongan oléh si Loemakoe gigi sebintir dibelah[12] waloe gigi[13] dibelah toedjoeh doea belas goerindjam giginja berdjoentajan poentjak reboenganja[14].

Setelah soedah maka poeteripoen santaplah gantén doemi[15] berlari air pinangnja doemi[16] beroendja-roendja air sirihnja

[1] T. dari lawang. [2] T. berkembanglah.
[3] T. hiertussen: katanja: „Kerbau apa ini". Maka boenji orang jang diatas maligai itoe melihat.
[4] T. habis ontbreekt. [5] T. ia ontbreekt.
[6] T. toeroenlah poeteri itoe i.p.v.: toean poeteri toeroenlah. [7] T. ke ontbreekt.
[8] T. hierna: diperidan. [9] T. hiertussen: naik. [10] T. déwangga ontbreekt.
[11] T. Loemoedjang. [12] T. dibentjar. [13] T. hiertussen: sebintir.
[14] T. reboengnja. [15–16] T. demi.

telah poepoes ia berdaboeng[1] maka hidanganpoen diangkat oranglah nasi hidangan pahar dan talam dan antjak tempajan toeak selangkap tiang tamboel menempoesoe toeak menelaga maka ramailah orang makan minoem soeka ramai serta dengan permainannja jang laki kandjar[2] ditanah jang bini kandjar diroemah masing-masinglah dengan kesoekaanja makan minoem tiada berhenti dengan segala boeah-boeahan dan sepah orang menempoesoe[3] air pinang menelaga.

Setelah genap toedjoeh hari toedjoeh malam maka pepandén patolo dengan tjatoer gading[4] maka dipasanglah[5] bedil dipebajakan egoeng gendang dipetjaramkan[6] maka orangpoen mengadoelah kerbau dan mengadoe banténg dan mengadoe sapi dan mengadoe kambing dan mengadoe hangsa dan mengadoe manoek dan mengadoe njioer dan mengadoe pridja dan mengadoe keliki maka orangpoen melénggang menjaoeng roempoet.

Setelah soedah maka[7] demikian maka Ngabéhi Hoeloe Doesoen laki binipoen membakar menjan[8] dan menghamboer beras koening telah seketika maka lemboe soeanapoen datanglah menoendoekkan kepalanja maka Poeteri Djoendjoeng Boeihpoen naiklah kekepala lemboe soeana itoe laloe dibawanja terbang poelang keroemah diiringkan oléh segala permata benoea dan orang banjak maka segala orang banjak itoepoen gila berahi[9] melihat roepanja poeteri itoe maka masing-masinglah berkata didalam hatinja ada jang dikeloearkannja dimoeloetnja didalam hatinja[10] „Baiklah benoeanja ini kita balik soepaja djangan kita diperintahnja baiknja hidoep tiada djoea kita empoenja kebesaran." Adapoen jang berkata-kata itoe ada jang berkeriskan dadi ada jang bersaboekkan kedoet ada jang menjaoeng panggang tengkelasa[11] berlawanan dengan panggang toempang berbagailah[12] lakoenja ada jang ketjapikan panggang biawak maka berbagailah lakoenja ada jang[13] mengandjarkan egoeng goeloeng[14] ada jang berkoepiah[15] tirisan ada jang berpendingkan

[1] T. ia berdaboeng ontbreekt. [2] T. berkandjar. [3] T. hiertussen: dan. [4] T. hiertussen: ditoeroenkan orang. [5] T. dipasangkan. [6] T. dipetjarankan, lees: dipentjarakan. [7] T. soedah maka ontbreekt. [8] T. doepa istanggi. [9] T. beri hatinja. [10] T. ontbreekt: didalam hatinja. [11] T. tengkelasak. [12] T. berbagai-bagai. [13] T. ada jang ontbreekt. [14] T. gong gendang. [15] T. berkoepia.

sengkalan ada jang berboeah gajamkan[1] étér ada jang mengandjarkan panggang keliawat maka takoetlah orang Hoeloe Doesoen takoetkan negerinja hoedjan batoe takoet akan balik djangankan balik bara-bara[2] mangkin bertambah-tambah terang tjoeatjanja serta lepas orang makan minoem mana-mana setikas orang oendangan itoe bermohonlah kepada Ngabéhi Hoeloe Doesoen hendak moelang kebenoeanja masing-masing maka kata[3] Ngabéhi Hoeloe Doesoen: „Baiklah[4]". Ada jang diakoenja anak ada jang diakoenja tjoetjoe masing-masing dibakalinja ada jang diberinja talam ada jang diberinja sanggan tembokang masing-masing dengan kadarnja maka bermohonlah segala orang[5] itoe masing-masing poelang kebenoeanja berdjandji[6] segala orang besar-besar itoe: „Djikalau ada kerdja melainkan toeloeng-menoeloeng djangan kita mengingatkan[7] koetjah-mengoetjahkan[8] dan bantoe-mebantoe[9] djikalau ada moesoeh*. Baiklah soedah ada[10] djandji segala orang besar-besaritoe. Maka Ngabéhi Hoeloe Doesoen itoe soedah berhenti mengerdjakan anaknja itoe maka berdiam-diamlah ia maka Demang Djaitan Lajar itoepoen berdiam djoea selama berhenti ia mengerdjakan anaknja Batara Agoeng Déwa Sakti itoe maka Batara Agoeng Déwa Sakti itoe[11] serta lepas dikerdjakan itoe maka iapoen roemadja poeteralah soedah[12] maka Poeteri Djoendjoeng Boeih selama soedah lepas dikerdjakan itoe maka iapoen roemadja poeterilah besarnja.

Alkissah maka terseboet perkataan telah soedah doea tahoen lepasnja dikerdjakan maka datanglah radja Tjina satoe wangkang hendak mengadjak Adji Batara Déwa Sakti menjaboeng maka kata Adji itoe: „Adapoen akoe ini[13] bermanoek banjak hanja satoe sadja manoekkoe." Maka sahoetnja: „Meski saja toean radjapoen satoe djoea manoek saja adapoen manoek jang banjak itoe manoek teman-teman saja semoeanja". Maka banjaklah orang menjaboeng masing-masing maka banjaklah manoek mati kadang-kadang[14] manoek Tjina jang menang

[1] T. gajang. B. spelling: ايا يغ بر يغ كايم كن . [2] T. mebara-bara. [3] T. boenji. [4] T. hierna: maka. [5] T. orang ontbreekt [6] T. maka telah berdjandjian. [7] T. ingat-mengingatkan. [8] T. poetja-memoetjakan. [9] T. bantah-membantah. [10] T. ada ontbreekt. [11] T. ontbreekt vanaf: maka. [12] T. soedah ontbreekt. [13] T. hiertussen: tiada. [14] T. terkedang. * Zie Aanhangsel.

kadang-kadang manoek orang Djaitan Lajar jang menang melainkan[1] berganti-ganti sadja maka banjaklah orang bersahabat dengan orang Tjina itoe maka dilihatnja ada satoe manoek tiada tahoe diberi makan maka diawas-awasi orang manoek diperoléh roepanja soedah itoe maka masoeklah orang banjak memberi tahoe Adji Batara Agoeng Déwa Sakti akan hal manoek radja Tjina itoe manoek diperoléh.Maka kata Adji Batara Agoeng Déwa Sakti: „Kehendak hatinja asal manoekkoe koelawan sadja besikah tembagakah diperoléhnja manoek besi bertemoe samanja besi dan manoek tembaga bertemoe samanja tembaga manoek bertemoe samanja manoek". Serta soedah habis manoek orang Tjina itoe dinaikkanlah[2] maka baharoelah manoek radja Tjina dinaikkannja dan segalapoen habislah naik semoeanja[3].

Setelah demikian maka Adji Batara Agoeng Déwa Saktipoen menjoeroeh menaikkan manoeknja serta dengan dirinja telah sampailah ia kepenjawoengan maka doedoeklah ia bersebelahan tempat maka kata radja Tjina: „Marilah toean radja kita menjaboeng". Maka boenji Adji Batara Agoeng Déwa Sakti: „Marilah apakan taroeh radja Tjina itoe". Maka sahoet radja Tjina itoe[4]: „Perahoe wangkang saja itoelah dengan isinja serta dengan orangnja sekali mendjadi oeloen semoeanja lamoen kami kalah lamoen toean radja kalah toean radjalah djadi oeloen kami". Maka kata Adji Batara Agoeng Déwa Sakti: „Sedanglah timbangannja perahoe radja Tjina itoe dengan negerikoe ini dengan perahoe wangkang radja Tjina itoe". Maka Adji itoepoen menanjaï segala ra'iatnja maka sahoet segala ra'iatnja: „Mana-mana sadja perintah andika tiadalah patik salahi lagi".

Maka Adji Batara Agoeng Déwa Saktipoen menjaboenglah ia dengan radja Tjina itoe maka berlawanlah[5] ia manoek Adji itoe dengan manoek radja Tjina adapoen namanja manoek Adji itoe Edjoeng[6] Pérak Kemoedi Besi bersisik pérak bertadji besi maka berkokok bergentar boemi. Maka berlawanlah[7] Bokor Tembaga itoe namanja maka laloe dilepaskannja manoek radja Tjina itoe laloe membénténh maka disalahkannja[8] tiada kena

[1] T. melangkan. [2] T. dinaikkannja. [3] T. hierna: itoe. [4] T. Tjina itoe ontbreekt. [5] T. berlawanan. [6] T. Djoeng. [7] T. berlawananlah. [8] T. die salah.

manoek Adji itoepoen[1] disambarnja sekali lagi itoepoen tiada djoea kena maka dikisarnja pesawatnja[2] di[3] poela manoek radja Tjina itoe kepada manoek Adji itoe maka dibéntéhnja poela tiga kali[4] baharoelah kena manoek Adji itoe tetapi tiada loeka[5] maka boenji Adji: „Balaslah Haridjaja". Serta Adji itoe berkata balas maka manoek itoepoen berkokoklah manoek Adji itoe maka digiringkannja patoeknja ketanah bergentar boemi maka laloe dibalasnja oléh si Haridjaja itoe maka kenalah dadanja[6] laloe belah doea manoeknja radja Tjina itoe maka bersoeraklah orang negeri itoe maka dilihat orang manoek tembaga manoek radja Tjina itoe maka héranlah segala orang jang melihat dia akan pandainja radja Tjina itoe maka radja Tjinapoen héran djoea akan manoeknja kalah oléh manoek Adji itoe maka Adji Batara Agoeng Déwa Saktipoen menanglah ia manoeknja maka kalahlah manoek radja Tjina itoe maka dipintanjalah[7] oléh Adji Batara Agoeng Déwa Sakti perahoe wangkang itoe[8] dengan isinja dan dengan serta[9] orangnja sekalinja[10] maka radja Tjinapoen bertanggoeh barang sehari doea hari maka ditanggoehi oléh Adji itoe maka boenji Adji itoe: „Baiklah[11]". Maka radja Tjina itoepoen berdjinaka ia berpadah semoeanja disoeroehnja beramoe kajoe akan menggalangkan[12] wangkang dan jang separoeh disoeroehnja mendjahit lajar digoenoeng Djaitan Lajar adapoen goenoeng itoe sebeloem radja Tjina menjoeroeh mendjahit digoenoeng itoe beloem goenoeng itoe bernama Djaitan Lajar soedah radja Tjina itoe mendjahit lajar disitoe beloem bernama goenoeng[13]. Kira-kira sedang lamanja maka soedahlah lajarnja radja Tjina itoe maka ditoeroenkannja keperahoe wangkang kira-kira malam hari maka berlajarlah radja Tjina maksoednja berlajar itoe hendak poelang kenegerinja kira-kira sampai dilaoet Sangkoelirang maka terkedjoetlah orang didalam negeri itoe melihat wangkang radja Tjina itoe

[1] T. maka i.p.v. itoepoen. [2] T. pesawatannja.
[3] T. hiertussen: (di-) hadapkannja kepada manoek Adji itoepoen tiada djoega kena laloe diatasnja maka dipalingnja.
[4] T. maka i.p.v. tiga kali. [5] T. loeat. [6] T. hiertussen: serta. [7] T. dipintalah.
[8] T. perahoenja serta i.p.v. perahoe wangkang itoe. [9] T. segala. [10] T. sekalian.
[11] T. hiertussen: radja Tjina galangkanlah perahoe wangkang radja Tjina". Maka boenji radja Tjina: „Baiklah".
[12] T. mengelangkan. [13] T. hierna: Djaitan Lajar.

tiada lagi maka tegoerlah orang banjak itoe mengatakan radja Tjina itoe lari maka diatoerkan oranglah kepada Adji Batara Agoeng Déwa Sakti: „Radja Tjina itoe sempat[1] lari bagaimana perintah andika sekarang ini menoentoetikah patik semoea ini sementara[2] lagi parak". Maka boenji Adji itoe: „Djangan ditoentoeti". Maka diamlah segala orang banjak itoe kena[3] djoea ditoentoeti djikalau ada dengan berkat hangjang Soekma tiada datang kemana-mana wangkangnja itoe gelap djoea ia dilaoet adapoen laoet jang dilajarinja itoe mendjadi rapak[4] maka boeih air itoe[5] mendjadi tanah tentang wangkang itoe[6] tiada boléh kemana-mana lagi wangkangnja itoe maka iapoen bertoeroenanlah[7] dari wangkang itoe maka larilah[8] kehoetan sekaliannja orang Tjina wangkang itoe[9].

Sjahadan ialah jang mendjadi persipatan Koetai dengan Beraoe maka Tjina itoelah jang mendjadi Basap dan mendjadi Daja dan jang mana-mana lari kesebelah sana Kanioengan Beraoelah[10] poenja désa dan jang arah kemari Koetailah jang empoenja désa Basap itoe adapoen persipatan jang[11] didarat Teboek namanja dan persipatan jang dibawah Kanioengan namanja itoelah samparnja persipatan Koetai dengan Koran djikalau anak tjoetjoe Adji Batara Agoeng Déwa Sakti jang kemoedian itoelah hingganja.

Setelah demikian maka terseboetlah perkataan Adji Batara Agoeng Déwa Sakti telah soedah ia menjoempahi Tjina itoe maka iapoen pergilah ia[12] berdjalan-djalan kegoenoeng itoe seketika berdjalan maka bertemoelah boeroeng maka laloe disoempitnja oléh Adji itoe laloe berdjalan poela kira-kira sedjoeroes lamanja berdjalan maka iapoen bertemoelah dengan bekas tempat Tjina mendjahit lajar itoe maka boenji Adji itoe: „Disinilah roepanja Tjina itoe mendjahit lajarnja itoe lamoen demikian baiklah goenoeng ini koenamaï[13] Djaitan Lajar". Soedah itoe maka Adjipoen berdjalanlah digoenoeng itoe seketika

[1] T. sampoen. [2] T. semoempoeng i.p.v. semoea ini sementara. [3] T. kenapa. [4] T. rapa. B. spelling: راڤا. [5] T. itoe air i.p.v. air itoe. [6] T. maka. [7–8] T. hiertussen: dia. [9] T. itoe jang didalam wangkang habislah lari semoeanja i.p.v. wangkang itoe. [10] T. hiertussen: jang. [11] T. jang ontbreekt. [12] T. ia ontbreekt. [13] T. hierna: goenoeng.

berdjalan maka iapoen pikir didalam hatinja: „Djika demikian baiklah akoe bernegeri digoenoeng ini karena terlaloe permai roepanja". Maka Adjipoen poelanglah ia dari sitoe telah datang keastananja maka iapoen moesjawarat ia akan berbitjara moepakat ia hendak membawa pindah bernegeri digoenoeng Djaitan Lajar itoe telah soedah ia berbitjara itoe maka moepakatlah segala orang banjak itoe akan memboeatkan pedalaman Adji Batara Agoeng Déwa Sakti itoe maka orang itoepoen berkerdjalah ia digoenoeng Djaitan Lajar itoe.

Hata berapa lamanja maka pedalaman itoepoen poepoeslah dari pada kebanjakan orang bekerdja itoe serta dengan moepakatnja adapoen 'oemoernja Adji kira-kira sedang[1] taroenalah wadjahnja[2] Adji itoe.

Alkissah maka terseboetlah perkataan Adji Batara Agoeng Déwa Sakti hendak pergi menjaboeng[3] ke Beroenai maka terlaloe banjak Adji itoe orangnja[4] akan tetapinja tiada dibawanja hanja panakawan tiga orang sadja jang dibawanja maka boenji Demang Djaitan Lajar: „Baik djoea andika membawa perahoe[5] membawa kealatan[6] soepaja orang tahoe andika radja". Maka boenji Adji itoe: „Hai baboe mamakoe baik terada[7] akoe membawa orang banjak itoe lamoen ada djoea anak Déwa Batara widjia[8] teroes peningal tahoelah orang akan dikoe telah demikian maka kira-kiralah[9] Adji itoe hendak pergi maka memakailah Adji itoe sekadar bersadja-sadja tiada memakai selangkapnja pakaian sehingga bertjintjin sotja loedéra berkampoeh djingga pengaras bersaboek koening mengembang baroe bergeloeng kelingan manggar bersoemping merak[10] mengigal maka bertjotjok[11] geloeng keris bergaroeng berlandéan boma widjaja maka berkeris si Kelamoe jang beroerap-oerap halimbak[12] masak maka berdirilah ia ditengah roemah maka dipanggillah[13] panakawannja[14] tiga orang[15] jang seorang disoeroehnja membawa époknja dan jang seorang disoeroehnja[16] manoeknja

[1] T. sedang ontbreekt. [2] T. wajah. [3] T. menjaoeng. [4] T. membawa orang [5] T. paraoedan dan. [6] T. koelatan. [7] T. tiada.
[8] T. widjil. B. heeft l in a veranderd, radering nog zichtbaar. [9] T. berkira-kiralah. [10] T. mera. [11] T. bertjoetjoe. [12] T. halambak. [13] T. dipanggil-njalah. [14] T. hiertussen: jang. [15] T. hiertussen: itoe dan. [16] T. hiertussen: membawa.

dan jang seorang[1] membawa taroehnja. Soedah itoe maka Adji itoepoen bermohonlah kepada Demang laki bini maka laloelah Adji itoe keloear diiringkan oléh panakawan jang tiga orang itoe serta sampai ditengah-tengah halamannja itoe manoeknjapoen mengeloepoerlah tiada boléh dipegangkan maka boenji Adji itoe: „Lepaskan sadja manoek itoe biarnja terbang dahoeloe". Maka Adji itoepoen menjoeroeh mengambil boedjaknja serta datang jang mengambil boedjaknja[2] disoeroehnja berpegang dibetis kanan dan seorang dibetisnja kiri dan seorang didjawatnja.

Maka Adji Batara Agoeng Déwa Saktipoen sedakap sikoe[3] toenggal maka segala menteri jang doedoek menghadap ditanah itoe héranlah akan Adji itoe gaiblah ditengah orang banjak itoe maka menteri itoepoen naiklah kebalai[4] berbitjara dan setengah héran akan koeasanja radja itoe maka berbitjaralah orang jang ditinggalkan[5] itoe: „Sekarang bagaimana hal kita akan radja kita hilang tiada tahoe akan pemergiannja[6] hendak kita toentoeti tiada[7] tahoe djikalau kita tahoe boléhlah kita toentoeti atau djalan perahoekah atau djalan daratkah kita ini sebab kita tiada tahoe pemergiannja[8] inilah maka membawa soesah". Maka kata Demang: „Baik[9] kita tahoe tiada diberinja kita mengiringkan koesoeroeh membawa perahoe dan membawa kealatan tiada ia hendak". Serta habis ia berpandir-pandir maka boebarlah segala orang itoe masing-masing poelang keroemahnja.

Alkissah maka terseboetlah perkataan Adji itoe selang berapa lamanja maka iapoen sampailah ia ke Beroenai maka ada djoea anak radja di Mataram toeroen ke Beroenai itoe djoea namanja Pangéran Toemenggoeng* maka anak radja itoe bertoenangan dengan anak radja Beroenai sedang bekerdjalah orang di Beroenai itoe maka ramailah segala orang didalam negeri itoe menjaboeng maka Adji itoepoen laloelah ia masoek menghadap jang dipertoean[10] dipenghadapan maka dipertoean serta ia melihat Batara Agoeng Déwa Sakti maka laloelah ia berdiri menjamboet tangan Adji itoe dibawanja doedoek bersama-

[1] T. hiertussen: disoeroehnja. [2] T. hiertussen: itoe maka. [3] T. soekoe.
[4] T. hiertussen: ia. [5] T. ditinggalkannja. [6] T. perginja. [7] T. hiertussen: djoea.
[8] T. pemerginja. [9] T. baik ontbreekt. [10] T. jang patoean. * Zie Aanhangsel.

sama sekedoedoekan maka tertjenganglah segala orang jang doedoek menghadap itoe maka bertanjalah dipertoean: „Pabila adinda datang". Maka sahoet Adji itoe: „Baharoe[1] djoea adinda datang". Maka boenji dipertoean: „Apa maksoed adinda ini". Maka sahoet Adji itoe: „Tiada apa-apa sahadja hendak bermain dan hendak menjaboeng ajam djikalau kakanda hendak". Maka kata dipertoean: „Baiklah djikalau adinda soedi djoea toeroet bermain-main dan berdjoedi dan bersaboeng itoelah maka adinda datang ini". Maka kata dipertoean: „Hai kamoe sekalian masoekkanlah segala manoek itoe". Maka dimasoekkan orang-lah manoek itoe maka ramailah orang menjaboeng berpoeloeh-poeloeh manoek mati maka boenji dipertoean: „Manatah manoek adinda itoe". Maka boenji Adji itoe kepada panakawannja: „Pergilah ambil manoek kita itoe". Maka panakawan itoepoen pergilah mengambil manoek itoe serta ditangkap laloe diba-wanja[2] kepada Adji itoe telah dilihat oléh dipertoean manoek itoe laloelah ditjarikannja lawannja oléh dipertoean* maka ada-lah manoek dipertoean jang sama besarnja bernama si Doelang Emas maka boenji dipertoean: „Berapa taroehnja manoek adinda itoe". Maka sahoet Adji itoe: „Mana-mana sadja kehen-dak hati kakanda sepoeloeh boengkalkah doea poeloeh boeng-kalkah". Maka boenji dipertoean: „Empat poeloeh boengkal sadja taroeh kita". Maka sahoet Adji itoe: „Baiklah adinda mengiring sadja". Maka bolanglah[3] manoek dipertoean maka manoek Adjipoen bolang[4] djoea serta soedah manoek itoe maka dimasoekkanlah kedalam wala-wala manoek itoe kedoeanja maka masoeklah dipertoean kedalam wala-wala maka Adji-poen masoek djoea kedalam gelanggang maka sama dilepas-kanlah manoek dipertoean dan manoek Adji itoe maka laloe dibénteh manoek Adji itoe oléh manoek dipertoean salah maka dibéntéhnja lagi manoek Adji itoe merakapnja[5] ketanah setelah genap tiga kali maka manoek dipertoean membénteh maka boenji Adji: „Membalaslah Oedjoeng Pérak Kemoedi Besi". Serta digérék-gérékkannja patoeknja ketanah[6] bergentar boemi maka terbanglah ia laloe dibéntéhnja manoek dipertoean kena dadanja[7] belah doea manoek dipertoean itoe laloe mati. Soedah

[1] T. baharoelah ini. [2] T. dibawa. [3] T. dibolanglah. [4] T. dibolang. [5] T. me-rahkapnja. [6] T. hiertussen: maka. [7] T. hiertussen: laloe. Zie Aanhangsel.

itoe maka dialah[1] manoek Adji itoe[2] diberikannja pada panakawannja laloe dioerainja tadjinja maka Adji itoepoen doedoeklah dipenghadapan maka dipertoeanpoen laloelah menimbang emas empat poeloeh boengkalnja laloe diberikannja kepada Adji itoe: „Inilah adinda terima kemenangan adinda". Maka boenji Adji itoe: „Baiklah". Laloe diterimanja oléh Adji itoe empat poeloeh boengkal itoe maka diberikannja oléh Adji kepada panakawannja. Soedah itoe maka dilawannja poela manoek Adji itoe oléh manoek radja Mataram itoe jang bernama Pangéran Toemenggoeng maka manoek[3] Pangéran Toemenggoeng itoe bernama[4] Kakak Peraba Djaja[5] maka dibolanglah manoek itoe kedoeanja maka boenji Pangéran Toemenggoeng: „Berapa taroehnja manoek andika". Maka sahoet Adji itoe: „Mana-mana sadja kehendak Pangéran[6] hati adinda[7] kakanda mengiring sadja"[8] Telah itoe maka dimasoekkan oranglah kedalam gelanggang kedoeanja maka masoeklah Pangéran Toemenggoeng itoe kedalam gelanggang maka Adji itoepoen masoek djoea kedalam gelanggang maka laloelah dilepaskan[9] manoek Pangéran[10] itoe[11] dengan manoek Adji itoe laloelah dibéntéhnja manoek Adji oléh manoek Pangéran salah maka dibéntéhnja lagi oléh manoek Pangéran Toemenggoeng maka manoek Adji itoepoen merakaplah ia ketanah telah genap tiga kali manoek[12] Pangéran itoe membénteh maka boenji Adji itoe: „Balaslah Oedjoeng Pérak Kemoedi Besi alaklah taroehmoe". Maka laloe berkokok manoek Adji itoe laloe digérékkannja patoeknja ketanah maka bergentarlah boemi soedah itoe maka terbanglah manoek Adji itoe laloe membénteh manoek Pangéran Toemenggoeng itoe kena dadanja belah doea maka manoek Pangéran Toemenggoengpoen laloe mati. Maka oendoerlah Adji kepenghadapan doedoek bersama-sama dengan dipertoean maka datanglah Pangéran Toemenggoeng membawa emas[13] poeloeh boengkal kehadapan Adji itoe maka boenji Pangéran: „Inilah kemenangan kakanda terimalah". Maka diterimalah oléh Adji itoe laloe diberikannja kepada panakawannja

[1] T. menanglah. B. spelling: دالم . [2] T. hiertussen: maka laloe. [3] T. manoeknja. [4] T. namanja. [5] T. Kakaparba djoea. [6] T. pangéran ontbreekt. [7] T. hiertussen: sadja. [8] T. adja. [9] T. dilepaskannja. [10] T. pangéran ontbreekt. [11] T. hiertussen: bersama-sama. [12] T. ontbreekt vanaf: Toemenggoeng. [13] T. hiertussen: doea.

maka disamboetlah[1] oléh panakawannja[2] laloe dibawanja oendoer soedah itoe maka dilawannja lagi manoek Adji itoe oléh dipertoean maka namanja manoek dipertoean itoe Kerbau Djalang. Tiada berlawan di negeri Beroenai tiada tertahan oléh manoek itoe dipertoean itoe inilah[3] dilawankannja oléh dipertoean maka kata dipertoean kepada Adji itoe: „Marilah adinda kita menjaboeng". Maka sahoet Adji itoe: „Baiklah kakanda". Maka boenji dipertoean: „Berapa[4] taroehnja manoek adinda itoe". Maka sahoet Adji itoe: „Mana-mana sadja kehendak hati kakanda adinda mengiring sadja"[5]. Boenji dipertoean: „Seratoes boengkal taroehnja adinda". Maka sahoet Adji: „Baiklah adinda mengiring sadja". Maka laloelah dibolanglah[6] manoek dipertoean maka manoek Adjipoen dibolangnja djoea kedoeanja telah soedah dibolang maka dimasoekkanlah kedalam gelanggang manoek itoe kedoeanja maka masoeklah dipertoean laloe diambilnja manoeknja[7] maka Adji itoepoen masoeklah kedalam gelanggang laloe diambilnja manoeknja itoe maka laloe dilepaskannja oléh dipertoean dengan Adji itoe sama-sama[8] melepaskan laloe menjambar manoek dipertoean itoe dititirnja sekali-kali oléh manoek dipertoean itoepoen disalahkannja djoea ada tiga kali dititirnja itoe maka berboenjilah Adji itoe katanja: „Balaslah Haridjaja". Telah demikian tersalah tangkisnja laloe terléntang manoek Adji tiada loeat maka ramailah orang bersorak disangkanja soedah[9] mati manoek Adji itoe[10] maka laloe berkokok maka patoeknja digérék-gérékkannja ketanah maka bergentarlah boemi maka laloe terbanglah manoek Adji itoe laloe membénténh maka kenalah petimbannja manoek dipertoean itoe laloe terbang keatas serta djatoeh ketanah laloe mati maka kalah manoek dipertoean itoe maka masjgoel hatinja dipertoean sebab sajangkan manoeknja itoe karena soedah banjak kemenangannja manoek itoe karena ratoes kalinja sadja menangnja[11] tiadalah boléh dibilang menangnja[12] manoek itoe

[1] T. disamboeknjalah. [2] T. panakawan itoe. [3] T. itoelah i.p.v. itoe inilah. [4] T. berapakah. [5] T. hiertussen: maka. [6] T. dibolangnjalah. [7] T. manoeknja ontbreekt. [8] T. bersama-sama. [9] T. soedah ontbreekt.
[10] T. hiertussen: karena tiada lawannja didalam tanah Beroenai telah ia mendengar manoek itoe boenji Adji itoe.
[11] T. menangan. [12] T. menangannja.

tiada sekali sangkanja dipertoean akan kalah manoek itoe. Maka Adji Batara Agoeng Déwa Sakti dengan dipertoean oendoerlah kembali bertimbang[1] emas seratoes boengkal itoe. Maka boenji dipertoean kepada Adji itoe: „Inilah adinda ambil kemenangan adinda seratoes boengkal". Maka diterimalah oléh Adji itoe maka diberikannja kepada panakawannja emas itoe maka berkatalah dipertoean itoe kepada Adji itoe katanja: „Tiadalah dilawan orang lagi sehingga tanah Beroenai karena manoek kakanda itoe lebihnja sadja dari pada doea ratoes kali ia menang itoe kira-kira ada seratoes kali ia menambiran lamoen ditanah Beroenai ini tiada lagi dilawan orang manoek kakanda itoe[2]". Maka boenji Pangéran Toemenggoeng: „Tjobalah sekali lagi adinda melawannja ada lagi manoek adinda seékor namanja si Matjan Gerang boeloenja berbelang seperti harimau". Maka sahoet Adji itoe: „Baiklah". Maka kata Pangéran Toemenggoeng: „Berapa taroehnja manoek kakanda itoe". Maka sahoet Adji itoe: „Mana-mananja sadja kehendak Pangéran Toemenggoeng". „Lima poeloeh boengkal sadja kakanda[3] taroehnja". Maka sahoet Adji itoe: „Baiklah". Maka boenji segala[4] orang jang diloear semoeanja habis hendak loempat dimanoek Adji itoe djadi tiada lagi orang di Pangéran Toemenggoeng hanjalah djoeroemoedi djoeroebatoenja sadja jang lagi loempat kepada Pangéran Toemenggoeng itoe. Maka berbolanglah manoek Adji itoe dengan manoek Pangéran Toemenggoengpoen dibolangnja djoea. Telah soedah dibolang kedoeanja laloelah dimasoekkan oranglah manoek kedoea itoe maka masoeklah Adji itoe kedalam gelanggang sama-sama dengan Pangéran Toemenggoeng maka samalah ia memegang manoeknja soedah itoe samalah melepaskan manoeknja maka manoek Adji laloe dibénténh oléh manoek Pangéran Toemenggoeng itoe dititirnjalah sekali-kali tiada beperhentian akan tetapi tiada kena manoek Adji itoe adapoen poekoelnja manoek Pangéran Toemenggoeng itoe seperti tiada berdjadjak[5] lagi ketanah maka itoepoen tiada djoea mengenaï sedanglah lamanja maka baharoelah Adji menjoeroeh membalas maka kata Adji itoe[6]: „Balaslah Edjoeng[7] Pérak Kemoedi Besi". Maka baharoelah ma-

[1] T. bertimbangan. [2] T. ini. [3] T. akan i.p.v. kakanda. [4] T. segala ontbreekt. [5] T. berdjadja. [6] T. hiertussen: menjoeroeh membalas itoe. [7] T. Oedjoeng.

noek itoe berkokok serta menggérék-gérékkan patoeknja ketanah maka bergentarlah boemi maka laloelah dibalasnja maka baharoelah kena léhérnja maka poetoeslah kepalanja terpelanting laloe mati manoek Pangéran Toemenggoeng itoe. Maka kalahlah[1] manoeknja Pangéran Toemenggoeng maka oendoerlah Adji itoe kembali kepenghadapan itoe doedoek berhadapan dengan dipertoean maka datanglah Pangéran Toemenggoeng membawa emas lima poeloeh boengkal kehadapan Adji itoe serta katanja: „Inilah kakanda kemenangan kakanda emas lima poeloeh boengkal"[2]. Maka diterimalah oléh Adji itoe maka laloe diberikannjalah kepada panakawannja maka Pangéran Toemenggoengpoen doedoek dekat Adji itoe kira-kira sedang lamanja maka datanglah peminangan dengan langgoei emas dari atas maligai dibawa oléh dajang-dajang doea orang seorang membawa peminangan seorang membawa peloedahan disoeroengkan[3] kehadapan Adji Batara Agoeng Déwa Sakti oléh dajang-dajang[4] itoe maka masamlah moeka Pangéran Toemenggoeng itoe maka Adji itoe menjoeroengkan kehadapan Pangéran Toemenggoeng maka boenji Adji itoe: „Santaplah sirih adinda Pangéran". Maka disamboetlah oléh Pangéran Toemenggoeng tempat sirih itoe laloe makan sirih[5] maka Adji itoepoen santap sirih sekapoer laloe ditaroehnjalah emas seboengkal maka Pangéran Toemenggoeng itoe melihat Adji itoe menaroeh emas[6] seboengkal Pangéran Toemenggoeng memberi doea boengkal didalam tempat sirih itoe maka laloe disoeroengkannja kepada dajang itoe maka dajang-dajang itoe memjembah Adji itoe dan menjembah Pangéran Toemenggoeng itoe laloe ia poelang berdjalan keatas maligai itoe maka haripoen hampir malam maka Adji itoe hendak bermohonlah ia kepada dipertoean hendak poelang kepondoknja[7]. Maka boenji dipertoean[8] Adji Batara Agoeng Déwa Sakti: „Djanganlah adinda kembali bermalamlah diastana adinda sendiri djanganlah adinda katakan astana orang lain". Maka kata Pangéran Toemenggoeng: „Silakanlah[9] bermalam disini". Maka

[1] T. kalah itoe. [2] T. ontbreekt vanaf: kehadapan. [3] T. disoeroengkannja. [4] T. dajang-dajang ontbreekt. [5] T. sirih ontbreekt. [6] T. emas ontbreekt. [7] T. hiertussen: sendiri. [8] In beide handschriften mist hier: kepada. [9] T. hiertussen: kakanda.

Adji itoepoen bermalamlah maka matahari hampir masoek maka dipertoean membawalah Adji itoe masoek keastana bersama-sama dengan Pangéran Toemenggoeng maka sampailah[1] keastana maka haripoen malamlah maka diangkat oranglah tempat sirih pada djorong emas maka disorongkan[2] kepada Adji itoe dan kehadapan Pangéran Toemenggoeng maka samalah santap sirih itoe. Maka Adji itoepoen memandirlah dengan Pangéran Toemenggoeng serta dengan dipertoean kira-kira ada doea makan sirih lamanja maka nasi persantapanpoen diangkit[3] oranglah kehadapan dipertoean dan kehadapan Adji dan kehadapan Pangéran Toemenggoeng telah soedah maka santaplah dipertoean itoe tiga orang sehidangan maka dihadaplah oléh segala dajang-dajang selang beberapa[4] lamanja maka berhentilah ia maka diangkat oranglah minoeman. Telah soedah berhenti makan minoem maka kata dipertoean kepada Adji itoe katanja: „Baiklah adinda berbaring-baring". Maka dipertoean masoeklah beradoe dengan isterinja maka Adji itoepoen serilah dengan Pangéran Toemenggoeng kira-kira siang hari maka dipertoeanpoen keloearlah menemoei Adji itoe maka doedoeklah bersama-sama dengan Adji itoe dan dengan Pangéran Toemenggoeng berhadapan berpandir-pandir seketika doedoek makan nasi persantapanpoen diangkit[5] oranglah kehadapan dipertoean maka[6] dipertoeanpoen membawalah[7] Adji itoe santap serta dengan Pangéran Toemenggoeng. Telah demikian maka dipertoeanpoen membawalah[8] Adji itoe dengan Pangéran Toemenggoeng maka santaplah tiga orang sehidangan[9] seketika makan maka minoemanpoen[10] diangkit[11] orang kehadapan dipertoean maka makan minoemlah berlarih-larihan setelah soedah santap maka poean pada djoeroeng emas diangkat oranglah kehadapan Adji itoe dan kehadapan Pangéran Toemenggoeng maka santaplah sirih Adji itoe dengan Pangéran Toemenggoeng soedah itoe maka boenji dipertoean: „Baiklah adinda berhenti dahoeloe barang sehari doea hari". Maka kata Adji itoe: „Ja Kakanda ialah maka[12] adinda bermohon kepada kakanda karena soedah lama adinda meninggalkan

[1] T. hiertussen: ia. [2] T. disoeroengkannja. [3] T. diangkat. [4] T. berapa. [5] T. diangkat. [6] T. ontbreekt: dipertoean maka. [7–8] T. hiertussen: kepada. [9] T. hiertussen: telah. [10] T. minoeman poela. [11] T. diangkat. [12] T. maka ontbreekt.

negeri". Maka[1] kata dipertoean: „Baiklah moga-moga selamatlah adinda". Maka bermohon poela Adji itoe kepada Pangéran Toemenggoeng. Maka laloelah berdjalan Adji itoe keloear negeri itoe diiringkan oléh panakawan jang tiga orang itoe kira-kira sampai keloear negeri itoe maka[2] pikirlah Adji itoe hendak pergi menjaboeng ke Sambas maka berdjalanlah Adji Batara Agoeng Déwa Sakti itoe kenegeri Sambas. Selang berapa lamanja berdjalan itoe maka iapoen sampailah Adji ke Sambas maka masoeklah Adji itoe menemoei radja Sambas itoe mengadjak menjaboeng. Telah itoe maka menjaboenglah Adji itoe dengan radja Sambas tiada boléh kalah manoek Adji itoe menjaboeng semenang-menangnja[3] sadja Adji itoe maka tiadalah[4] orang melawan lagi manoek itoe didalam negeri Beroenai dan Sambas maka banjaklah menangan Adji itoe dan tiadalah terlawan lagi manoek itoe maka Adji itoepoen pikirlah ia didalam hatinja: „Djika demikian baiklah akoe poelang". Laloe pergi kenegeri Soekadana itoepoen menang djoea maka tiada terlawan lagi oléh orang di Soekadana maka Adjipoen keloear pergi ke Matan telah sampai laloe menjaboeng itoepoen menang djoea maka tiadalah terlawan lagi oléh orang Matan itoe maka Adji itoepoen berkira-kiralah ia hendak poelang kenegeri ke Djaitan Lajar. Adapoen harta kemenangan itoe separo dibawa[5] berdjalan separo dibawa[6] berperahoe. Jang berdjalan darat mengiringkan Adji itoe selang beberapa lamanja berdjalan itoe maka Adjipoen sampailah ke Djaitan Lajar maka terkedjoetlah segala orang banjak itoe melihat Adji itoe datang sekonjong-konjong[7] ada didalam negeri Djaitan Lajar itoe maka tegoerlah orang didalam negeri[8] masing-masing ia pergi menghadap Adji Batara Agoeng Déwa Sakti. Maka kira-kira[9] seboelan Adji itoe datang maka baharoelah datang orang berdjalan itoe jang[10] membawa harta kemenangannja Adji itoe maka datanglah orang berangkoet harta agoeng dan tadjau dan moeloe tempat emas kemenangan Adji itoe menjaboeng maka segala perahoe itoe digalangkan oranglah. Selang berapa[11] lamanja Adji itoe datang maka berkata Adji itoe kepada pana-

[1] T. maka ontbreekt. [2] T. hiertussen: ia. [3] T. sama menang-menangnja.
[4] T. hiertussen: boléh. [5–6] T. dibawanja. [7] T. sekanjoeng-kanjoeng.
[8] T. hiertussen: itoe. [9] T. hiertussen: ada. [10] T. jang ontbreekt.. [11] T. beberapa.

kawannja minta tjarikan boeah limau poeroet tiga serangkai karena akoe hendak memandi[1] berlangir karena akoe hendak pergi ketanah sebrang dan ketanah Djawa akoe hendak ke Madjapahit.

Setelah demikian maka manoek Adji itoe disoeroehnja tangkap kepada panakawan tiada dapat laloe ia terbang keloear kota serta terbang ia keloear kota ditangkapnja oléh panakawan dapat maka[2] panakawan jang menangkap manoek itoe mendapat boeah limau setoelang diloear negeri itoe ditentangnja[3] menangkap manoek itoe[4] membawa limau maka diberikannja kepada dajang-dajang itoe laloe diperboeatnja langirlah limau itoe maka diatoerkannjalah kepada Adji itoe bedak dan poepoernja maka dipoepoeri oranglah telah soedah laloe berlangirlah Adji itoe telah soedah berlangir laloe mandilah Adji itoe telah soedah mandi maka naiklah keroemah serta datang laloe doedoek didjala-djala diatas tilam kasoer agoeng mengeringngeringkan ramboetnja Adji itoe maka datanglah dajangdajang dari dalam membawa[5] soegi dan minjak laloe doedoek menjembah Adji itoe laloe diminjakinjalah[6] seketika berlenga dan bersoegi itoe maka bertanjalah Petinggi Djaitan[7] dan Njai Mampi: „Hendak kemanakah anakanda itoe"[8]. Boenji Adji itoe: „Tiada baboe mamakoe[9] akoe[10] hendak kemana-mana karena akoe datang dari pemergian[11] menjaman-njamankan pengrasakoe". Setelah seketika berkata-kata[12] haripoen malamlah maka orang menghadappoen poelanglah masing-masing kepada roemahnja tanglong pelitapoen dipasang oranglah maka dajang-dajangpoen mengangkit talam dan pahar[13] nasi persantapan telah soedah maka Adjipoen santaplah dengan Petinggi dan Njai Mampi tiga orang sehidangan dihadap oléh segala dajang-dajanglah kira-kira sedang lamanja santap itoe maka iapoen berhentilah maka diangkit[14] oranglah minoeman maka Adjipoen minoemlah dengan Demang dan Njai Mampi. Soedah

[1] T. memandi B. spelling: مَندِ. [2] T. ontbreekt vanaf: laloe ia terbang. [3] T. ditentangannja.

[4] T. hiertussen: haripoen sedang ramai pasar maka datanglah panakawan jang menangkap manoek itoe.

[5] T. membawakan. [6] T. diminjakilah. [7] T. Djaitan Lajar. [8] T. hierna: maka. [9] T. baboekoe dan mamakoe. [10] T. akoe ontbreekt. [11] T. hiertussen: hendak. [12] T. hiertussen: maka. [13] T. para. [14] T. diangkat.

itoe maka berhentilah laloe santap sirih serta[1] berkata-kata dengan Petinggi dan Njai Mampi seketika berkata-kata maka datanglah segala orang besar-besar menghadap telah seketika berkata-kata kira-kira djaoeh malam maka amitlah[2] segala orang itoe telah soedah bermoelangan orang banjak itoe maka Adjipoen memboeka loentarnja loentar penjangkahan[3] loentar pertenoengan maka dilihatnja satoe-satoe negeri[4] kesatoe negeri jang dilihatnja didalam loentarnja tiada temannja seoentoeng beberapa negeri jang dilihatnja itoepoen tiada djoea temannja seoentoeng akan tetapi ada sadja dilihatnja tjahaja sepenentang mata tiada[5] tentoe[6] didalam poelau Koetai ini djoea maka soesahlah Adji itoe memikirkan tjahaja itoe. Maka dibilangkannja dengan dirinja: „Baik dengan seoentoeng djikalau mendjadi manoesia atau mendjadi déwakah". Maka dilihatnja tédja déwa kemanoesan akan tetapi tiada tentoe karena dilihat[7] hanja sekali lintas sadja maka soesahlah hatinja memikirkan rebah bangoen-bangoen maka laloe tidoer djenaklah tidoernja itoe tiada berbalik-balik serta soedah dinihari maka Adji itoepoen kedapatan mimpi[8] dirangkap[9] oléh beroeang koening loentoetnja maka berkeloepoer-loepoer[10] Adji itoe terkedjoetlah ia daripada tidoer maka ada tadjoe dibetisnja tidoer. Serta Adji itoe terkedjoet laloe diambilnja kerisnja tjotjok[11] geloengnja laloe dibeladaunja oléh Adji itoe maka kena boerit tadjoe itoe teroes kesebelah maka laloe Adji itoe meraoeng minta damar dan minta dian[12]. „Beri akoe damar dan dian karena Adji itoe gagapahan[13] kita diamoek[14] beroeang koening".[15] Bergoentjang roemah pandjang toedjoeh belas itoe maka terkedjoetlah orang[16] seroemah teriak[17] itoe masing-masing dengan lakoenja ada jang mentjaboet boedja[18] ada jang mentjaboet sangkoeh maka pergilah ia mengoesir keastana Adji itoe. Maka orang membawa damar dan dianpoen dinjalaïnja laloe[19] menjoeloehi

[1] T. seda. [2] Beide HSS: amit; lees: pamit (?). [3] T. ontbreekt: loentar penjangkahan. [4] T. hiertussen: dan kepada. [5] T. akan tetapi tiada djoea i.p.v. tiada. [6] T. hierna ada. [7] T. dilihatnja. [8] T. bermimpi. [9] T. diroengkoep. [10] T. bekelapoerlah. Hierna: maka ada tadjoe dibetisnja Adji itoe maka terkedjoetlah ia daripada tidoernja i.p.v. redactie B. tot: serta. [11] T. tjoetjoe. [12] T. adin dan i.p.v. damar dan minta dian. [13] T. gegelapahan (gegelapan?). [14] T. damoe. [15] T. hiertussen: maka. [16] T. hiertussen: jang. [17] T. tarik. [18] B. spelling: بوجا. [19] T. hierna: ia.

serta dilihatnja oléh orang itoe maka ramailah orang tertawa didalam[1] itoe telah seketika maka haripoen sangatlah[2] telah soedah orang kira-kira bermakanan sekaliannja jang menghadap Adji itoepoen bertjeritalah akan mimpinja[3]: „Adapoen mimpikoe kepada malam tadi soedah parak siang ini[4]". Maka boenji segala orang itoe: „Kira-kira patik mimpi andika itoe fardj[5] orang djika seperti andika hendak beristeri baik pengrasa patik". Maka sahoet Adji itoe: „Hendak benar akoe berbini akan tetapinja tiada siapa akan djodokoe[6]". Maka boenji sekalian menteri dan orang besar-besar: „Baik djoea andika beristeri karena andika sampoen agoeng taroena". Maka boenji Adji itoe: „Tiada maoe akoe berbini djika tiada sama-samakoe anak déwa poetera batara tiadalah akoe maoe berbini". Maka bertjeritalah ia akan ada melihat tjahaja kepada malam. „Tetapinja[7] tiada akoe tahoe entah tjahaja apakah karena koelihat sekali sadja boekannja koelihat tjahaja déwa atau déwa[8] kemanoesan". Maka boenji segala orang banjak: „Djika dapat itoelah jang patoet akan djodo andika". Maka sahoet Adji itoe: „Itoelah jang koetjari djika digoenoeng koenaiki djika dilaoet koelajari djika diatas koelajangi". Maka Adji itoe menjoeroeh lagi mengambil boeah limau jang lima setangkai atau jang toedjoeh setangkai maka pergilah panakawan jang doea orang itoe keloear kota maka ada dilihatnja manoeknja lepas maka hendak ditangkapnja tiada dapat maka diiringkannja kemana-mana perginja manoek itoe berdjalan naik goenoeng toeroen goenoeng itoepoen diiringkannja djoea oléh panakawan jang doea orang itoe maka boenji seorang: „Matilah kita ini oléh Adji lamoen tiada dapat manoek itoe dan boeah limaupoen tiada kita beroléh". Kira-kira soedah berapa goenoeng dinaiki oléh manoek itoe maka iapoen laloe kebeloekar orang toea dan beloekar moeda. Maka boenji jang seorang: „Ini pisangnja". Dan boenji jang seorang: „Ini[9] teboenja njatalah bekas orang beloekar ini". Maka boenji jang seorang: „Dimana poela manoek berkokok koedengar ini". Maka iapoen pergilah maka dilihatnja ada manoeknja diatas limau poeroet itoe maka dilihatnja boeah limau

[1] T. hiertussen: astana. [2] T. sianglah. [3] T. bermimpi itoe. [4] T. parasing i.p.v.: parak siang ini. [5] T. perdjah. [6] T. djadakoe. [7] T. akan tetapi. [8] T. déwa ontbreekt. [9] T. hiertussen: ada.

poeroet itoe masak maka adalah jang seperti pesan pengempoeannja itoe ada jang tiga setangkai ada jang lima setangkai ada jang toedjoeh setangkai maka dinaikinjalah pohon limau itoe maka hendaklah ditangkapnja manoeknja itoe maka manoeknja itoepoen terbanglah ia maka ambilnja[1] boeah limau jang masak itoe laloe toeroen mengiringkan manoek itoe[2] sampailah ia kepinggir roemah laloelah ia kebawah roemah berkeliling ia dibawah[3] roemah itoe tiada pintoe reban[4] itoe hendak masoek tiada boléh maka laloe dibéntéhnja reban itoe maka patahlah tiga bilah reban itoe maka masoeklah manoek itoe kedalam reban itoe maka panakawan itoe melihat manoek itoe terbang maka iapoen segeralah toeroen dari pokok limau itoe maka soedahlah diambilnja boeah limau jang tiga setangkai dan jang lima setangkai dan jang toedjoeh setangkai itoepoen dibawanja[5] maka dilihat oléh orang jang poenja limau itoe laloe ditegoernja telah kekanak itoe melihat roemah seboeah itoe maka iapoen segera berdjalan keroemah itoe laloe naik keroemah itoe maka laloelah ia memohonkan boeah limau jang soedah diambilnja serta ia datang keroemah itoe maka dilihatnja oléh kekanak-kanak itoe ada orang doedoek diatas ajoen itoe maka terlaloe baik roepanja maka kekanak itoe ternganga moeloet kekanak itoe hendak berkata memohonkan boeah limau itoe djadi tiada boléh berkata-kata.

Maka Poeteri Karang Melenoe itoe setelah ia melihat maka dilihatnja ada orang[6] doedoek memegang boeah limau itoe maka laloe dilémparnja dengan tapoek pinang maka kena moeloet laloe masoek kedalam moeloetnja. Kekanak itoepoen terkedjoet maka baharoelah ia boléh berkata-kata. Maka dilihatnja roepa orang itoe tiada sama-samanja baik roepa orang itoe didalam hatinja tiada orang maha[7] jang demikian ini[8] roepanja.

Setelah soedah ia pikir demikian maka laloe dibasaïnja basa radja-radja seraja katanja: „Adapoen patik ini hendak mentjatoe boeah limau andika karena salah patik soedah terlandjoer patik mengalak[9] boeah limau itoe karena penampa[10] patik tiada

[1] T. diambilnja. [2] T. hierna: maka. [3] T. kebawah. [4] T. rain. [5] T. hierna: djoea. [6] T. hierna: doea. [7] B. spelling: مها . [8] T. ontbreekt vanaf: roepa orang itoe. [9] T. ontbreekt vanaf: mentjatoe. [10] T. pengrasaan; B. spelling: فمنا .

orangnja disini djadi patik alak inilah boeah limau andika sekarang ini mana-mana sadja lagi hoekoem[1] andika kepada patik tiada patik salahi dan moengkir karena patik mengalak boeah limau andika tiada patik mentjatoe lagi mana-mana sadja[2] patoet harganja". Maka boenji poeteri itoe: „Limaukoe itoe tiada seharganja karena akoe tiada[3] hendak diberi egoeng tiada akoe hendak diberi tadjoe dan tiada akoe hendak diberi emas dan tiada akoe hendak diberi orang[4] melainkan awak balikkan[5] sadja boeah limaukoe itoe dan ada pintakoe kepadamoe djangan sadja engkau bertjerita-tjerita kepada orang meski siapa-siapa djangan sekali engkau bertjerita kepada orang lamoen awak bertjerita kepada orang koesoempahi awak[6]". Boenji kekanak doea orang itoe: „Tiada patik berani berpadah kepada orang lamoen soedah pengandika tiadalah patik[7] moengkir". Maka haripoen malamlah maka kanak doea orang itoepoen bermalamlah ia disitoe maka disoeroehnja djerangkan oléh poeteri itoe maka orangpoen mendjeranglah ia[8] soedah[9] laloe diberinja makan kanak[10] doea orang itoe diangkitkannjalah[11] oléh dajang-dajang poeteri itoe. Telah soedah makan maka kanak itoepoen berhenti maka iapoen laloelah ia oendoer kepada tempatnja doedoek maka laloelah tidoer kanak doea orang itoe.

Setelah pagi-pagi hari maka iapoen bangoen maka jang Baboe Djaroemapoen memberi makan kanak itoe telah soedah ia makan maka[12] iapoen pikir didalam hatinja kekanak doea orang itoe maka ia melihat kelakoean poeteri itoe tiada berlainan[13] perangainja lepas mandi dengan Adji Batara Agoeng Déwa Sakti atau gerak-geraknjakah[14] atau semoe-semoenjakah sekaliannja atau barang sesoeatoe kelakoeannja dan perangainja djikalau lepas dari pada mandi itoepoen seroepa djoea maka kanak itoepoen minta manoeknja kepada poeteri itoe maka kata poeteri itoe: „Tiada koeberikan karena manoek awak itoe djadi pendapatankoe karena manoek awak[15] itoe berbini

[1] T. hoekoeman. [2] T. sadja ontbreekt. [3] T. hiertussen: akoe. [4] T. oeang. [5] T. balikan. [6] T. hierna: maka. [7] T. hiertussen: berani dan. [8] T. hiertussen: dan mengganganlah ia. [9] T. hierna: serta. [10] T. kekanak. [11] T. diangkatkannjalah. [12] T. ontbreekt vanaf: maka kanak itoepoen berhenti (vorige alinea). [13] T. hiertussen: dengan. [14] T. ategar anjakah. [15] T. awak ontbreekt.

manoekkoe karena sebab tiada 'adatnja meski dimana-mana sekalipoen lamoen manoek laki itoe melainkan mengiringkan manoek bini". Soedah poeaslah ia berkais-kaisan itoe maka pamitlah kanak doea orang itoe katanja: „Apatah 'akal patik lamoen andika tiada memberikan matoer[1] pamit sadjalah kepada andika". Maka kata poeteri itoe: „Baiklah itoe sadja pesankoe djangan sekali-kali awak berpadah-padah kepada orang". Maka kata kekanak itoe: „Bagaimana 'akal patik tiada berpadah karena andika menegang[2] manoek patik boedjang landjoean". Maka boenji poeteri itoe: „Tiada akoe menenggang[3] manoek awak lamoen lain dari pada djalan orang karena soedah 'adatnja manoek laki itoe mengiringkan manoek bini sekarang ini manoek awak itoe oeloerlah ia karena ia menaiki manoekkoe maka tiadalah akoe berikan lagi manoek awak itoe[4] manoek awak itoelah jang bernama Poenai Menardjoeni Poeloet". Maka tiadalah boléh menang kanak itoe maka kanak itoepoen pamitlah ia laloe poelang berdjalan tiada berapa lamanja maka kanak itoepoen datanglah ia keroemahnja laloelah ia mara kepada Adji Batara Agoeng Déwa Sakti maka Adji itoepoen sebab ia melihat kekanak itoe tiada membawa manoek hanja membawa boeah limau sadja itoelah maka ia marah mérah padam warna moekanja seperti boenga raja maka diatoerkannjalah segala hal ahwalnja akan ia bertemoe dengan poeteri itoe akan manoeknja ditegang[5] oléh poeteri itoe. „Maka sedanglah patik mentjatoe tiada djoea diberikannja oléh poeteri[6]. Maka boenji poeteri itoe tiadakoe menenggang[7] sebarang[8] tenggang[9] karena manoek awak itoe oeloer itoelah[10] bernama Poenai Menardjoeni Poeloet". Maka Adji Batara Agoeng Déwa Sakti marahlah ia seperti[11] hendak memboenoeh roepanja maka kekanak doea orang itoepoen menjembah sembahnja: „Djanganlah dahoeloe patik diboenoeh patik hendak[12] mengatoer dahoeloe diandika karena patik ini baharoe datang dari[13] menoentoeti manoek itoe laloe patik naik goenoeng toeroen goenoeng patik menoentoeti manoek itoe laloe patik ke Hoeloe Doesoen

[1] T. maatoer; lees: mengatoer. [2–3] T. menangkap. [4] T. ini karena. [5] T. ditangkap. [6] T. ontbreekt vanaf: „Maka sedanglah. [7] T. menangkap. [8] T. sembarang. [9] T. tangkap. [10] T. hiertussen: jang. [11] T. sepertikan. [12] T. hendak ontbreekt. [13] T. dari ontbreekt.

maka bertemoelah patik dengan doesoen orang maka manoek itoepoen masoek kedalam doesoen itoe maka laloe manoek itoe naik keatas pohon limau poeroet adapoen[1] itoe boeahnja ada jang toedjoeh setangkai ada jang lima setangkai ada jang tiga setangkai adapoen[2] boeah limau itoe ada patik bawa[3] pinta kepada jang poenja limau itoe tetapinja patik berdjandji dengan orang jang poenja limau[4] itoe djandji patik djangan awak berpadah-padah akan bertemoe dengan diakoe kepada orang maka akoe hendak memberi boeah limaukoe ini maka boenji patik baik djadi berinja[5] boeah limau itoe adapoen orang jang poenja limau itoe tiga beranak adapoen anaknja itoe terlaloe baik roepanja tiada sama-samanja baik roepanja seperti boelan poernama empat belas hari boelan tjahajanja kilau-kilauan tiada dapat ditentang njata. Adapoen patik serta patik melihat roepanja maka patik tandjal tiada ingatkan diri patik adapoen manoek andika itoe ditangkapnja oléh anaknja orang toea itoe sebab manoek andika itoe berbini[6] manoeknja itoelah sebabnja maka manoek andika itoe ditangkapnja[7] tiada 'adatnja manoek bini mengiring[8] manoek laki melainkan manoek laki djoea mengiringkan manoek bini itoelah toetoernja kepada patik maka djadi manoek andika itoe tinggal[9] itoelah atoer patik diandika". Adapoen Adji itoe serta[10] mendengar atoer kanak itoe mengatoerkan ia bertemoe dengan orang jang baik roepanja itoe maka moerka Adji itoepoen adalah koerangnja sebab mendengar tjerita kekanak doea orang itoe. Sjahadan adapoen keris jang ditangannja itoe ditjotjokkannjalah digeloengannja semoela maka pengandika Adji Batara Agoeng Déwa Sakti itoe kepada kekanak jang doea orang itoe: „Benarkah jang seperti boenji awak itoe". Maka sembah kekanak itoe: „Benar toeankoe". Maka kata Adji itoe: „Mana baik dengan anak jang dipertoean di Beroenai dengan anak radja-radja negeri jang soedah kita djalani dan anak ratoe Madjapahit dan ratoe Mas[11] Kentjana agoeng[12] menaik[13] pelihatan[14] awak." Maka sembah kekanak

[1–2] T. adapoen ontbreekt. [3] T. hiertussen: patik. [4] T. limau ontbreekt. [5] T. patik diberinja. [6] T. berbinikan. [7] T. hierna: karena. [8] T. mengiringkan. [9] T. hiertussen: maka. [10] T. hiertussen: ia. [11] T. ratoe i.p.v.: ratoe mas. [12] T. oengoe. [13] T. mana baiknja. [14] T. penglihatan.

doea orang itoe: „Pada[1] penglihatan patik tiada siapa tandingnja baiknja seperti déwa mendjelma seperti déwa derma déwa digoenoeng[2] toenan[3]". Kata Adji itoe: „Djika demikian baiklah kita pergi kesitoe djika tiada soenggoeh seperti katamoe itoe engkau koeboenoeh". Maka sembah[4] doea orang itoepoen: „Adji andika boenoehlah lamoen tiada[5] soenggoeh seperti atoer patik". Maka Adji itoepoen menjoeroehlah ia memboeat bedak dan langir dan beboréh. Telah itoe maka Adji itoepoen berbedaklah dan berlangirlah ia telah soedah laloelah ia mandi. Soedah mandi laloelah ia naik bersalin[6] laloelah memakai berkampoeh poléng bang bintoeloe Adji berlantjingan goeringsing wajang lelakon[7] panda[8] wadjaja bersaboek petola[9] natar wilis bergelang kana satoe sebelah bertjintjin permata intan berlandéan kentjana berpadaka soesoen[10] tiga maka kerisnja bernama Boeritkang akan kantjing geloengnja[11] bergeloeng kelingan mangkoer awakal adapoen geloeng itoe lamoen tiada dikantjing dengan keris itoe tiada tegoeh nistjaja teroerai beroerap-oerapan parang[12] roesak djajang katon karing tilam baoenja semerebak teroes kedaton bersoemping kembang manda kaki gegoebahan soering pati.

Setelah demikian[13] boenji Adji itoe dengan kekanak doea orang itoe: „Hai engkau doea orang itoe berpeganglah engkau dikakikoe kiri dan seorang engkau berpegang dikakikoe kanan." Maka kekanak doea orang itoepoen berpeganglah dibetis Adji itoe dikiri satoe[14] dikanan satoe telah soedah ia berpegang dibetis Adji maka Adji itoepoen sedakap sikoe[15] toenggal anoetoepi bebahan soengoe angembah[16] djemantera[17] serta disingsingnja lantjingannja maka laloe disingsatnja saboeknja serta disapoenja simbar dadanja maka laloe dipiling-pilingnja[18] beroengoesnja serta menahani napasnja laloe dikedjamkannja matanja maka Adji itoepoen melajanglah.

Alkissah maka terseboetlah perkataan Poeteri Karang Melenoe

[1] T. kepada. [2] T. goenoeng. [3] T. hierna: maka. [4] T. hiertussen: kekanak itoe jang. [5] T. hiertussen: benar dan tiada. [6] T. hiertussen: kain. [7] T. lakoenja. [8] T. pandoe. [9] T. patoela. [10] T. soesoenan. [11] T. hiertussen: dan. [12] T. beroerap prang i.p.v. beroerap-oerapan parang. [13] T. hiertussen: maka. [14] T. hiertussen: dan dikaki. [15] T. soekoe. [16] T. wangambah. [17] T. djamantaro. [18] T. dipaling-palingnja.

jang ada bertachta didalam negeri Melanti dengan Baboe Djaroema maka iapoen berkata-kata dengan Baboe Djaroema sambil ia bertenoen badjoe katanja: „Hai Baboekoe akoe ada bermimpi kepada malam tadi". Maka kata jang Baboe Djaroema: „Hai dajangkoe apakah mimpi andika katakanlah kepada oeloen dan tjeritakanlah kepada patik soepaja patik tahoe". Maka laloelah ditjeritakannjalah sekalian hal ahwalnja mimpinja itoe kepada Baboe Djaroema: „Akoe mimpi[1] djarikoe dipatoek tedoeng ari pinggangkoe dibelit tedoeng boelan itoelah mimpikoe kepada malam tadi". Telah seketika ia berkata-kata maka kata Baboe Djaroema: „Hai dajangkoe renik adjikoe niam[2] adapoen andika itoe kira-kira oeloen hampir peradja[3] orang". Telah demikian boenji Baboe Djaroema maka sekalian dajang-dajang itoepoen ramailah tertawa dan bergoerau dan bersenda maka Adji poeteripoen masamlah moekanja sedikit sebab inja[4] dipatoet-patoetkan oléh dajang-dajangnja itoe seketika ia bergoerau itoe maka Adji Batara Agoeng Déwa Sakti ia melajang itoe[5] sampailah ia kepada tentang roemah jang Baboe Djaroema itoe maka dilihatnjalah oléh Baboe Djaroema serta dengan anaknja maka boenji anaknja: „Hai baboekoe apakah itoe tédjakah atau mégakah". Maka boenji Baboe Djaroema: „Méga". Maka boenji poeteri itoe: „Lamoen méga bertjerai berkoempoellah ia ini makin besar makin dekat seperti tédja déwa kemanoesan roepanja ini dan hatikoe tiada njaman rasanja seperti kilat membelit ketoeboehkoe[6] rasanja dan hatikoe berdebar-debar". Maka poeteri itoepoen larilah ia maka boenji poeteri itoe: „Hai sampajan merkahlah engkau". Maka sampajan itoepoen merkahlah ia maka poeteri itoepoen masoeklah ia kedalam sampajan serta poeteri itoe masoek kedalam sampajan maka Adji Batara Agoeng Déwa Sakti itoepoen datang laloe doedoek diajoen berganti bekas sadja dengan poeteri itoe.

Setelah Baboe Djaroema itoe laki bini melihat Adji itoe datang laloe doedoek diatas ajoen serta dengan hébatnja maka Baboe Djaroemapoen ketakoetan serta poetjat air moekanja laki isteri tergetar-getar doea laki bini maka boenji Adji itoe:

[1] T. bermimpi. [2] T. nim B. spelling: نيم. [3] T. diperadja. [4] T. sebabnja i.p.v: sebab inja. [5] T. hiertussen: maka. [6] T. toeboehkoe.

„Hai baboekoe djanganlah baboekoe takoet karena akoe ini mendjadi datang kesini mentjari manoekkoe". Maka kata orang toea itoe: „Tiada manoek andika itoe[1] disini". Serta berkata Baboe Djaroema itoe tiada manoek andika maka manoek itoepoen berkokoklah dibawah roemah maka boenji Adji itoe: „Apa manoekkoe berkokok koedengar boedjang landjoean rentjah kaki berkokok bergentar boemi[2] Oedjoeng Pérak Kemoedi Besi sisiknja pérak koekoenja besi disaboeng bertaroehkan diri itoelah tandanja manoekkoe". Maka laloe Adji itoe bertanja[3]: „Peminangan dengan pemédangan ini[4] siapa poenja tekatan ini dan siapa poenja sepah didalam peminangan ini". Maka boenji Baboe Djaroema: „Peminangan oeloen andika pemédangan oeloen andika". Maka boenji[5] itoe: „Panggillah kemari lamoen sama tekatannja dengan ini benarlah ia poenja". Maka Baboe Djaroemapoen berpandilah[6] ia katanja: „Oeloen andika itoe hilang ketepian". Maka boenji Adji itoe: „Panggillah ia ditepian". Maka boenji Baboe Djaroema: „Andika soeroehlah sepangan patik itoe djadi pergilah kekanak[7] doea orang". Maka ditjarinja ditepian tiada ia bertemoe. Maka kembalilah ia memberi tahoe akan tiada ia bertemoe maka boenji Baboe Djaroema: „Kalau-kalau ia kedoesoen soeroehlah tjari kedoesoen". Maka ditjari[8] kedoesoen itoepoen tiada djoea maka boenji Adji itoe: „Hai baboekoe[9] hendak mentjoba diakoekah". Maka djadi Adji itoe tama' kedalam kelamboe laloe disingkapnja kelamboenja itoe maka dilihatnja ada si Djaroema laloe dipimpinnja tangannja si Djaroema dibawanja doedoek diatas ajoen disoeroeh oléh Adji itoe menggoebah boenga setangkai. Maka si Djaroema tiada maoe doedoek diatas ajoen bertimpoeh[10] sadja dibawah ajoen menggoebah boenga setangkai serta digoebahnja boenga itoe bersalahan laloe boenji[11] Adji itoe: „Soedahlah". Maka boenji Adji itoe: „Akoe ini ditjobanja oléh baboekoe akan tetapinja baiklah koenoen poela jang njata maka tiada koelihat sedang jang lindoeng lagi koelihat hai baboekoe berkata benarlah baboe-

[1] T. hierna: ada. [2] T. ontbreekt vanaf: „Apa manoekkoe. [3] T. hierna: siapakah empoenja. [4] T. hierna: dan. [5] T. hierna: adji. [6] T. berpandirlah. [7] T. kanak-kanak. [8] T. ditjarinja. [9] T. hiertussen: barangkali baboekoe. [10] T. bertampoeh. [11] T. berboenji.

koe siapa djoea jang poenja peminangan ini berkata benarlah baboekoe dan jang poenja sepah didalam peminangan berkata benarlah baboekoe sekali ini". Maka boenji Baboe Djaroema: „Lamoen andika tiada pertjaja andika tjarilah sendiri tetapinja pengrasa patik hanja patik tiga orang inilah jang diam didalam roemah ini". Maka boenji Adji itoe: „Djikalau demikian boenji baboekoe baiklah soepaja koetjari setipoedajakoelah mentjarinja". Maka Adji itoepoen mentjita Batara Sjiwa: „Hai kang[1] sinoehoen sampéan noegerahilah sepenoeh-penoeh[2] anak tjoetjoe leboe kang sinoehoen". Serta lepas Adji itoe meminta maka Adji itoepoen tengadah melihat keatas sampajan maka dilihatnja sampajan itoe tiada berlobang didalam hatinja: „Djikalau ada koembang adalah lobangnja sampajan itoe atau boeboeklah melainkan berlobang djoea". Maka dalam hatinja Adji itoe: „Ialah jang didalam sampajan ini". Maka tjintanjalah sampajan itoe katanja: „Hai sampajan merkahlah engkau". Maka sampajan itoepoen merkahlah ia maka Adji itoepoen masoeklah kedalam sampajan serta Adji itoe masoek kedalam sampajan maka poeteri itoepoen keloear dari sampajan masoek kedalam tiang maka dimasoeki oléh Adji itoe kedalam tiang maka keloear poeteri itoe dari dalam tiang maka masoek poela kedalam bendoel maka dimasoekinja[3] oléh Adji itoe kedalam bendoel maka poeteri itoepoen lari dari pada soeatoe tempat[4] kepada soeatoe tempat itoepoen diikoetnja djoea oléh Adji itoe mendjadi kesoedah-soedahannja didapatnja djoea oléh Adji itoe laloe didoekoengnja oléh Adji itoe dibawanja naik keatas ajoen serta dipoedjoeknja[5] dengan kata jang manis-manis dan diroem-roemnja[6] dengan soeara jang lemah lemboet.

Setelah demikian maka berkata poeteri itoe kepada Adji itoe: „Hai Adji djikalau benar Adji hendakkan patik baiklah andika moelang dahoeloe keroemah andika kemoedian maka baharoelah andika menjoeroeh kepada baboe mama patik soepaja ada jang ditoeroet oléh anak tjoetjoe kita jang kemoedian karena boekannja sebab apa-apa kepada penglihatan[7] apa bila sempoerna permoelaannja nistjaja sempoerna djoea kesoe-

[1] T. kang ontbreekt. [2] T. sependa. [3] T. dimasoeki. [4] T. hierna: dan. [5] T. diboedjoeknja. [6] T. diroem-diroem. [7] T. hierna patik.

dahannja[1]". Maka berkatalah Adji itoe kepada poeteri itoe: „Lamoen demitoe boenji poeteri baiklah akoe moelang tinggallah poeteri dahoeloe akoe[2] moelang akan akoe menjoeroehkan[3] kepada orang toea[4] poeteri". Telah ia berkata demikian maka Adjipoen kembalilah keastananja di Djaitan Lajar. Selang berapa lamanja Adji itoe kembali maka iapoen sampailah keastananja laloe ia masoek mendapatkan baboenja dan mamanja telah dilihat[5] Njai Minak Mampi doea laki bini katanja: „Datang anakkoe darimana anakkoe datang ini". Maka boenji Adji itoe: „Hai baboe mamakoe akoe datang[6] mentjari manoekkoe". Telah Petinggi mendengar kata Adji itoe maka iapoen diamlah ia[7] laki bini maka Adji itoepoen bertjerita akan halnja naik keroemah Baboe Djaroema akan ia bertemoe dengan Baboe Djaroema laki bini dan akan ia laloe naik keajoen dan akan ia melihat peminangan dan pemédangan[8] dan sepah jang didalam peminangan itoe sekaliannja habislah ditjeritakannja kepada baboe mamanja.

Setelah Njai Minak Mampi laki bini mendengar tjerita anaknja akan ia hendak beristeri itoe maka iapoen terlaloe soekatjita hatinja akan anaknja itoe selang berapa lamanja maka Petinggipoen moesjawaratlah ia dengan segala ra'iatnja akan ia hendak menjoeroeh pasang pendjoedjoe ke Hoeloe Doesoen betapa seperti 'adat[9] oepatjaranja radja-radja akan pendjoedjoe demikianlah diperboeat[10] Njai Minak Mampi laki bini di Djaitan Lajar moesta'id[11] sekaliannja maka orangpoen berdjalanlah pasang pendjoedjoe jang demi se'adatnja karena Adji itoe permoelaan 'adat. Adapoen 'adatnja itoelah jang ditoeroet oléh anak tjoetjoenja* kepada hari malam ini emas besar[12] batoe anting[13] akan pinggiliran[14] mata baharoelah ia hendak memandang maka dilawannja berkata tiada ia maoe berkata-kata maka disorongnjalah emas setail sepaha baharoelah ia hendak berkata itoelah

[1] T. hierna: djikalau tiada sempoerna kepada permoelaannja maka tiada sempoerna djoea kesoedahannja.
[2] T. hierna: hendak. [3] T. menjoeroeh. [4] T. toea ontbreekt.
[5] T. hierna: oléh. [6] T. hierna: dari. [7] T. doea i.p.v. ia. [8] T. pemédan.
[9] T. 'adat seperti i.p.v. seperti 'adat. [10] T. diperboeatnja oléh.
[11] T. mestabelah. B.-spelling onduidelik: مستعيلة (passim). [12] T. besarnja.
[13] T. anitang. B.-spelling: انتيغ. [14] T. pinggiran B. spelling: فنكيران.
* Zie Aanhangsel.

jang dinamaï pemboeka moeloet. Maka baharoelah soeroehan itoe berkata: „Inilah kaoela[1] dititahkan oléh Déwa Adji disoeroeh oléh déwa ratoe hendak mengandoeng hendak mengapang hendak bertedoeh dikajoe[2] agoeng hendak berlindoeng dikajoe[3] besar hendak berlindoeng kehoedjanan hendak bernaoeng kepanasan djikanja[4] seperti orang pandai hendak menggantikan pisau ditangan hendak menggantikan pahat didjari sekarang ini orang tiada tahoe akan pendjarat tangga rentas[5] akan pendjarat djamban[6] hanjoet minta djala-djala benang minta djala-djala soetera minta djala-djala laloe boléh minta ranggi laloe dapat." Maka didjawabnja oléh Baboe Djaroema: „Akoe ini seperti lading penjangga darah lamanja kena lamanja loeka seperti lantjang diboerit djamban lambatnja goegoer lambatnja disambar apa djoeakah akoe ini tiap-tiap orang laki-laki berbini tiap-tiap orang bini berlaki". Maka berkata poela orang jang disoeroeh: „Djikalau soedah tentoe kami diterima kami minta goegoeri[7] oetang kami minta goegoeri[8] barih maka dikatakannjalah kain serasah[9] saboek petola tadjoe lingoe bertoedoeng pinggan moeroeng[10] empat poeloeh dan orang rakan empat poeloeh dan orang berdjalan empat orang ganggam gantar empat poeloeh dengan orangnja satoe negeri dan tadjoe nagang empat poeloeh bertoedoeng pinggan sangkar dan tadjoe ganggang empat poeloeh bertoedoeng pinggan rantai maka dihitoeng kerdjat[11] madjatnja semoeanja seriboe itoelah jang ditoeroet oléh anak tjoetjoenja[12] hari malam ini[13] toeroen temoeroen sampailah kepada hari ini. Maka Adji itoepoen beristerilah maka soemahan itoe didjadjarlah di Tepian Batoe laloe ke Hoeloe Doesoen maka p.m. paknja[14] kain sedaka sepangajoeh.

Setelah soedah maka Adji Batara Agoeng Déwa Saktipoen berkoempoellah laki isteri[15] maka poeteri itoepoen mengidamlah ia hendak batoeran loeloe soempitan maka Adji laki itoe-

[1] T. njai. [2-3] T. dikaliwa. [4] T. djika. [5] T. ratas. [6] T. djembatan. [7] T. koekoeri barih. [8] T. koekoeri. [9] T. sersah. [10] T. memoeroeng. [11] T. kekadjah. [12] T. hierna: kepada. [13] T. hierna: mendjadi. [14] T. pama'nja; B. spelling: فمغاث.

[15] T. hierna: dengan selamat sempoernanja kira-kira sedang lamanja Adji itoe doea laki isteri.

poen pergilah menioempit loeloe ke Koetai. Maka tiada mendapat loeloe jang lain hanja toepai sadja seékor[1] makan boeah petai laloe disoempitnja maka kenalah toepai itoe goegoer ketepian mampi maka dikoelilingilah[2] benoea itoe maka boenji Adji itoe: „Terlaloe baik negeri ini baiklah akoe pindah kenegeri ini berboeat negeri disini". Maka tanah itoelah tempat Adji itoe berdiri menjoempit toepai itoe tanah itoelah jang bernama tanah Koetai karena tanah itoe tinggi sendirinja maka Adji itoepoen poelanglah berhenti sehari doea hari maka Adji itoepoen pindahlah[3] ke Koetai maka berboeatlah Adji itoe pedalaman kira-kira sedang lamanja Adji itoepoen berpindah maka Adji itoepoen berpoeteralah ia seorang laki-laki maka orang didalam negeri itoepoen menémbaklah[4] toedjoeh kali betapa seperti 'adat jang soedah itoe serta dengan baik roepanja maka dinamaï oléh Adji anakanda itoe Padoeka Nira berapa[5] lamanja maka dipelihara oléh orang Sembaran dengan orang Binaloe dengan sepertinja[6] selang berapa lamanja Adji itoe mangkin sehari mangkin besarlah kira-kira[7] 'oemoer lima belas tahoen maka iapoen hendak diperisterikan tiada ia hendak beristeri karena tiada sama dengan dia[8].

Alkissah maka terseboet perkataan Adji Batara Agoeng Déwa Sakti telah soedah ia berpoetera itoe selang berapa lamanja maka iapoen beroelang-oelang menjaboeng ke Madjapahit maka dilarangnja[9] oléh bininja tiada ia hendak menoeroet maka boenji bininja: „Tiada patik melarang andika menjaboeng djangan andika minoem toeak dan moeka-moeka"[10]. Maka Adji itoepoen bersanggoel ia minoem toeak dengan bermoeka-moeka maka kata bininja: „Lamoen andika tiada maoe patik larang[11] tandanjalah andika tiada hendak akan patik lagi". Maka kepada soeatoe hari lakinja hendak pergi ke Madjapahit maka dilarang oléh isterinja tiada ia hendak dilarang maka laloe ia memakai-makai maka laloe dipanggilnja toengannja[12] bernama Lemboe Soeana maka Lemboe Soeana[13] itoepoen datang-

[1] T. hierna: dia. [2] T. dikoelilinginjalah. [3] T. berpindahlah. [4] T. menjembahlah. [5] T. beberapa. [6] T. hierna: 'adat anak radja-radja besar maka. [7] T. kira-kira ontbreekt. [8] B. vanaf 'oemoer doorgekrast, doch goed leesbaar. [9] T. dilarang. [10] T. bermaoek-maoek. [11] T. melarang. [12] T. toenggangannja jang. [13] T. maka lemboe soeana ontbreekt.

lah ia kehadapan Adji itoe laloe dinaikinja laloe diterbangkannja oléh Lemboe Soeana itoe ke Madjapahit maka sampailah ia ke Madjapahit tiada berapa lamanja maka iapoen toeroenlah ia laloe pergi keroemah patih Gadjah Mada[1]. Maka bininja jang ditinggalkannjapoen soesahlah hatinja karena selamanja pergi tiada tahoe bermalam[2] poelang hari sadja maka djadi bermalam sehari semalam lamanja[3] maka bini Adji itoe menjoeroeh menggiling bedak dan langir[4] berbedak berlangirlah[5] soedah laloelah ia memakai-makai maka laloe dipanggilnja orang Binaloe dan orang Sembaran: „Hai orang Binaloe dan[6] orang Sembaran akoe memanggil engkau akoe mengirimkan anakkoe kepadamoe engkau peliharakan baik-baik." Serta ia menangis laloe diambilnja anaknja laloe dipandinja laloe diajoennja sambil ia menangis serta didjampinja laloe ditjioemnja maka ia berpesan kepada baboe inang dan baboe pengasoeh: „Akoe berpesan kepadamoe peliharakan baik-baik anakkoe". Laloe diambilnja beras majang laloe didjerangnja maka berkatalah poeteri itoe: „Hai beras majang lamoen benar Adji itoe berlakoe djahat di Madjapahit moelang majanglah engkau". Serta didjerangnja soedah masak mendjadi beras lamoen demitoe[7] benarlah Adji[8] berlakoe moeda maka diangkatnja perioeknja disendoeknja nasinja diberinja anaknja makan laloe dimandikannja anaknja laloe dibedoengnja dan laloe didjampinja soedah didjampinja laloe diajoennja serta ditjioemnja laloe ia menangis laloe ia memanggil inang pengasoehnja dan orang Sembaran dan orang Binaloe: „Akoe memanggil engkau sekalian itoe akoe berpesan kepadamoe sekalian karena akoe hendak hilang akoe berkirimkan[9] karena akoe hendak hilang". Maka boenji orang Binaloe dan orang Sembaran: „Bagaimana andika meninggalkan anakanda karena anakanda lagi renik". Maka boenji poeteri itoe: „Tiada mengapa djikalau ia menangis atau ia sakit pening engkau masoekkan sadja kedalam tadjau atau matikah engkau taroeh djoea kedalam tadjau dan pesankoe dengan engkau sekalian djangan dibakar dan djangan diha-

[1] T. Gadjah ontbreekt. [2] T. hierna: melainkan. [3] T. lamanja ontbreekt. [4] T. hierna: maka. [5] T. hierna: ia telah. [6] T. ontbreekt vanaf: dipanggilnja. [7] T. demintoe. B. spelling: دميستو. [8] T. hiertussen: itoe berlakoe djahat. [9] T. hiertussen: anakkoe.

njoetkan taroeh kedalam tadjau dan boeatkan tjandi taroeh tengah[1] benoea dan lagi lamoen anak tjoetjoe jang kemoedian lamoen ia bekerdjakah atau[2] bekerdja barang soeatoenja[3] tiada engkau menoeroet seperti pesankoe ini". Soedah maka[4] poeteri itoepoen minta boeatkan langir dan loelat[5] ia berbedak dan berlangir laloelah ia memakai seperti pakaian moela-moela memakai itoelah pakaian jang dipakainja[6] bertapih goeringsing wajang lelakoe[7] pandawa poelang sah[8] berkemban batik poelangi[9] bintaloe[10] Adji berkain koening kembang baroe bersoenting gandasoeli bertadjoek[11] ganda simpoel bertjatjoendoek[12] kembang binaloe itoelah dipoetiknja sambilnja berdjalan maka iapoen berpesan: „Djikalau lain daripada anak tjoetjoekoe memakai pakaiankoe ini haroes[13] dirampas meski anak tjoetjoekoe djikalau ia soedah djadi orang keloearan tiada djoea haroes akan pakaiannja selamanja tiada djoea haroes djikalau dipakainja akan obatan[14] haroes djikalau anak tjoetjoe radja keloearan lamoen dipakainja seperti ia pengantén haroes radja sehari lamoen dipakainja senantiasa tiada boléh[15] melainkan[16] radja jang memoetar djoea jang haroes karena dilebihkannja daripada jang banjak-banjak karena soedah perdjandjian atau memakai kain koening demikian djoea[17] anak priaji memakai kebandan lepas boléh itoelah jang keharoesannja[18] memakai tetapi daripada keras 'adat orang toea-toea dahoeloe tiada djoea berani ia memakai tetapi diharoeskan[19] dipakai anak priaji jang bernama koening kebandan lepas". Serta soedah ia berpesan doedoeklah ia diatas batoe. Serta disemboer-semboerkannja air itoe tiga kali maka timboellah balai dengan perahoe[20] maka iapoen berkata dengan orang Sembaran dan orang Binaloe: „Maka inilah awak lihat pakaian balai ini maka anak tjoetjoekoe kemoedian lamoen ia berkerdja perisan[21] balai inilah jang ditoeroetnja sampai kepada sekarang ini". Telah soedah ia berpesan itoe maka iapoen naiklah keatas balai maka balai itoepoen berkisar-kisar ketengah

[1] T. ditengah. [2] T. hierna: ia. [3] T. hierna: djangan. [4] T. itoe. [5] T. laloe. B. spelling: لولة . [6] T. pakaiannja i.p.v. pakaian jang dipakainja. [7] T. lelakon. [8] T. sjah. [9] T. poléng bang. [10] T. bintoeloe. [11] T. bertadjoe. [12] T. bertjetjoendoe. B. spelling: برچاجوندوڤ . [13] T. haroes ontbreekt. [14] T. obatnja. [15] T. hierna: djoea. [16] T. melengkan. [17] T. hierna: djikalau. [18] T. haroesannja. [19] T. diharoeskannja. [20] T. perahoenja. [21] T. pesan. B. spelling: فرعيسن .

Mahakam serta sampai ketengah Mahakam laloelah tenggelam balai itoe di Tandjoeng Riwana. Telah seketika ia tenggelam maka Adji Batara Agoeng Déwa Saktipoen datang[1] dipadoeraksa[2] serta ia sampai dipadoeraksa[3] laloe naik keroemah laloe ia bertanja kepada orang dalamnja. Maka d.p.d.h.n.k.tnjalah[4] oléh orang dalamnja: „Adapoen adinda andika itoe[5] sampoen masoena". Serta Adji itoe mendengar isterinja hilang itoe laloe titik air matanja melihat anakandanja itoe ditinggalkannja diatas ajoen maka anakanda itoe lagi tidoer seketika ia berkata-kata maka anakanda itoepoen bangoen laloe disamboetnjalah anakanda itoe diatas ajoen laloe ia tengadah itoe berlinang-linang air matanja laloe ditjioemnja serta ia menangis terkenangkan[6] isterinja laloe ia menjesal akan dirinja sebab ia lama meninggalkan isterinja laloe daripada djandjinja dengan isterinja soedah itoe laloe ia memakai berkampoeh poléng bang bintoeloe Adji berlantjingan djandi[7] natar[8] kembang bersaboek[9] tjindai natar wilis bergelang kana satoe sebelah bertjintjin[10] bersoemping kembang angsana digoebah beroerab-oerab sabidja ing[11] katon karing tilam bahoenja[12] meneroes kedaton bertjelak seni bibirnja mérah toea giginja asmara danta.

Setelah soedah ia memakai maka bertanjalah Minak Mampi: „Hendak kemana andika memakai-makai selangkap pakaian itoe". Maka menjahoetlah Adji itoe katanja: „Hai baboekoe akoe hendak menoentoeti binikoe". Maka boenji Minak Mampi: „Bagaimana andika meninggalkan anakanda karena anakanda lagi ketjil". „Hai baboekoe tiada akoe lama karena akoe hendak membalikkan[13] binikoe moga-moga ia maoe. Djikalau ia tiada maoe apatah dajakoe karena soedah djandjikoe kepada hangjang Soekma hendak bertjerai dengan anakkoe dengan baboekoe dan mamakoe djikalau binikoe hendak koebalikkan[14] segera djoea akoe berbalik djikalau ia tiada maoe koebalikkan soedahlah djandjikoe hendak bertjerai dengan anakkoe dengan baboe mamakoe semoeanja adapoen pesankoe kepada baboe mama-

[1] T. datang ontbreekt. [2-3] T. padoerasa. B. spelling: فدرأسا.
[4] T. dipadahkannjalah. B. spelling: دفد هنكنجله. [5] T. andika itoe ontbreekt.
[6] T. tergenangkan. [7] T. tjandi. [8] T. natar ontbreekt. [9] T. bersaboe.
[10] T. hierna: permata intan. [11] T. sabijing. B. spelling: سبجايغ. [12] T. baoenja.
[13] T. membalik. [14] T. koembalikan.

koe dan sanak saudarakoe adapoen anakkoe ini peliharakan baik-baik oléh baboekoe[1] karena ia lagi ketjil[2] karena akoe soedah djandjikoe kepada déwata moelia raja adapoen engkau sekalian tinggallah baik-baik karena barang kemana binikoe itoe koeiringkan perginja". Soedah ia berpesan itoe laloe dialaknja anaknja laloe ditjioemnja dan ditidoerkannja diatas ajoen laloe ia toeroen ketepian kepada tempat bininja toeroen itoe serta ia doedoek diatas batoe menjemboer-njemboerkan air tiga kali maka timboellah balai dengan perahoenja serta dengan pakaiannja perahoe dengan balai itoe[3] serta berkeliling[4] balai dengan perahoe itoe tiga kali laloe ketengah Mahakam balai dengan perahoe itoe maka laloelah tenggelam di Tandjoeng Riwana serta Adji itoe hilang maka Baboe Djaroema dengan Minak Mampi menoeroetlah seperti pesan orang toeanja asalnja menangis kekanak itoe dimasoekkannja kedalam tadjau maka diamlah ia daripada menangis meski bagaimana ia menghiboerkan kekanak itoe djikalau beloem dimasoekkan kedalam tadjau beloem ia diam djikalau dimasoekkan[5] kedalam tadjau itoe baharoelah ia diam demikianlah ia melakoekan pesan Adji itoe doea laki isteri dan kekanak itoe makin sehari mangkin besar mangkin sehari[6] agoeng maka ada kira-kira 'oemoer empat belas tahoen 'oemoernja kekanak itoe dan roepanjapoen seperti boelan[7] empat belas hari boelan kilau-kilauan tiada dapat ditentang njata selang berapa lamanja maka jang Baboe Djaroema dan Njai Minak Mampipoen moepakatlah ia berkira-kira hendak menggelar Adji itoe karena ia soedah besar. Setelah demikian maka laloe[8] ia bekerdja Baboe Djaroema dan Njai Minak Mampi maka orangpoen memboenjikan bedil toedjoeh kali soepaja orang jang djaoeh-djaoeh tahoe maka orang didalam negeri itoe bersoeka-soekaan memoekoel segala gamelan serta dengan makan minoem empat[9] hari empat poeloeh malam beberapa ia[10] kerbau dan sapi kidjang mendjangan[11] angsa dan

[1] T. baboe mamakoe. [2] T. renik.

[3] T. hierna: laloe dipegangnja perahoe dengan balai itoe serta ia naik keatas balai itoe.

[4] T. keliling. [5] T. dimasoekkannja. [6] T. hierna: mangkin. [7] T. hierna: poernama. [8] T. memoelai. [9] T. hierna: poeloeh. [10] T. hierna: memboenoeh. [11] T. hierna: kambing.

itik kemoedian baharoelah ia menangkap kerbau-génggong menjembelih banténg menamang maka baharoelah orang memasak-masak[1] soedah masak maka diangkit[2] oranglah semoeanja makanan maka ramailah orang minoem tamboel menempoesoe manalagi bedil demi peroempoeng ditoenoe[3] egoeng gendang demi katjang diharoe.

Setelah soedah berhenti orang makan minoem itoe maka genaplah empat poeloeh hari empat poeloeh malam maka Adji itoepoen dipakaiani oranglah ia berkampoeh poléng bang bintoeloe Adji bersaboek tjindai natar koening bertali léhér rantai emas berkaloeng bantolo emas dioekir bergelang kana tiga soesoen bertengkang[4] tiga belit bersoemping emas gadjah angoeling berdjamang emas tiga soesoen bergeloeng kelingan bertjotjok[5] geloeng keris meléla berlandéan kentjana boma widjaja tampoek geloeng garoeda mengkoer[6] beroerab-oerab djajang[7] seteroe memakai kenaka[8] toedjoeh sebelah bersipat[9] berkeris tinatah tinatoerangga[10] berlandéan samoeng bertjintjin koemala satoe sebelah.

Setelah soedah Adji menganggo dan memakai itoe maka dibawa oranglah kebalai Pantja Persada dan terkembanglah pajoeng koening maka beratoerlah segala alat keradjaan maka baharoelah Adji itoe berdjalan diiringkan oléh segala[11] radja-radja dan orang besar-besar dan penggawa sekalian telah datang Adji itoe kebalai Pantja Persada maka didoedoekkan oranglah diatas kasoer agoeng ditilam hamparan dihadap oléh sekalian menteri penggawanja jang besar-besar maka baharoelah ia digelar orang[12] Adji Batara Agoeng Padoeka Nira serta soedah ia digelar maka baharoelah ia dipelas oléh déwa empat poeloeh déwa jang timboel dari dalam air maka déwa itoelah jang menaikkan saktinja jang membawa tepoeng tawar itoe.

Setelah soedah Adji itoe bergelar dan bertepoeng-tawar maka Adji itoepoen dibawa oranglah kebalai penghadapan maka dihadap oranglah dibalai itoe.

Setelah hari malam maka Adji itoepoen berangkitlah[13] keasta-

[1] T. hierna: setelah. [2] T. diangkat. [3] T. toenoe. [4] T. hierna: naga. [5] T. bertjoetjoe. [6] T. mengkar. [7] T. djagang. [8] T. kana. [9] T. hierna: alit. [10] T. tinatoer-atoer angkoe. [11] T. segala ontbreekt. [12] T. Adji itoe. [13] T. berangkatlah.

nanja maka orang[1] menghadappoen boebarlah ia masing-masing poelang keroemahnja telah seketika maka haripoen malam kepada malam itoe Njai Minak Mampipoen bermimpi kepada malam itoe adapoen mimpinja itoe ada orang keloear dari petoeng Poeteri Padoeka Soeri telah siang hari maka kata Njai Minak Mampi: „Baik kita berkoempoel karena akoe bermimpi". Telah soedah ia berkata maka berkoempoellah orang Hoeloe Doesoen dan orang Sembaran dan orang Binaloe dan orang Djaitan Lajar maka Njai Minak Mampipoen bertjeritalah ia dihadapan orang[2] itoe katanja: „Akoe bermimpi kepada malam tadi melihat orang keloear dari petoeng serta keloear dari petoeng itoe oentjal dipegangnja dari kanan dan tigoe dipegangnja di tangan kiri dan darahnja poetih itoelah mimpikoe bagaimana bitjara kita sekalian adapoen kepada pikirkoe baiklah tjari oléhmoe sekalian orang jang akan patoet diperbininja". Telah ia mendengar perkataan Njai[3] Mampi itoe akan mimpinja itoe maka Njai Minak Mampi poelanglah ia keastananja maka orang berkoempoel itoepoen boebarlah ia masing-masing poelang[4] keroemahnja.

Alkissah maka terseboetlah perkataan orang toea Bengalon jang bernama Meragoei[5] berhoema di Mengkanjing doea laki isteri terlaloe sekali hasratnja hendak beranak maka tiada diperoléhnja beberapa obat-obatan dan belian dan dedoekoen dan obat jang diminoemnja dan jang dimakannja maka tiada djoea ia beranak maka Meragoei itoepoen berhoema di Mengkanjing doedoek dengan anak tjoetjoenja di Mengkanjing itoe maka soeatoe kalakian maka Meragoei bermimpi bertemoe dengan seorang-orang toea boengkoek kaloek sepit kepalanja seperti kapas diboesoer maka katanja: „Hai Meragoei terlaloe balas hatikoe melihat engkau hendak beranak maka tiada dapat engkau beranak sebab terlaloe toea binimoe djika engkau benar-benar hendak beranak melainkan pergilah engkau berboeroe[6] kepada bésok pagi barang apa-apa jang disalaknja oléh koejoekmoe itoe maka engkau tidoerilah[7] laki bini itoelah mimpinja."

[1] T. hierna: jang. [2] T. hierna: banjak. [3] T. hierna: Minak. [4] T. poelang ontbreekt. [5] T. Merakap (passim). [6] T. berboeroe ontbreekt. [7] T. tida warilah.

Setelah demikian maka haripoen sianglah dan ajampoen ramailah berkokok didengarnja[1] Meragoeipoen bangoen laloe doedoek menoetoek sirih dan memboeat rokok maka iapoen laloelah ia menggerak bininja maka bininjapoen bangoen maka Meragoeipoen bertjeritalah ia akan mimpinja.

Setelah ia bertjerita maka kata bininja: „Marilah kita berdjalan". Maka iapoen berdjalanlah ia laki bini serta dengan koejoeknja tiga ékor maka ia berdjalan itoe naik goenoeng toeroen goenoeng selang berapa lamanja maka didengarnjalah koejoeknja menjalak laloe meraoengi[2] soearanja maka segeralah ditoentoetinja maka tiada berapa lamanja maka sampailah ia kepada tempat koejoeknja menjalak itoe maka dilihatnja kekiri dan kekanan tiada apa-apa hanja djoea reboeng petoeng serabang[3] maka dilihatnja daoen petoeng itoe koening dan batangnja berbelang seperti tjindai belangnja jang ditengah sekali itoe hanja sepokok djoea jang berbelang itoe maka iapoen ingatlah akan mimpinja maka Meragoeipoen berboeat ia pengasan akan[4] bermalam hata maka tiada berapa lamanja maka haripoen malamlah ia maka Meragoei doea laki binipoen bermalamlah ia dipokok petoeng itoe maka bergalang[5] Meragoei berbaring ia doea laki isteri sambil berpandir-pandir ia doea laki isteri akan hal mimpinja itoe katanja: „Apalah kesoedahannja kita ini". Maka Meragoeipoen tidoer[6] didalam ia berkata-kata maka Meragoeipoen bermimpi poela maka dilihatnja adapoen[7] toedjoeh orang berpindjoeng koening katanja: „Hai Meragoei djagalah engkau samboetlah anakmoe itoe adapoen namanja Padoeka Soeri dan djangan awak barang-barangkan anakmoe itoe karena ia anak déwa mendjelma kedoenia mendjadi manoesia dan djangan awak baringkan ketikar dan awak koempoelkan mana-mana anak tjoetjoemoe akan memangkoe didalam empat poeloeh hari empat poeloeh malam dan djika ia soedah besar awak iraukan djika ia hendak berdaboeng atau ia hendak mandi keair besar awak iraukan seperti kerdjanja[8] tidjak tanah itoe djoea dan djangan awak koerangi dan djangan awak lebihi soepaja ditoeroet oléh anak tjoetjoenja jang doedi".

[1] T. hierna: maka. [2] T. memaroengi. [3] T. merabang, lees: merabak.
[4] T. hierna: tempatnja. [5] T. berkalang-kalang maka. [6] T. tertidoer.
[7] T. ada perempoean. [8] T. kerdjaan.

Setelah soedah ia berpesan itoe malampoen antara tengah malam dan dinihari maka Meragoeipoen terkedjoet bangoen teraba-raba[1] ia membangoenkan bininja laloe menoetoek sirih.

Setelah demikian maka didengarnja didalam rabak petoeng meletoep seperti soeara meriam toedjoeh kali boenji letoepnja maka dilihatnja terang seperti boelan poernama empat belas hari boelan roepa tjahajanja maka didengarnja soeara tangis kekanak renik maka laloe ditambahinjalah rabak petoeng itoe maka dilihatnja ada seorang kekanak renik berbedoeng petola berlampin koening tangannja kiri memegang tigoe setoelang dan tangannja kanan memegang oentjal maka segeralah diambilnja serta dengan soekatjitanja maka dilihatnja poela ada permainannja ringkoe emas dan soeling emas dan tapoeng emas dan telali[2] emas dan pemédangan emas.

Setelah soedah diambilnja maka didengarnja poela ada soeara berteriak dari[3] langit katanja: „Hai Meragoei awak peliharakan baik-baik anakmoe itoe djangan awak p.m.h-p.m.h[4] dan djika ada samanja hendak berbinikan anakmoe itoe mana-mana negeri jang[5] mendengar soeara letoep petoeng itoe itoelah akan soemahannja dan akan djadi désa dan mana-mana anak tjoetjoenja djangan sekali-kali melimpas tempat petoeng ini mendjadi poeloe[6] tiada selamat petjah petoeng itoe demikianlah petjah oentoeng toeahnja[7] jang melimpasnja itoe[8] dan jang melaloei pesankoe ini".

Sjahadan jang bersama-sama petoeng[9] meletoep itoe pertama-tama Bengalon dan Mangkoeradja dan Kiham dan Moearakaman dan di Pasir kepada waktoe itoelah sepetoeng[10] itoe sama-sama meletoep kepada sehari itoe djoea.

Setelah soedah soeara itoe berpesan kepada Meragoei doea laki bini itoe maka Meragoeipoen poelanglah ia keroemahnja membawa anaknja itoe hata[11] selang berapa lamanja ia berdjalan maka Meragoeipoen datanglah ia keroemahnja laloe ia mengoempoelkan mana-mana anak tjoetjoenja sekalian seketika ia moesjawarat maka berdatanganlah segala anak tjoetjoenja ber-

[1] T. hierna: laloe. [2] T. telalik. [3] T. di. [4] T. pemaha-maha. B. spelling: ڤماه-ماه. [5] T. hierna: mana ada. [6] T. eveneens: poeloe; lees: poela. [7] T. hiertussen: mana-mana. [8] T. melimpas i.p.v.: melimpasnja itoe. [9] T. hierna: jang. [10] T. petoeng. [11] T. hiertussen: maka.

himpoenlah diroemah Meragoei maka Meragoei bertjeritalah kepada anak tjoetjoenja sekalian akan ia bermimpi dan akan[1] ia berdjalan laki bini dan perinja ia mendengar soeara koejoeknja[2] meraoengi[3] dan perinja ia bertemoe dengan rabak petoeng. „Maka koelihat petoeng itoe koening koelitnja petoeng itoe berbelang-belang jang ditengah[4] berbelangnja[5] seperti belang tjindai." Dan perinja ia berboeat pengasan dan perinja ia bermalam dipohon petoeng itoe dan perinja tidoer maka iapoen bermimpi bertemoe[6] orang toedjoeh orang itoe akan hal memangkoe kanak itoe dan namanja Padoeka Soeri maka habislah ditjeritakannja hal ahwalnja itoe kepada anak tjoetjoenja sekalian maka diperboeatnjalah seperti pesan didalam mimpinja itoe maka boenji Meragoei laki bini: „Baiklah kita oerak bedoengnja[7] dahoeloe". Maka dioeraknjalah bedoengnja petola dan lampin jang koening itoe oléh Meragoei laki bini serta teroerak bedoengnja tangannja kiri berisi tigoe setoelang laloe belah[8] itoe dan tangannja kanan berisi oentjal[9] adapoen anak manoek itoepoen bini maka bini Meragoeipoen soesahlah hatinja karena soesoenja tiada berair: „Apalah tempatkoe menghidoepi anakkoe ini". Soedah itoe maka hari malamlah diapoen tidoer maka iapoen mendengar soeara demikian boenjinja: „Hai[10] Meragoei djanganlah engkau soesah[11] awak tepoeklah soesoemoe jang kanan". Maka iapoen terkedjoet laloe ditepoeknja soesoenja jang kanan maka memantjarlah air soesoenja haroem baoenja seperti baoe ambar dan kastoeri haroemnja maka terlaloe soeka hatinja maka laloe disoesoeinja anaknja itoe maka iapoen laloe tidoer antara tidoer dengan djaga maka bini Meragoeipoen bermimpi doea laki bini datang orang toedjoeh orang[12] berpindjoeng koening itoe[13]: „Hai Meragoei laki bini adapoen anakmoe itoe lamoen sampai kepada waktoenja ia akan toeroen ketanah djangan dahoeloe awak toeroenkan lamoen tiada awak iraukan dahoeloe dan djika ia hendak engkau tidjakkan ketanah

[1] T. hiertussen: perinja. [2] T. hiertussen: menjalak. [3] T. memaroeangi.
[4] T. ditengahnja itoe. [5] T. belangnja.
[6] T. hiertussen: dengan perempoean toedjoeh orang berpindjoeng koening dan perinja ia diadjar oléh.
[7] T. badoengan. [8] T. hierna: tigoe. [9] T. antjala. [10] T. hierna: bini.
[11] T. hierna: hati. [12] T. hierna: jang. [13] T. hierna: katanja.

engkau tidjakkan[1] kepala orang hidoep dan[2] kepala orang mati dan[3] kepala kerbau hidoep dan[4] kepala kerbau mati dan engkau tidjak[5] dibesi dan batoe maka baroelah ia haroes menidjak tanah dan lagi djika ia hendak mandi engkau oendangkan air ditepian engkau iraukan maka[6] haroeslah ia mandi maka engkau kerdjakanlah betapa 'adat segala anak pararatoe jang agoeng demikianlah engkau kerdjakan dan[7] djangan engkau laloei pesankoe itoe dan[8] djika ia tanggal poesatnja engkau iraukan dan memboenjikan sendjata besar toedjoeh kali itoelah pesankoe djangan sekali engkau laloei pesankoe itoe karena poetera déwa[9] anak[10] batara mendjelma toeroen kedoenia akan ditoeroet oléh anak tjoetjoenja jang mendjadi radja djoemenang ratoe anak jang bapak ratoe iboe soeri toes ing koesoema agoeng[11] déwa widjil ing tapa rembes ing madoe itoelah jang dikerdjakan demikian itoe". Telah[12] habis pesannja itoe maka bini Meragoeipoen terkedjoet[13] tidoernja.

Setelah demikian maka bini Meragoeipoen bertjerita pada[14] Meragoei maka toeroetnjalah[15] seperti pesan jang didalam mimpinja itoe maka berdjaga-djagalah sekalian anak tjoetjoenja Meragoei laki bini dalam empat poeloeh hari empat poeloeh malam makan dan minoem bersoeka-soekaan[16] segala anak tjoetjoenja maka anak tjoetjoenjapoen berganti-gantilah memangkoe kekanak itoe.

Setelah genap tiga hari tiga malam maka tanggallah poesatnja kekanak itoe maka bekerdjalah orang akan mengiraukan kekanak itoe[17] memboenjikan sendjata besar toedjoeh kali dan beberapa ia memboenoeh kerbau dan lemboe dan sapi dan mendjangan[18] dan kambing hangsa dan itik kemoedian baroelah menangkap kerbau génggong menjembelih banténg menamang maka baroelah orang memasak-masak maka ramailah orang makan dan minoem tamboel menempoesoe toeak menalaga bedil demi peroempoeng toenoe egoeng gendang demi katjang diharoe maka orangpoen ramailah mengadang

[1-4] T. hiertussen: kepada. [5] T. tidjakkan. [6] T. hierna: baharoelah ia. [7] T. ontbreekt vanaf: betapa 'adat. [8] T. itoe dan ontbreekt. [9] T. déwata. [10] T. anak ontbreekt. [11] T. kedang. [12] T. setelah. [13] T. hierna: daripada. [14] T. kepada. [15] T. ditoeroetnjalah. [16] T. hierna: dengan. [17] T. hierna: dan. [18] T. hierna: kidjang.

laki-laki mengadang ditanah bini-bini mengadang diroemah.

Setelah soedah berhenti orang makan minoem itoe maka Meragoeipoen doedoeklah didalam roemahnja apabila malam mendjagaï anaknja apabila siang hari Meragoei mentjari maroean[1] dan piawas akan makanan bininja demikianlah sehari[2] adapoen[3] Meragoei itoe dalam empat poeloeh hari empat poeloeh malam itoe baoe tjekoer baoe boeloenja[4] baoe djeringau baoe toeboehnja dan mandikan kemih berpoepoerkan tahi apabila malam hari menimboen raoen maka tiada poetoes raoen-raoenan dan semboer-semboeran dalam empat poeloeh hari empat poeloeh malam itoe maka kekanak itoe mangkin sehari sekian[5] besar makin sehari sekian[6] tjerdik demikianlah demi semangka dibelabar[7] demi antimoen diboemboeni demikianlah Meragoei laki bini itoe memeliharakan anaknja itoe Meragoei dengan bininja terlaloe soekatjitanja[8] demikian djoea orang mengasoehnja dalam empat poeloeh hari empat poeloeh malam itoe maka Meragoeipoen bekerdja menepoeng tawar anaknja orang makan minoem siang dan malam dalam toedjoeh hari toedjoeh malam karena tanda lepas soedah dari[9] pati kekanak maka Meragoeipoen mengambil orang toea doea orang dan kekanak doea orang akan pengasoehnja[10] dan lagi[11] akan penepas lampinnja maka Padoeka Soeri itoe[12] mangkin besar sin[13] sehari sin langgoeng maka Padoeka Soeri tahoe melihat damar[14] dan tahoe berbetak[15] mangkin sehari makin besar sin semalam sin langgoeng serta dengan tjerdiknja sin sehari tahoe membalik[16] pinggang lepas tahoe membalik pinggang[17] tiarap lepas tahoe tiarap[18] tahoe doedoek antimoen lepas[19] doedoek antimoen tahoe merangkak[20] lepas tahoe merangkak[21] tahoe merambit lepas tahoe merambit tahoe berdjalan rebah lepas tahoe berdjalan rebah tahoe berlari-lari lepas tahoe berlari-lari tahoe toeroen naik lepas[22] toeroen[23] tahoelah ia ketepian membawa boeloeh seroeas.

[1] T. maroen. [2] T. sehari-hari. [3] T. hierna: bininja. [4] T. baoe boeloenja ontbreekt. [5–6] T. sin. [7] T. dibelah. [8] T. soekatjinta. [9] T. soedah lepas i.p.v.: lepas soedah dari. [10] T. mengasoehnja. [11] T. lagi ontbreekt. [12] T. hierna: mangkin sehari. [13] T. mangkin. [14] T. hierna: dan tahoe melihat pelita. [15] T. bebatak. [16] T. bebalik. [17] T. hierna: tahoe. [18] T. ontbreekt: lepas tahoe tiarap. [19] T. hierna: tahoe. [20–21] T. merangkang. [22] T. hierna: tahoe. [23] T. hierna: naik.

Setelah demikian kira-kira 'oemoernja lima tahoen maka tiadalah koea[1] mendjagaï karena hendak toeroen ketanah djoea hasrat Padoeka Soeri itoe.

Setelah demikian maka berbitjaralah Meragoei laki bini dengan segala anak tjoetjoenja hendak menidjakkan[2] tanah dan hendak menoeroenkan ketepian maka moepakatlah orang masing-masing mendjawat kerdjanja orang laki-laki kerdja laki-laki didjawat[3] orang bini kerdja bini-bini[4] didjawatnja masing-masing dengan kerdjanja dalam empat poeloeh hari empat poeloeh malam makan minoem siang[5] malam tiada berhenti maka berboenjilah egoeng gendang demi katjang diharoe témbak bedil demi peroempoeng toenoe maka sekalian permainanpoen dipermain[6] oranglah orang laki-laki mengadang ditanah orang bini-bini mengadang diroemah masing-masing dengan tjaranja maka Meragoeipoen soesahlah[7] karena kerdjanja hampir sampai kepada mata kerdjanja ia soesah mengirau-iraukan orang jang akan tidjak[8] tanah itoe orang hidoep dan orang mati dan kerbau hidoep dan kerbau mati dalam hatinja Meragoei: „Djika demikian baiklah akoe pergi mengajau". Telah ia pikir demikian maka Meragoeipoen pergilah ia mengajau ke Taboek ke Banaoe[9] maka dialahkannja orang jang doea[10] negeri maka laloe dipindahnja ke Koran[11] dan jang mati dialaknja[12] dan jang hidoep ditawannja akan tidjak tanah anaknja itoe.

Setelah[13] genap empat poeloeh hari empat poeloeh malam maka orang memboenoeh kerbau laki bini dan memboenoeh sapi laki bini dan memboenoeh lemboe laki bini[14] dan memboenoeh kambing laki bini memboenoeh hangsa laki bini dan memboenoeh itik laki bini[15] ajam laki bini dan[16] kerbau génggong laki[17] dan memboenoeh banténg menamang laki bini soedah habis ia memboenoeh binatang itoe maka laloelah ia memboenoeh orang laki bini maka dioelasinja dengan kain

[1] T. koeawa. [2] T. midjakan. [3] T. didjawatnja dan. [4] T. orang bini. [5] T. hiertussen: dan. [6] T. dipermainkan. [7] T. hierna: hatinja. [8] T. tidjakan. [9] T. Banoe. B. spelling: بَنُوْ. [10] T. hierna: boeah. [11] T. keloearan. [12] T. hierna: kepalanja. [13] T. setelah itoe. [14] T. hierna: dan memboenoeh pajau laki bini. [15] T. hierna: dan memboenoeh. [16] T. i.p.v. dan: maka laloelah memboenoeh. [17] T. laki bini.

koening kepala orang itoe dengan kepala kerbau itoe.

Setalah soedah[1] kerdjat madjatnja maka dibawa oranglah Adji Padoeka Soeri itoe toeroen ketanah maka laloelah ditidjak[2] kepala orang hidoep dan kepala[3] orang mati dan kepala[4] kerbau hidoep dan kepala kerbau mati maka baharoelah ia ditidjakkan ketanah tempat petoeng[5] itoe.

Setelah soedah maka datanglah belian toedjoeh orang menepoeng tawar maka Adji itoepoen dibawa oranglah toeroen keair besar mandi soeka ramai dengan orang banjak telah selesai ia dari pada pekerdjaannja itoe maka dipaloe oranglah egoeng goeloeng maka orangpoen berpoelanganlah ia masing-masing kepada negerinja orang Menamang moelang[6] ke Menamang dan orang Sangata poelang ke Sangata dan orang Santan poelang ke Santan dan orang Sangkoelirang poelang ke Sangkoelirang maka terlaloe ma'moer wartanja kepada negeri jang lain[7] akan Meragoei mendapat poeteri jang keloear dari dalam petoeng itoe itoelah mendjadi radja di Bengalon.

Alkissah maka terseboetlah perkataan orang jang empat negeri itoe telah soedah ia moepakat sekalian maka iapoen matoerlah[8] keradjanja[9] menjoeroeh Adji itoe berbini maka boenji Adji itoe: „Tiada akoe maoe berbini djikalau tiada sama dengan akoe". Maka djadi diatoerkan oléh Njai Minak Mampi: „Ada poeteri di[10] Bengalon karena patik bermimpi kepada malam tadi[11] patik melihat poeteri keloear dari petoeng tangannja kanan mendjawat oentjal tangannja kiri[12] tigoe setoelang dan darahnja poetih itoelah mimpi patik". Maka sedang Njai Minak Mampi bertjeritakan mimpinja maka orang diloearpoen tegoer mengatakan ada orang berhanjoet dari Menamang moelanja orang berhanjoet itoe banjak toeboehnja karena di Menamang tegoerkan[13] orang di Bengalon keloear dari petoeng maka petoeng itoe meletoep maka keloearlah poeteri tiada samanja baiknja[14] itoelah sebabnja maka kami sekalian berhanjoet moelanja toeboeh kami banjak soedah kami da-

[1] T. habis. [2] T. ditidjakkan kepada. [3–4] T. kepada i.p.v.: kepala. [5] T. hierna: toemboeh. [6] T. poelang. [7] T. asing-asing. [8] T. maatoerlah lees: mengatoerlah. [9] T. kerdjanja. [10] T. di ontbreekt. [11] T. hierna: mimpi. [12] T. hierna: mendjawat. [13] T. hierna: ada. [14] T. baik roepanja.

tang keloempai[1] Menamang maka bermalamlah kami disitoe.

Setelah siang hari kami lihat tiada berkaroean hoeloe dan hilir maka djadi tiada karoean pikir kami maka kamipoen beramoek sama sendiri maka banjaklah toeboeh kami mati sekarang ini hanjalah kami seorang jang tinggal inilah maka kami datang kemari". Soedah habis tjerita orang itoe djadi Adji itoepoen makin bertambah-tambahlah pertjajanja hatinja Adji itoe mendengar tjerita orang Menamang itoe maka djadi hendaklah Adji itoe berbini maka moepakatlah sekalian orang toea-toea akannja hendak mengoetoes ke Bengalon selang berapa lamanja orang moepakat moesta'idlah[2] sekalian[3] maka iapoen mengoetoeslah ia[4] ke Bengalon selang berapa lamanja orang pergi ke Bengalon itoe maka iapoen datanglah ke Bengalon laloe dipintanja maka tiadalah diberikannja oléh Meragoei laki bini maka iapoen berkais-kaisanlah Meragoei dengan oetoesan itoe maka didengarlah[5] oléh poeteri itoe seraja ia berkata katanja: „Djanganlah baboe mamakoe berkaisan tiada soedah[6] dengan demikian itoe".

Setelah Meragoei laki bini mendengar kata anaknja serta dengan oetoesan itoe mendengar katanja Poeteri Padoeka Soeri itoe maka iapoen sama diam tiada berani berkata-kata lagi maka Poeteri Padoeka Soeripoen pikir didalam hatinja: „Djika demikian betapalah soedahnja karena baboe mamakoe ini takoet ia berkelahi dan djadi perbantahan".

Setelah soedah ia berpikir demikian itoe maka iapoen memanggil baboe mamanja maka baboenjapoen[7] datang maka kata Poeteri Padoeka Soeri: „Hai baboe mamakoe djika demikian berikanlah badjoekoe dengan tjintjinkoe ini kepada oetoesan itoe soeroeh berikan kepada Adjinja lamoen boléh dipakainja badjoe dan tjintjinkoe ini maka[8] baharoelah akoe maoe bersoeamikan radjanja djikalau tiada boléh[9] badjoe dan tjintjinkoe itoe tiadalah akoe maoe bersoeamikan radjanja". Telah Meragoei mendengar bitjara anaknja itoe maka iapoen berkenanlah kepada hatinja maka Meragoeipoen pergilah kepada

[1] T. kekoempi; lees: kekoempai. [2] T. metabilah. [3] T. sekalian ontbreekt. [4] T. ia ontbreekt. [5] T. didengarnjalah. [6] T. soedahnja. [7] T. baboe mamanjapoen. [8] T. ini maka ontbreekt. [9] B. spelling: فولیم.

oetoesan itoe laloe doedoek seraja katanja: „Hai Kiai oetoesan sekarang ini ada bitjarakoe lamoen benar Adji Padoeka Nira hendak beroeloenkan anakkoe bawalah badjoe ini dengan tjintjin ini lamoen boléh[1] dipakainja badjoe dengan tjintjin ini djadilah diperoeloennja itoelah katakoe".

Setelah oetoesan itoe mendengar kata Meragoei laki bini itoe maka iapoen pikir didalam hatinja: „Djika demikian baiklah koetoeroet seperti kata Meragoei karena sedanglah akoe berkais-kaisan tiada djoea akoe dapat dan tiada djoea koeperoléh maka baiklah koetoeroetkan[2] soepaja segera kita ketahoei".

Setelah demikian pikirnja itoe maka kata oetoesan itoe: „Baiklah apatah[3] dia". Maka Meragoeipoen memberikan badjoe dan tjintjin itoe maka oetoesanpoen segeralah ia menjamboet bingkisan badjoe dan tjintjin itoe[4] laloe bermohon kepada Meragoei laki bini dan pamit kepada poeteri itoe laloe toeroen berdjalan keperahoenja laloelah ia bertolak oetoesan itoe selang berapa lamanja oetoesan itoe kembali maka iapoen datanglah[5] ia ke Koetai Kerta Negara laloe ia naik telah datang kebalai[6] agoeng maka didapatinja[7] Adji sedang pepak dihadap orang besar-besar dan segala menteri penggawanja sekalian maka[8] laloe mendak menjembah maka segeralah ditegoer oléh Adji itoe katanja: „Datang mamakoe sekalian marilah doedoek". Maka oetoesan itoepoen menjembah laloe mara kebawah pengawinan serta menjembahkan badjoe dan tjintjin itoe maka laloelah ia bertjeritakan hal ahwalnja berkais-kaisan itoe. „Tiada boléh menang patik oléh Meragoei setelah poeteri itoe mendengar patik berkais-kaisan maka Meragoeipoen dipanggilnja oléh poeteri itoe laloe diberikannja badjoe dan tjintjinnja maka laloe dibawanja kepada patik seraja katanja: Hai[9] oetoesan ada bitjarakoe djikalau soenggoeh Adji itoe hendak[10] beroeloenkan anakkoe ini soeroeh pakai badjoe dan tjintjin ini lamoen boléh[11] badjoe dan tjintjin anakkoe ini[12] maka rélalah ia diperoeloen oléh Adji itoe. Inilah badjoenja dan tjintjinnja."

Setelah Adji itoe mendengar sembah oetoesan itoe maka

[1] Zie noot 9 vorige pag. [2] T. koetoeroet katanja. [3] T. manatah.
[4] T. ontbreekt vanaf: maka oetoesanpoen. [5] T. sampailah. [6] T. kembali.
[7] T. didapati. [8] T. hierna: iapoen. [9] T. hierna: kiai. [10] T. hendak ontbreekt.
[11] B. spelt weer: poléh. [12] T. hiertussen: dipakainja.

iapoen tersenjoem seraja katanja: „Tahoelah akoe akan kehendaknja poeteri itoe[1] hanja seratoes empat poeloeh gagang boenga meloer itoelah maka akoe hendak ditjobanja akoe oléh poeteri itoe karena lamoen benar akoe anak déwa poetera batara maka boléh akoe memakai badjoenja itoe lamoen lain[2] anak ratoe iboe soeri toes ing koesoema kedang déwa widjil[3] tapa rembes ing madoe tiada akoe boléh memakai badjoe dan tjintjinnja ini".

Setelah soedah Adji itoe berkata demikian itoe maka badjoe dan tjintjin itoepoen laloelah dipakainja badjoe dan tjintjin itoe maka sekalian orang jang menghadappoen héranlah ia melihat koeasanja[4] itoe seperti Adji itoe[5] seperti Adji jang empoenja badjoe dan tjintjin itoelah maka boenji[6] itoe: „Hai mamakoe sekalian sekarang ini apa bitjaramoe boléhlah badjoe dan tjintjinnja ini koepakai baiklah engkau sekalian kembalilah pergi ke Bengalon engkau katakan soedah koepakai seperti akoe djoea[7] jang poenja badjoe dan tjintjin ini".

Setelah oetoesan itoe mendengar kata Adji itoe maka iapoen menjembah laloe pamit balik ke Bengalon selang[8] berapa lamanja ia bertoelak itoe maka iapoen sampailah ke Bengalon laloe naik keroemah Meragoei telah dilihat oléh Meragoei maka segeralah ditegoernja maka katanja: „Marilah Kiai oetoesan doedoek". Maka oetoesanpoen doedoeklah maka Meragoeipoen menjorongkan peminangannja kepada oetoesan itoe maka segera disamboetnja maka laloe makan sirih telah soedah ia makan sirih maka iapoen berkata-katanja: „Hai[9] Meragoei adapoen akan perdjandjian ki Meragoei itoe hasillah kepada kami akan hal badjoe dan tjintjin itoe. Setelah datang maka laloe dipakainja oléh Adji itoe tiada sesak dan tiada longgar seperti Adji Batara Agoeng Padoeka Nira jang empoenja badjoe dan tjintjin itoe". Setelah Meragoei mendengar kata oetoesan[10] Meragoeipoen pergilah kepada poeteri itoe maka laloe dikatakannjalah kata oetoesan itoe sekalian kepada anaknja itoe setelah poeteri itoe mendengar kata Meragoei itoe maka katanja

[1] T. hiertussen: karena beratnja poeteri itoe. [2] T. ontbreekt vanaf: anak déwa. [3] T. hierna: ing. [4] T. hierna: Adji. [5] T. seperti Adji itoe ontbreekt. [6] T. hierna: Adji. [7] T. djoea ontbreekt. [8] T. selang ontbreekt. [9] T. hierna: kiai. [10] T. hierna: itoe maka.

„Mamakoe[1] lamoen demikian itoe soedahlah djandjikoe kepada hangjang Soekma serta déwata moelia raja djandjikoe bersoeamikan Adji itoe akan tetapinja baiklah kita bersediakan kita pergi".

Setelah sampai kepada ketika jang baik maka oetoesanpoen naiklah mengatoeri poeteri itoe maka poeteri itoepoen toeroenlah ia diiringkan Meragoei laki bini serta dengan sekalian dajang-dajangnja setelah sampai ia keperahoe kenaikan maka Meragoei dan oetoesan itoepoen bertoelaklah ia telah ia bertoelak selang berapa lamanja didjalan maka iapoen datanglah ia kenegeri Djaitan Lajar itoe maka berbitjaralah ia dengan segala orang banjak hendak mengerdjakan Adji itoe dengan Poeteri Padoeka Soeri itoe maka memoelaïlah pekerdjaan berdjaga-djaga empat poeloeh hari empat poeloeh malam orang berdjaga djaga itoe orang laki bekerdja ditanah orang bini bekerdja diroemah[2] dengan djawatannja[3] makan minoem tiada berhenti betapa seperti[4] 'adat radja-radja jang dahoeloe kala dan adapoen akan soemahannja poeteri itoe toedjoeh hari toedjoeh malam orang membilang soemahannja membilang kersik sebokor dan membilang karangan setandjoeng dan daoen rinding jang gerak itoelah soemahannja dipinta oléh orang Bengalon maka disahoet apalah[5] Adji Batara Agoeng[6] Padoeka Nira: „Mana-mana jang mendengar petoeng itoe meletoep itoelah[7] hingga soemahannja mana-mana jang tiada maoe menoeroet itoe katakan kepada akoe akoelah lawannja dan lagi orang Bengalon hingga djenangkoe[8] sampai dianak tjoetjoekoe hingga bersahabat sadja dengan anak tjoetjoekoe mana-mana jang mendjadi radja dinegeri Koetai itoelah perdjandjian Koetai dengan Bengalon sampai[9] hari ini tiada memberi oepeti ke Koetai Kerta Negara sebab soemahannja beloem habis dibajar djika soesah Bengalon soesah Koetai dan djika soesah Koetai soesah Bengalon[10] sampai sekarang ini". Maka telah soedah berlaki isteri Adji Batara Agoeng Padoeka Nira dengan Poeteri Padoeka Soeri dengan selamat sempoernanjalah ia bertachta di-

[1] T. Hai. [2] T. hierna: masing-masing. [3] T. hierna: dan masing-masing dengan kerdjanja. [4] T. seperti ontbreekt. [5] T. oléh. [6] T. padoeka Adji i.p.v. Adji Batara Agoeng. [7] T. hierna: jang. [8] T. djangankoe B. spelling: جنكو. [9] T. hierna: kepada. [10] T. hierna: demikianlah Koetai dengan Bengalon.

negeri Djaitan Lajar serta dengan 'adil moerahnja dengan segala hamba sehajanja dan ma'moerlah didalam negeri itoe segala beras dan padi serta dengan segala boeah-boeahan djangan dikata lagi selang berapa lamanja ia berlaki isteri maka isterinjapoen hamillah.

Setelah sampai kepada bilangan boelannja maka poeteri itoepoen berpoetera seorang laki[1] maka dinamaï oléh padoeka ajahanda anakanda itoe Maharadja Sakti selang berapa lamanja adji itoe berpoetera kira-kira tahoe doedoek anaknja[2] itoe maka poeteri itoepoen hamil poela[3].

Setelah sampai ia kepada bilangan[4] boelannja maka iapoen berpoetera poela[5] seorang lagi[6] laki-laki maka dinamaïnja oléh padoeka ajahanda anaknja[7] itoe Maharadja Soerawangsa maka dipoengoetkan[8] inang pengasoehnja betapa 'adat segala[9] radja-radja jang besar demikianlah kira-kira soedah[10] tahoe doedoek maka poeteri itoepoen hamillah poela maka sampailah kepada bilangan[11] boelannja maka iapoen berpoetera seorang lagi[12] laki-laki maka dinamaï oléh padoeka ajahanda[13] Maharadja Indrawangsa maka dipoengoetkan[14] inang pengasoehnja betapa 'adat segala anak radja jang besar. Maka dipoengoet inang pengasoehnja betapa 'adat anak segala radja-radja jang besar[15] demikianlah kira-kira tahoe doedoek anaknja[16] itoe maka poeteri itoepoen hamil poela selang berapa lamanja ia hamil itoe maka iapoen sampailah kepada bilangan[17] boelannja maka iapoen berpoetera poela[18] seorang lagi[19] laki-laki maka dinamaï oléh padoeka ajahanda[20] Maharadja Dermawangsa maka dipoengoetkan inang pengasoehnja betapa 'adat segala radja-radja jang besar demikianlah kira-kira tahoe doedoek anakanda itoe maka poeteripoen hamil poela maka Adji itoepoen terlaloe soekatjitanja[21] Adji itoe selang berapa lamanja ia hamil itoe maka sampailah kepada bilang boelannja kepada ketika jang baik kepada empat belas hari boelan maka iapoen berpoeteralah ia[22] seorang lagi[23]

[1] T. laki-laki. [2] T. anakanda. [3] B. spelling: فولغ (passim). [4] T. bilang. [5] T. ia. [6] T. lagi ontbreekt. [7] T. anakanda. [8] T. dipoengoetkannja. [9] T. anak. [10] T. soedah ontbreekt. [11] T. bilang. [12] T. lagi ontbreekt. [13] T. hierna: anakanda itoe. [14] T. dipoengoetkannja. [15] Deze herhaling ontbreekt terecht bij T., men lette op de verschillen. [16] T. anakanda. [17] T. bilang. [18] T. poela ontbreekt. [19] T. lagi ontbreekt. [20] T. hierna: anakanda itoe. [21] T. soekatjinta. [22] T. ia ontbreekt. [23] T. lagi ontbreekt.

laki-laki maka dinamaï oléh ajahanda anakanda itoe Maharadja Soeltan maka dipoengoetkan oléh ajahanda inang pengasoehnja betapa 'adat segala radja-radja jang besar-besar kira-kira tahoe doedoek anaknja[1] maka poeteri itoepoen hamil poela selang berapa lamanja maka sampailah kepada bilang boelannja maka iapoen berpoetera poela seorang[2] perempoean maka terlaloe sekali baik roepanja tiada siapa[3] bandingnja maka dinamaï oléh ajahanda anakanda itoe Radja Poeteri maka dipoengoetkan inang pengasoehnja betapa 'adat segala radja-radja jang besar-besar djoea[4] ia memeliharakan anakanda itoe kira-kira tahoe doedoek soedah anakanda itoe maka poeteri itoepoen hamil poela selang berapa lamanja maka sampailah kepada bilang boelannja maka poeteri itoepoen berpoeteralah ia seorang[5] perempoean itoepoen baik djoea parasnja seperti boelan poernama empat belas hari boelan kilau-kilauan tiada dapat ditentang njata maka dinamaï oléh ajahanda anakanda itoe Déwa Poeteri maka dipoengoetkan[6] inang pengasoehnja oléh ajahanda anakanda itoe betapa 'adat segala radja-radja besar-besar demikianlah Adji itoe memeliharakan anaknja[7] jang toedjoeh orang itoe maka kira-kira sedang lamanja Adji itoe berpoetera jang toedjoeh orang itoe maka iapoen bersoeka-soekaanlah ia didalam negeri itoe kepada tiap-tiap hari tiada berperhentian maka dagangpoen banjak berdatangan[8] beras dan padipoen moerah dan segala boeah-boeahanpoen ma'moerlah selang berapa lamanja maka Adji Batara Agoeng Padoeka Nira kembalilah ia.

Setelah demikian maka moepakatlah orang Djaitan Lajar dan orang Hoeloe Doesoen dan orang Sembaran dan orang Benaloe akan[9] hendak membangoen tjandi poera maka dibangoennjalah tjandi poera itoe berapa lamanja ia membangoen itoe maka soedahlah tjandi poera itoe dengan balainja maka Adji itoepoen dimasoekkanlah kedalam[10] maka tadjau itoe dinaikkan keatas balai tjandi poera tadjau itoe dan ditaroeh ditengah benoea akan djimat benoea karena pesan mamandanja

[1] T. anakanda itoe. [2] T. hierna: lagi. [3] T. hierna: ada. [4] T. djoea ontbreekt. [5] T. hierna: lagi. [6] T. dipoengoetkannja. [7] T. anakanda. [8] T. banjaklah datang i.p.v.: banjak berdatangan. [9] T. hierna: ia. [10] T. hierna: tadjau.

dan boendanja itoe djangan lagi dihanjoetkan karena[1] tiada boléh hidoep lagi sebab orang jang menghidoepi itoe soedah didjinakaï itoelah sebabnja maka tiada lagi dihanjoetkan maka ditaroeh sadja kedalam tadjau itoe laloe naik[2] keatas balai tjandi[3] poera itoe itoelah sebabnja maka diseboet[4] orang Adji dalam Tadjau itoe setelah selesai pekerdjaan itoe maka beberatalah[5] anakanda jang toedjoeh orang itoe empat poeloeh hari lamanja beberata itoe maka sampailah[6] empat poeloeh hari empat poeloeh malam maka lepaslah sekalian kerdjat madjatnja maka laloe toeroen tangis maka berkoempoellah segala orang banjak hendak mengiringkan Maharadja Sakti hendak mena'loekkan negeri jang toedjoeh: pertama-tama negeri Pennjawangan[7] kedoea negeri Samboenjoetan ketiga negeri Sangsangan keempat[8] Pandansari kelima negeri Kembang keenam negeri Senawan ketoedjoeh negeri Doedang[9] itoelah negeri jang dita'loekkan oléh Maharadja Sakti ialah bersama dengan saudaranja kira-kira soedah selesai negeri jang dita'loekkannja itoe maka baharoelah ia memboeka berata maka moepakatlah segala orang negeri jang sebelas itoe akan ia hendak mendirikan radja. „Siapa jang patoet kita radjakan". Maka boenji segala[10] banjak jang sebelas negeri itoe: „Adapoen jang patoet djadi[11] tiada lain dari pada Maharadja Sakti karena ia toea Maharadja Sakti serta dengan gagah beraninja". Maka diatoerkan oranglah kepada Maharadja Sakti maka moepakatlah ia bersaudara jang lima orang itoe maka boenji adindanja empat orang: „Baik kakanda mendjadi radja karena kakanda toea daripada adinda sekalian". Maka boenji Maharadja Sakti: „Tiada boléh kakanda mendjadi radja karena kakanda sangat saktinja barang kata kakanda dikaboelkan oléh déwata moelia raja itoelah sebabnja maka kakanda tiada boléh mendjadi radja[12] kepada penglihatan kakanda ini baiklah adinda Maharadja Indrawangsa mendjadi radja". Maka boenji Maharadja Indrawangsa: „Tiada boléh adinda mendjadi radja[13] adinda[14] baik roepa nistjaja roe-

[1] T. karena ontbreekt. [2] T. dinaikkan. [3] T. tjindai. [4] T. disamboet. [5] T. beberatlah. B. spelling: بيراتله. [6] T. hierna: kepada. [7] T. Penjawangan. [8] T. hierna: negeri. [9] T. Doendang. [10] T. hierna: orang. [11] T. kita djadikan radja itoe. [12] T. hierna: adapoen. [13] T. hierna: karena. [14] T. hierna: tiada.

saklah sekalian anak bini orang itoelah sebabnja maka adinda tiada boléh mendjadi radja baiklah adinda Mararadja Dermawangsa mendjadi radja".

Maka boenji Maharadja Dermawangsa: „Tiada boléh adinda mendjadi radja karena adinda sangat 'adil djikalau[1] orang jang patoet hoekoem[2] mati maka adinda hidoepi mendjadi lemah bitjara melemahkan keradjaan itoelah sebabnja maka adinda tiada boléh mendjadi radja baiklah adinda Maharadja Soerawangsa mendjadi radja". Maka boenji Maharadja Soerawangsa: „Tiada boléh adinda mendjadi radja[3] karena[4] keras benar soeara orang adinda djahati djoea berapa lagi jang djahat mendjadi tiada sempoerna dan banjak menteri dan orang besar kesoemangatan mendengar soeara adinda itoelah sebabnja maka adinda tiada boléh djadi radja baiklah adinda Maharadja Soeltan mendjadi radja akan kita radjakan". Maka moepakatlah sekalian saudaranja jang empat orang itoe serta dengan sekalian orang jang sebelas negeri itoe akan ia hendak meradjakan Maharadja Soeltan maka disahoet oléh Maharadja Soeltan katanja: „Ja kakanda adinda bertanja kepada padoeka kakanda sekalian itoe apa sebabnja maka kakanda sekalian hendak meradjakan adinda ini karena adinda ini lagi kekanak dan kroengoe beloem sampai 'akal serta moeda dari pada kakanda sekalian baiklah kakanda sekalian[5] pikirkan baik-baik karena tiada moedah orang mendjadi radja".

Setelah Maharadja Sakti mendengar kata Maharadja Soeltan demikian itoe maka disahoetnjalah oléh Maharadja Sakti serta dengan adinda sekalian seraja katanja: „Adapoen maka kakanda[6] ini hendak meradjakan adinda itoe karena kepada penglihat kakanda sekalian ini adapoen mertabat[7] jang empat perkara itoe ada semoeanja kepada adinda adapoen kepada kakanda[8] ini hanja satoe mertabat kepada kakanda seorang satoe mertabat doea orang doea mertabat tiga orang tiga mertabat empat orang empat mertabat sebab itoelah maka kakanda ini tiada boléh mendjadi radja[9] apabila tiada jang empat mertabat tia-

[1] T. hierna: ada. [2] T. dihoekoem. [3] T. radja ontbreekt. [4] T. hierna: adinda. [5] T. sekalian ontbreekt. [6] T. hierna: sekalian. [7] T. hiertussen: jang empat jang empat orang. [8] T. hiertussen: sekalian. [9] T. hiertussen: karena.

dalah boléh mendjadi radja itoelah sebabnja maka kakanda sekalian ini tiada maoe mendjadi radja satoe mertabat sadja jang ada kepada kakanda mertabat sakti sadja jang ada[1] demikian lagi kakanda Maharadja Indrawangsa satoe mertabat djoea jang ada kepadanja baik roepa sadja jang ada kepadanja dan lagi kakanda Maharadja Dermawangsapoen satoe mertabat djoea jang ada kepadanja itoelah sebabnja maka tiada boléh mendjadi radja hanja satoe[2] 'adil sadja jang ada kepadanja itoelah sebabnja[3] dan[4] kakanda Maharadja Soerawangsa itoepoen demikian djoea satoe mertabat djoea[5] ada kepadanja hanja keras sadja jang ada kepadanja itoelah sebabnja maka kakanda sekalian ini tiada boléh mendjadi radja adapoen adinda itoe jang empat mertabat itoe sekaliannja ada kepada adinda jang empat perkara pertama-tama koeasa dan kedoea baik roepa dan ketiga 'adil keempat keras semoeanja mertabat kakanda jang empat orang ini ada kepada adinda[6] semoeanja berkoempoel itoelah sebabnja maka kakanda moepakat empat orang bersaudara jang hendak meradjakan adinda serta dengan sekalian orang negeri jang sebelas negeri itoe hendak meradjakan adinda adapoen akan pinta kakanda melainkan[7] serta itoelah pinta kakanda itoe karena jang kakanda katakan itoe itoelah pakaian radja". Maka boenji Maharadja Soeltan: „Djikalau demikian boenji kakanda baiklah kita berdjandji baik-baik lamoen kakanda hendak mengakoe mendjadi menteri maka hendaklah adinda mendjadi radja". Maka mengakoelah saudaranja jang toea mendjadi menteri keempatnja maka hendaklah Maharadja Soeltan mendjadi radja kemoedian maka baharoelah bertegoeh-tegoehan djandji Maharadja Soeltan dengan saudaranja jang empat orang itoe adapoen jang radja mendjadi radja djoea dan jang menteri mendjadi menteri djoea dengan sekalian negeri jang diseboet itoe mendjadi ra'iat lamoen radja mendjadi menteri atau menteri mendjadi[8] haroeharalah negeri ini itoelah perdjandjian Adji jang lima bersaudara itoe itoelah maka sebabnja negeri

[1] T. hierna: kepada kakanda. [2] T. hierna: mertabat djoea hanja. [3] T. hierna: maka tiada boléh mendjadi radja. [4] T. hierna: lagi. [5] T. hierna: jang. [6] T. ontbreekt van af: jang empat perkara. [7] T. hierna: adinda. [8] T. hierna: radja melainkan.

Koetai tiada radja mendjadi[1] dan menteri tiada[2] mendjadi[3] dan tiada anak radja-radja mendjadi menteri lamoen anak radja-radja mendjadi menteri haroeharalah[4] negeri itoe mendjadi panas dan mendjadi tahoen tiada djadi maka menteri djoea jang memerintah negeri dengan ra'iat jang terseboet itoe mendjadi menteri besar maka inilah Maharadja Sakti menimboen[5] widjén gaga laloe ia menjoempahi: „Djikalau barang siapa anak tjoetjoekoe melaloei perdjandjiankoe ini seperti widjén gaga itoe djoea[6] diempaskan ditepian batoe ini demikianlah oentoeng toeahnja anak tjoetjoekoe jang melaloei perdjandjiankoe ini hamboer berailah toeahnja seperti widjén dihamboerkan kebatoe dengan koelawarganja dengan kampoeng kawalnja[7] anak tjoetjoenja toemboeh[8] widjén ditepian batoe ini maka toemboeh oentoeng toeahnja anak tjoetjoekoe siapa-siapa jang moengkir akan perdjandjiankoe ini dan siapa-siapa sekalian anak tjoetjoekoe jang tiada moengkir akan perdjandjiankoe ini tiada terkira-kira baiknja selamat sempoerna batang toeboehnja serta dengan sanak saudaranja sampai kepada anak tjoetjoenja beroléh sentosa dipeliharakan oléh hangjang Soekma dan[9] déwata moelia raja". Itoelah kehabis-habisan soempah meloeroeskan daoen kajoe hidoep menaikkan daoen kajoe mati[10] demikian djoea Maharadja Soerawangsa dan demikian djoealah saudaranja jang perempoean Radja Poeteri dan Déwa Poeteri masing-masing[11] menjoempahi dirinja maka Maharadja Soeltan membawa[12] saudaranja jang enam orang naik keatas goenoeng sangjang Angkat-Angkatan maka disanalah menimboen widjén gaga itoe maka baharoelah ia berkata-kata: „Hai sangjang Angkat-Angkatan karena tempat Batara Agoeng Padoeka Nira meninggalkan pesan akan kami sekalian anak tjoetjoenja barang siapa berboeat kerdjaan[13] maka tiada boléh dibitjarakan oléh penggawanja dan oléh menterinja maka dibawa oléh[14] kediawak mengangkat[15] barang siapa jang boléh mengangkat

[1] T. hiertussen: menteri. [2] T. tiada ontbreekt. [3] T. hierna: radja. [4] T. hierna: djoealah. [5] T. menamboen. [6] T. djoea ontbreekt. [7] T. kampoengnja serta dengan i.p.v.: kampoeng kawalnja. [8] T. toemboek. [9] T. dengan. [10] T. hierna: demikian djoea Maharadja Indrawangsa demikian djoea Maharadja Dermawangsa. [11] T. hierna: pada. [12] T. hierna: sekalian. [13] T. keradjaan. [14] T. oléh ontbreekt. [15] T. mengangkit.

diawak melaloei kepalanja itoelah jang mendjadi djoemenang ratoe ia memoetar kedaton soedah itoe maka ia pergi poela kepada sangjang soempah[1] djoea disitoe laloe makan minoem disitoe.

Setelah soedah ia makan minoem disitoe maka ditimboen-kanja[2] segala toelang dan segala sampah dan segala roempoet dan[3] daoen kajoe[4] disitoe laloe ia bersoempah: „Barang siapa sekalian anak tjoetjoekoe jang moengkir akan djandjian demi timboen[5] roetoek inilah timboenan[6] segala tjelaka barang siapa[7] menetepi djandjinja demikianlah tida' kakanda datang redje-kinja demi timboen roetoek ini." Maka sahoet[8] Maharadja Soeltan: „Lamoen soedah moepakat kakanda jang empat orang itoe serta dengan orang jang sebelas negeri itoe tiadalah boléh[9] adinda boléh moengkir lagi akan kehendak kakanda semoeanja itoe dan serta dengan segala isi negeri jang sebelas itoe tetapi ada pinta[10] adinda kepada kakanda sekalian itoe". Maka disahoet oléh Maharadja Sakti: „Apa pinta adinda kepada kakanda sekalian adinda katakanlah soepaja kakanda dengar". Maka kata Maharadja Soeltan: „Ada empat sipat jang adinda pinta". Maka kata Maharadja Sakti: „Mana-mana jang empat sipat itoe kata-kanlah kepada kakanda". Maka dikatakannjalah: „Adapoen jang empat sipat itoe pertama sipat orang toea dan kedoea sipat orang gila dan ketiga sipat kekanak dan keempat sipat orang bini inilah jang adinda pinta kepada kakanda sekalian". Maka kata Maharadja Sakti: „Jang mana dikatakan sipat orang toea dan jang mana dikata[11] sipat orang gila dan jang mana dikata[12] sipat[13] kekanak dan[14] sipat orang bini". Maka disahoet oléh Maharadja Soeltan: „Adapoen jang dikatakan sipat orang toea itoe benar dibenarkan[15] jang salah disalahkan itoelah jang dika-takan sipat orang toea adapoen sipat orang gila itoe jang poetih dikatakan poetih djoea[16] dan jang hitam dikatakan hitam djoea[17] itoelah jang dikatakan sipat orang gila adapoen jang dikatakan sipat kekanak itoe barang soeatoe apa jang dipintanja tiada

[1] T. bersoempah. [2] T. ditamboenkannja. [3] T. hierna: segala. [4] T. hierna: segalanja. [5] T. tamboen. [6] T. tamboenan (passim). [7] T. hierna: lagi. [8] T. disahoet oléh [9] T. boléh ontbreekt. [10] T. pintanja. [11-12] T. dikatakan. [13] T. hierna: orang. [14] T. jang mana dikatakan. [15] T. hierna: ia dan. [16] T. hitam i.p.v. poetih djoea. [17] T. poetih i.p.v. hitam djoea.

boléh tiada diberi hingga diberinja baharoe ia berhenti itoelah sipat kekanak dan lagi adapoen sipat orang bini ia hendak dikasihi sadja hendak diberi makan hendak diberi pakai dan hendak diberi belandja dan hendak senang itoelah jang dikatakan sipat orang bini adapoen jang adinda pinta itoe inilah dia itoelah jang dikatakan sipat radja". Maka berkenanlah ia kepada hati Maharadja Soeltan maka katanja: „Baiklah kakanda djika demikian kata kakanda semoea karena apakah kepada adinda ini melainkan kakanda djoea jang sebenarnja itoe sadja djangan radja mendjadi menteri dan menteri djangan[1] mendjadi radja adapoen jang menteri itoe menteri djoea dan jang radja itoe radja djoea". Maka kata kakandanja jang keempat itoe: „Sebenarnjalah kata kakanda[2] itoe". Maka iapoen bertegoeh-tegoehan djandji[3] dengan saudaranja sekalian.

Setelah demikian maka kata Maharadja Soeltan: „Ja kakanda semoea sekarang bagaimana pikiran[4] semoea karena kita ini tiada ber'adat negeri kita dan tiada[5] berpangkoean dalam dan tiada berpangkoean loear karena djika tiada jang demikian itoe tiadalah[6] tandanja negeri dan tiada tandanja radja dan tiada tandanja menteri". Maka kata Maharadja Sakti: „Sebenarnja kata adinda itoe akan tetapinja jang kakanda dengar wartanja negeri jang baik 'adatnja[7] dan tatakeramanja kepada radja dan kepada menteri[8] kepada orang toea-toea hanjalah tanah negeri Djawa ratoe Madjapahit itoelah radja jang koeasa teroes tanpa ningal[9] sidik tanpa ngoetjap itoelah radja patoet akan memegang perdjandjian kita serta memberi kita 'adat tatakrama akan tetapinja adapoen kakanda semoea ini lagi hendak mendjoemenangkan adinda sang ratoe djika telah selesai dari pada pekerdjaan kakanda semoea ini maka baharoelah kita berpikir pergi". Maka kata Maharadja Soeltan: „Baiklah kakanda".

Setelah demikian maka orangpoen memoelaïlah ia pekerdjaan akan menggelar Maharadja Soeltan itoe maka orangpoen[10] bekerdjalah orang itoe masing-masing dengan pangkatnja[11]

[1] T. djangan ontbreekt. [2] T. adinda. [3] T. berdjandji itoe. [4] T. hierna: kakanda. [5] T. tiada ontbreekt. [6] T. tiadalah ontbreekt. [7] T. hiertussen: dan kata adinda itoe. [8] T. hierna: dan. [9] T. tampaningal. [10] T. hierna: memoelaïlah ia pekerdjaan. [11] T. pegangannja.

jang laki-laki bekerdja ditanah dan jang bini-bini bekerdja diroemah masing-masing dengan kerdjanja empat poeloeh hari empat poeloeh malam soeara gamelan tiada berhenti maka segala permainanpoen dipermain[1] oranglah masing-masing dengan tjaranja[2] laki-laki kandjar ditanah jang bini-bini kandjar diroemah soeara egoeng gendang demi katjang diharoe soeara bedil demi peroempoeng toenoe[3] maka tiadalah berhenti lagi soeara gamelan segala permainanpoen dipermainkan oranglah ada jang berkandjar laki-laki kandjar ditanah bini-bini kandjar diroemah.

Setelah genap empat poeloeh hari empat poeloeh malam maka iapoen dipakaiani oranglah ia berkampoeh poléng bang bintoeloe Adji bersaboek tjindai natar koening bertali léhér rantai emas tiga pangkat berkaloeng bantolo emas dioekir soesoen tiga bergelang kana tiga soesoen[4] bergeloeng kelingan bertjotjok geloeng keris maléla berlandéan kentjana boma[5] bertampoek[6] geloeng goerda mengkoer beroerap djajang seteroe memakai kenaka toedjoeh sebelah bersipat alit bertjelak seni berkeris tinatoerangga[7] berlandéan tjoela semoeng bertjintjin koemala satoe sebelah.

Setelah menganggo Adji maka bertoeroenanlah oepatjara dari dalam pajoeng bawat kendaga lanti kasoer baboet[8] permadani diépok emas dan bokor emas[9] pengangkoean dalam maka terkembanglah pajoeng agoeng maka Gadjah Perwatapoen dipaloe oranglah maka berboenjilah si Gantar Boemi si Sapoe Djagat maka Adji Maharadja Soeltanpoen dibawa orang toeroenlah[10] serta Maharadja Soeltan itoe toeroen maka berboenjilah petir tanggal[11] tengah hari maka berlénggánglah boemi ditidjaknja bergentarlah langit diseroedoekinja serta hoedjan panas rintik-rintik menengah hari maka dibelit oléh ketari dan dipajoengi oléh méga disapoet[12] awan maka berdjalanlah Ma-

[1] T. dipermainkan. [2] T. tjari. [3] T. peroepoe ditanoe i.p.v.: peroempoeng toenoe.
[4] T. hiertussen: bertangkang naga tiga belit bersoemping emas keangoeling berdjemang emas soesoen.
[5] T. hierna: widjaja. [6] T. bertapoe. [7] T. tinatah tinatoer rangga. [8] T. bawat.
[9] T. hierna: maka toeroenlah segala. [10] T. toeroen ia. [11] T. noenggal.
[12] T. hierna: oléh.

haradja Soeltan meniti diatas léman maka tiada berapa lamanja meniti diatas léman itoe maka iapoen datanglah kebalai Pantjapersada maka berpimpin bertoentoenan emas diperidan.

Setelah soedah naik keatas balai Pantjapersada itoe maka pepangkoean besar tinggal ditanah pepangkoean renik naik kebalai maka dihampar oranglah tilam hamparan diboekalah kasoer agoeng maka Maharadja Soeltanpoen doedoeklah diatas kasoeragoeng maka Maharadja Saktipoen berdirilah moesjawaratkan[1] Maharadja Soeltan djoemenang ratoe tiga kali kehadapan maka berdirilah[2] sembah orang dihadapan moesjawarat kekanan maka berdirilah[3] sembah dikanan maka moesjawarat kekiri maka berdirilah[4] dikiri.

Setelah genap tiga kali maka berboenjilah si Gantar Boemi dan si Sapoe Djagat toedjoeh kali serta dengan sorak terinja bergantoeng soeara bahananja.

Setelah soedah maka Maharadja Saktipoen toendoek memberi ta'lim maka Maharadja Soeltanpoen berdiri memberi hormat maka laloelah sama doedoek kedoeanja Maharadja Soeltanpoen bertachta ia diatas keradjaannja dihadap oléh saudaranja sekaliannja itoe serta dengan orang jang besar-besar dan menteri penggawanja sekalian dan orang jang sebelas negeri itoepoen ada sekalian menghadap penoeh sesak balai penghadapan itoe daripada kebanjakan orang maka selamat sempoernalah ia Maharadja Soeltan bertachta diatas keradjaannja[5] dengan 'adil periksanja dan dagang-daganganpoen ma'moerlah beras padipoen moerah semoeanja maka Maharadja Saktipoen berdjamoelah[6] segala orang besar dengan menteri penggawanja dan ra'iat sekalian makan minoem[7] Maharadja Sakti menjoedahkan kerdjanja.

Setelah soedah berhenti daripada makan minoem itoe maka berboenjilah egoeng goeloeng tandanja kerdja radja soedah berhenti maka Maharadja Soeltanpoen kembali berangkatlah kembali[8] keastananja diiringkan oléh anak radja-radja sekalian maka[9] menteri penggawa itoepoen pamit ia kepada Maharadja Sakti[10] dengan adinda baginda jang tiga orang itoe maka

[1] T. moesjawarat akan. [2–3] T. berdaralah. [4] T. berdaralah sembah. [5] T. hierna: serta. [6] T. berdjemoelah. [7] T. hierna: karena. [8] T. ia itoe. [9] T. hierna: segala. [10] T. hierna: serta.

Maharadja Saktipoen boebar dengan adinda sekalian maka segala menteri penggawapoen masing-masing poelang keroemahnja adapoen orang jang sebelas negeri itoe masing-masing poelang[1] kenegerinja.
Setelah demikian selang berapa lamanja lepas daripada pekerdjaannja itoe maka Maharadja Saktipoen moepakatlah ia[2] adinda sekalian karena ia hendak mentjari 'adat jang baik tatakramanja orang beradja-radjaan maka baiklah soedah moepakatnja Maharadja Sakti dengan Maharadja Soeltan serta adindanja sekalian seketika ia berkata-kata maka orang diloear kotapoen gégérlah mengatakan orang berhanjoet dari hoeloe maka gégér itoepoen kedengaranlah kebalai penghadapan adapoen kepada waktoe itoe Maharadja Soeltan sedang pepak dihadap[3] segala menteri penggawannja sekalian dipenghadapan maka orangpoen datanglah ia membawa warta itoe laloe ia mendak menjembah sembahnja: „Mentjatoe ampoen patik Adji adapoen jang patik gégérkan itoe boekan gégér apa-apa karena ada orang berhanjoet dari hoeloe[4] baiknja itoe tiada patik tahoe akan datang darimanakah datangnja[5] itoelah atoer[6] patik kebawah pengawinan andika".

Setelah Maharadja Sakti mendengar sembah orang datang[7] demikian itoe Maharadja Sakti menjoeroeh adinda Maharadja Dermawangsa memeriksa orang jang datang[8] Maharadja Dermawangsapoen bangkit laloe toeroen berdjalan keloear kota maka laloelah toeroen kesampan telah datang ia kesampan laloe ia moedik kehoeloe.

Setelah ia dekat dengan perahoe jang dari hoeloe itoe Maharadja Dermawangsapoen bertanja katanja: „Perahoe darimana itoe". Maka sahoetnja: „Perahoe dari Moearakaman hendak berhanjoet ke Koetai Kerta Negara bermain". Maka boenji Maharadja Dermawangsa: „Hendak baikkah hendak djahatkah". Maka boenji Maharadja Indramoelia: „Hendak baik". Maka boenji Maharadja Dermawangsa: „Lamoen hendak baik mana tandanja". Maka Maharadja Indramoeliapoen menjoeroeh mendirikan bandéra poetih serta dilihat oléh Maharadja Der-

[1] T. ontbreekt van af: keroemahnja. [2] T. hierna: dengan. [3] T. hierna: oléh. [4] T. hierna: terlaloe. [5] T. datang dimanakah. [6] T. atoeran. [7] T. datang ontbreekt. [8] T. hiertussen: itoe maka.

mawangsa orang Moearakaman mendirikan bandéra poetih itoe maka perahoenjapoen didekatkan[1] laloelah dirapatinja oléh Maharadja Dermawangsa perahoenja Maharadja Indramoelia seketikanja pandir-pandir[2] maka Maharadja Dermawangsapoen menjoeroeh memberi tahoe[3] kakanda Maharadja Sakti mengatakan perahoe berhanjoet di[4] Moearakaman hendak bermain-main maka Maharadja Sakti mengoempoelkan[5] segala orang maka boenji Maharadja Sakti: „Baiklah awak alapi[6] kedalam negeri". Maka berbarislah sekalian orang ketjil[7] dikiri kanan[8] itoe maka berdjalanlah ia masoek kedalam negeri.

Setelah datang kebalai penghadapan maka iapoen naik laloe doedoek dibalai penghadapan bersama-sama dengan Maharadja Sakti dan Maharadja Indrawangsa dan Maharadja Dermawangsa dan Maharadja Soerawangsa dan Maharadja Soeltan adapoen Maharadja Indramoelia setelah ia doedoek maka Maharadja Saktipoen menjorongkan poeannja maka segeralah[9] disamboetnja serta dengan ta'limnja laloe ia makan sirih seketika doedoek maka Maharadja Saktipoen mendjamoe Maharadja Indramoelia dengan sepertinja maka makan minoem sambil ia memandir-mandirkan halnja maka Maharadja Indramoeliapoen memandir-mandirkan negerinja djoea maka boenji Maharadja Sakti: „Adapoen kakanda ini baharoe hendak mendirikan[10] radja akan tetapinja kakanda ini hendak pergi ke Madjapahit meminta 'adat". Maka boenji Maharadja Indramoelia berkata kepada Maharadja Sakti: „Lamoen kakanda pergi ke Madjapahit baiklah kita bersama-sama karena adindapoen hendak pergi djoea meminta 'adat". Maka boenji Maharadja Sakti: „Baiklah". Maka Maharadja Saktipoen menjoeroeh bersedia kepada orang dalamnja kira-kira soedah moesta'id[11] segala perbakalannja itoe maka moepakatlah radja-radja jang tiga orang itoe maka iapoen samalah naik keatas ajoen ketiganja maka iapoen sedakeplah[12] sikoe[13] toenggal diatas ajoen serta anoetoepi bebahan songo serta ia menahani napasnja amaténi

[1] T. didekatkannja. [2] T. berpandir-pandir. [3] T. hierna: kepada. [4] T. dari' [5] T. -poen menjoeroeh menghimpoenkan. [6] T. alaki. [7] T. hiertussen: dan besar. [8] T. hiertussen: djalan. [9] T. hiertussen: ia. [10] T. memandirkan. [11] T. mestabelah. [12] T. seokepalah. [13] T. soekoe.

pantjo darik pontjo[1] lilma dariwangan-wangan[2] kaboel pintakoe[3] lamoen akoe anak déwa kemanoesan bapak ratoe iboe soeri toes ing koesoema kedang déwa widjil ing tapa rembes ing[4] madoe adalah sepemintakoe berilah akoe angin pelajangan banjak pengibaran". Maka iapoen berhoembas toedjoeh kali[5] kelawang maka laloe hilanglah ia dimata-mata orang banjak adji jang tiga[6] itoe maka tinggallah keritjoet ajoen serta berhenti keritjoet ajoen itoe adji tiga orangpoen hilanglah diatas ajoen itoe batang toeboehnja didjoeang hari ketar-ketaran dipengibaran maka sampailah ke Mardjoe Kentang pertengahanlah[7] keatas dengan kebawah soedah itoe melajang lagi kira-kira sedang[8] lamanja maka sampailah ia hing Latar diatas Angin kira-kira sedang lamanja maka datanglah ke Kajangan jang Gelap maka Maharadja Indramoeliapoen ketinggalan ia disitoe karena gelap itoe tiada kelihatan apa-apa lagi maka serta dilihatnja gelap berbaliklah ia Kambar-kambar djaoen Maharadja Indramoelia maka kira-kira sedang lawasnja sampailah ia ke Pali Bagindjau ke[9] Angin Bertjampoe laloelah ia ke Poesar Angin laloe meneroes djaoen toedjoeh lapis maka kelihatanlah Soeralaja wiloe-wiloe Soeralaja maka tertjengang-lah[10] ia keatas dilihatnja Soeralaja wiloe-wiloe serta ia toendoek kebawah dilihatnja hilang doenia ini maka melengah ia kebelakang maka dilihatnja Maharadja Indramoelia[11] maka djadilah berbalik meneroes djaoen toedjoeh lapis maka sampailah ia ke Pali Bagindjau ditjarinja tiada ditjarinja di Poesar Toeloeng tiada djoea ditjarinja di Angin Bertjampoe tiada djoea ditjarinja di Kajangan Gelap tiada djoea ditjarinja setengah ing Latar tiada djoea ditjarinja di Kambar-kambar[12] tiada djoea ditjarinja ke Mardjoe Kentang tiada djoea ditjarinja di Pemagian Hari[13] tiada djoea ditjarinja di Méga Malang tiada djoea ditjarinja lagi maka

[1] T. pantjoe. Lees voor pantjo darik: pändjå drijå

[2] T. hiertussen: serta katanja: „Ajang Ajoewo jang pilara lamoen akoe anak si Pendjoendjoeng dan si Pendjoeal kangkoeng djanganlah.

[3] T. pemintakoe. [4] T. tap rambing i.p.v. tapa rembes ing. [5] T. hierna: kedjoeroe toedjoeh kali. [6] T. hierna: orang. [7] T. tapahanlah. [8] T. selang berapa. [9] T. ke ontbreekt. [10] T. tjenganglah.

[11] T. hiertussen: tiada maka iapoen doea bersaudara maka iapoen djadi berbalik toeroen mentjari Maharadja Indramoelia.

[12] T. Gambar-gambar. [13] T. pamangkin ari. B.-spelling: ڤمڠكين اري.

baharoelah ia bertemoe ladjoe ia mandi-mandi soedah[1] toeroenlah ia pemangkin[2] goenoeng berdjalanlah ia ke Pahat Dalam maka laloe bertanja Maharadja Sakti katanja: „Kemana adinda tadi adinda meninggalkan diri di Angin Bertjampoe". Maka kata Maharadja Indramoelia": Adapoen maka adinda tinggal sebab gelap maka djadi adinda berbalik karena tiada kelihatan apa-apa". Maka kata Maharadja Sakti": Lamoen demikian marilah kita[3] berdjalanlah ia di Kajangan beriring-iring tiga orang.

Alkissah maka terseboetlah perkataan sang ratoe Madjapahit kepada waktoe itoe sedang bertachta diatas keradjaannja dihadap oléh patih Gadjah Mada serta dengan menteri penggawanja sekaliannja pepak menghadap sang ratoe Maharadja Berma Widjaja. Seketika ia bertachta maka iapoen melihat tédja karena sang ratoe itoe sidik tanpa ngoetjap teroes peninggal seraja ia bertitah kepada patih Gadjah Mada katanja: „Hai paman tédja apakah paman jang demikian ini". Maka kata patih Gadjah Mada: „Lain tédja manoesia kepada penglihatan patik tédja déwa roepanja itoe". Maka kata Maharadja Berma Widjaja: „Lain tédja déwa paman karena djika tédja déwa koekedjapi[4] mata sekali ketjil koekedjapi[5] doea kali hilang itoe koekedjapi mata sekali mangkin besar kedoea kalinja[6] dekat ketiga kalinja djatoeh kepinggir negeri". Laloe ia berdjalan Maharadja Soeltan dan Maharadja Sakti dan Maharadja Indramoelia kealoen-aloen serta ia sampai kealoen-aloen maka dilihatnja orang banjak menghadap Maharadja Berma Widjaja karena orang séba sekarang penoeh sesak orang beriboe-riboe dan berketiketi sekaliannja negeri jang ta'loek séba semoeanja ketika itoe Maharadja Soeltan[7] dan Maharadja Indramoelia doedoeklah ia dibelakang orang banjak maka tatkala itoe hoedjanlah hari maka kanak-kanak berlarianlah[8] dibelakang Maharadja[9] jang laloe dibelakang Maharadja Sakti kekanak itoe moentah darah maka Maharadja Sakti tiada ia basah karena ditjitanja déwanja maka datanglah awan mendindingi dan méga memajoengi

[1] T. hierna: ia mandi-mandi. [2] T. ke Pemangkin. [3] T. hierna: berdjalan". Maka. [4-5] T. kedjapi. [6] T. hierna: mangkin. [7] T. hiertussen: dan Maharadja Sakti. [8] T. hiertussen: dia menamang. [9] T. ontbreekt: dibelakang Maharadja.

maka Maharadja Indramoeliapoen tiada djoea ia basah karena ditjaboetnja kerisnja dikoelilingkannja tiga kali diatas kepalanja adapoen Maharadja Soeltan didalam ia basah itoe maka ditjitanjalah hiang Antaboga didalam boemi itoe maka menjoeroenglah tanah jang didoedoekinja itoe djadi samalah tingginja dengan sitinggil binatorono maka sekalian orang Djawa habislah basah maka tegoerlah sekalian orang Djawa melihat orang tiga orang jang baharoe datang doea orang tiada basah adapoen jang seorang maka tiada basah awan jang[1] mendindingi dan[2] méga memajoengi adapoen jang seorang itoe maka ia tiada basah kerisnja ditjaboetnja dikelilingkannja diatas kepalanja dan jang seorang itoe basah tetapinja tanah jang didoedoekinja itoe menjoeroeng maka ada seorang-orang Djawa pergilah ia mengatoer kepada patih Gadjah Mada mengatoerkan ada orang baharoe datang tiga orang[3] seorang basah jang doea[4] tiada basah orang Djawa itoe loerah kemit jang pergi mengatoerkan itoe kepada patih Gadjah Mada itoe maka patih Gadjah Mada itoepoen[5] mengatoerlah ia kepada sang ratoe Madjapahit maka sang ratoe Berma Widjaja mengandika kepada patih Gadjah Mada maka sang ratoe Madjapahit menjoeroeh poela anak orang widjil santana dalam[6] itoepoen pergi memeriksaï maka diperiksanjalah oléh santana dalam maka dilihatinja oléh santana dalam lain dari pada telatah orang Djawa djadi dihampirinja oléh santana dalam[7] itoe serta ia bertanja kepada Maharadja Sakti: „Darimanakah andika ini dan apakah maksoed kakanda ini dan apakah nama negeri kakanda ini". Maka disahoet oléh Maharadja Sakti: „Adapoen kakanda ini dari negeri Koetai Kerta Negara adapoen maksoed kakanda ini hendak mara kepada sang ratoe". Maka sahoet santana dalam itoe: „Nantilah kakanda disini dahoeloe adinda hendak mara kepada sang ratoe dahoeloe maka laloelah ia berdjalan didalam hari hoedjan-hoedjan itoe djoea serta ia datang kehadapan sang ratoe laloelah santana dalam itoe mengatoerkan kepada sang ratoe: „Adapoen sampéan menjoeroeh memeriksaï[8] orang[9] baharoe datang itoe sampoen patik periksa

[1] T. jang ontbreekt. [2] T. dan ontbreekt. [3] T. hierna: dan jang. [4] T. hierna: orang. [5] T. iapoen. [6] T. hierna: maka santana dalam. [7] T. ontbreekt van af: maka dilihatinja. [8] T. memeriksa. [9] T. hierna: jang.

orang dari[1] Koetai Kerta Negara nama negerinja itoe adapoen maksoednja hendak mara kepada sampéan adapoen patik lihat jang seorang itoe basah oléh hoedjan jang doea orang itoe tiada basah jang tiada basah itoe seorang méga jang memajoengi[2] dan awan[3] mendindingi dan jang seorang itoe kerisnja ditjaboetnja dikelilingkannja dikepalanja maka ia tiada basah adapoen jang basah itoe tanah jang didoedoekinja itoe menjoeroeng sama tingginja dengan setinggi kedoedoekan sampéan dan[4] 'abdi sampéan melimpas[5] bajang-bajangnja moentah darah patik lihat". Maka sahoet sang ratoe: „Ialah itoe jang koelihat tédja déwa kemanoesan pergi engkau bawa masoek kesini". Maka santana dalam itoepoen pamitlah ia menjembah laloe berdjalan mendapatkan Maharadja Sakti serta datang laloe berkata pada[6] Maharadja Sakti: „Kakanda dititahkan oléh sang ratoe masoek kedalam bersama-sama dengan adinda ini". Maka Maharadja Sakti berkatalah pada[7] Maharadja Soeltan dan kepada Maharadja Indramoelia katanja: „Bagaimana bitjara kita[8] ini dipanggil oléh sang ratoe". Maka boenji Maharadja Soeltan dan Maharadja Indramoelia: „Baiklah kita pergi". Maka berkatalah Maharadja Sakti: „Hai adinda Indramoelia baiklah keris adinda itoe adinda tamakan karena kita dipanggil oléh sang ratoe takoet kita dikatakan orang mengamoek". Maka kata Maharadja Indramoelia: „Djikalau adinda tamakan keris[9] ini basahlah adinda". Maka kata Maharadja Sakti: „Mana[10] 'akal karena kita dipanggil oléh sang ratoe karena laloe[11] dipandang orang banjak". Maka lamalah ia berkais-kaisan maka santana dalam itoe lamalah ia menanti djadi ditinggalkannja oléh santana dalam itoe menghadap sang ratoe mengatoerkan halnja berkais-kaisan maka pengandika sang ratoe: „Ada dimana satria itoe adapoen lagi doedoek". Maka sangratoe mengandika pada[12] seorang priaji menjoeroeh mengambil pakaian tiga pengada[13] maka pamitlah ia serta ia[14] menjembah laloe berdjalan masoek kedalam mengatoer pada[15] sang ratoe isteri: „Patik ini dititahkan oléh kakanda mentjatoe pakaian tiga pengadak[16]". Maka

[1] T. dinegeri. [2] T. memajoeng. [3] T. hierna: jang. [4] T. hierna: lagi. [5] T. melimpasi. [6-7] T. kepada. [8] T. hierna: karena kita. [9] T. hierna: adinda. [10] T. dimana. [11] T. melaoei. [12] T. kepada. [13] B. spelling: فغادا . [14] T. seraja i.p.v.: serta ia. [15] T. kepada. [16] T. pengada. B. spelling: فغادق .

sangratoe isteri menjoeroeh mengambil kepada djoeroe koentji serta ditaroehnja kepada tetampan emas maka laloe dibawanja keloear serta diatoerkannja kepada sang ratoe maka diberikannja pakaian itoe kepada santana dalam disoeroehnja pakai karena santana dalam itoe basah adapoen nama dodot itoe kampoeh ingsing[1] wajang bersaboek natar hidjau maka berdjalanlah ia kebelakang gedong bersalin kainnja jang basah itoe diberikannjalah kepada panakawannja maka berbaliklah ia menghadap sang ratoe maka Maharadja Soeltan dan Maharadja Sakti dan Maharadja Indramoelia masoeklah ia kedalam serta ia sampai kepada lawang selapis lawang seri menganti maka ditegahlah oléh menteri anoem loerah Gendagalanti: „Djangan dahoeloe andika masoek dahoeloe biarlah patik mengatoer dahoeloe[2] sang ratoe". Maka kata Maharadja Sakti: „Akoe dipanggil oléh sang ratoe". Maka kata menteri anoem Gendagalanti: „Meski andika dipanggil karena patik beloem tahoe biarlah patik memberi tahoe dahoeloe". Maka kata Maharadja Sakti: „Djika demikian baiklah". Maka menteri anoem Gendagalantipoen berdjalanlah ia masoek kedalam mengatoer kepada sang ratoe: „Adapoen satria tiga orang itoe hendak masoek[3] kepada sampéan". Maka boenji sang ratoe: „Bawalah ia masoek karena ia orang koepanggil tadi". Maka menteri anoem Gendagalantipoen berbaliklah ia keloear mendapatkan Maharadja Sakti membawa ia masoek kedalam serta ia sampai kepinggir doedoeklah ia menjembah sang ratoe maka kata sang ratoe: „Djanganlah jaji menjembah dan djanganlah jaji doedoek dibawah". Maka kata Maharadja Sakti": Biarlah patik disini". Maka sang ratoepoen berdiri memegang tangannja Maharadja Soeltan membawa ia naik doedoek diatas pasében agoeng bersama-sama maka Maharadja Soeltan mimpin[4] tangan Maharadja Sakti[5] mimpin[6] tangan Maharadja Indramoelia maka baharoelah ia soedjoed kepada sang ratoe Maharadja Berma Widjaja maka ketiga[7] itoe dilihatnja oléh sang ratoe Madjapahit basah satria itoe doea orang maka disoeroehnjalah priaji membawa kampoeh doea pengadak ditaroeh ditetampan emas maka diberikannjalah

[1] T. goeringsing. [2] T. hierna: kepada. [3] T. hierna: mara.
[4] T.memimpin. [5] T. hierna: maka Maharadja Sakti. [6] T. memimpin.
[7] T. ketika.

kepada orang mawidji oléh priaji maka disamboet oléh menteri mawidji itoe tetampan berisi kampoeh salinan[1] itoe maka menteri itoepoen laloelah memegang tangan Maharadja Soeltan dan Maharadja Indramoelia maka dibawanjalah keloear pagar disitoelah Maharadja Soeltan bersalin dengan Maharadja Indramoelia serta soedah ia bersalin berkampoeh soeatoe[2] boma widjaja bersaboek tjindai natar wilis koening maka Maharadja Indramoelia berkampoeh parang[3] roesak bersaboek tjindai natar hidjau maka Maharadja Soeltan ditjatoei koepiah kanigara serta dengan soempingnja sekali maka dikenakannjalah koepiah kenigar itoe serta bersoemping anggrék medjati beroerap-oerap djajang sari maka Maharadja Indramoelia berkoepiah kanigara djoea bersoemping boenga raja soedah itoe maka berdjalanlah kedalam menghadap sang ratoe maka menjembahlah laloe doedoek maka sang ratoepoen menjoeroeh mengambil tempat sirih tiga djenis kepada priaji maka priajipoen[4] ia mengambil tempat sirih tiga kedalam kedaton[5] mentjatoe kepada sang ratoe isteri maka dibawalah peminangan itoe oléh priaji itoe keloear diatoerkannja kepada sang ratoe maka sang ratoe menjorongkan peminangan tembaga soeasa kepada Maharadja Sakti dan peminangan emas diberikan[6] kepada Maharadja Indramoelia adapoen peminangan[7] paoeh djenggi disorongkan kepada Maharadja Soeltan maka satria jang tiga orang itoepoen menjembah ketiganja laloe ia makan sirih masing-masing pada tempatnja[8]

Setelah soedah ia makan[9] baharoelah Maharadja Berma Widjaja bersabda: „Tédja silak sana tédjané wong anjar katon leksanané wong bagoes tigas kewarian wingking poendi tinongko ngandap[10] poendi sinadjoea jaji kelawan sana mesti[11] peranga wangi sopo sinten kang sinambat[12]". Maka tertjengang-tjenganglah Maharadja Soeltan dan Maharadja Sakti dan Maharadja Indramoelia maka sampai doea kali sang ratoe Madjapahit bersabda tiada djoea Maharadja Soeltan menjahoet dan Maharadja Sakti dan Maharadja Indramoelia maka ter-

[1] T. persalin. [2] T. soeatoe ontbreekt. [3] T. prang. B. spelling: فارخ. [4] T. hierna: berdjalanlah. [5] T. kraton. [6] T. diberikannja. [7] T. hierna: boeah. [8] T. peminangannja. [9] T. hiertussen: sirih maka. [10] T. ngadap. [11] T. mati. [12] T. hierna: jaji.

senjoemlah sang ratoe Madjapahit karena ia tiada tahoe bahasa Djawa maka djadi patih Gadjah Madalah membasakan basa Djawa kebasa Melajoe maka baharoelah Maharadja Soeltan mengerti tanja sang ratoe Madjapahit dan Maharadja Sakti dan Maharadja Indramoelia maka baharoelah[1] Maharadja Soeltan kepada Maharadja Berma Widjaja: „Adapoen negeri patik ini Koetai Kerta Negara nama negeri patik adapoen sadja patik datang kemari mara keandika patik tiga orang ini hendak mentjatoe 'adat diandika karena patik baharoe hendak mendirikan radja". Atoer Maharadja Sakti itoe maka baharoelah sang ratoe Madjapahit bersabda kepada Maharadja Sakti dan Maharadja Soeltan dan kepada Maharadja Indramoelia: „Adapoen kehendak jaji meminta 'adat itoe boléhlah jang seperti tatakrama jang soedah terpakai ditanah Djawa ini". Maka Maharadja Indramoeliapoen mengatoer poela kepada sang ratoe Madjapahit: „Adapoen patik ini mentjatoe djoea[2] 'adat keandika karena radja djoea[3] dibenoea patik". Maka sabda sang ratoe Madjapahit: „Minta sadjalah kepada jaji Maharadja Soeltan lamoen soedah moelang ke Negeri Koetai Kerta Negara kendia[4]". Sahoet Maharadja Indramoelia: „Teradapoen karena lamoen patik meminta di Koetai[5] ta'loeklah patik kenegeri Koetai Kerta Negara andika[6] tjatoei djoea patik 'adat melain". Seketika berkata-kata maka boebarlah orang menghadap[7] habis poelang ia semoeanja maka Maharadja Soeltan dan Maharadja Sakti boebar djoea dibawa oléh patih Gadjah Mada poelang keroemahnja diperdjamoenja makan dan minoem oléh patih Gadjah Mada adapoen Maharadja Indramoelia[8] tinggal menghadap sang ratoe Madjapahit mentjatoe 'adat djoea melain[9] daripada Maharadja Soeltan maka diadjar oléh Maharadja Berma Widjaja: „Djangan jaji demikian baiklah jaji moepakat sadja dengan jaji Maharadja Soeltan di Koetai Kerta Negara disitoe sadja adinda meminta 'adat". Maka atoer Maharadja Indramoelia: „Teradapoen hendak lamoen beloem patik bertjoba-tjobaan dahoeloe lamoen patik kalah menjembahlah patik kepadanja lamoen beloem[10] dikalahkannja beloem patik

[1] T. hierna: mengatoer. [2] T. djoea ontbreekt. [3] T. hierna: ada. [4] T. hierna: maka. [5] T. hiertussen: djadi. [6] T. ngandika. [7] T. dipenghadapan i.p.v. : orang menghadap. [8] T. hierna: lagi. [9] T. melaini. [10] T. hierna: patik.

hendak menjembah di[1] dia dan ta'loek kepadanja". Maka sabda sang ratoe Madjapahit[2]: „Djanganlah[3] berkata demikian karena jaji Maharadja Soeltan itoe toes ing koesoema kedang déwa widjil ing tapa rembes ing[4] madoe tiada boléh adik melawan dia tiada kalah[5] adik djenang[6] anak kalah djoea tiada kalah djenang[7] anak djenang tjoetjoe adik kalah djoea tiada kalah djenang tjoetjoe djenang boejoet adik kalah djoea sampai toedjoeh toeroen melainkan kalah djoea djanganlah adik keras hati demikian itoe". Maka tiada djoea Maharadja Indramoelia hendak mendengar pengandika Maharadja Berma Widjaja soedah itoe maka sabda sang ratoe Madjapahit: „Baiklah lamoen demikian karena engkau tiada mendengar toetoerkoe". Maka sang ratoe laloe berdiri berdjalan kekeraton maka Maharadja Indramoeliapoen oendoer laloe ia poelang kemoedian tiadalah terseboet lagi poelangnja Maharadja Indramoelia itoe.

Alkissah maka terseboetlah perkataan Maharadja Berma Widjaja dihadap oléh patih Gadjah Mada serta dengan Maharadja Sakti dan Maharadja Soeltan[8] dengan segala[9] menteri jang besar-besar dan penggawa loerah ngabéhi sekalian pepak disitinggil maka sang ratoepoen bertanja asalnja Maharadja Indramoelia maka ditjeritakanlah oléh Maharadja Sakti dan Maharadja Soeltan segala hal ahwalnja datangnja sekalian ditjeritakan[10] oléh satria kedoea itoe seketika ia berkata-kata selang berapa lamanja ia bertachta diatas keradjaanja maka sang ratoepoen berangkatlah ia kedalam astananja maka patih Gadjah Madapoen membawa Maharadja Sakti dan Maharadja Soeltan kembali keastananja maka segala menteri jang besar-besar itoepoen boebarlah ia sekaliannja.

Alkissah maka terseboet perkataan Maharadja Indramoelia poelangnja itoe maka iapoen singgahlah di Koetai maka iapoen bertemoelah dengan Maharadja Indrawangsa dan Maharadja Dermawangsa dan Maharadja Soerawangsa maka iapoen bertanjalah kepada Maharadja Indramoelia: „Mana kakanda Maharadja Sakti dan adinda Maharadja Soeltan". Maka sahoet

[1] T. di ontbreekt. [2] T. Maharadja Bermawidjaja. [3] T. hierna: adik. [4] T. rambing i.p.v.: rembes ing. [5] T. hierna: sedjenang. [6] T. dan sedjenang [7] T. sedjenang. [8] T. hierna: serta. [9] T. segala ontbreekt. [10] T. ditjeritakannja.

Maharadja Indramoelia: „Adapoen kakanda dengan adinda itoe tinggal di Madjapahit karena terada akoe koeawa[1] menanti karena ia berdjoedi menjaboeng[2] koeawa[3] menanti djadi kakanda moelang dahoeloe". Maka kira-kira sedang lamanja maka iapoen bermohon poelang moedik ia Moerakaman memboeat ia 'adat sendirinja.

Sebermoela maka terseboetlah perkataan sang ratoe Madjapahit diséba orang pepak seagoeng jang pararatoe dan seagoeng jang paramenteri dan seagoeng jang parapenggawa penoeh sesak pasében agoeng[4] laloe kealoen-aloen maka patih Gadjah Mada dan Maharadja Sakti dan Maharadja Soeltan maka adalah ia bersabda sang ratoe Madjapahit kepada Maharadja Soeltan dan kepada Maharadja Sakti katanja: „Jaji Maharadja Soeltan dan jaji Maharadja Sakti adapoen sepeninggal jaji dibawa paman patih keastananja maka habislah sekalian orang jang[5] itoe maka adik Maharadja Indramoelia meninggalkan dirinja minta 'adat sendiri kepada kakanda. Maka boenji kakanda baiklah adik minta kepada jaji Maharadja Soeltan maka tiada ia maoe menoeroet seperti kata kakanda[6] kemoedian maka kakanda adjar poela dengan kata jang benar itoepoen tiada djoea ia maoe menoeroet seperti pengadjar kakanda itoe maka djadi kakanda tinggalkan poelang keastana telah demikian maka iapoen oendoer tiada kakanda ketahoei akan perginja".

Setelah Maharadja Soeltan dan Maharadja Sakti mendengar sabda sang ratoe itoe maka iapoen sama tersenjoem kedoeanja seraja[7] katanja: „Patik kedoea ini djadi tenanti-nanti[8] didjalan terlaloe lama djadi patik tinggalkan sama dengan paman patih poelang keastananja itoepoen patik nanti djoea diastana paman patih sampai kemalam maka tiada djoea datang ia tetapi perasaan patik hampir laloe poelang roepanja sebab tiada andika tjatoei 'adat itoe kira-kira patik". Maka sabda sang ratoe: „Hampir benar seperti kata adinda itoe karena djikalau tiada poelang kemanatah dia".

Setelah demikian maka sang ratoepoen mendjamoe Maharadja Soeltan dengan Maharadja Sakti betapa 'adat segala radja-

[1] B. spelling: كاواوا . [2] T. hierna: tiada. [3] B. spelling: كواوا . [4] T. hierna: sampai. [5] T. hierna: ada. [6] T. hierna: itoe. [7] T. hierna: berkata. [8] bernanti-nanti. (ɛ)

radja jang besar-besar maka kedatangan semoeanja[1] radja-radja jang memoetar negeri demikianlah sang ratoe bermoeliakan Maharadja Soeltan dengan Maharadja Sakti itoe. Setelah soedah ia makan minoem itoe maka sang ratoepoen berangkatlah ia keastananja maka patih Gadjah Madapoen membawa Maharadja Soeltan dan Maharadja Sakti itoe poelang keastananja dipermoelianja dan didjamoenja kepada tiap-tiap hari.

Setelah keésokan harinja dari pada[2] pagi-pagi hari maka sang ratoepoen diséba orang seagoeng jang pararatoe dan seagoeng jang menteri penggawa sekalian maka patih Gadjah Madapoen membawa Maharadja Soeltan dengan Maharadja Sakti doedoek bersama-sama menghadap sang ratoe seketika doedoek maka sang ratoepoen bersabda kepada Maharadja Sakti katanja: „Jaji Maharadja Sakti baiklah jaji bertanja kepada paman patih 'ilmoe mendjadi mangkoeboemi dan 'ilmoe[3] menteri karena lamoen negeri itoe tiada 'adatnja djadi haroeharalah negeri itoe karena 'ilmoe mangkoeboemi dan 'ilmoe menteri itoe mendjadi tetiti[4] soeraté doego prajogo[5] tindak tandoek[6] totokromo adapoen akan jaji Maharadja Soeltan biarlah ia tinggal kepada kakanda soepaja kakanda beri segala tatakrama radja mengadak kepada anak radja jang berberintah[7] dan titi soeraté kepada menterinja dan akan 'adatnja radja mengadak dan kebesarannja jang tiada boléh didoeaï dan kebesarannja berdjalan dan kebesaran kelakoean dan kebesaran pakaian dan kebesarannja dalam astana dan kebesarannja jang boléh dipindjam".

Setelah seketika berkata-kata maka Maharadja Berma Widjaja berangkitlah kedalam astananja maka patih Gadjah Madapoen boebarlah bersama-sama dengan Maharadja serta[8] dengan menteri sekalian masing-masing poelang keroemahnja adapoen[9] Maharadja Berma Widjajapoen berangkat ia membawa Maharadja Soeltan masoek kedalam gedong mahaniti itoe adapoen gedong itoe langkaplah dengan pakaiannja seperti kendil pelitanja dan[10].

Setelah hari malam maka dipasang oranglah sekaliannja

[1] T. samanja. [2] T. pada ontbreekt. [3] T. hiertussen: mendjadi. [4] T. titi. [5] T. priogo. [6] T. tanda i.p.v.: tindak tandok. B. spelling: تيندأ تندوق. [7] T. terperintah. [8] T. Sakti. [9] T. hierna: sang ratoe. [10] T. hierna: lantéranja.

seperti siang roepa tjahajanja[1] gedong itoe dari pada kebanjakan kendil[2] tanglong pelita terpasang semoeanja maka hamparan pesaréan Maharadja Soeltan serta[3] geta peradoean itoe berbagai-bagai warna roepanja soedah itoe maka permaisoeripoen bertitahlah ia kepada padoeka léko menjoeroehkan padoeka léko bersedia karena sang ratoe hendak menjoegoehi[4] Maharadja Soeltan maka padoeka léko berangkitlah[5] kepada loerah paoean.

Setelah soedah masoeklah segala isi piringnja seperti satai goréng asam dan panggang goeling opor bébék[6] dan tjoetjoeh dan déndéng kepoek[7] dan déndéng anggi dan sesatai[8] dan sesatai kambit dan sesatai asam dan lodéh toemis-toemisan dan berapa djenis masak-masakan dan minoem-minoeman seperti ganit djenéwar dan arak das dan arak api dan anas dan anggoer manis[9] toeak manis dan legén dan air teboe dan air njioer dan semangka doerian pisang[10] dan roedjak beberapa djenisnja sekaliannja itoe maka ditempati oléh loerah priaji diatas tetampan emas semoeanja adapoen goendik[11] dan selir sangnata sedialah dengan samboengnja[12] berpidjoeng soetera koening dipratjaki dengan air emas dan bertjatjoendoek[13] anggoer manoer bersoemping naga kepoelir bergeloeng bokor sinalangan bersipat alit bertjelak seni berpilis méga berangkat bibirnja mérah toea giginja ngalar koembang sari goemilap bersoebang pepelik moetiara bertjintjin permata intan itoelah pakaiannja segala priaji jang banjak itoe maka iapoen mengangkatlah segala persantapan sang ratoe maka sang ratoe linggih digedong sri menganti maka sang ratoepoen memanggil Maharadja Soeltan membawa santap: „Hai anak Maharadja Soeltan marilah kita santap". Maka Maharadja Soeltanpoen segeralah ia menjembah laloe membasoeh tangan maka Maharadja Soeltanpoen santaplah ia seorang orangnja dihadap oléh goendiknja sang ratoe Maharadja Berma Widjaja adapoen sang ratoe santap dengan permaisoeri telah soedah santap nasi maka minoem[14] poela

[1] T. roepanja itoe tjahaja i.p.v. roepa tjahajanja.
[2] T. hierna: dan lantéra. [3] T. seperti. [4] T. mioegoeh. [5] T. berkatalah.
[6] T. bibing. [7] T. kapoe. [8] T. dan sesatai ontbreekt. [9] T. hierna: dan.
[10] T. hierna: masak. [11] T. hierna: Adji. [12] T. simboenganja. [13] T. boetjatjoendau. [14] T. minoeman.

diangkat oranglah kehadapan sang ratoe dan kehadapan Maharadja Soeltan telah demikian[1] berlarih-larihan sang ratoe dengan Maharadja Soeltan telah seketika kira-kira sedang lamanja sang ratoe itoe santap minoeman dihadap oléh padoeka mahadéwi dan padoeka matoer dan padoeka léko soedah berhentilah permaisoeri santap maka digantikan poela oléh padoeka mahadéwi dan padoeka matoer dan padoeka léko tiga orang sehidangan maka dihadap oléh goendik adji selir sang ratoe maka dihadap oléh jaji isteri soedah berhenti digantikan oléh bini loerah kepada isteri dihadap oléh loerah priaji soedah loerah kepada isteri maka digantikan loerah priaji soedah berhenti priaji digantikan priaji banjak makan soedah berhenti priaji banjak digantikan kepada lanang-lanang[2] makan[3] digantikan oléh panakawan dan loerah soeroegani dan loerah kadjinaman dan loerah niaga dan loerah p.n.dakan[4] dan loerah toenggok[5] dan loerah sinoem[6] dengan anak boeahnja dan lagi piskal setabel dan loerah pembaloean dan loerah pedjagalan masing-masing dengan anak boeahnja.

Setelah soedah berhenti sekaliannja itoe makan maka baharoelah nasi sedoengan dibagikan kepada magarsari[7] dan toekang meranggi dan toekang kajoe dan toekang besi toekang pesajangan dan toekang penggandingan dan toekang djanti empat poeloeh banjaknja sedjenis toekang itoe jang ditjatoei petedan dalam.

Setelah soedah berhenti maka haripoen soedah djaoeh malam maka keloear poela santapan minoeman seperti kahwa dan téh serta dengan djoeadahnja berdjenis-djenis roepanja dan tjita rasanja jang seperti dodol dan noman dan madoe[8] moengsoe dan serikaja dan lelapon sitoekoepan[9] dan poeteri mandi dan ratoe berkoeroeng maka itoelah banjak djenisnja makan-makanan itoe maka sang ratoe dan Maharadja Soeltanpoen makan minoemlah baginda doea orang itoe sambil memandir-mandir maka kata Maharadja Soeltan: „Berapa perkara soeaka orang jang kaboel". Maka kata sang ratoe: „Adapoen soeaka orang

[1] T. maka. [2] T. alanang. [3] T. hierna: berhenti kepada alanang makan.
[4] T. pangadakan. B. spelling: فندكن. [5] T. toenggan. B. spelling: تونڠكوڠ.
[6] T. senoman. [7] T. makarsari. [8] T. hierna: kasirat dan madoe.
[9] T. sinoekoepan.

jang tetap hanja empat perkara djoea jang sampai soeakanja". Maka kata Maharadja Soeltan: „Bagaimana lamoen ada soeaka orang jang empat perkara itoe kepada orang ketjil". Maka kata: „Boléhlah anakanda besarkan orang itoe". Adapoen kata Maharadja Soeltan kepada sang ratoe: „Bagaimana seperti radja perempoean itoe bagaimana ia mengharoe[1] dirinja perempoean itoe karena ia perempoean melainkan penggawanja djoea jang laki-laki diharapnja". Maka sabda sang ratoe itoe: „Sebab ia mengharamkan dirinja kepada orang sebab terkoerang padanja sekalian pekerdjaannja dan kebesarannja". Maka kata Maharadja Soeltan: „Bagaimana halnja djikalau radja itoe sakit atau hilang karena radja itoe tiada boléh tiada ia hilang karena sekarang djikalau ada bitjara jang sakit tiada boléh dibitjarakan oléh menteri maka menteri itoe membawa bininja masoek adapoen menteri itoe menanti dipaséban demikianlah 'adatnja djikalau radja itoe hilang maka bini radja itoe menjoeroeh bini menteri itoe kepada lakinja adapoen tertib orang besar itoe menghadap isteri radja itoe bininja djoea jang disoeroehnja menghadap adapoen orang besar itoe menanti sadja dipaséban barang apa pengandika ratoe isteri itoe bini orang besar itoelah jang mendatangkan kepada lakinja dipaséban itoe". Kemoedian bertanja poela Maharadja Soeltan kepada sang ratoe katanja: „Bagaimana halnja djikalau radja itoe beristeri samanja radja atau doeakah atau tigakah atau empat isterinja samanja radja itoe maka beranak semoeanja jang mana diradjakan itoe". Maka sahoet sang ratoe: „Anaknja permaisoeri jang diradjakan karena permaisoeri itoe isteri radja jang toea dan[2] dahoeloenja baik doea baik tiga baik empat isteri samanja radja itoe beranak melainkan anak permaisoeri djoea jang diradjakan baiklah djahatkah atau keroengoekah tiada boléh jang lain mendjadi radja melainkan anak permaisoeri[3] djoea jang mendjadi radja".

Setelah demikian maka bertanja poela Maharadja Soeltan kepada sang ratoe Madjapahit katanja: „Berapa perkara pakaian radja". Maka kata sang ratoe: „Adapoen pakaian radja itoe empat perkara pertama-tama djangan radja itoe meringankan dirinja kedoea djika ia doedoek djangan sebarang tempat ketiga

[1] T. menaroe. [2] T. hierna: jang. [3] T. soeri.

djika ia berdjalan djangan sebarang djalan keempat djika ia makan djangan sebarang makan itoelah tertib radja karena radja itoe kepatiannja empat perkara pertama-tama kepada tidoernja kedoea kepada makannja ketiga[1] doedoeknja keempat kepada djalannja itoelah tempat kepatian radja dan lagi pakaian radja itoe seperti jang dikatakan isteri ladi[2] bakti seri tjoeriga koedoenita itoe radja jang poenja pakaian tetapi djika[3] disitoe[4] karena radja itoe di'ibaratkan perempoean jang baik ladi[5] itoe laoetan bakti tidoer tjoeriga itoe sendjata koedoenita itoe koedo jang berani-berani". Dan lagi pengandika sang ratoe: „Hendaklah radja itoe memakai atas lima perkara ada kepadanja didalam segala perboeatannja[6]". Itoelah wasiat Maharadja Berma Widjaja kepada Maharadja Soeltan kemoedian[7] poela Maharadja Soeltan: „Berapa perkara tempat patik boléh memboenoeh seperti anak radja-radja seperti orang besar-besar dan seperti orang ketjil[8] kesalahannja jang boléh[9] memboenoeh". Maka sahoet sang ratoe: „Adapoen jang tempat radja boléh memboenoeh anak radja-radja dan kedoea orang besar-besar ketiga orang ketjil-ketjil pertama-tama salah didalam roemah radja dan kedoea mendoeaï keradjaan[10] dan ketiga menjalangi[11] hati radja dan keempat mematoek[12] lidah radja kelima menteri menggoelinga tata keenam toemenggoeng malap boemi ketoedjoeh satria mengamoek itoelah jang tempat radja itoe[13] boléh tempat radja memboenoeh potong[14] kepalanja dan digantoeng dialoen-aloen anak bininja dirampas diambil kedalam djadi 'abdi radja". Adapoen pengandikanja sang ratoe: „Adapoen jang didjagaï oléh radja itoe pertama-tama ia mendjagaï isi roemahnja kedoea mendjagaï kebesarannja ketiga mendjagaï keradjaannja keempat mendjagaï isi negerinja kelima mendjagaï désa dan ra'iatnja adapoen radja itoe djikalau koerang djaga jang lima perkara itoe djadi kebinasaan ra'iatnja. Maka kata Maharadja Soeltan: „Apatah goenanja orang banjak itoe tiada ia mendjagaï radjanja". Maka kata sang ratoe: „Djangan anakanda harap diorang[15] achir[16] terkoerang harap

[1] T. hierna: kepada. [2] T. ladri. [3] T. hierna: kita. [4] T. demintoe. [5] T. ladri. [6] T. perboeatan ia. [7] T. hierna: bertanja. [8] T. renik. [9] T.hierna: djalan patik. [10] T. hierna: radja. [11] T. menjalah. [12] T. memotong. [13] T. hierna: jang. [14] T. dipotong. [15] T. hierna: djikalau harap diorang. [16] T. achirnja.

dibadan sendiri". Maka terdiri maka kata Maharadja Soeltan: „Berapa perkara soeaka orang jang boléh diharap". Maka kata sang ratoe: „Banjak djenis perkaranja pertama-tama memeliharakan radjanja dan kedoea memeliharakan dirinja dan ketiga mendjagaï orang negeri lain masoek bersoeita kepada radjanja dan keempat mendjagaï sekalian isi astana radjanja dan kelima orang jang tahoe akan dirinja karena radja itoe banjak bintjananja". Kemoedian bertanja poela Maharadja Soeltan kepada sang ratoe katanja: „Berapa perkara orang jang salah mati jang boléh hidoep lari kedalam". Maka sahoet sang ratoe: „Barang apa salahnja djika ia lepas kedalam hidoep karena taksir orang besar-besar tiada mengemit pintoe radjanja. Adapoen sekalian orang jang bersalah mati itoe mati hoekoemnja tiada boléh hidoep karena radja itoe atas doea perkara tempatnja boléh hidoep hoekoemnja bersalah mati lari kedalam itoe pertama-tama taksir orang besarnja dan kedoeanja radja kasihan kepada orangnja adapoen orang mengamoek itoe meski lari keroemah radja melainkan mati djoea hoekoemnja orang itoe". Kira-kira sedang lamanja sang ratoe Madjapahit berpandir-pandir dengan Maharadja Soeltan maka sang ratoepoen berangkatlah kedalam poeri[1] telah datang sang ratoe laloe doedoek kehadapan[2] permaisoeri maka berhadapanlah sang ratoe dengan permaisoeri maka permaisoeripoen menjembah sang ratoe maka sang ratoe berkata[3] kepada permaisoeri: „Hai adinda baiklah adinda menjoeroeh membawakan anakanda Maharadja Soeltan itoe baboréh hangat kering tilam dan kain salinan[4] pesaréan". Maka permasoeripoen menjoeroeh priaji empat orang katanja: „Pergilah kegedong seri menganti bawakan anakanda Maharadja Soeltan baboréh dan kipas boeloe merak". Maka priaji menjembah laloe berdjalan kegedong seri menganti serta datang laloe doedoek menjembah Maharadja Soeltan katanja: „Patik ini dititahkan padoeka ajahanda laki isteri membawakan andika baboréh seraja katanja baiklah andika bersalin dahoeloe". Maka Maharadja Soeltan bersalin kain jang dibawa[5] priaji itoe maka priajipoen hampirlah kepada Maharadja Soeltan menjapoekan baboréh itoe baboréh betis lain baboréh toe-

[1] T. kenjapoeri. [2] T. dihadapan. [3] T. bertanja. [4] T. persalinan.
[5] T. hierna: oléh.

boeh lain dan bedak moeka lain soedah berhenti priaji itoe memboréhi itoe maka priaji jang membawa[1] kipas itoepoen mengipasilah[2] ia maka Maharadja Soeltanpoen berbaring-baring[3] kasoer sarélah Maharadja Soeltan adapoen priaji itoe doea orang mengepoek[4] betis doea orang mengipas sambil ia mengidoeng terlaloe merdoe soearanja kira-kira laloe tengah malam maka priaji jang empat orang itoepoen tidoerlah ia dibetis Maharadja Soeltan maka sang ratoepoen sarélah dengan permaisoeri didalam pesaréannja jang bernama Soegara Mengambang namanja dan pesaréan padoeka mahadéwi Prang Ketitih nama[5] dan pesaréan padoeka matoer Bebandjaran namanja dan pesaréan padoeka léko Karang Nganjap[6] namanja maka segala goendik adji selir sang natapoen masing-masinglah masoek kebilik senting kira-kira dinihari fadjarpoen menjingsing dan mégapoen berangkat maka berboenjilah tengaran seperti bedil Sapoe Djagat dan egoeng Sekar Dalima maka bangoenlah sang ratoe dan Maharadja Soeltan maka sang ratoepoen membawa Maharadja Soeltan mandi kesoengai Segaran maka dibawakanlah kain basoehan[7] oléh priaji serta dipangkoekan orang kain persalinnja oendoernja mandi maka sang ratoe dan Maharadja Soeltanpoen berbedak berlangirlah ia setelah soedah berbedak berlangir maka toeroenlah mandi kesoengai Soegaran kira-kira sedang lamanja sang ratoe Maharadja Berma Widjaja mandi dengan Maharadja Soeltan maka iapoen naiklah daripada mandinja itoe laloe salin[8] kain sang ratoe dengan Maharadja Soeltan.

Setelah soedah ia bersalin kain maka sang ratoepoen membawa Maharadja Soeltan doedoek bawah[9] pohon nagasari diatas batoe poetih maka baharoelah permaisoeri poela mandi dengan padoeka mahadéwi dan padoeka matoer dan padoeka léko serta dengan goendik adji selir sangnata dengan segala priajipoen ramailah ia bersimboer-simboeran didalam kolam Bandjaran Sari itoe menjoekakan hati permaisoeri kira-kira sedang lamanja ia mandi itoe maka permaisoeripoen naiklah serta dengan padoeka mahadéwi[10] sekaliannja laloe memetik segala boenga-

[1] T. memegang. [2] T. mengipas. [3] T. hierna: ia diatas. [4] T. mengapoe. [5] T. namanja. [6] T. Anjep. [7] T. basahan. [8] T. bersalin. [9] T. dibawah. [10] T. hierna: dan padoeka matoer dan padoeka léko serta priaji itoe.

boengaan dan boeah-boeahan masing-masing dengan kesoekaannja.

Setelah demikian itoe maka sang ratoe dan Maharadja Soeltan doedoek diatas batoe poetih dibawah pohon nagasari berdoea-doea sadja sang ratoe dengan Maharadja Soeltan adapoen segala priaji disoeroeh berdjalan-djalan maka segala priajipoen berdjalanlah pergi memetik boeah-boeahan didalam taman itoe maka sang ratoepoen mengadjar Maharadja Soeltan sekalian 'ilmoe[1] orang mendjadi radja sekaliannja habislah diadjarkannja kepada Maharadja Soeltan sekalian 'ilmoe hikmat radja oedoe nagoro habislah sekaliannja didapat oléh Maharadja Soeltan ditoeroenkan oléh sang ratoe Maharadja Berma Widjaja adapoen patih Gadjah Mada dengan Maharadja Sakti soedah ada[2] dipaséban agoeng serta dengan segala paramenteri dan parapenggawa orang besar-besar penoeh dipaséban agoeng maka katanja Maharadja Soeltan kepada sang ratoe: „Boléhkah perempoean itoe didjadikan radja". Maka sahoet sang ratoe: „Boléh perempoean itoe didjadikan radja[3] sebab negeri radja itoe daripada kesoekaran[4] ra'iat jang didalam negeri itoe soepaja djangan djadi haroe hara isi negeri itoe dan djangan berkelahi segala ra'iatnja". Maka Maharadja Soeltan bertanja kepada sang ratoe katanja: „Apa bédanja laki-laki dengan perempoean itoe didalam pekerdjaan keradjaannja". Maka djawab sang ratoe: „Adapoen béda laki-laki dengan perempoean itoe dalam pekerdjaannja itoelah bédanja karena radja laki-laki itoe boléh diséba pada hadapannja segala orang jang menghadap adapoen radja perempoean itoe tiada boléh djikalau tiada jang melindoenginja karena[5] tiada boléh djikalau orang menghadap itoe hendaklah njata kepada matanja segala toeboehnja karena djikalau radja laki-laki boléh ia menjatakan dirinja daripada sebab samanja laki-laki djikalau radja kita itoe perempoean tiada dapat kita doedoek berhadapan dengan radja itoe karena ia perempoean apabila kita hendak menghadap dia melainkan[6] dengan tirai kelamboe itoe karena atas segala perempoean itoe tiada patoet dilihat toeboehnja dan djika ia dihadap itoe dibela-

[1] T. hierna: hikmat. [2] T. ada ontbreekt. [3] T. ontbreekt vanaf: Maka sahoet sang ratoe. [4] T. hierna: segala. [5] T. karena ontbreekt (en terecht). [6] T. melengkan.

kang tirai kelamboe karena soeara radja perempoean itoe tiada haroes segala laki-laki itoe mendengar dia melainkan dibelakang tirai kelamboe soepaja segala ra'iat mengenal soearanja itoe sadja demikianlah 'adatnja radja kita perempoean". Kemoedian bertanja poela Maharadja Soeltan kepada sang ratoe katanja: „Sekarang bagaimana djika radja itoe tiada beranak dengan permaisoeri laki-laki maka perempoean sadja anaknja itoe kemoedian ada radja itoe beranak laki-laki dengan padoeka mahadéwi atau beranak dengan padoeka léko atau dengan padoeka matoer". Maka sahoet sang ratoe: „Melainkan anak jang laki-laki djoea jang mendjadi radja karena sama isteri semoeanja adapoen jang dikatakan padoeka mahadéwi itoe dibawah permaisoeri adapoen padoeka matoer dibawah padoeka mahadéwi dan padoeka léko dibawah padoeka matoer itoelah iringannja orang jang empat orang itoe. Adapoen jang lain dari pada itoe baik seratoes atau doea ratoes[1] melainkan goendik selir djoea namanja itoelah maka sang ratoe[2] boléh menamaï isterinja permaisoeri adapoen segala boepati tiada boléh beristeri menoeroet sang ratoe menamaï isterinja demikian itoe adapoen isteri segala boepati itoe seorang padmi[3] empat orang atau lima orang melainkan goendik djoea namanja". Maka kata Maharadja Soeltan kepada sang ratoe: „Apa sebabnja maka segala boepati tiada boléh beristeri menoeroet sang ratoe itoe". Maka sahoet sang ratoe: „Adapoen sebabnja maka tiada boléh menoeroet sang ratoe sebab hanjalah kebesaran sadja ada kepadanja tiada[4] ia mendjoendjoeng keradjaan itoelah sebabnja". Serta habis sang ratoe itoe berpandir-pandir kepada Maharadja Soeltan maka orang jang menghadap dipaséban agoeng itoepoen boebarlah karena sang ratoe tiada keloear diséba orang karena sang ratoe lagi berpandir-pandir dengan Maharadja Soeltan mengadjar sekalian tertib radja jang mendjoendjoeng keradjaan djadi ia menjoeroeh priaji pergi kepada patih Gadjah Mada itoelah maka orang jang séba itoe berani[5] boebar djikalau tiada soeroehan didalam tiada berani boebar sebarang boebar[6].

Setelah habis sekaliannja 'ilmoe radja[7] dan tertib radja ditoe-

[1] T. ontbreekt: atau doea ratoes. [2] T. hierna: jang. [3] T. padami.
[4] T. hierna: boléh. [5] T. itoe berani ontbreekt. [6] T. ontbreekt van af: djikalau.
[7] T. hierna: dan béat radja.

roenkan oléh sang ratoe Maharadja Berma Widjaja kepada Maharadja Soeltan maka haripoen malamlah maka sang ratoepoen membawa poelang berangkat keastananja Maharadja Soeltanpoen poelang kegedoeng mahaniti seketika berdjalan maka sang ratoepoen datanglah kedalam kenjapoeri maka Maharadja Soeltan masoeklah kegedoeng mahaniti laloe ia mendapati sekalian lantéra kendil tanglong pelita soedah terpasang maka Maharadja Soeltanpoen doedoek laloe memboeka[1] saboeknja laloe ia berbaring-baring seketika ia berbaring-baring maka hidangan persantapanpoen datanglah dibawa orang[2] serta dengan segala minoem-minoeman beberapa djenis.

Setelah demikian itoe maka sang ratoepoen datanglah ia maka Maharadja Soeltanpoen[3] menoendoekkan kepalanja laloe doedoek maka kata sang ratoe: „Silakan anakanda[4] santap". Maka Maharadja Soeltanpoen menjembah laloe membasoeh tangan laloe ia santap doea orang sehidangan dengan sang ratoe Maharadja Berma Widjaja sambil ia memandir-mandir[5] sedang lamanja makan minoeman poela diangkit orang kehadapan sang ratoe dan kehadapan Maharadja Soeltan maka minoemlah[6] sang ratoe berlarih-larihan dengan Maharadja Soeltan selang beberapa lamanja ia makan minoem itoe maka iapoen berhentilah dari pada makan minoem itoe maka sang ratoe poelang kedalam kenjapoeri mendapatkan permaisoeri.

Setelah datang maka permaisoeripoen berdiri seraja menjembah sang ratoe mengatoerkan kain pesaréan menjoeroeh bersalin kain maka sang ratoe menjamboet kain itoe serta memegang tangan permaisoeri seraja sang ratoe bertanja kepada permaisoeri: „Hai adinda berapa perkara jang dikatakan sembah djangan adinda sembah sebarang sembah sadja adapoen sembah itoe berapa perkara erti sembah". Maka didjawabnja oléh permaisoeri katanja: „Lima perkara erti sembah itoe". Maka kata sang ratoe: „Mana-mana jang lima perkara itoe katakanlah

[1] T. mengoerai. [2] T. priaji.

[3] T. hierna: berdiri maka kata sang ratoe: „Marilah anakanda doedoek". Maka Maharadja Soeltanpoen.

[4] T. hierna: Maharadja Soeltan. [5] T. hierna: kira-kira. [6] T. ontbreekt vanaf: poela diangkit orang.

kepada kakanda". Maka dikatakannjalah katanja: „Adapoen sembah jang pertama kepada goeroe dan kedoea kepada bapak dan ketiga kepada baboe dan keempat kepada radja dan kelima kepada laki". Maka kata sang ratoe: „Apa ertinja sembah kepada goeroe". Maka sahoet permaisoeri: „Adapoen ertinja sembah kepada goeroe itoe karena ia menoendjoeki djalan jang terang adapoen ertinja sembah kepada iboe itoe sebab ia mengandoeng sembilan boelan sepoeloeh hari itoe dan sebab ia pegallah memelihara[1] menjoesoei dan memberi makan adapoen ertinja sembah kepada kandjeng romo sebab ia mengadakan djalan jang batin kepada iboe[2]". „Dan mana-mana sembah jang empat perkara itoe," kata sang ratoe. Maka sahoet permaisoeri: „Sembah jang empat perkara itoe kepada radja". Maka kata sang ratoe: „Apa sebabnja sembah jang empat perkara itoe kepada radja". Maka sahoet permaisoeri: „Sebab anggadoeh pedjah gesang pati oerip itoelah sebabnja". Maka kata sang ratoe: „Jang lima perkara itoe kepada siapa". Maka djawab permaisoeri: „Adapoen jang lima[3] kepada laki". Maka kata sang ratoe: „Apa sebabnja laki itoe maka disembah". Maka djawab permaisoeri: „Sebab anjoekani gonoroso sebab ia anjoekani anggo-anggo kang lahir dan batin sebab ia mengawini itoelah sebabnja".

Setelah soedah ia menanjaï permaisoeri maka laloelah ia bersalin kain laloe berboréh betis lain boréh tangan lain boréh toeboeh lain dan berboréh[4] moeka lain[5] maka laloelah roemroemnja[6] permaisoeri oléh sang ratoe „Jang-jang tilam déwa watoning[7] pegoelingan roemroem bantaroem kang sogo[8] perdoko[9] ongo jaji emas jaji mirah penerang djantoeng tangkai hati ningsoen adoeh emas mirah djoeita ningsoen". Maka permaisoeripoen mentjakar menggaroek[10] dada sang ratoe seraja permaisoeri berkata kepada sang ratoe maka katanja: „Mengapa kakanda menggaroem-garoem[11] adinda hendak kemanakah kakanda pergi hendak pergi[12] kepada padoeka mahadéwikah atau hendak pergi kepada padoeka matoerkah atau

[1] T. memeliharakan. [2] T. heeft andere volgorde, overigens gelijk. [3] T. hierna: perkara itoe. [4] T. boréh i.p.v. dan berboréh. [5] T. lain ontbreekt. [6] T. diroemroemnja. [7] T. toeniang. [8] T. soeka. [9] T. ontbreekt: perdoko. [10] T. menggaroes. [11] T. meroemroem. [12] T. hendak pergi ontbreekt.

hendak pergi kepada padoeka lékokah atau hendak pergi pada[1] goendik selirkah". Maka kata sang ratoe: „Tiada". Maka kata permaisoeri: „Siapakah melarang pergi". Maka djawab sang ratoe: „Tiada kakanda hendak pergi kemana-mana djikalau kakanda hendak pergi kemana-mana masakah kakanda tiada memberi tahoe adinda". Maka kata permaisoeri: „Baiklah[2] kakanda pergi kalau-kalau orang ketjil[3] hatinja takoet orang koerang soekanja". Maka kata sang ratoe: „Lain hari sadja kakanda pergi dan marilah adinda kakanda gedong dengan doedoek dan marilah diemban dengan tjindai". Maka laloelah didoekoengnja dibawanja masoek keperadoean maka embannjapoen menghamparkan kasoer agoeng maka sang ratoe dengan permaisoeripoen berbaringlah laki isteri maka embannja menjelimoeti dengan kain kembang boenga diangkit[4] maka ditoeroenkan tirai kelamboe jang keemasan maka diapit dengan goeling[5] bantal soeraga maka segala priajipoen doedoek disisi peradoean masing-masing dengan kerdjanja ada jang mengepoek ada jang mengipas ada jang menembang dandang goela dan ada jang daroewoeh dan ada jang berkekawin[6] ada jang mengidoeng[7] ada jang mendjagaï lontjéng ada jang mendjagaï pelita[8] ada jang mendjagaï kendil masing-masing dengan kerdjanja dan banjaklah jang memandirkan[9] akan hal segala priaji itoe.

Setelah demikian padoeka léko dan padoeka matoer dan padoeka mahadéwi[10] masing-masinglah ia poelang kepada biliknja tidoer maka sang ratoepoen beradoelah dengan permaisoeri kepada malam itoe setelah pagi hari maka sang ratoe laki isteri laloe pergi mandi kira-kira sedang lamanja maka iapoen berhenti laloe naik bersalin kain sang ratoe dan permaisoeri laloelah[11] kembali keastananja bertachta dalam astananja itoe dihadap oléh sekalian isterinja.

Alkissah maka terseboetlah perkataan patih Gadjah Mada mengadjar Maharadja Sakti akan 'ilmoe mendjadi mangkoeboemi dan 'ilmoe menteri seperti isjarat menteri dan tertib

[1] T. kepada. [2] T. hierna: djoea. [3] T. renik. [4] T. dianggit. [5] T. gegoeling. [6] T. berkakoein. B. spelling: برکلوين . [7] T. mengeding. [8] T. hierna: ada jang mendjagaï lantéra. [9] T. memandikan. [10] T. volgorde juist andersom. [11] T. hierna: ia.

menteri kepada radjanja: „Pertama-tama menteri jang dibawah hoekoemnja djikalau tiada ada[1] perinja[2] demikian maka adalah selakoe dilebihkannja kebaktian akan dirinja dari pada kebaktian akan radjanja adapoen isjarat jang kedoea hendaklah menteri itoe mengatakan soekoer atas segala ni'mat radjanja dan soeka daripada segala negerinja[3] dan djikalau pada kesoekaannja maka sampai kepadanja pada sesoeatoe melarat[4] dan roegi daripada pihak radjanja itoe hendaklah ia dihapoeskannja melarat[5] dan roegi itoe daripada sempoerna bitjaranja dengan segala ni'mat dan kerah[6] itoe jang soedah sampai kepadanja dari pada pihak radja itoe dan ketiga hendaklah menteri itoe akan mengasilkan soeaka orang kepada radjanja mengoekoerkan[7] belandjanja dari pada hartanja jang diloear dari pada taroehannja[8] dan djangan mengeloearkan belandjanja itoe dari pada harta dalam[9] taroehannja[10] karena harta jang dalam perbendaharaannja itoe tiada boléh keloear harta itoe lamoen tiada dengan kesoekaannja djoea adanja maka tiada boléh lamoen tiada dengan sekehendaknja dan isjarat jang keempat itoe[11] radjanja itoe dan djangan akan perhiasan dirinja dan isjarat jang kelima hendaklah menteri itoe mengoesahakan soepaja peri kesoekaan astana radjanja dan pakaian toeboeh radjanja dan penggawanja[12] koeda radjanja dan semoeanja perintah sekalian peri keradjaan radjanja dan djangan bersalahan djika seperti radjanja itoe memakai dia dan isjarat jang keenam hendaklah menteri itoe ingatkan pegangannja soepaja sekalian peri keradjaannja radjanja soepaja djangan bersalahan dengan 'adat karena pohon kebadjikan radjanja didalam peri inilah dan jang ketoedjoeh hendaklah menteri itoe tatkala ia melihat pekerdjaan radjanja itoe hendaklah dipatoet dengan hoekoem 'adat mengingatkan radjanja soepaja djangan terlandjoer-landjoer pekerdjaan radjanja dan lagi mengoesahakan dengan barang dikehendaki radjanja itoe karena kebinasaan keradjaannja demikianlah perinja dan jang

[1] T. ada ontbreekt. [2] T. diperiksanja. [3] T. negrahanja. [4] B. spelling: مطرة. [5] B. spelling hier: مضرة. [6] T. negraha. [7] T. mengeloearkan. [8] T. taroehnja. [9] T. jang didalam. [10] T. taroehnja.
[11] T. hiertussen: hendaklah menteri itoe mentjari harta jang didalam kerdjaannja radjanja akan peri kebesaran.
[12] T. pegawai.

kedalapan hendaklah menteri itoe djangan mengeloem-ngeloem[1] perkataan hendaklah dibesarkan adanja dan memoeliakan pangkatnja dan karena djangan[2] menoendjoekkan kerasnja akan sekalian ra'iat oléh karena peri inilah tanda kebinasaan menteri itoe djoea dan isjarat jang kesembilan hendaklah menteri itoe menghasilkan harta akan radjanja serta lagi membitjarakan akan pekerdjaan segala hoeloebalang dan laskar radjanja itoe dan menjoeroeh melangkapkan sendjatanja dan kedoea 'ilmoe ini tempat bala dan fitnah djoea soepaja segera ketahoean manakala dan dari mana datangnja bala dan fitnah itoe tiada boléh mengambil harta perbendaharaan[3] kita sendiri sadja dan tiada dibitjarakan akan hoeloebalang dan laskar radja itoe dan dihadapannja apabila datang moesoeh didalam alpanja[4] sekalipoen tiada dapat ditjeritakan segala hoeloebalang dan laskar radja itoe karena hoeloebalang[5] itoe tiada dapat tiada akan seseorang radja dan tiada boléh tiada melainkan ada seorang menterinja jang damping dan bentaranjapoen ada karena adapoen radja itoe dengan beberapa laki-laki[6] dengan beberapa harta maka karena itoe tiada dapat tiada akan menteri itoe dari pada membitjarakan[7] kedoea perkara ini soepaja manakala datang ketika kesoekaran djangan ia menjesal dan isjarat jang kesepoeloeh hendaklah menteri itoe menjoeroehkan orang pergi sentosa kepada segala pihak negeri radjanja soepaja membawa[8] djandjinja kepadanja soepaja hingga diketahoei dari sebelah mana datang bahaja dan betapa ia dapat menolakkan bahaja itoe dan isjarat jang kesebelas hendak menteri itoe senantiasa memeliharakan segala da'if dan orang jang miskin daripada kedjahatan segala orang jang[9] keras daripada kamoe dan isjarat jang kedoea belas hendaklah menteri itoe dalam sekalian pekerdjaan dibitjarakan awalnja dan kesoedahannja dan isjarat jang ketiga belas hendaklah menteri itoe daripada segala pekerdjaan ia berboeat dengan tahoenja serta dengan

[1] T. maloem-maloem. [2] T. hierna: lagi. [3] T. hierna: harta.

[4] T. hierna: itoe dan akan dirinja itoe dan didalam kesoekaannja itoe djikalau dibelandjaïnja.

[5] T. hierna: dan laskar. [6] T. lagi. [7] T. hierna: akan. [8] T. i.p.v. membawa: itoe meréka itoe memberi.

[9] T. hierna: keroegian dan memeliharakan adanja daripada segala orang jang.

periksanja dan isjarat jang keempat belas hendaklah menteri itoe dalam sekalian diperboeat koeasa dan periksa hatinja dan isjarat jang kelima belas hendaklah menteri itoe ingat kepadanja perangai jang moerah dan hatinja jang loeas akan segala bitjaranja dan isjarat keenam belas hendaklah menteri itoe apabila ia melihat barang-barang berboeat kebaktian akan radjanja sediakala ia membaiki orang itoe dan isjarat jang ketoedjoeh belas hendaklah menteri itoe apabila ia melihat orang melaloei titah radjanja segeralah ditegahkannja orang itoe dan djika tiada maoe orang itoe ditegahkan[1] maka wadjiblah disakitinja orang itoe dan djangan djadi melarat padanja soepaja orang jang lain djangan menoeroet kelakoeannja itoe dan isjarat jang kedelapan belas hendaklah menteri itoe sama beringat-ingatan samanja djangan alpa dari pada sekalian kebesaran radjanja dan djangan loepa pada sekalian pekerdjaan radjanja akan soepaja déwinja akan keradjaan dan kebesaran itoe semoeanja dari pada hati jang baik datangnja dan isjarat jang kesembilan belas hendaklah menteri itoe didalam sekalian pekerdjaan sampaikan hoekoem jang benar dari pada pihak radjanja dan pihak segala ra'iat dan senantiasa ia membitjarakan dengan kebenarannja djoea[2] djangan ia menjesal kemoediannja dan isjarat jang kedoea poeloeh hendaklah menteri itoe kelakoeannja élok perangainja lemah lemboet manis barang lakoenja dan pekertinjapoen baik. Maka ia mengerdjakan segala pekerdjaan jang sebenarnja dan jang haroes dan djangan mengerdjakan djalan jang tiada benar dan jang tiada haroes dan isjarat jang selikoer hendaklah menteri itoe djikalau ia melihat radjanja mengerdjakan kerdja jang tiada memberi manfa'at akan keradjaannja itoe apabila berkata radjanja soeatoe perkataan jang tiada patoet ia mengadakan kata itoe djangan dikaboelkan akan tetapinja didalam hatinja sadja djikalau dihadapan[3] orang banjak benarkan sadja akan katanja itoe ada kalamasanja[4] kemoedian pada tempat jang soenji maka dilawan oléh menterinja dan tegahkan kehendak radjanja itoe. Adapoen isjarat menteri itoe menghadap radjanja itoe hendaklah ia memakai kain jang baik dan badjoe jang baik dan ikat pinggang jang baik dan pakaian jang

[1] T. ditegahkannja. [2] T. hierna: soepaja. [3] T. dipenghadapan.
[4] T. kalau-kalau masanja.

baik atau koepiah jang baik dan baoe-baoean jang[1] haroem baoenja seperti baboréh dan[2] boenga adapoen menteri itoe hendaklah ia senantiasa doedoek dipaséban serta dengan kotak peminangannja menteri itoe langkap dengan isinja serta perkakas[3] pisau[4] pahat dan belioeng seperti perboeat[5] jang renik hendaklah sedia sekaliannja itoe toembak dan lampit hendaklah menteri itoe berhadir petang pagi seperti belandjanja dan bakalnja dan tiada boléh tiada se'oemoernja hidoep itoelah sebabnja diharoeskan orang bersedia jang demikian itoe segala orang besar-besar itoe berhadir sekaliannja soepaja djangan terhal perintah radjanja ialah didalam hoedjan atau didalam panas sekalipoen tiada boléh moengkir adapoen sebab maka didalam satoe menteri maka ada tempat[6] doea-doea[7] satoe menteri itoe takoet berdjalan radjanja sampai kepada tengah djalan maka mendapat soekar radjanja atau datang amok kepada radjanja soekar itoe atau kepada dirinja ditengah djalan atau didalam kampoeng atau didalam roemahnja soepaja djangan soesah ia mengambil toembak didalam roemahnja lagi itoelah maka diharoeskan menteri itoe dibawakan doea[8] toembak adapoen menteri itoe maka diharoeskan dibawakan lampit karena kalau datang perarakan[9] dalam kepada tempatnja doedoek itoe maka tiada diberikan poelang oléh radjanja lampit itoelah tempatnja tidoer adapoen akan bantalnja époknja itoelah. Adapoen sebab maka tiada boléh bertjerai dengan orang[10] belandjanja itoe[11] dibawa berdjoedi atau menjaboeng soedah sedia bekalnja dan belandjanja atau barang soeatoenja adapoen maka sebabnja menteri maka membawa panakawannja itoe akan membawa pahat dan belioeng itoe djikalau ada barang perintah radjanja barang soeatoe perintah kepadanja djangan ia soesah menjoeroeh mengambil dan memindjam karena soedah ada masing-masing dengan perkakasnja sendiri apabila ia sampai kepada gantiannja[12] sekalian jang terseboet itoe akan soepaja hasil soeakanja adapoen menteri itoe hendaklah ia djangan walang dan djangan soepan barang soeatoenja kepada radjanja dan djangan

[1] T. hierna: baik jang. [2-3] T. hierna: seperti. [4] T. pisau raoet. [5] T. perboeatan. [6] T. toembak. [7] T. hierna: didalam. [8] T. doea ontbreekt. [9] B. فرکن, lees: perarakan. [10] T. wang. [11] T. hierna: djikalau. [12] T. pergantiannja.

ia memilih bangsa dan djangan ia menilik roepa dan djangan ia memendang harta lamoen ia mentjari kebadjikan radjanja akan soepaja terpoedji kepada radjanja djikalau tiada demikian terkedjoetlah[1] ia kepada radjanja adapoen menteri itoe hendaklah ia toeloes ichlas hatinja kepada radjanja dan djaoehkannja[2] pekerdjaannja jang tiada patoet kepada radjanja dan djaoehkannja jang memberi melarat kepada radjanja dan didjaoehkannja jang memberi maloe kepada radjanja dan didjaoehkannja jang memberi doeka kepada radjanja dan didjaoehkannja jang memberi hina kepada radjanja didalam hatinja itoe senantiasa sakit[3] hatinja itoe kepada radjanja itoe". Toempahlah[4] kepada Maharadja Sakti akan isjarat menteri maka perkataannja Maharadja Sakti itoe kepada patih Gadjah Mada katanja: „Habiskanlah isi peroet nénénda itoe kepada[5] tjoetjoenda pohonkan akan soepaja djangan kepalang kasih nénénda kepada tjoetjoenda". Maka boenji Patih Gadjah Mada: „Adapoen isjarat orang besar itoe hendaklah bersoeaka kepada radjanja pertama-tama hendaklah ia itoe bersoeaka itoe hendaklah ia menegoehi roemah tangganja akan djangan[6] chawatir akan anak bininja dan hendaklah ia[7] memeliharakan koedanja jang tangkas jang boléh dibawanja keloear didalam peperangan radjanja itoe dan hendaklah ia memeliharakan akan[8] sendjata jang baik seperti toembak dan keris jang bisa-bisa akan melawan moesoeh radjanja dan hendaklah ia membaiki dirinja akan soepaja ringan pergi bersoeaka kepada radjanja serta hadirlah orang magangnja akan melajani sirih pinangnja akan melajani barang soeatoenja adapoen tertib kita menghadap radja itoe hendaklah ia membaiki dirinja dan soetji toeboehnja memboeang dakinja dan meminjaki ramboetnja dan mengandam misainja dan hendaklah ia membaiki sipat bibirnja dan hendaklah ia mengalis keningnja maka hendaklah menteri itoe membaiki segala perkakasnja karena perintah radja itoe tiada boléh terhal barang soeatoe jang diperintahkannja sesa'at djoeapoen tiada boléh terhal." Adapoen kata Maharadja Sakti kepada Patih Gadjah Mada itoe: „Bagaimana tertib[9] menghadap radja dan bagaimana hati kita

[1] T. terkedjilah. [2] T. didjaoehkannja. [3] T. kasih. [4] T. tampaklah. [5] T. kepada ontbreekt. [6] T. hierna: ia. [7] T. hierna: akan. [8] T. akan ontbreekt. [9] T. hierna: kita.

tatkala menghadap radja itoe". Maka kata[1] Patih Gadjah Mada itoe: „Serta kita sampai kepada lawang seri menganti maka berhentilah kita disitoe pertama kita menantikan radja keloear maka kita menjoeroeh mengatoer kepada pada'[2] mengatoerkan kita hendak séba maka kitapoen membaiki kain kita djikalau ternaik kita toeroenkan djikalau tertoeroen kita naikkan serta kita menariki[3] saboek kita djikalau longgar keris kita mengadjat badjoe kita serta membaiki koepiah kita kemoedian maka baharoelah kita membaiki napas kita karena kalau kita dipanggil radja dibawanja berkata-kata kepada radja karena radja[4] itoe apabila ia memanggil hendaklah segera kita menjembah berbangkit laloe doedoek dekat serta menoendoekkan kepala kita[5] karena pengandika radja itoe maka sebab dia menariki segala pakaiannja itoe djikalau didalam ia menghadap itoe tiada boléh barang soeatoenja jang teroerai pakaian itoe tiada boléh[6] membaiki pakaiannja dalam ia doedoek menghadap itoe adapoen kepada itoe soedah datang maka ia berkata-katanja masoeklah andika maka didjawabnja adapoen tertibnja moela-moela kita melangkah itoe betis kanan dahoeloe kemoedian betis kiri[7] kita merendahkan diri kita laloe berlari dan mengedjik[8] kira-kira sampai kehadapan laloe doedoeklah serta menjembah itoe tertib orang menghadap radja." Soedah itoe maka bertanja lagi Maharadja Sakti kepada Patih Gadjah Mada katanja: „Berapa perkara jang kita peliharakan[9] menghadap radja itoe". Maka kata Patih[10]: „Adapoen jang peliharakan[11] kita menghadap radja itoe hendaklah ia menoedoengi betis kiri dan kanan serta hendaklah ia menoendoekkan kepalanja serta[12] mengoempoelkan kedoea djarinja tangannja[13] merendahkan dadanja serta ia hendak menerangkan telinganja kalau-kalau ia dilawan radja berkata-kata serta djanganlah ia berbisik-bisik djikalau ia menghadap radjanja".

Alkissah maka terseboetlah perkataan Patih Gadjah Mada tatkala ia mengadjar[14] Maharadja Sakti segala 'ilmoe mendjadi menteri itoe maka habislah sekaliannja telah disoeratnja dalam

[1] T. katanja. [2] T. radja. B. spelling ڕاج. [3] T. membaiki. [4] T. karena radja ontbreekt. [5] T. kepalanja i.p.v. kepala kita. [6] T. hierna: ia. [7] T. hierna: serta. [8] T. mengidik. [9] T. hierna: kita. [10] T. hierna: Gadjah Mada. [11] T. dipeliharakan. [12] T. hierna: dengan. [13] T. hierna: serta. [14] T. mengadjari.

hatinja oléh Maharadja Sakti selang berapa lamanja maka Patih Gadjah Madapoen pergilah ia séba menghadap sang ratoe bersama-sama dengan Maharadja Sakti serta dengan seagoeng jang pararatoe dan seagoeng jang para dipati dan seagoeng jang para menteri orang besar-besar loerah ngabéhi petinggi ada sekalian mendémpok[1] ditanah seketika ia doedoek maka sang ratoe Maharadja Berma Widjajapoen keloearlah ia diiringkan oléh Maharadja Soeltan setelah ia datang kebalai agoeng maka Patih Gadjah Madapoen berdiri[2] mendjoendjoeng doeli sang ratoe maka sang ratoepoen doedoek[3] bertachta diatas keradjaannja maka kata: „Doedoeklah anakanda". Maka Maharadja Soeltanpoen menoendoekkan kepalanja laloe menjembah laloe ia doedoek maka Patih Gadjah Madapoen doedoek bersama-sama dengan Maharadja Sakti maka baharoelah segala pararatoe serta menteri sekalian setelah seketika doedoek maka sang ratoepoen mengandika kepada Maharadja Soeltan katanja: „Anakanda marilah doedoek dihadapan ajahanda". Maka Maharadja Soeltanpoen menjembah laloe menghadap sang ratoe berhadapan maka sang ratoe Maharadja Berma Widjajapoen memberilah 'adat oedoe negaro kepada padoeka anakanda Maharadja Soeltan serta ia menjoeroehkan ia segera poelang.

Setelah Maharadja Soeltan mendengar titah Maharadja Berma Widjaja itoe maka Maharadja Soeltanpoen memandang kepada kakanda Maharadja Sakti maka Maharadja Saktipoen tahoelah akan erti pandang adinda baginda itoe maka Maharadja Soeltanpoen pamitlah bersama-sama dengan kakandanja[4] Maharadja Sakti kepada sang ratoe Maharadja Berma Widjaja maka ditjatoeilah oléh sang ratoe lawang jang diloear sekali lawang Galidigan namanja itoelah selang berapa lamanja sang ratoe bertachta diatas keradjaannja dihadap oléh segala pararatoe itoe maka sang ratoepoen berangkitlah[5] kedalam astananja maka segala orang jang menghadappoen boebarlah masing-masing poelang kepada tempatnja adapoen Maharadja Soeltan dengan Maharadja Saktipoen dibawa oléh Patih Gadjah Mada poelang keroemahnja serta didjamoenja[6] segala djenis makan-

[1] T. mendimpo. [2] T. hierna: bersama-sama dengan segala pararatoe dan paramenteri sekalian berdiri. [3] T. berdoedoek. [4] T. kakanda baginda. [5] T. berangkatlah. [6] T. hierna: dengan.

makanan sambil ia bertanja katanja Patih Gadjah Mada: „Adakah soedah tjoetjoenda dapat oedoe negara". Maka kata Maharadja Soeltan: „Ada soedah". Maka katanja Patih Gadjah Mada itoe: „Soekoerlah lamoen soedah ada". Kira-kira berapa lamanja maka iapoen berhenti laloe ia keloear dihantarkan oléh Patih Gadjah Mada maka laloe kelawang Galidigan jang ditjatoei oléh Maharadja Berma Widjaja maka bermohonlah Maharadja Soeltan kepada Patih Gadjah Mada itoe maka Maharadja Saktipoen bermohon djoea[1] kepada patih itoe[2] maka laloelah ia pergi kelawang itoe Maharadja Soeltan maka laloe disoengkitnja dengan djarinja manis maka lawang itoepoen berkisar-kisar maka baharoelah ia sedakap[3] sikoe[4] toenggal anoetoepi bebahan songo serta menahani napasnja maka dibawanjalah melajang lawang itoe laloelah[5] dibawanja poelang ke Koetai kira-kira sedang lamanja maka sampailah ia ke Koetai maka tegoerlah segala orang banjak mengatakan Maharadja Soeltan dan Maharadja Sakti datang maka diatoerkan oranglah kedalam kepada Maharadja Indrawangsa dan kepada Maharadja Dermawangsa dan kepada Maharadja Soerawangsa kakanda Maharadja Sakti dan adinda Maharadja Soeltan datang dari Madjapahit membawa lawang maka Maharadja Indrawangsa dan Maharadja Dermawangsa dan Maharadja Soerawangsa serta dengan segala orang besar-besarpoen segeralah ia keloear mendapatkan kakandanja Maharadja Sakti dan adindanja Maharadja Soeltan serta ia bertemoe laloe[6] berpeloek bertjioem[7] bersaudara sekaliannja itoe serta dengan soekatjita hatinja melihat kakanda Maharadja Sakti dan adinda Maharadja Soeltan datang membawa lawang itoe maka terlaloe sekali baiknja perboeatan lawang itoe serta dengan oekirannja tiadalah lawang mana jang sama baiknja patoet dengan tingginja kira-kira boléh orang membawa[8] tombak[9] jang pandjang tiada soentoek oedjoeng tombak itoe demikianlah tingginja lawang itoe akan tetapinja djikalau Adji Padoeka Nira[10] keloear dilawang itoe tersangkoet djoea oedjoeng geloeng kelingan itoe maka baharoelah berbitjara orang hendak membangoen-

[1] T. djoea ontbreekt. [2] T. Gadjah Mada. [3] T. medekap. [4] T. soekoe. [5] T. selaloe. [6] T. laloe ontbreekt. [7] T. hierna: ia. [8] T. membawa ontbreekt. [9] T. tambak. [10] T. ontbreekt vanaf: soentoek.

kan kota lagi[1] menjoeroeh Maharadja Soeltan memanggil orang banjak hendak bermain pekenan sepa toedjoeh hari toedjoeh malam soedah poepoes maka baharoelah Maharadja Soeltan memanggil toekang.

Setelah demikian maka[2] berkoempoellah segala toekang jang sepoeloeh benoea itoe dan berkoempoellah segala orang banjak maka mengandikalah Maharadja Soeltan kepada toekang jang banjak dan kepada orang jang banjak itoe membangoen kota jang seperti didalam pekenan itoe maka baharoelah makan minoem toekang dengan segala orang banjak setelah soedah makan maka baharoelah bekerdja segala toekang itoe dan segala orang banjak-banjak adapoen orang banjak itoe mana-mana toedoeh toekang sadja itoelah jang dikerdjakannja[3] adapoen kota itoe lawangnja toedjoeh lapis adapoen lawang jang dibawa oléh Maharadja Soeltan itoelah jang[4] didjaba sekali lawang jang dari Madjapahit itoe dikenakan oléh orang banjak maka tiadalah lagi bersalahan seperti didalam pekenan roepa oembang kota itoe maka selamat sempoernalah toekang jang memboeat serta orang jang banjak istiméwa poela seperti Maharadja Soeltan kekallah ia bertachta diatas keradjaannja serta dengan segala anak tjoetjoenja jang kemoedian.

Setelah demikian maka Maharadja Saktipoen moepakatlah dengan segala[5] saudaranja telah baiklah moepakatnja itoe kepada ketika jang baik maka iapoen baharoelah memoelaï pekerdjaan berdjaga-djaga empat poeloeh hari empat poeloeh malam makan dan minoem tiada berhenti karena moepakat saudaranja jang empat orang itoe ia hendak mendjoemenangkan padoeka adindanja Maharadja Soeltan ratoe kemoedian maka diperoléh[6] oranglah balai pantja persada dengan balai kembang langkap dengan segala pakaiannja balai pantja persada dengan balai kembang[7] itoe maka ramailah segala orang banjak itoe makan dan minoem tiada berhenti lagi orang jang sepoeloeh negeri itoe masing-masing langkap dengan permainannja berbagai-bagai ada jang bertandak ada jang berwajang ada jang bertopéng ada jang bergamboeh masing masinglah

[1] T. hierna: maka. [2] T. hierna: baroelah. [3] T. dikerdjanja. [4] T. ditaroeh. [5] T. sekalian. [6] T. dipaoelah. [7] T. ontbreekt vanaf: langkap.

dengan soekanja[1] dan masing-masing dengan tjaranja soedah itoe maka dibawa oranglah Maharadja Soeltan itoe kebalai kembang memakai-makai bertjantjoet petola natar wilis berbadjoe teratai bergelang kana tiga sebelah bertengkang berpintoe[2] naga tiga belit bergeloeng tiga soesoen bergeloeng kelinga mangkoer ikal[3] berdjamang goerda mangkoer serta soedah ia memakai maka diarak orang kebalai pantjapersada maka dihadaplah oléh segala déwa empat poeloeh maka diapitlah oléh segala pepangkoen[4] kiri kanan maka Maharadja Saktipoen dengan segala saudaranja itoe adalah ia hadir doedoek sekaliannja.

Setelah habislah segala kerdjat madjatnja maka Maharadja Saktipoen naik keatas djempana[5] djempana itoepoen didjoendjoeng oléh orang banjak maka doedoeklah sekalian saudaranja dengan segala orang besar-besar adapoen orang ketjilpoen[6] mendémpok ditanah.

Setelah demikian maka Maharadja Saktipoen membatjalah ia penggelaran sekali kehadapan maka berdiri[7] sembah orang dihadapan maka membatja doea kali menghadap kekanan maka berdirilah[8] sembah orang dikanan membatja ketiga kalinja menghadaplah kekiri maka berdirilah[9] sembah orang dikiri mengaboelkan sang ratoe Koetai Kerta Negara serta dengan memintakan selamat sempoernanja dengan segala anak tjoetjoenja jang kemoedian serta lepas orang membatja penggelaran itoe tiga kali orang membatja penggelaran itoe maka toeroenlah sang ratoe ketanah Koetai karena tanah Koetai itoelah jang mendjadi sitinggil binatorono maka berdjalanlah ia kesana beriring-iringan karena tanah itoe menjoeroeng sendirinja karena tanah itoe tempat Adji berdiri menjoempit toepai diatas pohon petai maka diiringkan oléh déwa jang empat poeloeh itoe dan Déwa Poeteri karena Déwa Poeteri itoelah jang diiringkan oléh segala déwa jang empat poeloeh itoe maka diatas sitinggil itoe dipoelihkan[10] kain koening seperti tapak léman ditaroeh oranglah diatas sitinggil maka baharoelah sang ratoe naik diatas sitinggil bertidjak diatas léman itoe bertalakkan ping-

[1] T. kesoekaannja. [2] T. berpoentoe. [3] T. ringgit. B.spelling: رايكل.
[4] T. pepangkoean. [5] T. hierna: maka. [6] T. renik. [7–9] T. berderbelah.
[10] T. dipaolahkan. B. spelling: دي فولهكن.

gang tangannja sebelah dan tangannja jang sebelah bertongkat sangkoeh laloe[1] ia berkiau-kiau orang Koetai: „Hai orang Koetai akoelah radjamoe". Maka sembah orang Koetai: „Pakoeloen patik Adji". Tiga kali sang ratoe Maharadja Soeltan berkiau-kiau maka demikian djoea sahoet orang: „Pakoeloen patik Adji". Soedah itoe maka berkiau poela sang ratoe katanja: „Hai orang Koetai awak beradjakan akoe[2] akoe ini keras adapoen awak segala itoe seperti daoen kajoe kebarat awak koetioep kebarat awak[3] pergi timoer[4] awak pergi". Maka disahoet oléh orang banjak: „Pakoeloen patik Adji". Sampai tiga kali djoea berkiau sang ratoe Maharadja Soeltan demikian djoea sahoet orang banjak: „Pakoeloen patik Adji". Soedah itoe maka dihadaplah oléh segala menteri diatas balai pantja persada selang berapa lamanja sang ratoe bertidjak[5] itoe maka iapoen berangkit[6] poelang keastananja diiringkan oléh segala menteri penggawanja sekalian.

Setelah ia sampai keastananja itoe maka segala orang menghadappoen boebarlah ia adapoen Maharadja Sakti dengan segala saudaranjapoen masing-masinglah poelang kepedalamannja[7] menteri jang kemit[8] tinggallah ia serta hari malam maka menteri berdjaga itoe langkap balai dan berbagai-bagailah lakoenja ada jang berwajang ada jang pekenan masing-masing dengan permainannja telah demikian maka Maharadja Saktipoen datang serta dengan adinda ketiganja Maharadja Indrawangsa dan Maharadja Dermawangsa dan Maharadja Soerawangsa poen datanglah ia telah seketika doedoek maka sang ratoe Maharadja Soeltan keloearlah ia menghadap padoeka kakanda dibalai itoe mendapa[9] diiringkan oléh sanglir[10] jang membawa pepangkoen[11] seperti orang jang membawa dian dahoeloe kiri kanannja dan dibelakang orang membawa dian itoe orang membawa tombak emas pengawinan kiri kanan soedah itoe maka baroelah orang membawa kipas kiri kanannja

[1] T. ladjoe. [2] T. hierna: karena. [3] T. awak ontbreekt. [4] T. ketimoer awak koetioep ketimoer. [5] T. bertachta. [6] T. berangkat. [7] T. hierna: adapoen mana-mana.

[8] T. eveneens: kemit B. spelling: ‌ vermoedelik verschrijving voor keempat.

[9] T. mendapati. [10] T. selira. [11] T. pepangkoean.

djoea soedah itoe maka baharoelah orang membawa[1] menjelampi kain koening soedah itoe baharoelah orang membawa peminangan boeah paoeh djenggi soedah itoe maka diiringkan dengan kekoetjoe[2] kekoelipan soedah itoe baharoelah diiringkan kendi pertola dibelakang itoe maka baharoelah bokor emas maka baharoelah peloedahan emas soedah itoe maka baharoelah kasoer baboet[3] permadani itoelah jang dibawa segala[4] dajang-dajang dalam soedah itoe maka baharoelah diiringkan oléh selir djedjamahan delapan orang soedah itoe maka baharoelah berdjalan selangkah doea langkah tiga[5] langkah maka menoelih kekanan maka mendak orang dikanan maka menoelih kekiri mendaklah orang dikiri soedah itoe sampai orang kepaséban maka segala dajang sanaknja jang empat orang dengan segala penggawanja menterinja mendaklah ketanah maka baharoelah Maharadja Soeltan naik kebalai mendapa maka dihadaplah oléh saudaranja jang empat orang itoe serta dengan sekalian[6] menteri penggawanja sekalian barang pandir dipandirkan barang goerau digoeraukan kira-kira hampir tengah malam maka sang ratoepoen masoeklah kedalam astananja[7] dan segala saudaranja tinggal dipaséban dengan segala menteri penggawanja sekalian maka ketika malam itoe baharoelah ia beradoe dipaséban itoe Maharadja Sakti dengan segala saudaranja sekalian diapit oléh segala menteri penggawanja jang besar-besar sekalian.

Setelah hari siang maka Maharadja Saktipoen bangoenlah ia dari pada beradoe dengan segala saudaranja maka iapoen laloelah ia poelang masing-masing kepedalamannja adapoen menteri penggawa itoe masing-masing poelang keroemahnja.

Setelah poekoel toedjoeh maka iapoen berbalik séba poela[8] Maharadja Sakti dan Maharadja Indrawangsa dan Maharadja Dermawangsa dan Maharadja Soerawangsa serta dengan segala menteri penggawa jang besar-besar sekalian poen adalah ia séba.

Setelah soedah pepak maka baharoelah sang ratoe Maharadja Soeltan keloear bertachta dipaséban agoeng itoe dihadap oléh

[1] T. membawa ontbreekt. [2] T. kekatjoe. [3] T. babat. [4] T. sekalian. [5] T. ketiga. [6] T. segala (passim). [7] T. astananja ontbreekt. [8] T. poela ontbreekt

segala saudaranja serta dengan menteri penggawanja sekalian maka baharoelah bersabda poela sang ratoe Maharadja Soeltan kepada orang jang sepoeloeh negeri itoe katanja: „Hai orang toea-toea akoe sekalian djikalau binimoe sekalipoen lamoen akoe bentji melainkan awak bentji djoea kepada[1] djikalau kentoel boenji awak segala lamoen boenjikoe gegak[2] melainkan gegak[3] djoea jang djadi". Maka disahoet oléh orang banjak: „Pakoeloen patik Adji". Tiga kali mengandika sang ratoe Maharadja Soeltan itoepoen demikian djoea sahoetnja orang banjak itoe: „Kaoela noewoen patik Adji. Pakoeloen patik Adji". Setelah habis sang ratoe mengandika maka baharoelah dipelas oléh Déwa Poeteri serta dengan déwa jang empat poeloeh itoe telah soedah[4] maka sang ratoe Maharadja Soeltanpoen toeroenlah ia diatas[5] tapak léman digantikan oléh Déwa Poeteri naik keatas sitinggil bertidjak diatas tapak léman itoe serta habis sang ratoe Maharadja Soeltan itoe bersabda maka laloelah diambilnja sangkoe berwajang berisi air toeli[6] itoe laloe diminoemnja serta ia berbasoeh moeka laloe dikoeloemnjalah air itoe serta ia mendjawat lepas koeroeng-koeroeng sang ratoe Maharadja Soeltan mendjawat disebelah Déwa Poeteri disebelah serta ditariknjalah laloe disemboernja soedah itoe laloelah oendoer ia doedoek diatas kasoer baboet permadani dihadap oléh segala menteri penggawa sekalian sang ratoe doedoek[7] bersila panggoeng maka Déwa Poeteripoen mendjogétlah ia diatas léman itoe serta berkeliling toedjoeh kali disintalnjalah oléh léman itoe serta bersoeraklah orang banjak itoe laloe dibesarkan soeara boenji-boenjian maka lenjaplah[8] Déwa Poeteri itoe hilang tiada berketahoean lagi[9] maka sekalian saudaranjapoen berangkit[10] poelang dengan soeka doekanja maka sang ratoe Maharadja Soeltanpoen naiklah ia keatas djempana serta dibawa oranglah berkeliling aloen-aloen toedjoeh kali laloe ia poelang kedalam astananja dengan soeka doekanja adapoen Maharadja Sakti dengan segala saudaranjapoen masing-masing poelang keastananja sendiri setelah hari malam maka berda-

[1] T. kepadanja. [2-3] T. gegal.
[4] T. hierna: dipalas oléh Déwa Poeteri serta dengan déwa jang empat poeloeh.
[5] T. di. [6] T. tola. [7] T. doedoek ontbreekt. [8] T. senalah. [9] T. ontbreekt: tiada berketahoean lagi. [10] T. berangkat.

tanganlah segala menteri penggawanja kembali mendak kira-kira sesa'at ia doedoek maka Maharadja Sakti datanglah ia berempat bersaudara[1] laloe ia doedoek dihadap oléh segala menteri penggawanja sekalian setelah seketika doedoek maka Maharadja Soeltanpoen datanglah kebalai mendapa maka Maharadja Saktipoen toeroenlah ketanah dengan segala saudaranja sekalian menteri penggawanjapoen mendjelépok ditanah serta menjembah sekaliannja maka Maharadja Soeltanpoen naik bertachta diatas keradjaannja seraja katanja: „Marilah kakanda sekalian doedoek". Maka Maharadja Saktipoen toendoek dengan segala saudaranja laloe doedoek menghadap Maharadja Soeltan dengan segala menteri penggawanja penoeh sesak barang pandir dipandirkan barang goerau digoeraukan kira-kira hampir tengah malam maka Maharadja Soeltanpoen berangkitlah[2] masoek ing keraton adapoen segala saudaranjapoen tinggallah dipasébandengan segala menterinja sekalian penggawanja maka kepada ketika malam itoe baharoelah Maharadja Sakti tidoer[3] bermimpikan adindanja Déwa Poeteri datang mendatangi segala saudaranja maka katanja: „Hai segala saudarakoe djanganlah kakanda sekalian soesahkan adinda hilang tiada adinda hilang kemana-mana adinda poelang keasal adinda déwa". Kira-kira soedah siang hari maka keloear poela Maharadja Soeltan bertachta diatas keradjaannja dihadap oléh segala saudaranja dan segala menteri penggawanja maka masing-masing bertjeritakan mimpinja itoe maka seroepalah segala mimpinja itoe tiada bersalahan dengan[4] mimpi Maharadja Soeltan dan Maharadja Sakti dan Maharadja Indrawangsa dan Maharadja Dermawangsa dan Maharadja Soerawangsa tiada bersalahan barang sepatah maka kata Maharadja Soeltan dan Maharadja Sakti serta dengan saudaranja sekalian: „Lamoen demitoe[5] baiklah boenjinja segala saudaranja". Soedah itoe kira-kira sedang lamanja maka tegoerlah orang mengatakan ada perahoe datang dari hoeloe maka diatoerkan orang-lah kepada radja adapoen sang ratoe kepada ketika itoe sedang pepak dihadap oléh segala saudaranja dan menteri penggawanja sekalian maka bertitahlah Maharadja Soeltan kepada pengga-

[1] T. noemt al de namen i.p.v. berempat bersaudara. [2] T. berangkatlah.
[3] T. tidoer ontbreekt. [4] T. dengan ontbreekt. [5] T. damintoe i.p.v. demitoe.

wanja menjoeroeh melihati perahoe jang baharoe datang dari hoeloe itoe serta Maharadja Soeltan bertitah maka segeralah penggawa itoe datang laloe mendak menjembah Maharadja Soeltan dan menjembah segala saudaranja sekaliannja itoe maka laloelah ia berdjalan keloear kota menoedjoe soesoeran dagang toeroen keperahoe laloe[1] berkajoeh mendapatkan perahoe jang datang dari hoeloe itoe serta sampai maka laloe ia bertanja[2] katanja: „Perahoe darimana ini". Maka sahoet[3] orang itoe: „Kami ini datang dari hoeloe negeri Toendjoeng nama negeri kami adapoen kami ini berhanjoet hendak main-main[4] kebenoea Koetai ini".

Setelah segala penggawa itoe mendengar orang baik itoe maka segeralah ia mengatoer kepada Maharadja Soeltan mengatakan: „Perahoe berhanjoet dari Toendjoeng seperti orang pindah roepanja karena patik lihat ada koejoek ada koendjang ada babi ada manoek didalam perahoenja itoe Poentjan Karna nama adjinja". Setelah ia mendengar kata penggawa itoe maka mengandika poela[5] Maharadja Soeltan kepada kakanda Maharadja Sakti maka Maharadja Sakti berkata kepada adinda jang tiga orang itoe maka laloe menjoeroeh segala menteri penggawa mengoempoelkan segala orang banjak maka berkoempoellah[6] orang banjak itoe maka baharoelah menjoeroeh mengalapi[7] Poentjan Karna maka sampailah keperahoe[8] Poentjan Karna dengan segala orangnja maka toeroenlah[9] dengan segala orangnja maka dibaris oranglah ia berdjalan kepaséban moesta'id[10] dipaséban dengan segala orang besar-besarnja dengan segala menteri penggawa ngabéhi loerah pembekal[11] maka saudaranja jang empat itoe adalah hadir[12] menghadap adindanja Maharadja Soeltan maka datanglah Poentjan Karna diiringkan oléh segala orangnja maka laloelah ia doedoek menghadap Maharadja Soeltan dengan segala saudaranja jang empat orang itoe maka bersabdalah Maharadja Soeltan kepada Poentjan Karna katanja: „Beranjoet darimana kita itoe dan apa maksoed kita berhanjoet". Maka menjahoetlah Poentjan

[1] T. laloe ontbreekt. [2] T. bertanjakan. [3] T. disahoet. [4] T. bermain-main. [5] T. poela ontbreekt. [6] T. hierna: segala. [7] T. mangala. [8] T. keperahoe ontbreekt. [9] T. hierna: Poentjan Karna. [10] T. mastabellah. B. spelling onduidelik. [11] T. bebekal. [12] T. segala.

Karna: „Adapoen patik ini sahadja patik berhanjoet menghadap andika sadja[1] kemari hendak bersoeaka kepada andika lamoen andika soeka akan patik ini hendak diam disini mengaoela diandika". Maka disahoeti[2] poela oléh Maharadja Soeltan atoer Poentjan Karna itoe: „Baiklah". Maka mengatoer poela Poentjan Karna: „Adapoen patik berhanjoet ini patik berkelahi béda jang sanak[3] maka berbantahan patik bersaudara tiga orang jang seorang moedik kehoeloe jang seorang tinggal disitoe mendjadi radja dan jang seorang[4] ialah patik". Maka Maharadja Soeltanpoen menjoeroeh berboeat tempat akan[5] Poentjan Karna maka diperoléh oranglah tempat roemah Poentjan Karna itoe kira-kira berapa lamanja maka poepoeslah roemah itoe maka disoeroehlah pindah oléh Maharadja Soeltan keroemah itoe maka pindahlah Poentjan Karna keroemah itoe adapoen perahoenja digalangkan oranglah ada[6] kira-kira sedang lawasnja ia mengaoela maka menjoeroehlah ia mengatoer kepada Maharadja Soeltan minta peoeloen[7] hendak bersoeakakan dirinja maka kata Maharadja Soeltan: „Baiklah apa salahnja".

Setelah demikian itoe maka bersoeakalah Poentjan Karna kepada sang ratoe Maharadja Soeltan dengan segala saudaranja sekalian selang berapa lamanja maka Maharadja Sakti dan Maharadja Indrawangsa dan Maharadja Dermawagsa dan Maharadja Soerawangsapoen moepakatlah ia bersaudara sekaliannja.

Alkissah maka terseboetlah perkataan Maharadja Soeltan ia hendak beristerikan Padoeka Soeri.

Setelah demikian maka berbitjaralah segala saudaranja jang empat orang itoe serta dengan orang isi benoeanja jang sepoeloeh negeri itoe maka berkoempoellah segala orang hendak menghiasi segala roemah dan balai dan segala leboe-pekan dan loeroeng sekalian.

Setelah soedah maka sekaliannja itoe maka baharoelah orang hendak memoelaï pekerdjaan berdjaga-djaga empat poeloeh hari empat poeloeh malam bagaimana 'adat radja-radja jang

[1] T. sadja ontbreekt. [2] T. disahoet. [3] T. bedangsanak. [4] T. ontbreekt vanaf: disitoe. [5] T. hierna: tempat. [6] T. digalangkannja maka i.p.v.: digalangkan oranglah ada. [7] T. dipaoeloen.

dahoeloe itoe demikianlah kerdjanja maka ramailah orang makan minoem didalam empat[1] hari empat poeloeh malam.

Setelah sampailah empat poeloeh hari empat poeloeh malam kepada ketika jang baik berpendjoedjoelah[2] orang menghantar téban[3] sampirlah orang maka memanggil orang makan minoem kira-kira sedang lamanja maka naiklah pengantén betapa seperti 'adat jang soedah laloe itoe djoea baik aboe didapoernja[4] poen dibawa orang semoeanja maka egoeng dan tadjaulah jang dibawa orang masoek kelawang satoe diberi orang bedil bernaga dan goeng[5] toedjoeh masoek kelawang satoe memberi tadjau gagang[6] setinggi berdiri satoe sampai kelawang satoe[7] diberi[8] egoeng berantai lindoeng doedoek sampai kelawang satoe memberi gagang denta[9] sepasang sampai kelawang satoe tangkang bernaga diberinja sampai kelawang satoe[10] kaloeng basing maka masoek kelawang satoe memberi tjintjin sepemakai[11] sampailah toedjoeh lawang maka didoedoekkan oranglah Maharadja Soeltan dikanan Padoeka Soeri maka datanglah segala djoegi berahmana dan déwa empat poeloeh mengaoelkan selamat sempoerna maka berdjaga-djagalah orang toedjoeh hari toedjoeh[12] mendjagaï air mandi-mandi. Setelah sampai toedjoeh hari toedjoeh malam maka diarak oranglah air itoe keroemah pengantén maka dimandikan oranglah pengantén itoe soedah lepas orang pengantén itoe orang[13] mandi-mandi itoe maka dipaloe orang[14] goeloeng tanda kerdja radjanja soedah berhenti kira-kira sedang lamanja maka terseboetlah perkataan Poentjan Karna selamanja doedoek mengaoela maka tatkala soedah lepas Maharadja Soeltan beristeri maka iapoen miris ia melihat Maharadja Soeltan beristeri itoe maka iapoen menjoeroehlah ia kepada Maharadja Sakti maka Maharadja Saktipoen masoeklah ia kepedalaman memberi tahoe adinda Maharadja Soeltan mengatakan Poentjan Karna[15] berbinikan[16] Déwa Adji Radja Poeteri maka sahoetnja Maharadja Soeltan: „Lamoen patoet kepada kakanda sekalian patoet djoea kepada adinda". Soedah

[1] T. hierna: poeloeh. [2] T. iappandjoedjoelah. [3] T. patiban. [4] T. dapoernja. [5] T. egoeng. [6] T. nagang. [7] T. disitoe. [8] T. beri. [9] T. gelang genta. B. spelling: گلڠ كنتا. [10] T. hierna: memberi. [11] T. sapamagi. [12] T. hierna: malam. [13] T. ontbreekt: pengantén itoe orang. [14] T. hierna: egoeng. [15] T. hierna: hendak. [16] T. hierna: adinda.

itoe maka diterimalah Poentjan Karna akan ia hendak minta paoeloen kepada Déwa Adji Radja Poeteri maka sabda Maharadja Soeltan[1]: „Bagaimana pekerdjaan kita ini". Maka sahoet Maharadja Sakti: „Sedia soedah sekalian perhiasan roemah dan perhiasan balai semoeanja melainkan[2] memoelaï pekerdjaan berdjaga-djaga sadjalah". Empat poeloeh hari empat poeloeh malam maka ramailah orang makan minoem soeka ramai betapa 'adat[3] kerdja radja-radja jang dahoeloe itoe djoea demikianlah dikerdjakan oléh padoeka kakanda sekalian setelah genaplah empat poeloeh hari empat poeloeh malam maka diarak oranglah keroemah pengantén bini.

Setelah datang maka didoedoekkanlah dikanan Déwa Adji Radja Poeteri Poentjan Karna maka datanglah segala djoegi berahmana dan déwa empat poeloeh mengaoelkan selamat sempoerna Déwa Adji Radja Poeteri dengan Poentjan Karna sampailah kepada anak tjoetjoenja selamat sempoerna soedah itoe selang berapa lamanja maka terseboetlah perkataan Maharadja Soeltan selama beristerinja[4] hamil itoe maka Maharadja Soeltanpoen terlaloe soekatjitanja melihat isterinja mengidam itoe barang[5] apa-apa jang hendak dimakannja iakah ikan iakah mendjangan dirinja sendiri pergi berboeroe atau memantjing tiada ia menjoeroeh orang lain adapoen segala menteri penggawanjapoen demikian djoea sama soeka sekaliannja akan isteri radjanja hamil itoe maka iapoen menjoeroehlah memboeat segala idam-idaman.

Setelah soedah segala idam-idaman itoe maka segala bini radja-radja dan bini menteri penggawa dan bini orang besar-besar segalanja[6] poen datanglah mengatoeri segala idam-idaman dan segala boeah-boeahan dan segala isi laoet isi darat[7] seperti daging perboeroean apa sadja jang hendak didaharnja maka datanglah orang membawakan[8] maka sampailah barang soeatoe jang hendak dimakannja kira-kira sedang lamanja maka[9] soedah sampailah kepada boelannja maka segala doekoennja jang toedjoeh orang itoe maka datanglah kepada ketika jang

[1] T. hiertussen: sekarang. [2] T. melengkan. [3] T. hierna: seperti. [4] T. isterinja. Lees: beristeri, isterinja. [5] T. hierna: soeatoe. [6] T. sekaliannja. [7] T. daratan. [8] T. membawakannja. [9] T. kira-kira.

baik waktoepoen dinihari emboenpoen sedang toeroen hoedjanpoen rintik-rintik[1] dan boengapoen sedang berkembangan tédjapoen membangoen waktoe[2] diperanakkan Radja Mandarsah soedah itoe tiadalah terseboet lagi perkataan isteri Maharadja Soeltan berpoetera itoe maka terseboetlah perkataan isteri Poentjan Karna mengidam itoepoen demikian djoea[3] oléh segala bini anak radja-radja dan bini segala menteri[4] penggawanja barang apa jang dipintanja diadakan oléh orang apa-apa jang hendak dimakannja soedah itoe maka sampailah kepada boelannja maka berpoeteralah Déwa Adji Radja Poeteri maka dinamaïnja[5] anakanda itoe Seri Gambira kira-kira sedang lamanja maka terseboet perkataan Radja Mandarsah kira-kira sampailah 'oemoernja empat belas tahoen maka mamanda Maharadja Soeltanpoen soedah toea tiada berapa lamanja antaranja maka Maharadja Soeltanpoen kembalilah ia maka digantikan padoeka anakanda radja Mandarsah ialah djoemenang ratoe mengantikan[6] Maharadja Soeltan maka lajonnja Maharadja Soeltan itoe ditaroeh didalam tadjau maka dikoempoelkan oranglah kepada mamanda Padoeka Nira adapoen radja Mandarsah itoe mengantikanlah[7] keradjaan mamanda maka radja Seri Gambiralah jang memangkoe radja Mandarsah dan segala anak-anak Adji dan segala anak orang besar-besarpoen mengaboelkanlah akan perdjandjian ia radja mendjadi radja djoea jang menteri mendjadi menteri djoea djikalau menteri mendjadi radja atau radja mendjadi menteri haroe-haralah negeri ini[8] itoelah perdjandjian adji jang empat bersaudara itoe itoelah sebabnja benoea Koetai ini tiada radja mendjadi menteri menteri tiada boléh[9] mendjadi radja sampai sekarang ini adapoen menteri itoe akan[10] memerintah negerilah ia dengan segala hamba[11] ra'iatnja jang terseboet itoe soedah[12] itoe maka terseboetlah radja Mandarsah kira-kira soedah roemadja poetera maka berkoempoellah segala orang besar-besar dan anak radja-radja dan menteri penggawa sekalian berbitjara hendak menga-

[1] T. renik-renik. [2] T. hierna itoelah. [3] T. hierna: diperboeat. [4] T. menteri ontbreekt. [5] T. dinamaï. [6] T. eveneens; lees: menggantikan. Hierna T.: keradjaan mamanda. [7] T. vgl. vorige noot. [8] T. ini ontbreekt. [9] T. tiada boléh ontbreekt. [10] T. akan ontbreekt. [11] T. hamba ontbreekt. [12] T. segala.

toeri radja Mandarsah beristeri maka masoeklah kedalam mengatoer kepada radja Mandarsah setelah datang laloe mendak menjembah katanja: „Pakoeloen patik Adji baiklah andika beristeri karena andika sampoen agoeng". Maka sahoetnja radja Mandarsah: „Adapoen akoe ini tiada berkehendak apa-apa lamoen kita sekalian soedah moepakat koetoeroetlah".

Setelah segala anak radja-radja dan menteri penggawanja sekalian mendengar titah radjanja demikian itoe maka iapoen pamitlah sekaliannja keloear serta sampai kebalai pasében agoeng maka doedoeklah ia berbitjara sekaliannja akan ia hendak memoelaï pekerdjaan berdjaga-djaga empat poeloeh hari empat poeloeh malam betapa[1] 'adat mamanda Maharadja Soeltan djoea dikerdjakan orang seperti segala kerdjat madjatnja semoeanja itoe tiadalah lagi bersalahan maka ramailah orang makan minoem didalam empat poeloeh hari empat poeloeh malam maka genaplah empat poeloeh hari empat poeloeh malam maka dinaikkan oranglah pengantén laki keroemah pengantén bini maka didoedoekkan oranglah dikanan permaisoeri maka datanglah segala bigoe berahmana dan déwa jang empat poeloeh itoe mengaoelkan selamat sempoernanja laki isteri beranak bertjoetjoe[2] soedah itoe selang berapa lamanja maka terseboetlah perkataan Seri Gambira itoepoen soedah beristeri maka diperboeat[3] oléh segala orang besar-besar seperti[4] baboendanja déwa Adji Radja Poeteri demikian diboeatnja[5] oléh segala menteri penggawanja kemoedian selesailah pekerdjaan[6] beristeri itoe maka dikaoelkan selamat sempoerna Seri Gambira dengan isterinja soedah itoe maka terseboetlah perkataan Radja Mandarsah soedah beristeri itoe kira-kira sedang lamanja maka mengidamlah permaisoeri maka banjaklah jang hendak dimakannja maka datanglah segala bini menteri penggawa dan orang besar-besarpoen berdatanganlah ia membawa[7] idam-idaman dan segala boeah-boeahan berbagai-bagai[8] warna[9] dibawa orang seperti isi laoet dan isi darat seperti daging perboeroean seroepa dengan boendanja tatkala mengi-

[1] T. hierna: seperti. [2] T. beranak tjoetjoe i.p.v. beranak bertjoetjoe. [3] T. diperboeatnja. [4] T. hierna: 'adat. [5] T. diperboeatnja. [6] T. perkataan. [7] T. hierna: segala. [8] T. berbagai-bagai ontbreekt. [9] T. hierna: djenisnja.

damkan[1] demikianlah diperboeatnja tiada bersalahan lagi maka sampailah kepada boelannja kepada ketika jang baik emboenpoen sedang toeroen hoedjanpoen rintik-rintik boengapoen sedang berkembanganlah maka tédjapoen membangoen pelangipoen membintang anginpoen bertioep sepoi-sepoi[2] basah[3] waktoe itoelah diperanakkan Radja Poeteri maka dipeliharakanlah dengan sepertinja betapa 'adat segala radja-radja jang besar demikianlah langkap dengan inang pengasoehnja serta biti-biti perwaranja dan dajang-dajangnja ketjil-ketjil semoeanja soedah itoe maka terseboetlah[4] isteri Seri Gambira mengidam djoea maka iapoen[5] demikian djoea diperboeatnja seperti 'adat djoea kira-kira sedang lamanja sampai kepada ketika jang baik maka iapoen beranak seorang laki-laki maka dinamaï Permata 'Alam. Maka dipeliharakan oranglah dengan sepertinja soedah itoe maka terseboetlah perkataan Radja Poeteri anakanda oléh Radja Mandarsah itoe terlaloe baik parasnja kira-kira sedang roemadja poeteri[6] sampailah empat belas tahoen 'oemoernja maka datanglah tjoetjoenja Maharadja Sakti[7] dari Pasir bernama Pangéran Toemenggoeng Bajabaja ia hendak beristerikan Radja Poeteri itoe maka iapoen menjoeroehlah ia kepada mamanda Radja Mandarsah maka berpikirlah Radja Mandarsah: „Karena akoe ini tiada beranak laki-laki dan lagi Pangéran Toemenggoeng Bajabaja[8] itoe anak tjoetjoenja[9] oléh toeanda Maharadja Sakti baik djoea akoe terima boléh ia menggantikan akoe radja lamoen akoe soedah mati". Maka djadi diterimanja Pangéran Toemenggoeng Bajabaja itoe oléh Radja Mandarsah maka memoelaï pekerdjaan berdjaga-djagalah orang empat poeloeh hari empat poeloeh malam[10] makan dan minoem tiada berhenti malam dan siang warna permainan dipermain orang betapa 'adat ajahanda demikianlah dikerdjakan orang. Setelah habislah segala kerdjat madjatnja itoe semoeanja maka sampailah empat poeloeh hari empat poeloeh malam orang makan minoem itoe maka dinaikkan oranglah pengantén[11] keroemah pengantén bini itoe maka didoe-

[1] T. mengidam. [2] T. sapoe-sapoe. [3] T. masa. [4] T. hierna: perkataan. [5] T. itoepoen i.p.v. djoea maka iapoen. [6] T. poetera. [7] T. hierna: datang. [8] T. Bajabaja ontbreekt. [9] T. anaknja i.p.v. anak tjoetjoenja. [10] T. hierna: orang. [11] T. hierna: laki.

doekkan oranglah dikanan Radja Poeteri Pangéran Toemenggoeng Bajabaja[1] itoe maka datanglah segala djoegi berahmana dan déwa[2] empat poeloeh itoe mengaoelkan selamat sempoerna tetaplah dalam negerinja[3] itoe.

Setelah demikian maka terseboetlah Permata 'Alam beristeripoen demikian djoea betapa 'adat ajahandanja Seri Gambira djoea demikianlah dikerdjakan orang tiada berlainan orang[4] mengadatinja maka dikaoelkan dengan selamat sempoernanja soedah itoe maka terseboetlah perkataan Pangéran Toemenggoeng Bajabaja itoe soedah selesai ia daripada beristeri maka dibawalah oléh mamandanja Radja Mandarsah kepaséban agoeng dihadap oléh segala menteri penggawanja dan anak radja-radja dan orang besar-besar segala permata benoea jang sepoeloeh datang sekaliannja karena Radja Mandarsah hendak mendjoemenangkan menantoenja ratoe maka penoehlah segala orang dipaséban[5] sesak sampai kealoen-aloen.

Setelah demikian maka mengandika Radja Mandarsah kepada orang banjak-banjak demikian sabda[6]: „Hai segala menteri penggawa dan orang besar-besar serta anak radja-radja sekalian permata negeri akoe mengoempoelkan engkau sekalian karena akoe soedah toea djikalau akoe mati ésokkah atau loesakah inilah anakkoe jang menggantikan akoe djoemenang ratoe karena anakkoe perempoean soedah mendjadi laki-laki inilah[7] jang menggantikan akoe". Maka disahoet oléh segala menteri penggawa dan anak radja-radja dan orang besar-besar: „Pakoeloen patik Adji sekalian mendjoendjoeng adapoen patik[8] ini mana-mana pengandika andika patik sekalian mendjoendjoeng". „Dan lagi Pangéran Toemenggoeng itoe tjoetjoe oléh Maharadja Sakti di Pasir karena djikalau akoe tiada beranakpoen patoet djoea ia mendjadi radja". Maka menjembah[9] sekaliannja serta menjahoet katanja: „Pakoeloen patik Adji adapoen pengandika andika itoe sebenarnja iapoen[10] akan anakanda Pangéran Toemenggoeng itoe menggantikan sampéan". Maka sertalah segala menteri penggawa dan anak radja-radja permata negeri jang sepoeloeh itoepoen soekalah sekalian mendengar pengan-

[1] T. Bajabaja ontbreekt. [2] T. hierna: jang. [3] T. keradjaannja.
[4] T. orang ontbreekt. [5] T. hierna: agoeng. [6] T. sabdanja. [7] T. ialah ini.
[8] T. hierna sekalian. [9] T. sembah. [10] T. itoepoen.

dika Radja Mandarsah itoe setelah demikian poetoeslah bitjara maka Radja Mandarsah dan Pengéran Toemenggoeng berangkatlah ia berdjalan masoek kedalam astananja maka orang banjakpoen boebarlah masing-masing poelang kepada roemahnja maka tinggal orang berkemit sadja jang lagi.

Setelah demikian kira-kira sedang lamanja maka Radja Mandarsahpoen rebahlah ia sakit maka soesahlah orang mentjari obat berdjenis-djenis obat tiada djoea semboeh[1] mangkin sangat sakitnja maka sampailah kepada djandjinja Radja Mandarsah karena ia soedah toea kira-kira sedang lamanja mentjari ichtiar akan obatnja itoe maka tiada djoea dapat maka kembalilah Radja Mandarsah maka lajonnja itoe ditaroehnja kedalam tadjau maka dikoempoelkan oranglah kepada tempat tadjau Maharadja Soeltan. Setelah demikian maka tentoelah Pangéran Toemenggoeng mendjadi radja maka limpahlah chabarnja Pangéran Toemenggoeng mendjoendjoeng keradjaan kira-kira sedang lamanja Pangéran Toemenggoeng[2] djoemenang ratoe maka mengidamlah isterinja jang bernama Radja Poeteri itoe maka banjaklah segala bini menteri penggawa dan bini anak radja-radja dan bini orang besar-besar masoek kedalam membawa idam-idaman seperti boeah-boeahan segala warna boeah[3] diatoerkan orang segala isi laoet dan isi darat[4] seperti daging perboeroean beberapa djenis kira-kira sedang lamanja maka sampailah kepada boelannja[5] kepada ketika jang baik waktoe dini hari emboenpoen[6] toeroen dan hoedjanpoen rintik-rintik anginpoen bertioep sepoi-sepoi[7] basah maka tédjapoen-membangoen kepada waktoe itoe maka boengapoen berkembangan kepada waktoe itoelah Radja Poeteri berpoetera doea orang laki-laki maka dinamaï oléh ajahanda anakanda itoe jang toea bernama Radja Makota dan jang moeda bernama Adji Radén Widjaja adapoen anaknja jang dibawanja di[8] Pasir bernama Toemenggoeng Kioeng maka datanglah segala bini menteri dan bini penggawa dan orang besar-besar berdjaga-djaga empat poeloeh hari empat poeloeh malam berganti-ganti memangkoe Radja Makota didalam empat poeloeh hari empat

[1] T. hierna: baik. [2] T. ontbreekt vanaf: mendjoendjoeng. [3] T. boeah-boeahan. [4] T. daratan. [5] T. ontbreekt: kepada boelannja. [6] T. hiertussen: sedang. [7] T. sapoe-sapoe. [8] T. dari.

poeloeh malam menjoesoeipoen demikian djoea itoelah 'adatnja lamoen anak keradjaan djikalau kembali ajahanda ialah jang menggantikan keradjaan demikian 'adatnja jang di'adatkan oléh radja-radja jang dahoeloe apabila anak keradjaan itoe toeroen temoeroen tiada boléh beroebah 'adat itoe selang berapa lamanja maka terseboet perkataan isterinja Permata 'Alampoen mengidam kira-kira sampailah kepada boelannja kepada ketika jang baik maka iapoen beranaklah doea orang[1] laki-laki dan seorang perempoean maka dipeliharakanlah betapa[2] 'adatnja demikianlah 'adatnja karena tiada boléh bertjampoer 'adat anak radja-radja keloearan dengan radja jang mengada.

Setelah demikian maka terseboetlah perkataan Pangéran Toemenggoeng ia mendjoendjoeng keradjaan itoe kira-kira soedah 'oemoer empat belas tahoen anakanda Radja Makota itoe maka Pangéran Toemenggoengpoen sepoeh soedah kira-kira sedang lamanja maka kembalilah Pangéran Toemenggoeng maka dipeliharakan oranglah[3] lajonnja[4] didalam tadjau dikoempoelkan dekat tadjau ajahanda Radja Mandarsah. Setelah demikian maka Radja Makotalah jang mendjoendjoeng keradjaan serta dengan 'adil moerahnja maka ma'moerlah negeri itoe segala beras dan padi maka banjak dagang maka orang jang empat kampoeng itoelah jang memangkoe radja toeroen temoeroen orang jang empat kampoeng itoelah jang mendirikan.

Setelah demikian selang berapa lamanja Radja Makota djoemenang ratoe itoe maka iapoen kedatangan hidajat dari pada Allah ta'ala maka datanglah[5] aulia bernama Toean di Bandang dan jang seorang bernama Toean Toenggang[6] adapoen awal moelanja datang dari Mangkasar meislamkan Mangkasar Toean Hadji di Parangan masoek ke Koetai Kerta Negara kira-kira sedang lamanja maka berbalik kafir orang Mangkasar maka pergilah[7] Toean di Bandang ke Mangkasar tinggal Toean Toenggang[8] Parangan di Koetai ini adapoen maka dinamaï Toean di Parangan sebabnja tatkala ia datang ke Koetai ini ia

[1] T. hierna: seorang. [2] T. hierna: seperti. [3] T. oranglah ontbreekt. [4] T. hierna: ajahanda itoe ditaroehnja. [5] T. hierna: seorang. [6] T. hierna: Parangan. [7] T. hierna: lagi. [8] T. di.

menoenggang djoekoet parangan[1] serta ia datang laloe ia pergi beraja masoek kedalam astana Radja Makota maka tegoerlah segala orang jang melihat orang datang menoenggang djoekoet parangan itoe maka iapoen héranlah orang banjak itoe maka laloe ia naik bertemoe dengan Radja Makota memandir-mandir hendak memasoekkan Radja Makota itoe islam maka kata segala menteri penggawanjapoen héranlah ia maka laloe berkatalah toean itoe kepada Radja Makota katanja: „Adapoen saja masoek datang kemari ini hendak membawa radja kepada djalan jang soetji karena radja ini dikerélaï Allah ta'ala memerintah hamba Allah didalam negeri ini karena radja itoe bajang-bajang Allah ta'ala soepaja radja didoenia dan radja djoea diachirat lamoen radja hendak menoeroet kata[2] saja baiklah radja masoek islam karena orang islam itoe lamoen ia mati baik mendapat soerga berapa lagi lamoen ia radja seperti andika ini maka serta dengan 'adil andika itoe maka terlebih poela baiknja adapoen kafir itoe tiada baik tjeritanja djikalau radja hendak tahoe akan tjeritanja adapoen orang kafir jang makan babi djikalau mati dimasoekkan Allah ta'ala kedalam naraka orang kafir itoe mendjadi balaman api naraka sekalian itoelah djahatnja orang kafir itoe". Maka habislah ditjeritakannja djahatnja orang kafir itoe adapoen orang islam demikian habislah ditjeritakannja baiknja[3].

Setelah demikian maka baharoelah Radja Makota menjahoet: „Kata Toean itoe katanja orang islam itoe apa pengoeasaannja orang islam lamoen saja kalah oléh toean pengoeasaan saja maka maoelah saja menoeroet perkataan toean itoe djikalau saja tiada kalah pengoeasaan saja oléh toean tiadalah saja maoe menoeroet perkataan toean itoe". Maka kata Toean itoe: „Baiklah apa pengoeasaan andika keloearkanlah". Maka kata Radja Makota: „Baiklah". Maka katanja: „Toean tjarilah saja saja hendak hilang". Maka kata Toean: „Baiklah". Maka laloe Radja Makota hilang maka diiringkan oléh toean itoe maka berkatalah Radja Makota: „Tjarilah saja toean". Serta Radja Makota mengatakan tjarilah saja maka toean itoe menjahoet: „Ada dibelakangnja radja saja". Maka Radja Makota meléngah dilihatnja toean itoe ada dibelakangnja maka laloe di-

[1] T. parang. [2] T. kata ontbreekt. [3] T. baik djahatnja.

bawanja toean itoe doedoek bersama-sama memandir-mandir maka berkata poela Radja Makota katanja: „Ada lagi satoe pengoeasaan saja djikalau saja kalah sekali ini menoeroetlah saja barang perkataan toean itoe". Maka kata toean: „Baiklah". Maka dibawanjalah ia[1] keloear negeri serta orang banjak mengiringkan Radja Makota maka laloe berkata Radja Makota kepada toean itoe: „Hai toean lihatlah pengoeasaan saja ini". Maka laloe berdiri Radja Makota itoe dihadapan orang banjak sedakap sikoe toenggal anoetoepi bebahan songo serta ditjitanja api maka datanglah api besar tiada terkira-kira besarnja maka laloe berkata Radja Makota katanja: „Toean lawanlah ini pengoeasaan saja". Serta toean itoe mendengar kata Radja Makota itoe maka toean itoepoen mengambil air sembahjang maka laloe sembahjang doea raka'at[2] maka toeroenlah hoedjan tiada terkira-kira lebatnja hoedjan itoe maka laloe besarlah air itoe maka tenggelamlah negeri Koetai maka laloe berkata toean itoe kepada djoekoet parangan[3]: „Timboellah engkau". Maka djoekoet itoepoen timboellah parangan kehoeloe kehilir maka api jang besar itoepoen padamlah maka laloe toean itoe berkata kepada djoekoet itoe katanja: „Hai djoekoet barang siapa tiada maoe[4] mendengar katakoelah[5] jang empoenja bagian". Maka ketakoetanlah orang banjak itoe maka laloelah toean itoe berkata kepada Radja Makota: „Bagaimana bitjara Radja Makota sekarang ini menoeroetkah kata saja atau tiadakah djikalau menoeroet akan soepaja saja tahoe". Maka kata sekalian menterinja didalam hatinja: „Apakah djadinja jang demikian ini".

Setelah demikian maka Radja Makotapoen berpikirlah ia: „Akan apabila tiada akoe menoeroet binasalah hamba[6] ra'iatkoe".

Setelah soedah ia berpikir demikian itoe maka iapoen menjahoet kata toean itoe katanja: „Baiklah toean menoeroetlah saja ini tetapinja saja meminta tanggoeh saja hendak menghabisi babi saja jang dibawah roemah[7] ini dan menghabisi pekasam ditempajan".

[1] T. toean itoe. [2] T. hierna: salam. [3] T. hierna: toenggangannja katanja: „Hai djoekoet Parangan. [4] T. maoe ontbreekt. [5] T. hierna: engkau. [6] T. hamba ontbreekt. [7] T. hierna: saja.

Setelah soedah toean itoe mendengar tanggoehnja Radja Makota itoe maka ditanggoehinjalah oléh toean itoe maka laloelah toean itoe mintah boeatkan langgar maka diboeatkan oranglah toean itoe selang berapa lamanja maka soedahlah langgar itoe maka berpindahlah[1] orang besar dalam negeri itoe kepada radjanja mengatakan langgar itoe soedah maka Radja Makotapoen menjoeroehlah seorang menterinja kepada toean itoe maka menteri itoepoen menjembah laloe berdjalan kepada tempat toean itoe.

Setelah laloe ia doedoek katanja: „Toeankoe adapoen langgar jang toeankoe soeroeh boeat itoe soedah menantikan toeankoe sadja lagi ésokkah atau loesakah toeankoe hendak berpindah". Maka kata toean: „Baiklah akoepoen hendak pindah". Maka laloelah ia berpindah kelanggar itoe karena toean itoe menantikan djandjinja dengan[2] Radja Makota menghabisi babi dibawah roemahnja dan menghabisi pekasan babinja jang didalam tempajannja maka kira-kira sedang lamanja kira-kira soedah habislah babi dibawah roemah dan pekasam jang didalam tempajan maka bertemoelah Radja Makota kepada Toenggang Parangan itoe maka laloelah diadjarnja Radja Makota itoe oléh toean itoe seperti kelima sjahadah dan roekoen islam seperti perloenja dan seperti sahih batilnja[3] seperti soenat perloenja seperti roekoen islam dan roekoen iman habislah semoeanja diadjarkannja kepada Radja Makota maka menoeroetlah Radja Makota serta membawa imanlah ia serta dengan selamat sempoernanja.

Setelah demikian maka baharoelah mengadjari sekalian anak radja-radja dan segala menteri penggawa dan[4] segala orang besar-besar maka baharoelah ia mengadjar[5] orang banjak-banjak maka baiklah[6] soedah orang islam. Setelah soedah maka baharoelah toean itoe membatja do'a selamat serta dengan tolak balanja memintakan Radja Makota itoe selamat sempoerna[7] ia lagi mendjoendjoeng keradjaan serta dengan anak tjoetjoenja sekalian sampailah kepada[8] sekarang ini jang mana-mana djoemenang ratoe semoga-moga kekallah ia bertachta diatas kera-

[1] T. berpadalah. [2] T. dengan ontbreekt. [3] T. sjah batalnja. B. spelling: بطلن. [4] T. serta dengan. [5] T. mengadjari. [6] T. banjaklah. [7] T. hierna: ia didalam. [8] T. kepada ontbreekt.

djaannja serta dengan 'adil periksanja[1] djangan bertjerai dengan imannja.

Setelah demikian maka Radja Makotapoen membawa agama rasoel- oellah salla 'llahoe 'alaihi wasallama sjahadan jang mana-mana negeri jang tiada hendak menoeroet agamanja itoe maka jaïtoelah jang diserangnja lamoen soedah ta'loek maka laloe diislamkannja kira-kira kehoeloenja sampailah ke Loeak Bakoeng jang dita'loekkannja jang kelaoet kebawahnja sampai ke Kanioengan Manoebar Sangkoelirang dan keatasnja sampai ke Balik Papan jang dita'loekkannja adapoen jang mana-mana dita'loekkannja laloe diislamkannja sekalian maka ma'moerlah segala beras dan padi segala boeahboeahan maka dagang dibarat ditimoer banjaklah datangnja[2] berniaga berdjoeal beli maka ramailah negeri Koetai itoe adapoen jang memangkoe keradjaan itoe Adji Radén Widjajalah jang memangkoe dan segala kampoeng jang empat itoe kira-kira sedanglah lamanja Radja Makota itoe ia bertachta diatas keradjaan serta dengan mengeraskan agama islam maka baharoelah ia hendak beristerikan ratoe agoeng maka berhimpoenlah segala menteri penggawa dan anak radja-radja dan orang besar-besar dan segala permata benoeapoen habislah berdatangan sekaliannja karena hendak memoelaï pekerdjaan berdjaga-djaga empat poeloeh hari empat poeloeh malam maka ramailah orang makan dan minoem tiada berhenti malam dan siang masing-masing dengan permaimannja berbagai-bagai maka tiadalah terseboet lagi soemahannja seperti segala kerdjat madjatnja semoeanja itoe karena tiada berlainan 'adatnja padoeka ajahandanja tatkala beristeri itoe tiada boléh dioebah 'adat itoe soedah toeroen temoeroen.

Setelah demikian kira-kira sedang lamanja maka sampailah empat poeloeh hari empat poeloeh malam maka dihiasi oranglah Radja Makota maka ratoe agoengpoen dihiasi orang djoea. Setelah soedah berhias maka diboenjikan oranglah si Gantar 'Alam dan si Sapoe Djagat maka laloelah dikenakan pakaian dengan selangkapnja pakaian.

Setelah soedah ia memakai maka dinaikkan oranglah ia keatas perarakan Radja Makota itoe maka diarak oranglah berke-

[1] T. hierna: sesa'atpoen. [2] T. berdatangan.

liling aloen-aloen tiga kali serta dengan tempik soeraknja maka ramailah soeara bedil maka tiadalah sepedengaran lagi soedah itoe maka dibawa oranglah masoek kepedalaman maka dinikahkanlah oléh Toean[1] Parangan serta soedah nikah maka dibatjakanlah oléh toean itoe salat tiga kali maka ramailah orang menjahoeti soedah itoe dibawa oranglah Radja Makota itoe kedalam didoekoekkan oranglah diatas poespa[2] pemboedjangan dikanan Ratoe Agoeng soedah itoe maka tiadalah diseboet 'adat orang[3] didalam keresmian[4] didalam pesaréan kemoedian maka berboenjilah egoeng Goeloeng tandanja radja soedah berhenti irau.

Alkissah maka terseboetlah perkataan Adji Radén Widjaja hendak beristerikan anak Permata 'Alam maka memoelaïlah pekerdjaan berdjaga-djaga makan minoem siang malam maka dikerdjakan oranglah dengan sepertinja betapa 'adat kerdja[5] mangkoeboemi dikerdjakan orang kira-kira soedah sampai kepada mata kerdja maka dihiasi[6] oranglah kedoeanja maka diarak oranglah pengantén laki-laki itoe dibawa oranglah kelanggar maka dinikahkanlah oléh Toean Parangan.

Seteleh soedah nikah maka dibawa oranglah keroemah pengantén bini maka didoedoekkan oranglah diatas poespa[7] pemboedjangan dikanan pengantén bini soedah itoe tiadalah terseboetkan[8] lagi orang didalam petidoerannja.

Alkissah maka terseboetlah perkataan isterinja Radja Makota itoe hamil maka banjaklah bini segala menteri penggawapoen bini anak radja-radja dan orang besar-besar membawa idam-idaman apa-apa jang hendak dimakannja adalah semoeanja seperti isi laoet dan isi darat seperti[9] perboeroean adalah ia dibawakan orang kira-kira sedang lamanja maka sampailah[10] boelannja kepada[11] ketika jang baik waktoe dinihari emboenpoen[12] rintik-rintik maka anginpoen tioep[13] sepoi-sepoi[14] basah maka boengapoen berkembanglah[15] maka semerbaklah[16] boenga itoe maka tédjapoen membangoenlah kepada waktoe

[1] T. di. [2] T. pesap. B. spelling: فسق . [3] T. orang 'adat jang i.p.v.: 'adat orang. [4] T. kresmin. [5] T. kerdjaan. [6] T. dipajasi. [7] T. paspa. [8] T. terseboet. [9] T. hierna: daging. [10] T. hierna: kepada. [11] T. pada. [12] T. hierna: sedang toeroen hoedjanpoen. [13] T. bertioep. [14] T. sapoe-sapoe. [15] T. berkembanganlah. [16] T. hierna: baoe.

itoelah ia berpoeterakan Adji di Langgar maka berdatanganlah segala bini menteri penggawa dan bini segala anak radja-radja orang besar-besar[1] berganti-ganti memangkoe dalam empat poeloeh hari empat poeloeh malam ditjarikanlah inang pengasoehnja serta langkap dengan segala permainannja kira-kira sedang lamanja maka hamil poela Ratoe Agoeng kira-kira sampai[2] boelannja maka berpoetera poela seorang lagi perempoean maka dinamaï oléh ajahanda anakanda itoe Adji Ratoe Mangkoerat maka dipeliharakan dengan sepertinja betapa 'adat segala radja-radja jang besar-besar djoea demikianlah kira-kira[3] lamanja maka hamil poela Ratoe Agoeng kira-kira sampai kepada boelannja maka iapoen berpoetera poela seorang[4] perempoean maka dinamaï oléh padoeka ajahanda[5] itoe Adji di Gedong maka dipeliharakan seperti[6] 'adat segala radja-radja jang besar-besar djoea demikianlah ia memeliharakan anakanda[7] itoe maka terseboetlah[8] Radja Makota dengan bini jang lain laki-laki[9] doea orang jang seorang bernama Ki Mas Penghoeloe dan jang seorang dinamaï[10] Ki Mas Lalangoen maka anaknja dengan bini jang lain lagi seorang bernama Toean Rimah dan seorang bernama Toean Timpang[11] ia berlakikan Toean Narsah[12] kemoedian lagi maka terseboetlah isterinja Adji Radén Widjaja hamil ada kira-kira sampailah kepada boelannja maka[13] beranak seorang laki-laki bernama Wadoe Adji maka dipeliharakanlah dengan sepertinja kemoedian maka terseboetlah perkataan[14] anak Radja Makota jang bernama Adji di Langgar itoe kira-kira 'oemoernja sampailah kepada empat belas tahoen maka padoeka ajahandapoen soedah sepoeh maka baharoelah ia mengoempoelkan segala toekang karena Radja Makota hendak membangoen masdjid maka dikerdjakanlah oléh segala toekang masing-masing dengan kepandaiannja maka Toean Parangan dengan Radja Makota itoelah jang menghadapi orang bekerdjakan masdjid itoe sehari-hari maka ia toekang kepala itoe bernama Mangoen di Poera itoelah toekang kepala tiadalah toekang mana-mana jang melebihi toekang itoe djikalau

[1] T. hierna: ia. [2] T. hierna: kepada. [3] T. hierna: sedang. [4] T. hierna lagi. [5] T. hierna: anakanda. [6] T. sepertinja betapa. [7] T. hierna: sekaliannja soedah. [8] T. hierna: anak. [9] T. lagi. [10] T. lagi bernama. [11] T. Timangang. [12] T. Warsah. [13] T. hierna: iapoen. [14] T. poela.

ia mengoekir seperti ramboet oekirannja itoe adapoen oekiran jang didalam masdjid itoe poedji-poedjian sembahjang semoeanja maka tiadalah doeanja toekang itoe pandainja selang berapa lamanja masdjid itoepoen soedahlah dikerdjakan orang itoe maka tiadalah doeanja masdjid[1] itoe baiknja dari pada oekir-oekirannja maka bertambah-tambahlah keras agamanja Radja Makota itoe dan djoema'atnjapoen tiada poetoes kepada tiap-tiap djoema'at maka termasjhoerlah chabarnja Radja Makota itoe sampai kenegeri mana-mana dari pada 'adilnja dan moerahnja maka banjaklah orang dagang berdatangan dari negeri lain kira-kira sedang lamanja Radja Makota itoe bertachta diatas keradjaannja maka 'oemoernjapoen soedah sepoeh tiada berapa lama antaranja maka Radja Makotapoen kembalilah dari pada negeri jang fana kenegeri jang baka soedah ia kembali maka bernama Adji di Makam maka dipeliharakanlah betapa 'adat segala radja-radja jang islam soedah itoe Adji di Langgarlah menggantikan mendjoendjoeng keradjaan.

Alkissah[2] maka terseboetlah perkataan anakanda Adji Radén Widjaja jang bernama Wadoe Adji ialah jang mendjadi mangkoeboemi[3] Adji di Langgar moepakat dengan kampoeng empat tiada boléh bertjerai ma'moerlah dalam negeri dan termasjhoerlah kenegeri lain serta dengan keras 'ibadatnja mendirikan agama islam maka beristerilah Adji di Langgar tiadalah terseboet[4] 'adatnja seperti kerdjat madjatnja tiadalah berlainan toeroen temoeroen tiada boléh beroebah 'adatnja maka beristerilah Adji di Langgar itoe empat[5] orang pertama Toean Rapat kedoea Toean Katak dan ketiga Toean Rimah dan keempat Njai[6] Tamboen adapoen Toean Rimah itoe anak Adji Radén Poetera dengan Radén Bangsa[7] adapoen isterinja jang bernama Toean Rimah itoe mengidamlah maka banjaklah bini segala menteri penggawa dan bini anak radja-radja dan orang besar-besarpoen berdatanganlah ia membawa idam-idaman maka tiadalah berlainan betapa 'adat boendanja tatka mengidamkan Adji di Langgar demikian diperboeat orang mengadati dia selang berapa lamanja maka sampailah kepada boelannja waktoe jang baik kepada ketika dini hari emboenpoen sedang toe-

[1] T. hierna: di Koetai. [2] T. Alkissah ontbreekt. [3] T. hierna: memangkoe. [4] T. hierna: lagi. [5] T. empat ontbreekt. [6] T. jaji. [7] T. Boengsoe.

roen hoedjanpoen rintik-rintik maka boengapoen berkembangan anginpoen bertioep sepoi-sepoi[1] basah maka tédjapoen membangoen kepada ketika itoelah diperanakkan Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera maka dipeliharakanlah dengan sepertinja betapa 'adat radja-radja jang dahoeloe maka berdatanganlah segala bini orang besar-besar dan bini menteri penggawa memangkoe berganti-ganti siang malam didalam empat poeloeh[2] malam maka dipilihkan inang pengasoehnja akan memeliharakan anakanda itoe adapoen anaknja Adji di Langgar dengan Toean Katak doea orang seorang laki-laki seorang perempoean adapoen jang laki-laki bernama Ki Djipati Sendjata dan jang perempoean bernama Adji Doeri dan lagi anaknja Adji di Langgar dengan Toean Rimah jang laki-laki bernama Pangéran Sinoem dan jang perempoean bernama Adji Roebat dan lagi anaknja Adji di Langgar dengan Njai Tamboen doea orang laki-laki seorang bernama Ki Djipati Mandoera[3] dan jang orang[4] bernama Ki Djipati Mangkoejoeda setelah demikian selang[5] berapa lamanja Adji di Langgar mendjoendjoeng keradjaan itoe maka iapoen sepoehlah ia adapoen anakandanja jang banjak itoe tiada jang lebih dari pada Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera selang berapa lamanja maka saudaranja Adji di Langgar jang bernama Ki Mas Lelangoen disoeroehnja boenoeh di Pahoe adapoen sebabnja maka diboenoeh itoe sebab dikatakan orang Pahoe batang malang di Pahoe itoelah sebabnja kemoedian saudaranja oléh Adji di Langgar jang bernama Toean Narsih disoeroeh boenoeh oléh Adji di Langgar dilaoet kepada Badjau Boentang maka laloe dikeratnja ramboetnja oléh Badjau jang disoeroeh memboenoeh itoe itoelah sebabnja maka Badjau itoe oeloer sekaliannja adapoen Toean Timpang saudaranja oléh Adji di Langgar itoe tetapi tiada beranak laki-laki adapoen Toean Wali saudaranja djoea oléh Adji di Langgar maka diperisteri oléh Adji Marsil beranakkan Ki Djipati Poegar dan lagi saudaranja Adji di Langgar jang bernama Ratoe Mangkoerat beristerikan Anak Rangga saudaranja Toean Penghoeloe beranak doea orang seorang laki-laki dan seorang perempoean[6]

[1] T. sapoe-sapoe. [2] T. hierna: hari empat poeloeh. [3] T. Mandoer (passim) [4] T. seorang. [5] T. selang ontbreekt. [6] T. hierna: lagi.

adapoen jang laki-laki bernama Ki Mas Antasari dan jang perempoean bernama Ratoe Gedé[1] dan saudaranja Adji di Langgar jang bernama Adji di Gedong diperisteri poela oléh Pangéran di Baloe berpoetera tiga orang jang toea laki-laki bernama Pangéran Kerta Negara dan jang tengah bernama Pangéran Anoem dan jang moeda bernama Ki Mas Sakoeti dan lagi[2] saudaranja Adji di Langgar jang bernama Ki Mas Penggoeloe[3] itoe beranak doea orang seorang laki-laki dan seorang perempoean jang laki-laki bernama Ki Mas Djenggala dan jang perempoean bernama Adji Pandjang dan lagi mana-mana saudaranja Adji di Langgar jang beranak laki-laki masing-masing mengadjar anaknja sekalian Ki Mas Penggoeloe mengadjar anaknja Ki Mas itoe diadjarnja katanja: „Hai awang djikalau engkau moedik djangan lebih dari pada seboelan sepoeloeh hari engkau lihatlah toea awak Toean Narsih diboenoeh orang di[4] Moeara Pahoe[5] sebab mengapalkan orang Koetai itoelah maka akoe menjoeroeh engkau Pahoe bersoeaka kepada radja karena tiada moerah kita beradja-radjaan[6] dan awak sekalian orang Moearakaman itoelah salahnja maka akoe mengadjar diawak sekalian anak tjoetjoekoe djangan sekali awak diam ditanah hoeloe mana-mana anak tjoetjoekoe Adji di Mekam tiada boléh diam ditanah hoeloe karena pesoempahan".

Alkissah maka terseboetlah perkataan[7] Wadoe Adji beristerikan saudaranja Ki Rangga Toea beranak seorang bernama Toean Koetjang laki-laki adapoen Adji Radén Widjajapoen kembalilah dari negeri jang fana ke negeri jang baka maka dipeliharakan oranglah dengan sepertinja betapa 'adatnja demikianlah diperboeat orang berkoempoellah maka dikoeboerkan oranglah dekat koeboer saudaranja Adji di Mekam kemoedian lagi maka terseboetlah perkataan Adji di Langgar ia hendak mendjenangkan anakandanja radja maka dihimpoenkannjalah sekalian orang Koetai seraja katanja: „Baiklah engkau pilih anakkoe[8] ini jang mana patoet anakkoe ini djoemenang ratoe."

[1] T. Gedéh. [2] T. laki. [3] T. evenzoo tevoren Penghoeloe genoemd. [4] T. di ontbreekt. [5] B. spelling: موافاق. [6] T. beradja-radja. [7] T. ontbreekt perkataan. [8] T. hierna: sekalian.

Maka dipilih oranglah anakanda sekaliannja itoe maka tiada terdapat sebab sekaliannja itoe sama setara-tara maka djadi bitjara Adji di Langgar dengan segala menteri penggawanja dan anak radja-radja dan orang besar-besar semoeanja." Djika demikian itoe hendaklah kita bawa anakanda sekalian ini kegoenoeng Angkat-angkatan[1] karena[2] goenoeng itoe ada soeatoe pengoedji besar Batoe Angkat-angkatan namanja." Disitoelah Adji di Langgar mengoedji anakandanja sekalian disoeroeh mengangkat Batoe Angkat-angkatan pertama-tama jang mengangkat dahoeloe Ki Djipati Sendjata mengangkat tiada bergerak maka ia doedoek menjembah ajahandanja maka baharoelah Pangéran Sinoem tiada djoea bergerak maka iapoen mendak menjembah ajahandanja maka baharoe Ki Djipati Mandoera poela mengangkat tiada bergerak maka iapoen mendak menjembah ajahandanja maka Ki Djipati Mangkoejoeda poela mengangkat itoepoen tiada djoea bergerak berapa kali dikoeatkannja malah terpendam betisnja ketanah bertengah peteloerannja tiada djoea boléh terangkat maka[3] iapoen mendak menjembah ajahandanja kemoedian maka baharoelah Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera mengangkat batoe itoe seperti ia mengangkat batoe boeboet roepanja maka ramailah orang bersoerak[4] itoe maka Adji di Langgarpoen berangkat poelang keastananja diiringkan orang banjak.

Setelah soedah keésokan harinja maka Adjipoen meranginlah memboenjikan sendjata dan memboenjikan sekalian egoeng gendang tandanja radja hendak irau dan memoelaï berdjagadjaga serta menjoeroeh mendirikan pantja persada karena Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera hendak didjenangkan sang ratoe.

Setelah genap empat poeloeh hari empat poeloeh malam maka diarak oranglah berkeliling aloen-aloen tiga kali maka dibawa oranglah masoek kepedalaman didoedoekkan oranglah diatas keradjaan maka disembah oléh orang hina dina ketjil dan besar toea moeda maka banjaklah orang memintakan do'a sela-

[1] B abusievelik: Angkit-angkitan (passim). [2] T. hiertussen: di. [3] T. hierna: baroelah.

[4] T. hierna: memoedji-moedji Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera setelah genap tiga kali orang bersoerak-soerak.

mat sempoerna soedah itoe maka baharoelah dibawa orang kedalam poeri pakaiani[1] orang bertjantjoet poléng bang bintoeloe adji berlantjingan[2] goeringsing sangoepati bergelang kana tiga sebelah berdjamang emas sepoeloeh moetoe bergeloeng kelingan bertengkang[3] tiga belit berpadaka[4] soesoen tiga[5] beroerapoerap halambak masak berkeris landéan boma menerkam bertjintjin pemanis djari.

Setelah soedah ia memakai-makai maka dinaikkan oranglah keatas balai[6] pantja persada maka didoedoekkan oranglah diatas balai pantja persada maka dihadaplah oléh sekalian pepangkoen dalam maka digelar oranglah laloe Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera adapoen namanja benar Ki Djipati Djajaperana soedah itoe maka baharoelah toeroen meniti[7] tapak léman maka berdiri betoelkan pinggang maka datanglah déwa toedjoeh orang mengenakan tepoeng tawar[8] itoe naiklah ia keatas djoeli djempananja dipikoel oranglah diarak orang berkeliling aloen-aloen toedjoeh kali serta dengan tempik soeraknja maka tiadalah disangka[9] boenji lagi karena bertjampoer soeara bedil dengan soeara orang.

Setelah genap toedjoeh kali berkeliling maka laloe dibawa orang masoek kedalam astananja maka didoedoekkan orang diatas singgasana keradjaan maka laloelah disembah oléh orang banjak-banjak serta[10] selamat sempoernanja diatas tachta keradjaannja adapoen saudaranja sekalian itoelah jang memangkoe dia kira-kira sedang lamanja ia bertachta diatas keradjaan maka Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoerapoen keloearlah kepaséban agoeng dihadap oléh segala saudaranja dan segala menteri penggawanja dan anak radja-radja dan orang besar-besar maka sabda[11] Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera kepada sekalian saudaranja dan kepada menteri penggawanja dan orang besar-besar semoeanja akan ia hendak mengalahkan segala tanah hoeloe maka disertaïlah[12] oléh sekalian saudaranja semoeanja dan segala orang besar-besar menteri penggawanja dan orang besar-besar serta dengan anak radja-radja sekaliannja menjertaï kehendak radjanja.

[1] T. dipakai. [2] T. berlantingan. [3] T. hierna: naga. [4] T. berpendok. [5] T. teloe. [6] T. balai ontbreekt. [7] T. mintas. [8] T. hierna: soedah. [9] T. sangka. [10] T. hierna: memintakan. [11] T. bersabdalah. [12] T. disahoetnjalah.

Setelah demikian maka bersiaplah segala orang banjak masing-masing membaiki perahoenja karena radja hendak berangkat pergi menjerang moedik ke Moearakaman kira-kira soedah sedia semoeanja segala perbakalan masing-masinglah toeroen keperahoenja menantikan radjanja berangkat sadja. Setelah demikian itoe selang berapa lamanja sampailah kepada ketika jang baik maka Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoerapoen berangkat[1] naiklah kekenaikannja maka diapit oléh perahoe mangkoeboemi dan perahoe menteri penggawanja maka tiadalah terkira-kira banjaknja perahoe jang mengiringkan perahoe radjanja itoe maka moediklah orang berlomba-lomba serta dengan tempik soeraknja selang berapa lamanja ia moedik itoe maka iapoen sampailah ke Moearakaman maka tegoerlah orang Moearakaman mengatakan moesoeh datang dari hilir.

Setelah demikian[2] maka bersiaplah segala orang besar-besar Moearakaman serta dengan anak radjanja sekalian di Moearakaman itoe adapoen banjaknja hoeloebalangnja orang Moearakaman itoe orang jang tiada dimakan oléh beradja itoe selaksa toedjoeh riboe toedjoeh ratoes toedjoeh poeloeh toedjoeh orang adapoen radjanjapoen toedjoeh orang djoea jang mengoeasaï didalam negeri itoe.

Alkissah maka terseboetlah perkataan Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera penglimanja orang jang diharapnja itoe empat orang pertama-tama Labda dan kedoea Ki Narangbaja dan ketiga Ranggajoeda dan keempat Kebajan Sampit adapoen Labda itoe berkoerap toeboehnja djikalau ia bergaroek keris akan penggaroeknja adapoen Ranggajoeda itoe pelirnja djadi tembaga djikalau ia doedoek didapan mengeletak boenji bidji pelirnja kepapan itoe adapoen Ki Narangbaja itoe djikalau ia ratib berkontjang-kontjang batok kepalanja itoe mendjadi tembaga adapoen Kebajan Sampit itoe djikalau ia bertjari koetoe sangkoeh akan pemingginja itoelah maka berasa dikepalanja njaman adapoen anak adjinja jang mengiringkan Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera dan sekalian saudaranja jang empat orang pertama-tama Ki Djipati Sendjata dan kedoea Pangéran Sinoem dan ketiga Ki Djipati

[1] T. berangkat ontbreekt. [2] T. demikian ontbreekt.

Mangkoejoeda dan keempat Ki Djipati Mandoera dan kelima Ki Djipati Poegar dan keenam Anak Aria Rangga Marta[1] lain dari pada itoe tiada terseboet lagi seperti anak radja-radja dan menteri penggawanja dan orang besar-besarnja sekalian jang mengiringkan Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera tiada terseboet lagi akan banjaknja adapoen namanja Radja Moearakaman itoe bernama Toean Dermasatia dan Satiagoena dan Satiajoeda dan orang besar-besarnja Adjang[2] dan Ngabéhi Tjatja dan Menteri Oedjoeng Bali dan Seritama[3] itoelah adjinja adapoen jang diloearnja itoe lagi banjak anak adji-adji maka berhimpoenlah segala orang Moearakaman menantikan moesoehnja naik kedarat maka orang Koetai tiada djoea ia hendak naik ketanah djadi bertémbak diperahoe sadja dengan orang Moearakaman itoe maka orang Moearakaman[4] daripada keras hatinja tiada ia maoe berkotakan tanah atau anak kajoekah daripada sangat keras hatinja[5] ialah berkotakan[6] betis sadja[7] maka banjaklah matinja orang Moearakaman sebab kekoerangan sendjata maka ambilnja[8] batang njioer akan meriamnja[9] maka ramailah orang témbak-menémbak maka djadi perang besarlah maka sama tiada maoe oendoer kedoeanja pihak tentera itoe maka marahlah radja Moearakaman sebab ra'iatnja mati banjak maka berbitjaralah segala radja Moearakaman itoe: „Djika demikian pajah kita ini oléh moesoeh soedah banjak ra'iat kita mati karena ia dilaoet kita didarat baiklah kita beri tanah moesoeh itoe". Maka moepakatlah segala radja Moearakaman akan memberi moesoeh itoe tanah maka oendoerlah segala orang Moearakaman ditepi[10] itoe maka dilihat oléh[11] orang Koetai orang Moearakaman itoe habis oendoer maka orang Koetaipoen masing-masing ia hendak menaiki maka dilarangkan oléh penggawa jang empat orang itoe karena ia kepala perang pertama-tama Labda dan kedoea Kebajan Sampit dan ketiga Narangbaja keempat Ranggajoeda itoelah melarangkan orang Koetai toeroen karena ia di'akali oléh orang Moearakaman maka tiadalah orang Koetai toeroen maka di-

[1] T. serta i.p.v. Marta. [2] T. Orang Seradjang. [3] T. Sertama. [4] T. ontbreekt: itoe maka orang Moearakaman. [5] T. ontbreekt vanaf: tiada ia maoe. [6] T. berkatakan. [7] T. sadja ontbreekt. [8] T. diambilnja. [9] T. diboeat meriam i.p. v. akan meriamnja. [10] T.tepian. [11] T. oléh ontbreekt.

amlah diperahoenja sadja maka soesahlah orang Moearakaman itoe akan orang Koetai tiada maoe toeroen itoe maka orang Moearakamanpoen berbitjaralah dengan segala radja-radja dan orang besar-besar katanja: „Djika demikian baiklah kita berpada ia kita berboeat 'akal kita katakan diri kita menjembah maka kita oepah dengan emas semoeloe maka baharoelah kita panggil kita soeroeh toeroen djikalau soedah ia toeroen maka baharoelah kita amoek."

Setelah demikian moepakatlah segala orang Moearakaman itoe serta radja-radjanja sekalian maka menjoeroehlah ia mengambil emas semoeloe itoe maka dibawanjalah ketepian maka baharoelah ia memanggil-manggil orang Koetai[1] katanja: „Hai orang Koetai ini emas semoeloe akan penjembahan kami" Maka ditoeangnjalah[2] emas itoe ketanah oléh orang Moearakaman laloe ditinggalkannja emas itoe setelah demikian maka dilihatnja oléh orang Koetai emas itoe[3] ditoeangkan[4] ketanah oléh orang Moearakaman serta ia berkiau-kiau mengatakan dirinja menjembah maka berpadahlah ia kepada penggawa jang empat orang itoe maka kata penggawa itoe: „Djika demikian baiklah toeroeni ambil emas itoe". Maka ditoeroenilah oléh orang Koetai jang banjak itoe mengambil emas itoe serta emas dapat diambilnja oléh orang Koetai maka orang Moearakamanpoen berdatanganlah[5] ia melanggar orang Koetai maka ramailah perang maka banjaklah orang Koetai mati maka habislah lari mana jang hidoep maka dilihat oléh penggawa jang empat orang itoe akan orangnja banjak mati dan habis lari maka marahlah penggawa jang empat orang itoe laloe mengamoek menjerboekan dirinja kepada ra'iat jang banjak itoe tiada terkira-kira lagi amoeknja itoe maka banjaklah mati orang Moearakaman jang mana hidoep lari tjerai berai.

Setelah dilihat oléh radjanja akan ra'iatnja banjak mati itoe maka iapoen marah radja jang toedjoeh orang itoe laloe menjerboekan dirinja kepada orang Koetai.

Setelah dilihatnja[6] mengamoek itoe maka ra'iat jang lari itoepoen berbalik poela semoela maka djadi perang besarlah maka disitoelah penggawa empat itoe mengamoek seboléh-

[1] T. orang Koetai ontbreekt. [2] T. ditoengkanlah. [3] T. ontbreekt: emas itoe. [4] T. ditoeangkannja. [5] T. berdatanglah. [6] T. hierna: radjanja.

boléhnjalah maka penggawa jang bernama Labda itoe[1] belah doea kepalanja tetapi beloem ia mati koeawa ia poelang keperahoenja menghadap Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera menjoeroeh menjimpai kepalanja jang belah itoe maka disimpai oranglah kepalanja itoe.

Setelah soedah disimpai laloe berbalik poela ia mengamoek beberapa didjangani oléh segala radja-radja lain lagi Pangéran Sinoem Pandji Mendapa[2] sendiri mendjangani tiada djoea maoe maka laloe ia mengamoek kira-kira[3] delapan poeloeh orang diboenoehnja soedahnja loeka itoe maka iapoen laloe mati maka ramailah soerak orang Moearakaman maka ramailah orang berperang itoe jang memarang diparang poela jang menoembak ditoembak poela maka banjaklah orang mati bangkaipoen bertimboen-timboen[4] maka darahpoen banjaklah toempah keboemi seperti anak soengai maka doelipoen berbangkit keoedara terang tjoeatja mendjadi kelam kaboet dari pada banjak darah toempah keboemi maka baharoelah kelihatan bangkai orang banjak maka ramailah perang sekali itoe toedjoeh hari toedjoeh malam tiada berhenti maka oendoerlah orang Koetai itoe sebab penggawanja tiga orang itoe soedah pajah maboek darah serta dilihat oléh Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera dan segala anak radja-radja semoeanja itoe maka orang Koetaipoen hendak toeroen semoeanja maka dilihat poela segala radja-radja Moearakaman semoeanja ada maka dilihatnja oléh Pangéran Sinoem maka marahlah Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera mérah padam moekanja seperti boenga raja seperti api bernjala-njala sepertikan terbit darah dari dadanja maka iapoen laloe toeroen dari perahoenja maka diiringkan oléh sekalian saudaranja serta memarakan segala ra'iatnja orang Koetai semoeanja maka berbaliklah segala ra'iat jang banjak itoe maka djadi perang besarlah poela radja-radja bertemoe samanja radja-radja maka Toean Dermasatia bertemoe dengan Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera dan Satiagoena bertemoe[5] dengan Ki Djipati Sendjata dan Satialaoeh[6] bertemoe dengan Ki Djipati

[1] T. hierna: loeka. [2] T. ontbreekt: Pandji Mendapa. [3] T. hierna: ada. [4] T. bertamboen-tamboen. [5] B slechts ber, ontbreekt: temoe. [6] T. idem, lees: Satiagoena.

Mangkoejoeda dan Ngabéhi Tjatjoe bertemoe dengan Ki Djipati Mandoera dan Orang Seradjang bertemoe dengan Pangéran Sinoem dan Menteri Oedjoeng Bali bertemoe dengan Toean Koetjang dan Seritama bertemoe dengan Anak Aria si Ranggamarta maka masing-masinglah dengan pengapannja[1] Maka Dermasatia menikam Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera maka diélakkannja tiada kena maka ditikamnja dititirnja sekali-kali itoepoen tiada djoea kena setelah demikian maka tersalah tangkisnja kena dadanja tiada loet maka berkatalah Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera kepada Maharadja Dermasatia: „Hai Maharadja Dermasatia berpesanlah engkau kepada anak tjoetjoemoe karena akoe hendak memberi bekas tangan kepada engkau".

Setelah ia mendengar kata itoe maka marahlah Toean Dermasatia laloe ia menikam kena dada Pangéran Sinoem Pandji tiada loet maka baharoelah dibalasnja Maharadja Dermasatia itoe diparangnja Maharadja Dermasatia tiada loet maka marahlah Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera maka laloe diboeangnja mandaunja maka ditjaboetnja kerisnja jang bernama Boerit Kang itoe laloe ditikamnja[2] kena dadanja masoek sedikit sadja laloe tiada lagi bergerak laloe mati maka bersoeraklah orang Koetai tiada lagi berpoetoesan adapoen Satiagoena diboenoeh oléh Ki Djipati Mangkoejoeda maka Pangéran Sinoem memboenoeh Orang Seradjang dan Ngabéhi Tjatjoe diboenoeh oléh Toean Koetjang dan Seritama diboenoeh oléh Anak Aria si Ranggamarta maka ramailah soerak orang Koetai tiada berperhentian lagi soeraknja karena radjanja djaja perangnja[3].

Setelah orang Moearakaman melihat radjanja habis mati itoe maka iapoen habislah berlarian masoek kedalam kotanja maka diikoet oléh orang Koetai masoek kedalam kota maka menjembahlah orang Moearakaman maka berhentilah orang berperang karena orang Moearakaman soedah menjembah maka Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoerapoen diatoeri oranglah masoek kedalam kota maka ramailah diiringkan oléh segala anak radja-radja sekaliannja.

Setelah sampai kedalam kota maka ramailah ia mendengar

[1] T. penghadapannja. [2] T. ditikamkannja. [3] T. perangan.

soeara orang menangis segala isi dalam itoe karena radjanja soedah habis[1] mati maka Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoerapoen disoegoeh orang tiada berhenti.

Setelah demikian maka berbitjaralah segala orang besar-besar Moearakaman hendak bepersembahan[2] anaknja semoeanja serta dengan anak adji-adjinjapoen hendak bepersembahkan anaknja kepada[3] Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera.

Setelah soedah moepakat sekaliannja orang besar-besar Moearakaman jang lagi tinggal itoe maka diatoerkannjalah segala anak adji-adji serta dengan anaknja maka laloelah ia mengatoerkan negeri jang beloem ta'loek itoe sekalian tanah hoeloe itoe setelah demikian dita'loekkannjalah sekalian tanah hoeloe itoe oléh Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera maka ta'loeklah semoeanja tanah hoeloe itoe kafir dan islam habislah dita'loekkannja serta mengantarkan[4] oepetilah ia ke Koetai Kerta Negara setahoen sekali mengantar oepeti sekalian tanah hoeloe kafir dan islam. Kira-kira soedah selesai daripada perang itoe maka baharoelah Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera berhanjoet poelang ke Koetai Kerta Negara maka segala orang laki-laki dan perempoean mengatakan adji datang banjak membawa tawanan dan djarahan[5] orang hoeloe.

Setelah datang ketepian masing-masinglah ia naik poelang keroemahnja jang mana-mana lagi hidoep lakinja soekalah ia karena banjak beroléh[6] djarahan jang mana-mana mati lakinja sendoelah ia menangiskan lakinja tetapinja jang mana-mana mati lakinja itoe masing-masing ditjatoei orang[7] akan belandjanja berarwahkan lakinja masing-masing ditjatoei oléh Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera.

Alkissah maka terseboetlah perkataan orang besar Moearakaman jang bernama Ki Narangbaja pergi ke negeri Kotabangoen maka kepada ketika itoe Maharadja Talikat toeroen[8] dari negeri Paha[9] nama negerinja maka bertemoelah dengan Ki Narangbaja di Kotabangoen itoe adapoen negeri Paha[10] itoe didarat Kotabangoen maka bertanjalah Maharadja Talikat itoe

[1] T. habis ontbreekt. [2] T. bepersembahkan. [3] T. ontbreekt vanaf: semoeanja. [4] T. mengantar. [5] T. djaharan. [6] T. boléh. [7] T. oeang. [8] T. toeroen ontbreekt. [9–10] T. Pahoe. B. spelling فاها.

kepada Narangbaja katanja: „Hai Narangbaja hendak kemana Narangbaja ini dan apa maksoed Narangbaja kesini". Maka sahoet Narangbaja: „Adapoen kami ini hendak berpadah akan negeri kami soedah alah[1] oléh radja Koetai adapoen kami ini hendak berhanjoet bersoeaka ke Koetai". Maka sahoet Maharadja Talikat itoe: „Lamoen demitoe[2] baiklah kita berhenti disini kita memoelah[3] negeri disini djika soedah poepoes negeri kita ini baharoelah kita berhanjoet bersama-sama ke Koetai". Kemoedian maka tiadalah kami pandjangkan tjeritanja lagi[4].

Adapoen anak Adji di Langgar pertama-tama Adji di Astana beranakkan Adji di Keranda dan Adji Poeteri adapoen anaknja pada isterinja jang lain beranakkan Adji Dajang Pandjang adapoen anaknja Adji di Langgar jang bernama Pangéran Sinoem itoe beranak lima orang perempoean.

Adapoen Ki Djipati Sendjata beranakkan Adji Tengah dan Ki Djipati Mandoera beranakkan Toean Tegaran dan Ki Djipati Mangkoejoeda beranakkan Toean Milan adapoen anaknja Adji di Gedong itoe bernama Pangéran Kerta Negara beristerikan Ratoe Gedé anak oléh Ratoe Mangkoerat maka beranak tiga orang pertama-tama Ki Djipati Soerjanata dan kedoea Adji Beranak[5] dan ketiga Adji Tengahan keempat Pangéran Anoem adapoen Pangéran Anoem itoe beristeri Anak Dalam di Hilir beranakkan Adji Oelang Adji Ramboeti dan Adji Ramboeti beristeri ke Pasir beranakkan Penembahan dan Adji Bangbang beristeri ke Bandjar beranakkan Pangéran Poerbaja adapoen anaknja Adji di Gedong bernama Ki Mas Sakoeati[6] beristerikan anak orang kampoeng Tengah beranakkan Ki Djipati M.s.pan[7] dan Adji Dajang Boedjang adapoen akan Ratoe Mangkoerat beranakkan Ki Mas Antasari dan Ki Mas Antasari beristerikan Adji Koening saudara oléh Ki Djipati Sendjata beranakkan Ki Djipati Anoem doea beristerikan Dajang Boerat beranak doea orang jang toea bernama Ki Djipati Koesoemajoeda jang moeda bernama Ki Mas Sabini.

Adapoen Ki Djipati Poegar beristerikan Anak Boedjang beranakkan Toean Dalam dan Aria Wangsa Koesoema itoelah anak Dajang Doerat inilah djoemlahnja anak tjoetjoenja dari

[1] T. kalah. [2] T. damintoe. [3] T. manoelah. [4] T. eindigt hier.
[5] B. spelling: اجي برانق. [6] te voren: Sakoeti. [7] B spelling: كي جيفاتمسفان.

pada pihak saudaranja jang toe[1] jang bernama Adji di Makam adapoen pihak dari pada saudaranja jang moe[2] jang nama Adji Radén Widjaja beristerikan anak Permata 'Alam tjoetjoenja oléh Seri Gambira boejoet oléh Adji di Toendjoeng dengan Déwa Poeteri beranak seorang laki-laki bernama Wadoe Adji maka Wadoe Adji beristerikan saudara Rangga Toea beranak seorang bernama Toean Koetja[3].

Setelah besar Toean Koetja maka beristerikan Anak Langga maka beranak doea orang seorang bernama Podjo tia di* orang anak sebandar bernama Boengsoe perempoean kemoedian poela beristeri Wadoe Adji anak saudara Radén Bangsa maka beranak doea orang perempoean dan seorang laki-laki.

Adapoen jang perempoean itoe diperisteri oléh Radén Poetera[4] beranakkan Anak Baloe dan seorang diisteri Rangga Poespa beranakkan Anak Dalam dan jang seorang laki[5] diperisterikan oléh Wadoe Adji beranakkan bernama Aria Ranggamarta dan jang laki-laki beristerikan Anak Bajan maka beranakkan Radén Emas Patih dan Radén Patih beranakkan Radén Aria Pepatih dan Aria Bantan dengan segala saudaranja dan Anak Baloe diperisterikan oléh Radén Demang maka beranakkan Aria Warga Koesoema di segala saudaranja Anak Dalam beranakkan Ki Djipati Nampasan dan Adji Dajang Boedjang itoelah toeroenan bangsa radja Koetai.

Adapoen Adji jang djoemenang ratoe itoe pertama-tama Adji Djaitan La[6] soedah kembali djoemenang Déwa Mangkat dan kedoea Padoeka Nira soedah kembali djoemenang Adji didalam Tadjau dan ketiga Maharadja Soeltan soedah kembali djoemenang Adji di Roebian dan keempat Adji Mandarsah soedah kembali djoemenang Adji di Roebian Moeda dan kelima Pangéran Toemenggoeng Bajabaja soedah kembali djoemenang Pangéran Roebian Anoem keenam Radja Makota soedah sembali djoemenang Radja di Astana dan jang separo mengatakan Adji di Makam dan Adji di Langgar soedah kembali djoemenang Marhoem Mandarsah adapoen Ki Djipati Djajaperana soedah ia djoemenang ratoe bernama Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera soedah kembali bernama Adji

[1] lees: toea. [2] lees: moeda. [3] te voren: Koetjang. [4] B-spelling: قتر.
[5] lees: lagi. [6] lees: Lajar. * Zie Aanhangsel.

di Astana dan Pangéran Dipati Agoeng ing Martapoera soedah kembali bernama Adji di Keranda dan Pangéran Dipati Madja Koesoema ing Martapoera soedah kembali djoemenang Ditoe Radja adapoen Ditoe Radja beranak seorang perempoean bernama Adji Ragi didjoemenangkan Ratoe Agoeng dan Pangéran Dipati Toea ing Martapoera soedah djoemenang Pangéran Djambangan[1] adapoen Pangéran Djambangan berpoetera tiga orang seorang laki-laki doea orang perempoean jang laki-laki djoemenang Pangéran Anoem Pandji Mendapa ing Martapoera soedah kembali djoemenang Marhoem[2] Pemarangan itoelah Adji Bagawan adapoen jang perempoean bernama Adji Ganti didjoemenangkan Ratoe Agoeng soedah kembali djoemenang Ratoe Agoeng di Roembia tiada beroedjoeng adapoen jang seorang perempoean ditaroeh di Merantjaloeng diperisteri oléh Radja Pantoen beranakkan Radén Boengkok doea beranakan Radén Soeramangga adapoen Marhoem Pemarangan beranak toedjoeh orang lima orang laki-laki doea orang perempoean pertama-tama Adji Idris didjoemenangkan Ratoe Soeltan Moehammad Idris dan kedoea Adji Pati dan ketiga Adji Radén Toea dan keempat Adji Radén Moeda dan kelima Toean Daham dan keeman Adji Siti didjoemenangkan Ratoe Agoeng dan ketoedjoeh Adji Majang didjoemenangkan Adji Gedé.

Adapoen Soeltan Moehammad Idris beristeri ke Pasir bernama Adji Doenja[3] oléh Pata Sibengarang[4] tjoetjoe oléh Aroeng Peniki[5] itoelah jang diperisteri oléh Soeltan Moehammad Idris dibawanja kembali ke Koetai Kerta Negara maka didjoemenangkan Adji Poeteri Agoeng berpoetera doea orang seorang laki-laki seorang perempoean adapoen jang laki-laki bernama Adji Amboet dan jang perempoean bernama Adji Kingsan adapoen anaknja dengan orang jang keloearan pernama[6] Adji Daïng dan kedoea Adji Toepang dan ketiga Adji Pantja dan keempat Adji Ipok dan kelima Adji Pagang dan keenam Adji Amdjah ketoedjoeh Adji Andoet dan kedelapan Adji Baroe dan kesembilan Adji Negara dan kesepoeloeh Adji

[1] T's geslachtslijst: Djembajan. [2] T's gesl.lijst: Meroeh. [3] T's gesl.lijst: Doja. [4] T's gesl.lijst: Patta To Sebengaron. [5] T's gesl.lijst: Aroe Paneki. [6] lees: pertama.

Ampang adapoen Soeltan Moehammad Idris soedah kembali djoemenang Marhoem di Koetai. Adji Amboet didjoemenangkan Soeltan Moehammad Moeslih-oed-Din adapoen Adji Kingsan didjoemenangkan Adji Intan adapoen Adji Daïng djoemenang Adji Poeteri di Keramat adapoen Adji Toepang djoemenangkan Pangéran Berdjanta[1] adapoen Adji Amdjah djoemenang Adji Mas Aria adapoen* Adji Poeteri Agoeng soeamikan Adji Kidok[2] didjoemenangkan Soeltan 'Ali-ed-Din[3] akan memangkoe Soeltan Moehammad Moeslih-oed-Din berpoeterakan Adji Toeboe maka djidjoemenangkan Adji Poeteri soedah sepoeh maka djoemenang Ratoe Agoeng tia[4] menaroeh oedjoeng soedah ia kembali maka diseboet orang Adji Ratoe Moearakaman adapoen Pangéran Berdjanta beristerikan Dajang Koenjit beranak doea orang perempoean jang toea bernama Adji Wati jang moeda bernama Adji Lipi adapoen anaknja dengan orang keloearan Adji Radén Tila kedoea Adji Goeroe dan ketiga Adji Tjaki keempat Adji Wali dan kelima T.pa keenam Oengoe dan jang perempoean Adji Kanderi kedoea Adji Limau ketiga Mertjoe keempat Adji Sinoem kelima Adji Siroe keenam Adji Tapoe ketoedjoeh Am.d.r[5] adapoen Adji Mas Tjaki soedah ia sepoeh djoemenang Pangéran Aria Mangkoe Negara beristerikan orang kampoeng Pandji bernama Dajang Kidak beranak lima orang peradja[6] Ahmad kedoea Adji Asan[7] jang perempoean tiga orang bernama Adji Maimoenah kedoea Adji Tengah dan ketiga Adji Boengsoe.

Adapoen Adji Baroe beranak seorang laki-laki bernama Toean 'Ali tiada menaroeh oedjoeng adapoen Adji Gedé beristerikan Entjik Oeang Tempoetok beranak seorang perempoean nama Adji Oendang tiada beroedjoeng.

Adapoen Soeltan Moehammad Moeslih-oed-Din jang bernama isterinja Dajang Abing berpoetera seorang bernama Adji Oenok maka beristeri poela akan Dajang Andoe beranak doea orang perempoean seorang bernama Adji Goendang jang moeda bernama Adji Koepang adapoen Adji S.m.n anaknja dengan orang keloearan maka beranakkan Adji Basok didjoe-

[1] T's gesl.lijst: Beradja Nata. B. spelling برجنتا . [2] B. spelling كيد ڤ .
[3] B. spelling علي عيدين . [4] lees: tiada. [5] T's gesl.lijst: Moedra. B. spelling ا مدر . [6] te lezen: pertama Radja (?). [7] B-spelling ا سن . * Zie Aanh.

menangkan Radén Tjakra Negara. Adji Gahar didjoemenangkan Radén Tirta Negara Adji Oenas didjoemenangkan Radén Poespa Negara kemoedian beristerikan Adji Koesoema tiada berpoetera kemoedian maka baharoelah beristerikan poela Adji Tating[1] maka baharoelah berpoetera lima orang maka didjoemenangkan Adji Bini Koesoema ning Rat pertama-tama Adji Koentjar dan kedoea Adji K. toen dan ketiga Adji Koesan dan keempat Adji Limar dan kelima Adji Mérah dan keenam Adji Salih adapoen anaknja dengan orang keloearan doea orang perempoean bernama Adji Masti dan jang laki-laki bernama Adji Moeang.

Adapoen Soeltan Moehammad Moeslih-oed-Din soedah kembali didjoemenangkan Marhoem di Kembang Mawar maka Adji Koentjarpoen didjoemenangkan Ratoe djoemenang Soeltan Moehammad Salih-oed-Din ing Martapoera adapoen Adji Bini Koesoema ning Rat soedah sepoeh didjoemenangkan Adji Ratoe Agoeng Koesoema ning Rat adapoen Adji K.toen didjoemenangkan Pangéran Praboe Anoem Koesoema ning Rat adapoen poeteranja jang perempoean jang sepoeh didjoemenangkan Adji Poeteri Koesoema ning Rat jang perempoean jang moeda beloem djoemenang setelah demikian maka terseboet Adji Radén Tjakra Negara djoemenang Pangéran Berdjanta adapoen Radén Tirta Negara didjoemenangkan Pangéran Anoem adapoen Radén Poespa Negara didjoemenangkan Pangéran Dipati adapoen Adji Moeang didjoemenangkan Radén Mas Tjiki adapoen anaknja dengan orang keloearan jang perempoean beloem djoemenangkan adapoen Pangéran Berdjanta beroedjoeng doea orang anaknja jang keloearan satoe adapoen Pangéran Anoem membawa oedjoeng lima anaknja dengan orang keloearan tiga adapoen Pangéran Dipati membawa oedjoeng doea adapoen lima orang membawa oedjoeng dengan orang keloearan tiga adapoen Soeltan Moehammad Salih-oed-Din membawa oedjoeng lima orang.

Tammat al kalam adanja.

[1] T's gesl.lijst: Adji Tatin.

Hadjrat nabi salla 'llahoe 'alaihi wasallama seriboe doea ratoes enam poeloeh lima pada tahoen Waoe dan pada ketiga poeloeh hari boelan Rabi'oel-awal hari Djoem'at lepas ba'da waktoe itoelah toean chatib Moehammad Tahir menghabiskan soerat salasilah radja dalam negeri Koetai Kerta Negara dalam kampoeng Padiri adanja.

Tammat al kalam.

BAHWA ini soerat peringatan akan perdjandjiannja Boegis dengan radja Koetai tatkala orang diam di Djambajan maka tatkala itoe berkoempoel orang Boegis serta moepakatlah ia sekaliannja Boegis naik menghadap ratoe mengadoekan halnja katanja: „Terlaloe sekali sakitnja hamba ini terada soedah ada orang toea barangkali ada perintah dari pada toeankoe kepada hamba orang Boegis ini maka beloem ada orang toea hamba siapalah jang akan menerima perintah toeankoe maka tiada boléh hamba memboeat orang toea kendiri djikalau tiada dengan izin dari pada toeankoe". Maka kata ratoe: „Baiklah kamoe semoea orang Boegis oendoer dan moepakat sekalian kamoe akan memboeat orang toea". Maka moepakatlah semoea orang Boegis mengambil Anakoda Toedjing akan djadi metoea serta dibawanjalah naik menghadap ratoe maka katanja orang Boegis: „Anakoda Toedjing inilah jang hamba toeankoe moepakati didjadikan metoea". Maka sahoet ratoe: „Baik djika Anakoda Toedjing engkau boeatkan orang toea baik kita poen soeka djoega". Maka berkata-katalah ratoe kepada metoea katanja: „Sekarang ini engkau soedah djadi orang toea barangkali engkau soeka ikoet jang sebagaimana halnja metoea jang di Koetai lama". Maka mendjawablah metoea katanja: „Djikalau hamba toeankoe ada soeka ikoet seperti perkerdjaan pawadoe jang di Koetai lama itoe".

Maka laloelah metoea mengangkat soempah serta Boegis semoeanja bersoempah katanja: „Tiada hamba diselamatkan Allah ta'ala didiri hamba sampai dianak-anak tjoetjoe hamba jang dibelakang jang mengira-ngiraï akan kedjahatan tanah ira toeankoe". Maka ratoepoen menerimalah soempahnja metoea itoe serta Boegis sekalian maka berkatalah poela ratoe kepada metoea katanja: „Tangan kanan Koetai tangan kiri Boegis dikeradjaan di Koetai maka hendaklah kamoe moepakat bersoenggoeh-soenggoeh hati sama-sama mentjari kebaikan negeri kita djika baik sama baik djika djahat sama djahat serta lagi hendaklah kamoe beringat-ingatan barang salah soeatoe pekerdjaan." Dan lagi kata metoea: „Sekarang ada perkataan ang hendak hamba katakan kepada toeankoe djikalau boléh".

Maka kata ratoe: „Baik katakanlah boléh koedengar". Maka kata metoea: „Baik sebagaimana beratnja perintah toeankoe kepada hambamoe orang Boegis ini djika dengan biasa hamba djoega sekali-kali hamba tiada moengkir baik sebagaimana ringannja perintah toeankoe kepada hambamoe orang Boegis ini djika lain dari pada biasa hamba itoe seboléh-boléh hamba pinta kepada toeankoe". Serta berkata poela orang Koetai kepada ratoe katanja: „Baik kita orang Koetai ini begitoe djoega". Maka kata ratoe: „Biasamoekah lain pada biasamoekah beratkah ringankah baik 'adat Koetai sekali jang koeperintahkan kepada kamoe orang Boegis kapan Boegis soedah terada soeka angkat kita poenja perintah mesti kau keloear itoe koeala Koetai tiada kita toetoep". Maka metoea menerimalah perkataan ratoe itoe demikianlah kesoedahannja perdjandjian Boegis dengan radja Koetai tatkala orang diam di Djambajan itoelah adanja. Dan lagi kata ratoe kepada metoea: „Djika Boegis diboenoeh oléh orang Koetai orang Koetai djoega mentjarinja dan djika orang Boegis memboenoeh orang Koetai orang Boegis djoega mentjarinja dan lagi djika ada orang Koetai hendak beroetang kepada Boegis maka orang Boegis pertjaja djoega mengoetangi dia djika sampai kepada diapoenja djandji maka tiada pembajarnja djangan engkau ambil kedalam roemahmoe djika engkau ambil kedalam roemahmoe maka hilanglah merdékanja dan djika ada pebajarnja maka tiada ia hendak bajar maka bersama-samalah engkau naik kepada bendahara". Demikianlah perintah ratoe kepada Boegis demikianlah adanja. Tammat alkalam bi'lchair wa sallama.

AANHANGSEL

Nadat de tekstuitgave geheel in proef gezet was, kwam ik door toevallige nasporingen in aanraking met de heer S. C. Knappert, gewezen assistent-resident van de Zuider- en Oosterafd. van Borneo. Deze deed mij de verrassende mededeling, dat hij een handschrift van de Salasilah bezat, geschenk van de Soeltan van Koetai. Het was een copie van het Soeltanshandschrift in Arabies schrift, juist dus datgene wat ik betreurde bij de uitgave te moeten ontberen. Deze vondst was van zoveel belang dat ik er niet aan mocht voorbijgaan, want dit handschrift geeft het gewenste inzicht in de verhouding tussen B, Soeltanshandschrift, en T. De opvallende overeenkomst tussen Knappert's handschrift (K.) en T bewijst dat beiden op hetzelfde Soeltanshandschrift teruggaan en stelt ons een duidelik beeld van dat handschrift voor ogen. Het vermoeden in de „Beschrijving der handschriften" uitgesproken, dat Berl. op een ouder handschrift berust dan het tegenwoordige Soeltanshandschrift wordt door deze vondst volkomen bevestigd.

Het zou natuurlik mooier geweest zijn de afwijkingen in de reeds gezette noten te verwerken. Dat zou echter zoveel moeilikheid veroorzaken dat ik besloot de vorm te kiezen van „aanhangsel" tot de tekstuitgave. Tenslotte zijn de afwijkingen op zich zelf ook niet zo belangrijk en ze sluiten zich meerendeels bij T. aan.

Knappert's handschrift is 23½ cm breed en 35 cm hoog. Het is gebonden in een fraaie rood-leren band met goud ornament. Het bevat 130 beschreven bladzijden geschept papier, waarna nog een aantal bladen volgen, deels blanco, deels stamboomfiguren bevattend. Op ieder bladzijde staan 26 regels lopend Arabies schrift. Alle eigennamen zijn met rode inkt geschreven. Het geheel maakt een keurige indruk.

Een colofon komt in het handschrift niet voor, doch achterin ligt een los blad, gewoon gelijnd schrijfpapier, waarop enige stamboomtekeningen van drie destijds nog levende pangérans.

Dit vel is met zekerheid door een andere geschreven als het eigenlike handschrift. Het draagt als opschrift:

Jang mahamoelia

jang diperhamba ini Radén Toemenggoeng menjembahkan hadjratnja Sri Padoeka jang bersemajam didalam astana keraton Tenggaroeng. Terboeat kepada hari Arba' kepada tanggal 11 hari boelan Safar sanat 1317

Zoals gezegd, bevat het handschrift 130 beschreven bladzijden Tot bladzijde 122 bevat het alles, wat het Berlijnse handschrift heeft, uitgezonderd de toevoeging: „Soerat perdjandjian Boegis dengan radja Koetai".

In de 8 nog volgende bladzijden vindt men een vrij verward relaas van verwantschapsbetrekkingen der latere Koetaise vorsten, die met ons eigenlike onderwerp verder in geen enkel verband staan.

Ten slotte verdient nog vermelding, dat voor in het handschrift in sierschrift de naam staat van de copiist, naar ik vermoed, nl. Al Hadji Moehammad 'Ali bin Moehammad Amin al Bandjari. Dit is dus iemand uit Bandjarmasin.

bldz. 118 r. 16 K. Berkeboenan i.p.v. berkeboen [7]) K. als T. zelfde r. K. dilihatinja i.p.v. dilahatnja

bldz. 119 [1]) K. als T. r. 9 K. Djaitan Lajar ontbreekt r. 13 K. geloeng i.p.v. kalang [5]) K. als T. [10]) K. awak [11]) K. als T.

bldz. 120 r. 1 K. air ontbreekt [2]) K. ontbreekt: seperti awak irau [3]) K. als T. [6]) K. als T. r. 9 K. mangkat i.p.v. moeksalah [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. soera [11]) K. als T. [12]) K. als T. [13]) K. als T. r. 24 tot 25 K. ontbreekt van engkau sapoelah tot: soeara itoe r. 28 K. memantjar i.p.v. memantjoer.

bldz. 121 r. 2 K. achter menjoesoelah: kepada iboenja [1]) K. pesanan déwa [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. r. 22 K. ontbreekt njioer dan pinang [5]) K. als T. [6]) K. als T. zelfde r. K. lagi boenjinja i.p.v. boenji lagi r. 29 K. 'alamat ontbreekt.

bldz. 122 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. tersama-samanja r. 21 K.

Baboe Djaroema i.p.v. baboekoe, zelfde r. K. achter mamakoe: Petinggi" [8]) K. als T. [9]) K. als T. r. 31 K. tangga ontbreekt [10]) K. als T.

bldz. 123 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. mengoeloerkan akan [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [10]) K. als T. laatste regel K. penjiratnja i.p.v. ikatnja.

bldz. 124 r. 2 K. ontbreekt vanaf: djikalau lain (l. r. bldz. 6) tot r. 2 dan lagi r. 7 K. achter terkedjoet: laloe [4]) K. als T. [5]) K. als T. [7]) K. als T. zelfde r. K. ontbreekt: anakkoe [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K als T. [11]) K. als T. zelfde r. K. ontbreekt: kekiri

bldz. 125 r. 1 K. diiringkannjalah i.p.v. diiringkanlah [1]) K. laloe i.p.v. dari Tepian Batoe r. 3 K. ontbreekt: di Tandjoeng Parangan [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. hierna: hilanglah serta [6]) K. als T. [7]) K.: dan petir r. 7 T. menggépakan i.p.v. mengikipkan [9]) K. als T. [11]) K. als T.

bldz. 126 [1]) K. als T. [4]) K. als T. r. 14 K. dekatlah i.p.v. dekatkanlah [8]) K. als T. [9]) K. hierna: maka [10]) hierna serta [11]) K. als T. [13]) K. als T. r. 26 tot 29 K. ontbreekt vanaf keloerlah tot: maka haripoen

bldz. 127 [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. ontbreekt: engkau. Daarna: diiraukan i.p.v. iraukan [7] en [8]) K. als T. r. 16 K. achter tidjakkan: kepada [10]) K. als T. [13]) K. als T. [16]) K. als T. [17]) K. als T. [18]) K. als T. [19]) K. als T. [20]) K. als T. [21]) K. als T.

bldz. 128 [1]) K. als T. r. 4 K. menambang i.p.v. menamang. Hierna ontbreekt tot: toeak r. 6. [3]) K. als T. r. 7 kadjang dioeras i.p.v. katjang diharoe r. 18 K. dan besarnja ontbreekt. [7]) K als T. [9]) K. als T. [11]) K. selama-lama r.25 K. maroen i.p.v. meraoen [12]) K. menimboer awan i.p.v. mengimboen raoen [13]) K. als T. r. 29 K. sain i.p.v. sin spelling: سعين (passim)

bldz. 129 r. 5 K. orang dan ontbreekt [6]) K. als T. [8]) K. als T. r. 14 K. merangkang i.p.v. merangkak

[11]) K. kawa lagi [13]) K. als T. r. 24 K. mendjawat ontbreekt [15]) K. na kerdjanja: perempoean mendjawat kerdja perempoean laki-laki mendjawat kerdja laki-laki maka masing-masing [17]) K. als T. [18]) K. jang i.p.v. Éjang Ajoe

bldz. 130 [1]) K. als T. [2]) K. als T. r. 4 K. kadjang i.p.v. katjang r. 6 K. mati i.p.v. mata [5]) K. als T. r. 11 K. kalah ontbreekt [6]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. ontbreekt: dan manoek laki bini r. 25 K. dengan i.p.v. dan [13]) K. als T. met toevoeging van: kepada r. 31 K. diemban i.p.v. diambin

bldz. 131 r. 3 K. bersemboer-semboer i.p.v. bersemboer-semboeran [1]) K. als T. [2]) K. dipakaianinjalah [5]) K. als T. [6]) K. bersasoemping [11]) K. memangkoe [13]) K. als T. [14]) K. als T. [15]) K. ontbreekt: tanggal tengah, doch heeft wel: hari

bldz. 132 [1]) K. als T. r. 11 K. dibentja'ra i.p.v. dibentjar [3]) K. spelling بنجتيان : r. 14 K. beroentja-roentja i.p.v. beroendja-roendja [6]) K. als T. r. 25 K. petola i.p.v. petolo [10]) K. memasang [11]) K. als T.

bldz. 133 [1]) K. tari [2]) K. als T. [3]) K. hierna: dan [4]) K. hantian spelling: هنتيان r. 7 K. achter matjan: dan, en achter boeroeng: dan [7]) K. als T. [8]) K. als T. [10]) K. als T. r. 24 K. meradjakan i.p.v. mengerdjakan r. 25 K. jang bernama ontbreekt [11]) K. als T.

bldz. 134 [4]) K. als T. r. 3 K. didjawatnja i.p.v. dipegangnja [6]) K. als T. r. 10 K. bedatilanganlah i.p.v. berdatanganlah

bldz. 135 [1]) K. als T. [2]) K. memoelaï r. 3 K. bertetengar i.p.v. bertengar [3]) K. als T. [8]) K. na Éjang Ajoe als T. [9]) K. dioelasilah [10]) K. als T. [11]) K. als T. [15]) K. als T.

bldz. 136 [1]) K. als T. [2]) K. na tanah: kepada [3]) K. als T. [5]) K. als T. [7]) K. als T. [9]) K. spelling: تغكال [10]) K. spelling: تغكاليغ [12]) K. als T. [13]) K. als T. r. 26 K. diperhiasi i.p.v. dipiasi r. 27 K. ber-

penangat i.p.v. berpenangsat [16]) K. als T. r. 28 K. bertengkang i.p.v. bertengkan [20]) K. als T. [21]) K. als T. [23]) K. kiang zelfde r. K. temanggal i.p.v. tanggal

bldz. 137 [2]) K. spelling: سجا r. 11 K. kenapanja i.p.v. penampanja, zelfde r. K. diraitnja i.p.v. diraihnja [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. mengatoeri [7]) K. als T. [8]) K. tengara [10]) K. kenapa [14]) K. als T. [17]) K. als T.

bldz. 138 [3]) K. als T. [5]) K. daripadanja i.p.v. daripada ia [6]) K. als T. [8]) K. als T. [10]) K. als T. [13]) K. hierna: sebilah [14]) K. als T.

bldz. 139 [3]) K. als T. r. 11 K. na gendang: dipebajakan [6]) K. dipetjaram akan [7]) K. als T. [8]) K. als T. zelfde r. K. mengamboer i.p.v. mengaboer [9]) K. berahi hatinja r. 28 K. ampoen kebesarannja i.p.v. empoenja kebesaran r. 31 K. berketjapikan i.p.v. ketjapikan [13]) K. als T. [14]) K. Gendang.

bldz. 140 [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. r. 10 K. sesengakan i.p.v. sanggan spelling: سڠاكن [6]) K als T. [7]) K. als T. r. 16 K. na moesoeh: demikian djoea. „Maka [10]) K. als T. [13]) K. als T.

bldz. 141 r. 5 K. dipoelih i.p.v. diperoléh [2]) K. als T. [3]) K. als T. r. 20 K. taroehannja i.p.v. taroeh [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T.

bldz. 142 [1]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. loet r. 7 K. digirikkannja i.p.v. digiringkannja [6]) K. als T. r. 10 K. manoek tembaga ontbreekt [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K als T. r. 21 K. disoeroeh i.p.v. disoeroehnja r. 23 K. ontbreekt: digoenoeng Djaitan Lajar r. 26 K. maka i.p.v. beloem [13]). K. als T.

bldz. 143 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [7-8]) K. als T. [9]) K. als T. [13]) K. als T.

bldz. 144 [1]) K. als T. [2]) K. als T. r. 15 K. mebaboeng i.p.v. menjaboeng [4]) K. orang r. 16 K. na hanja: membawa r. 17 K. dibawa i.p.v. dibawanja [5]) K.

als T. r. 19 K. siapa i.p.v. soepaja [8]) K. widjil [9]) K. als T. r. 28 K. garoeang i.p.v. bergaroeng [12]) K. djamboe i.p.v. halambak [13]) K. als T. [14]) K als T. [15]) K. als T. [16]) K. als T.

bldz. 145 [1]) K. als T. [2]) K. boedjoeknja itoe maka [3]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. r. 21 K. na tiada: djoea kita r. 22 K. kita ontbreekt 29 K. na Toemenggoeng: maka sedang roemadja anak radja itoe zelfde r. K. anak radja itoe ontbreekt [10]) K. als T.

bldz. 146 r. 2—4 K. ontbreekt van Pabila tot: maka boenji r. 17 K. na dipertoean: manoek itoe laloe ia mengambil manoek jang sama besarnja jang bernama si Doelang Emas r. 24 K. mengiringi i.p.v. mengiring [3]) K. als T. [4]) K. als T. r. 30 K. dibéntéhnja i.p.v. dibéntéh [6]) K. als T. [7]) K. als T.

bldz. 147 [1]) K. als T. [2]) K. als T. r. 4 K. boengkal maka i.p.v. boengkalnja r. 9 K. manoek ontbreekt [3]) K. als T. [4]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T. [13]) K. als T.

bldz. 148 [1]) K. als T. [2]) K. als T. r. 5 K. itoe ontbreekt [3]) K. maka itoelah jang i.p.v. inilah [4]) K. als T. r. 8 K. adinda ontbreekt [5]) K. als T. [6]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T.

bldz. 149 r. 10 K. menambiraoe i.p.v. menambiran [2]) K. als T. r. 18 K. na Toemenggoeng: maka katanja [3]) K. als T. r. 21 K. na orang: loempat dimanoek i.p.v. di [6]) K. als T. [7]) K. Djoeng

bldz. 150 [1]) K. als T. [3]) K. als T. [5]) K. dimakan i.p.v. makan sirih [6]) K. als T. r. 25 K. tempat ontbreekt [7]) K. als T. [8]) K. hierna anders: Djanganlah Adji Batara Agoeng Déwa Sakti adinda kembali enz.

bldz. 151 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. r. 24 K. santap ontbreekt [8]) K. als T. [10]) K. minoem poela [11]) K. als T. [12]) K. als T.

bldz. 152 [2]) K. als T. [4]) K. als T. r. 14 K. menangnja i.p.v. menangan r. 17 K. na djoea: ia menjaboeng [5-6]) K. als T. r. 26 K. banjak ontbreekt [8]) K. als T. [9]) K. als T. [11]) K. als T.

bldz. 153 [1]) K. mandi [2]) K. ontbreekt als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T. [12]) K. als T. r. 27 K. mengangkat i.p.v. mengangkit [13]) K. perna [14]) K. als T.

bldz. 154 [2]) eveneens: amit [3]) K. als T. [4]) K. als T. en daarna: satoe i.p.v. kesatoe [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. r. 17 en 18 K. ontbreekt van tidoer tot: Adji r. 19 K. kedadapan i.p.v. kedapatan [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. r. 22 K. geloengan i.p.v. geloengnja r. 24—25 K. ontbreekt: minta damar dan [15]) K. als T. [16]) K. als T. [19]) K. als T.

bldz. 155 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [4]) K. ini ontbreekt [5]) K. als T. [7]) K. akan tetapinja. Hierna: tiada ontbreekt [8]) K. déwata i.p.v. déwa atau déwa r. 17 K. didapat i.p.v. dapat [9]) K. als T.

bldz. 156 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [5]) K. als T. r. 24 en 25 K. na setelah anders: melihat ada doea orang doedoek enz. r. 30 K. tiada ontbreekt r. 33 K. petik i.p.v. patik [9]) K. mengalap [10]) K. kepengrasaan i.p.v. karena penampa

bldz. 157 [1]) K. als T. r. 6 K. harganja i.p.v. seharganja [3]) K. als T. [4]) K. als T. r. 12 K. kepada orang ontbreekt [6]) K. als T. r. 14 K. na pengandika andika [7]) K. als T. r. 17 K. mendjarangkanlah: i.p.v. mendjaranglah [8]) K. als T. [9]) K. als T. r. 18 K. doea orang ontbreekt en na itoe: serta [13]) K. als T. [14]) K. apa geraknja r. 30 K. memohonkan mentjatoe i.p.v. minta [15]) K. als T.

bldz. 158 r. 3 K. kaisan i.p.v. berkais-kaisan [1]) K. als T. spelling: ماتور r. 5 K. na sadjalah: patik r. 7 K. panakawan awak ingat i.p.v. pesankoe [3]) K. menegang [4]) K. hierna: karena [7]) K. menegang [9]) K.

tegang [10]) K. als T. [11]) K. als T. [12]) K. als T. [13]) K. als T.

bldz. 159 [1]) K. als T. [3]) K. als T. [5]) K. als T. r. 15 K. tandjoel i.p.v. tandjal [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. r. 22-25 K. ontbreekt vanaf: atoer kanak itoe tot: tjerita kekanak [11]) K. als T. [12]) K. als T. [13]) K. als T.

bldz. 160 [1]) K. als T. r. 1 K. ada bandingnja i.p.v. tandingnja [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. Pandawa djaja i.p.v. panda wadjaja [9]) K. als T. [10]) K. berpedaka soesoen [11]) K. als T. r. 16 K. moengkoer awak kala i.p.v. mangkoer awakal r. 19 K. samerboek i.p.v. samarbak zelfde r. K. bersoemping i.p.v. bersamping [13]) K. als T. [14]) K. hierna: dan dikaki kanan [15])K. als T. [17]) K. als T. r. 28 K. disingsingnja i.p.v. disingastanja

bldz. 161 [1]) K. als T. [2]) K. als T. r. 11 K. na adapoen: 'alamat mimpi [3]) K. als T. r. 14 K. bersendi i.p.v. bersenda [4]) K. als T. r. 16 K. dipatok-patokkan i.p.v. dipatoet-patoetkan [5]) K. als T. [6]) K. als T.

bldz. 162 r. 2 K. na kesini: akoe [1]) K. als T. r. 6 K. na Adji itoe: maka itoe [2]) K. boenji i.p.v. boeni [3]) K. als T. [4]) K. als T. r. 13 K. peminangan i.p.v. pemédangan [5]) K. als T. [6]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. r. 30 K. ontbreekt: serta digoe-bahnja boenga itoe

bldz. 163 [2]) K. als T. spelling: سفند [3]) K. als T. [4]) K. als T. r. 26 K. tussen Adji itoe en laloe: mendjadi kesoedah soedahannja didapatnja doea oléh Adji itoe [6]) K. diroengroem-roengroem [7]) K. als T.

bldz. 164 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [5]) K. als T. r. 9 K. datang darimana anakkoe ini i.p.v. datang anakkoe darimana anakkoe datang ini [6]) K. als T. [7]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. r. 28 K. i.p.v. tjoetjoenja: tjoetjoe kita jang kemoedian, karena boekan sebab apa-apa kepada penglihatan

patik mendjadi 'adat [12]) K. als T. [14]) K. spelling: مڠكيلير ان .

bldz. 165 [1]) K. koela njai r. 2 K. disoeroehkan i.p.v. disoeroeh r. 6 K. mengganti tikin i.p.v. menggantikan [6]) K. als T. [7]) K. als T. [10]) K. als T. r. 21 K. orangnja ontbreekt r. 22-23 K. ontbreekt: van bertoedoeng tot: bertoedoeng [12]) K. als T. [13]) K. mari mendjadi i.p.v. malam ini [14]) K. pemenjaknja zelfde r. K. sedadak i.p.v. sedaka [15]) K. als T.

bldz. 166 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. menjoembaïlah [6]) K. als T. [7]) K. als T. [9]) K. dilarang orang [10]) K. bermoeka [11]) K. als T. [12]) K. als T. [13]) K. als T.

bldz. 167 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. ontbreekt: orang Binaloe dan [7]) K. spelling: دامبنتو [8]) K. als T. [9]) K. als T.

bldz. 168 r. 1 K. tjindai i.p.v. tjandi [1]) K. als T. r. 3 K. bekerdja ontbreekt [3]) K. als T. [5]) K. i.p.v. loelat: bedak maka laloelah [6]) K. als T. [7]) K. als T. zelfde r. K. polénq i.p.v. poelang [8]) K. soedah [9]) K. polénq bang [10]) K. als T. [14]) K. als T. [15]) K. als T. [17]) K. als T. zelfde r. K. pernjaï i.p.v. priaji (passim) [18]) K. haroensnja [19]) K. als T. [20]) K. als T. [21]) K. pakaian

bldz. 169 [1]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [7]) K. tjindai [8]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T. [13]) K. membaliki

bldz. 170 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T.

bldz. 171 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. r. 9 K. dipakaïï i.p.v. dipakaiani [4]) K. als T. [8]) K. spelling: كنكى [9]) K. als T. [11]) K. als T [12]) K. orang ontbreekt r. 29 K. di i.p.v. dari [13]) K. als T.

bldz. 172 [1]) K. als T. r. 5 K. na petoeng: namanja zelfde r. na Soeri: didalam mimpinja r. 7 K. na bermimpi: malam tadi [2]) K. als T. zelfde r. K. na katanja: ada r. 12 K. na tigoe: manoek r. 13 K. dadahnja

itoe i.p.v. darahnja [3]) K. als T. [4]) K. als T.

bldz. 173 [1]) K. als T. [3]) K. meraboeng r. 15 K. na belangnja: dan [4]) K. pengisi akan tempat i.p.v. pengasan akan [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T.

bldz. 174 [1]) K. als T. r. 13 K. tampoeng i.p.v. tepoeng [2]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. ada i.p.v. negeri jang [6]) K. poela [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T.

bldz. 175 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. meroeangi r. 5 K. na het laatste woord itoe: serta [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [8]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T. [12]) K. als T. [13]) K. als T.

bldz. 176 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. r. 4 K. spelling: اندا غكن i.p.v. oendangkan [6]) K. als T. [8]) K. als T. r. 8 en 10 K. pesankan i.p.v. pesankoe r. 10 K. na karena: ini [11]) K. als T. [12]) K. als T. [13]) K. als T. [14]) K. als T. [15]) K. als T. [16]) K. als T. r. 22 K. ontbreekt: anak tjoetjoenja maka [17]) K. als T. [18]) K. als T.

bldz. 177 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. r. 8 K. na mandikan: air [5]) K. als T. [6]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T. [12]) K. als T. [13]) K. als T. [14]) K. als T. [15]) K. als T. [17]) K. als T. [19]) K. als T. [20-21]) K. als T. [22]) K. als T. [23]) K. als T.

bldz. 178 [1]) K. als T. r. 5 K. ketanah i.p.v. tanah [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [9]) K. Benoea [10]) K. als T. [11]) K. als T. [12]) K. als T. [13]) K. setelah demikian itoe maka [14]) K. als T. [16]) K. dan memboenoeh i.p.v. ajam laki bini dan [17]) K. als T. l. r. K. ontbreekt vanaf: soedah habis tot: maka dioelasinja

bldz. 179 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [5]) K. als T. r. 9 K. bersoeka-soeka i.p.v. soeka [6]) K. als T. [7]) K. als T. r. 17–18 K. ontbreekt van: jang keloear tot: Alkissah r. 20 K. na soedah ia: moelang [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T. [12]) K. als T. [13]) K.

als T. [13]) K. als T. [14]) K. als T.

bldz. 180 [1]) K. kekoempai [4]) K. als T. r. 14 K. merkéa itoe i.p.v. Meragoei [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [9]) K. poelih

bldz. 181 [1]) K. poelih [2]) K. als T. [3]) K. als T. [5]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [11]) K. poelih [12]) K. ini dipakai oléh Adji itoe i.p.v. anakkoe ini

bldz. 182 [1]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. Kiai [10]) K. als T.

bldz. 183 [1]) K. als T. r. 3—4 K. bersediakan tempat kita pergi i.p.v. kita bersediakan kita pergi r. 13 K. na memoelaïlah: orang [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T.

bldz. 184 [1]) K. als T. r. 8 K. anakanda ontbreekt [2]) K. als T. [3]) K. poela [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. [12]) K. als T. [13]) K. als T. [14]) K. als T. [15]) K. als T. [16]) K. als T. [17]) K. als T. [18]) K. als T. [19]) K. als T. [20]) K. als T. r. 26 K. dipoengoetkannja poela i.p.v. dipoengoetkan [23]) K. als T.

bldz. 185 [1]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. r. 11 K. soedah ontbreekt [5]) K. als T. r. 16 K. na oléh: Padoeka [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T.

bldz. 186 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [5]) K. beratalah [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T. [12]) K. als T. [13]) K. als T. [14]) K. als T.

bldz. 187 [1]) K. als T. [4]) K. als T. r. 11 K. na soeara: dan [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. na mertabat: jang empat orang [8]) K. als T. r. 33 K. na kakanda: sekalian [9]) K. als T.

bldz. 188 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. r. 12 K. adinda ontbreekt [7]) K. als T. [8]) K. als T.

bldz. 189 [1]) K. als T. [2]) K. tiada menteri i.p.v. menteri tiada [3]) K. als T. [4]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. kampoeng keroeannja serta dengan i.p.v.: kampoeng kawalnja [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T. [12]) K. als T. [13]) K. als T. [14]) K. als T. [15]) K. als T. laatste r. K. mengangkit i.p.v. mengangkat

bldz. 190 [1]) K. als T. r. 6 K. sempoe' i.p.v. sempah [3]) K. als T. [7]) K. als T. r. 10 K. tadi i.p.v. tida' [8]) K. als T. [9]) K. als T. r. 19 K. moepakat i.p.v. empat [11]) K. als T. [12]) K. als T. [13]) K. als T. [14]) K. als T. [15]) K. als T. [16]) K. als T. [17]) K. als T.

bldz. 191 [1]) K. djangan menteri i.p.v. menteri djangan [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. r. 19 K. tiada berpangkoean ontbreekt [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T.

bldz. 192 [1]) K. als T. [2]) K. tjara [3]) K. ditoenoe [4]) K. als T., doch i.p.v. keangoeling: gadjah angoeling [5]) K. als T. [6]) K. bertoempoek [7]) K. als T. r. 23 K. dan épok i.p.v. diépok [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. toenggal [12]) K. als T.

bldz. 193 [1]) K. als T. [4]) K. hierna: sembah r. 14 K. na tarinja: boenji [5]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T.

bldz. 194 [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. r. 18 K. banjaknja i.p.v. baiknja [5]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T.

bldz. 195 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [11]) K. moestaiblah (passim) [13]) K. als T.

bldz. 196 r. 1 K. drio i.p.v. darik [2]) K. diréwangan; vervolgens als T. [3]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. tengahanlah [8]) K. als T. r. 18 K. Begindjong i.p.v. bagindjau (passim) [9]) K. als T. [11]) K. als T. r. 28 K. ontbreekt: ditjarinja di Kambar-kambar tiada djoea [13]) K. als T.

bldz. 197 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. r. 15 K. tanpaningali i.p.v. peninggal [4]) K. als T. [5]) K.

als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. hierna: dia mana-mana [9]) K. als T.

bldz. 198 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. poen [6]) K. als T. [7]) K. ontbreekt vanaf: pergi memeriksaï (3 r.) [9]) K. als T.

bldz. 199 [1]) K. als T. [3]) K. als T. r. 7 K. tanah ontbreekt r. 8 K. setinggi ontbreekt [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. r. 19–20 K. ontbreekt van: baiklah kita pergi tot: baiklah keris [9]) K. als T. [10]) K. als T. r. 25 K. ontbreekt: karena kita dipanggil oléh sang ratoe [11]) K. als T. [12]) K. als T. [13]) K. spelling als B. [14]) K. als T. [15]) K. als T. [16]) K. spelling als 13

bldz. 200 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T.

bldz. 201 [1]) K. als T. [2]) K. sawat [4]) K. als T. [5]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. r. 28 K. pinongko i.p.v. tinongko [10]) K. pindo zelfde r. K. sinédjo i.p.v. sinadjoea [11]) K. sinambaté zelfde r. K. pernomo i.p.v. peranga [12]) K. als T.

bldz. 202 r. 10 K. voor Atoer: itoelah [4]) K. als T. [5]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [10]) K. als T.

bldz. 203 [1]) K. menjembah di ontbreekt [2]) K. als T. [3]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T.

bldz. 204 [2]) K. als T. [4]) K. als T. r. 12 K. voor bersabda: maka [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K eveneens tenanti-nanti

bldz. 205 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [7]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T.

bldz. 206 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. menjoegoeh [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. gepoek [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T. r. 19—21 K. ontbreekt van: berpidjoeng tot: bersipat [14]) K. als T.

bldz. 207 [1]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. pengandakan [6]) K. sinoeman [7]) K. als T. r. 22 K. djenis i.p.v. djanti [9]) K. als T.

bldz. 208 r. 9 K. tussen sebab en terkoerang: tergantoeng [2]) K. als T. r. 30 K. na keroengoekah: atau halikah [3]) K. als T.

bldz. 209 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. r. 10 K. koeda i.p.v. koedoe [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. menjalaki r. 22 K. menggoeling i.p.v. menggoelinga [13]) K. radja itoe boléh ontbreekt [14]) K. als T. [15]) K. als T. [16]) K. als T.

bldz. 210 r. 12 K. mengemiti i.p.v. mengemit [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [5]) K. als T.

bldz. 211 [1]) K. als T. [2]) K. mengipasi ia [3]) K. als T. r. 4 K. Maharadja Soeltan ontbreekt [5]) K. als T. [6]) K. Karanganjep [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T.

bldz. 212 [1]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. laatste r. K. hendak i.p.v. dihadap

bldz. 213 [1]) K. als T. [2]) K. als T. r. 24 K. na menoeroet: seperti [4]) K. als T. r. 29 K. ontbreekt: karena sang ratoe tiada keloear diséba orang [7]) K. als T.

bldz. 214 [1]) K. mengoerak [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T.

bldz. 215 r. 8 K. pegal lelah i.p.v. pegallah [1]) K. als T. r. 16 K. kang i.p.v. kesang [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [8]) K. soko [9]) K. als T. r. 28 K. pengarang i.p.v. penerang [10]) K. als T. [11]) K. mengroemroem [12]) K. als T.

bldz. 216 [1]) K. als T. r. 2 K. ontbreekt: Maka kata sang ratoe: „Tiada [2]) K. als T. [3]) K. als T. r. 9 K. gendong i.p.v. gedong [4]) K. als T. [5]) K. als T. r. 19 K. daroeh i.p.v. daroewoeh [6]) K. berkakawén [8]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T.

bldz. 217 [3]) K. noegrahanja [6]) K. noegraha [7]) K. als T. [9]) K. als T. [11]) K. als T. [12]) K. als T.

bldz. 218 [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T.

bldz. 219 [1]) K. als T. r. 14 K. na samanja: menteri [2]) K. als T. [3]) K. als T.

bldz. 220 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T. [12]) K. als T.

bldz. 221 [1]) K. als T. r. 9 K. djaoehkannja i.p.v. didjaoehkannja [3]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [8]) K. als T. r. 25 K. memégangnja i.p.v. magangnja [9]) K. als T. [10]) K. als T.

bldz. 222 [1]) K. ontbreekt [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. r. 18 K. dibawanja i.p.v. didjawabnja [6]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T. [12]) K. als T.

bldz. 223 [2]) K. hierna: bersama-sama dengan Maharadja Sakti serta dengan segala pararatoe dan paramenteri sekalian berdiri [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T.

bldz. 224 [1]) K. als T. [2]) K. als T. r. 11 K. djari manisnja i.p.v. djarinja manis [3]) K. mendakap [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8-9]) K. jang toembak pandjang i.p.v. membawa toembak jang pandjang

bldz. 225 [1]) K. als T. r. 2 K. spelling: سفاتوتجه i.p.v. sepa toedjoeh [2]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. dipoelih [7]) K. als T.

bldz. 226 [1]) K. als T. [2]) K. berpatoek r. 5-6 K. kelingan merak mengigal berdjamangkan goerda moengkoer i.p.v. kelinga mangkoe raikal berdjemang goerda mangkoer [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7-9]) K. berdarablah spelling: برداربله

bldz. 227 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. eveneens: kemit [9]) K. mendapati dia [10]) K. selir

bldz. 228 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. tiga langkah ontbreekt [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T.

bldz. 229 r. 4 K. orang toeakoe i.p.v. orang toea-toea akoe [1]) K. als T. [5]) K. als T. r. 19 K. lapis i.p.v. lepas [7]) K. als T. [8]) K. moesnalah [9]) K. als T. [10]) K. als T.

bldz. 230 [1]) K. als T. [2]) K. als T. r. 16 K. menteri pengga-

wanja sekalian i.p.v. menterinja sekalian penggawanja [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. ontbreekt van hier tot: tegoerlah

bldz. 231 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. r. 15 K. lihat ontbreekt [5]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. moesta'iblah [11]) K. als T. [12]) K. als T.

bldz. 232 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T.

bldz. 233 [1]) K. als T. [2]) K. pendjoedjoelah [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [8]) K. memberi [9]) K. als T. zelfde r. K. na satoe: memberi [10]) K. als T. zelfde r. K. geloeng i.p.v. kaloeng [11]) K. sepemakai [12]) K. als T. [13]) K. als T. [14]) K. als T. [15]) K. als T. [16]) K. als T.

bldz. 234 [1]) K. als T. [3]) K. als T. r. 13 K. na Poentjan Karna: itoe [4]) K. beristeri maka hamil isterinja itoe i.p.v. beristerinja hamil itoe [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T.

bldz. 235 [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. r. 14 K. na digantikan: oléh [6]) K. menggantikan keradjaan mamandanja i.p.v. mengantikan [7]) K. manggantikan r. 21 K. anak ontbreekt [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. als T. [12]) K. als T.

bldz. 236 [1]) K. als T. r. 17-18 K. ontbreekt: pengantén laki keroemah [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T.

bldz. 237 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. waktoe masa i.p.v. basah waktoe [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. r. 30 K. dipermainkan i.p.v. dipermain [11]) K. als T.

bldz. 238 [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T. [10]) K. itoepoen i.p.v. andika itoe sebenarnja iapoen

bldz. 239 r. 17 K. na sedang: berapa [3]) K. als T. [4]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T.

bldz. 240 [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T.

[6]) K. als T. [7]) K. als T.

bldz. 241 r. 4 K. na héranlah: orang melihat [2]) K. als T. [3]) K. als T.

bldz. 242 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. r. 33 K. tanggoehi i.p.v. tanggoeh [7]) K. als T.

bldz. 243 r. 4 K. na toean: langgar zelfde r. K. na soedahlah: djadi r. 5 K. maka besar i.p.v. orang besar dalam [2]) K. als T. r. 19 K. na kepada: toean [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. als T. [7]) K. als T.

bldz. 244 [1]) K. als T. [2]) K. als T.

bldz. 245 [1]) K. als T. [2]) K. eveneens: poespa [3]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. [11]) K. dan pada [12]) K. als T. [13]) K. als T. [14]) K. als T. [15]) K. als T. [16]) K. als T.

bldz. 246 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. [5]) K. als T. [6]) K. hierna: betapa [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. r. 17 K. Penggoeloe i.p.v. Penghoeloe [10]) K. als T. [12]) K. Narsih [13]) K. als T. [14]) K. als T.

bldz. 247 [1]) K. als T. r. 17 K. jang i.p.v. lah [3]) K. als T. r. 21 K. na bertjerai: maka [4]) K. als T. [5]) K. als T.

bldz. 248 [1]) K. als T. [2]) K. als T. r. 15 K. Roebiat i.p.v. Roebat [4]) K. als T. [5]) K. als T.

bldz. 249 [4]) K. als T. r. 16 K. tahoe-tahoe i.p.v. Pahoe [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T.

bldz. 250 [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T.

bldz. 251 [1]) K. dipakaïï [3]) K. als T. [4]) K. spelling: برغداك [5]) K. als T. r. 6 K. djamboe i.p.v. halambak [6]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. als T. r. 32 K. na segala: orang

bldz. 252 [1]) K. als T. [2]) K. als T.

bldz. 253 [1]) K. Anak Aria si Rangga Marta [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T. r. 16 K. anak ontbreekt [7]) K. als T. [8]) K. als T. [9]) K. als T. [10]) K. ontbreekt van hier tot: habis

bldz. 254 [1]) K. als T. [2]) K. als T. [3]) K. als T. [4]) K. als T.

[5]) K. als T. [6]) K. als T.

bldz. 255 r. 1 K. keras amoeknja i.p.v. mengamoek seboléh-boléhnja [1]) K. als T. [2]) K. Pangéran Sinoem Pandji Mendapa ing Martapoera [3]) K. als T. [6]) K. Satiagoena

bldz. 256 [1]) K. als T. r. 15 K. na menikam: lagi [3]) K. peperangan

bldz. 257 r. 1 K. tangis i.p.v. orang menangis [2]) K. als T. r. 6 K. dipersembahkan i.p.v. bepersembahkan [3]) K. kepada ontbreekt r. 10 K. ditoeroenkannja-lah i.p.v. diatoerkannjalah [4]) K. als T. r. 22 K. orang ontbreekt [6]) K. als T. [7]) K. als T. [8]) K. als T.

bldz. 258 r. 3 K. berpadahkan i.p.v. berpadah [1]) K. kalahkan r. 11 K. na dan: kedoea r. 12 K. Dajoeng i.p.v. Dajang r. 18 K. jang i.p.v. itoe r. 23 K. Oeloeng i.p.v. Oelang; daarna: dan [6]) K. Sakoeti r. 31 K. doea ontbreekt

bldz. 259 [1]) K. toea [2]) K. moeda r. 3 K. tjoetjoe i.p.v. tjoetjoenja r. 5 K. na Déwa Poeteri: maka [3]) K. Koetjang r. 8 K. Koetjang i.p.v. Koetja r. 9 K. Podjo tiada diseboet i.p.v. Podjo tia di r. 10 K. na bernama: anak r. 11 K. isterinja i.p.v. beristeri r. 12 K. na doea orang: seorang r. 13 K. ontbreekt: jang perempoean r. 14 K. diperisteri i.p.v. diisteri [5]) K. lagi zelfde r. K. diperisteri i.p.v. diperisteri-kan r. 18 K. na Radén: Mas r. 20 K. na oléh: anak r. 21 K. dengan i.p.v. di r. 22 K. Toempa-san i.p.v. Nampasan [6]) K. Lajar r. 28 K. Wira-jabajan i.p.v. di Roebian r. 30 K. Bajabaja ont-breekt r. 31 K. Anoem ontbreekt

bldz. 260 r. 4 K. Pangéran Ditoerdja i.p.v. Ditoe radja (2 maal) r. 6 K. na soedah: kembali [1]) K. Djembangan r. 11 K. Adji jang Bagawan i.p.v. Adji Bagawan r. 12 K. Kinti i.p.v. Ganti r. 16 K. i.p.v. doea: herhaling van Radén Bongkok zelfde r. Soera Manggala i.p.v. Soera Mangga [3]) K. Doja; spelling: دوايا Hierna: anaknja [5]) K. Orang Peniki [6]) K. per-

tama-tama r. 33 K. Poentja' i.p.v. Pantja laatste r. K. Naga i.p.v. Negara

bldz. 261 r. 2 K. na Koetai: adapoen [1]) K. Beradja Nata r. 7 K. na adapoen: Adji Negara djoemenang Adji Emas Tjaki, adapoen Adji Andoet djoemenang Adji Kadi, adapoen zelfde r. K. bersoeamikan i.p.v. soeamikan r. 9 K. na Moeslih-oed-Din: Maka [4]) K. tiada r. 13 K. Beradja Nata i.p.v. Berdjanta r. 16 K. na keloearan: pertama-tama zelfde r. K. Tilak i.p.v. Tila r. 17 K. Dali i.p.v. Wali r. 18 K. Adji i.p.v. T. pa; na keenam: Adji Oengoe i.p.v. Oengoe r. 19 K. voor Mertjoe: Adji r. 20 K. Adji Moedra i.p.v. Amd. r. [6]) K. pertama Adji r. 30-31 K. pertama i.p.v. bernama

bldz. 262 r. 2 K. Oenoes i.p.v. Oenas r. 7 K. Koesan i.p.v. K. toen zelfde r. K. Natoeng i.p.v. Koesan r. 8 K. Amirah i.p.v. Mérah r. 11 K. Amoeng i.p.v. Moeang r. 18 K. Natoeng i.p.v. K. toen r. 23 K. Beradja Nata i.p.v. Berdjanta r. 25 K. Amoeng i.p.v. Moeang r. 26 K. Tjiali i.p.v. Tjiki r. 30 K. Beradja Nata i.p.v. Berdjanta r. 33 K. na doea: orang adapoen Pangéran Praboe i.p.v. adapoen

VERKLARING VAN ENIGE WOORDEN

A

alak, halen.
ambin, op de rug dragen.
andika, vnw. van de 2e persoon; **mengandika,** spreken, zeggen.
angar angin, zacht en langzaam (T.)
anggo (meng-), aankleden, gebruiken.
anggrék medjati, naam van een orchidee, een soort van haarspeld.
antasari, antakoesoema, veelkleurig gebloemd.
antjak [Jav.], platte vierkante schotel van gevlochten bamboe.
ari, slang.
arioek (meng-), slachten (menggérék)
asmaradanta, liefelik en zacht.
awas, goed uitkijken, scherp toezien.

B

baboet, ligmatje.
badjang, boshond.
bahan (mem-), kloven; **bebahan,** kloof, scheur; **bebahan songo,** de 9 lichaamsopeningen. (Jav. babahan nowosongo.)
bai, varken.
baja, jongentje.
bang, rood.
bantan, een mengsel van bladeren en kruiden.
banténg menamang, varken.
bantjar, splijten, kloven.
bantolo, zie kaloeng.
bara-bara, sara-bara, helemaal door elkaar.
barang-barangkan, als gewoon behandelen.
bawat, 1. zie pajoeng; 2. lees: **baboet.**
bebaja, tegelijk.
betak(ber)-, gehard, bestand tegen iets. Volgens T: het hoofd oplichten (?)
betoeria, lees: berteri; zie: teri.
binaloe, een boom met gele bloesem.
binatorono, geplaveid.
bintoeloe, veelkleurig, bont.
boeah gajam, boeah gajang, een sirihdoosje gemaakt in de vorm van een gajamvrucht.
boeloeh, bamboe, bamboekoker.
boemboen, van boven met bladeren toegedekt tegen de warmte.
boenji, spreken.
boerit, achterste, achter.
bokor, koperen kom.
bolang (mem-), [Jav.], een vechthaan stalen sporen aanbinden.
bomawidjaja, naam van een krisgevest.

D

daboeng (ber-), tanden vijlen.
dadi, rijstschepper.
ding, een soort bamboe.
djajang seteroe, naam van een gele zalf of smeersel.
djamang, staande dwarsplaat op het voorhoofd.
djampi, toverkrachtig geneesmiddel, waarmee men iemand in het gezicht blaast.
djenang [Jav. djeneng], rang, stand; **sedjenang,** de rang hebbende, gelijkstaande met; **djenangkan sang ratoe,** tot vorst verheffen; **djoemenang,** tot vorst verheven worden.
djenoe, moesje boven de neus tussen de wenkbrauwen.
djingga, oranjekleurig.
djodo, paar, koppel, passende partner.
djoentai, nederhangen.
doego prajogo, beleid, overleg.

E

emboen (meng-), in de dauw zetten (van geneeskrachtige kruiden).
étér, rijstmaatje van klapperdop.

G

gaga, rijst op hoge velden verbouwd.
gajam, zie: boeah.
gandasoeli, plant met zeer mooie bloemen.
gandjoer, een soort lange piek.
gantén, sirihpruin.
geloeng, kapsel, haarwrong.
geloeng kelingan, bizondere soort van haarwrong.
gembala, afhangend versiersel van pieken.
gendaga, langwerpige doos van vlechtwerk m. schelpen versierd, om kledingstukken in te bergen.
génggong, zie kerbau.
gentar, daveren, beven.
gérék (meng-), boren, slachten.
geta, bank, rustbed.
gimbal, schaap.
giring, opjagen, voor zich uitdrijven; 2. lees: **gérék.**
goebah, slinger van bloemen; **gegoebahan,** met bloemen omhangen.
goentjang, schudden; **ber-,** in opschudding geraken.
goentoer, donderend geluid, dreunen.
goerda mengkoer, naam van een versiersel onder de haarwrong.
goerindjam, herhaald polijsten.
goeringsing, een soort weefsel (gringsing).

H

halimbak, halambak, djamboevrucht.
haroe, roeren; zie: katjang; **mengharoe,** zich bewegen, zich gedragen.
hitakoesoema, een soort jakje van geel satijn, met goudplaten versierd; zie ook: antakoesoema.
hoedjoeng, nakomeling.

I

imboen (meng-), lees: mengemboen.
ikal, krul, haarkrul.
irau, zich bemoeien, notitie nemen, feestvieren. **iraukan,** feestvieren, tot het feest doen dienen, zich voor het feest verwerven.

K

kaloeng bantolo, halssieraad, bestaande uit 3 gouden plaatjes, hangende onder elkaar aan gouden ketting.
kampoeh, lang kledingstuk.
kanigara, statiemuts.
kantoek, mengantoekkan, aan het doel laten beantwoorden, doen gelukken.
karoean, bekend, zeker (ketahoean).
kasau laki, hoofdspanrib.
kasoer, matras.
katjang diharoe, bonen, die geroerd worden (bij het branden).
katon, zichtbaar.
kawin, pengawinan, zie: toembak.
kebandan, kain.
kedang, [Jav.], verwant.
kedjamkan, sluiten van de ogen.
keliawat, een soort aap.
keliki, een soort harde noot.
kelingan, zie: geloeng.
kelintangan, muziekinstrumenten.
kembang baroe (of: **waroe**), boom met gele bloemen.
kenaka, kruisje van goudpoeder, met kleefstof bevestigd.
kendaga, zie: gendaga.
kening, wenkbrauwen.
kerbau génggong, varken.
kerdjat madjat, lawaai, drukte (T).
kering tilam, met droog blijvende matras, om aan te duiden, dat de zalf, vorengenoemd, niet te vettig was.
ketari, lichtglans.
ketjapi, een soort luit, harp.
kidoeng (meng), iemand in slaap zingen.

kikip, mengikipkan, nabij brengen.
kilat, lees: kelat; **berkelat bahoe keloepak hoedang,** een gouden schouderbedekking in de vorm van een garnalenschaal.
kiloer, berkiloer.
kinantan, zie siantan.
kisar, draaien, opwinden.
koejoek, hond.
koepiah, muts.
koesoema, [Jav.) bloem.
keresmian, mingenot smakend. (Jav. karesmèn).

L

labar, belabari, rondom beschutten (van een vrucht als komkommer, met in de grond gestoken takjes tegen vertrappen).
laboeh (me-), in het water werpen.
ladi, dienstvaardig.
landéan, krisgevest, piekstok.
langgoeng, groot.
langkap, vlug, flink.
lanti of lantai, ligmatje.
lantjingan, een soort broek voor mannen.
larih, inschenken.
lawas, lang.
léman, een soort loper, bestaande uit twee nagemaakte slangen, waarover de soeltan loopt bij het tepoeng tawar.
lembiding, akar-, een klimwortel, die als bindtouw gebruikt wordt.
lempoeng soeit, naam van een boomsoort met zeer zacht hout.
lenga, olie, room.
lenggang, ber-, schudden, slingeren.
limar, gebloemde zijden stof.
linang, vloeien van tranen.
loentoet, staart (boentoet).

M

maha, slechts; **maha-maha,** tenminste; **pemaha-maha,** veronachtzamen.
majang, aar van granen; **beras-** rijst aan de aren.
maléla, zwart; bij kris, met lemmer van ongedamasceerd staal.
mandargili, verhoogde plaats in het centrum van de ceremonie, waar zich de gong bevindt.
manggar, bloesem van kokosboom.
manoek, hoen.
mata kerdja, de hoofdzaak, doel, of hoogtepunt van het feest.
menamang, zie: banténg.
merak mengigal, naam van een soort oorsieraad.
moeroeng, droefgeestig, treurig.

N

natar, kleur.
njaman, gezond.

O

oedjoeng, zie: **hoedjoeng.**
oelas, omhulsel, sloop, bedekking.
oeloen, dienaar en pers. vnw., 1ste persoon.
oendang, [Jav.] roepen, ontbieden; laten komen; **oendankan,** ontbieden, laten komen; **mengoendang,** uitnodigen; **orang oendangan,** genodigden.
oentjal, holle opengewerkte, gouden cylinder.
oerak, losbinden, openwikkelen.

P

padaka, collier, met daaraan hangende gouden borstplaat.
padoeraksa, voorhof.
pajoeng bawat, statie-zonnescherm.
pandi, baden.
pandir, praten.
papas, (mem), verwisselen.
pasak, zie: tapih.
pati, dood, doodsgevaar.
patjar, een soort plant; **ber-,** de nagels rood verven met patjarbladeren.

pebajakan, begeleiden; **pebaja,** tegelijk.
penangsat, gouden koord om het middel geslagen als ceintuur.
pending, gordelplaat.
penjagga, stut, steun.
penjaoengan, zie: sa(w)oeng.
pentjarakan, tegelijkertijd bespelen.
pepandén petolo, paaltje van ongeveer 1 dm dikte en 3 voet lengte, met een gat er in, waarin een zijden doek (petola) zodanig wordt gestoken, dat hij er met 7 aan de achterkant uithangende lussen inzit (T.).
peridan, rond gevlochten.
peridja, een soort harde noot (kemiri).
permadani, matje.
peroempoeng, een soort riet, waarvan de geledingen, als het brandt, met harde knal openspringen.
pesawat, zie: sawat.
petimban, lel of kam van haan.
petoeng, bamboegeleding.
petola, fijne zijden stof.
piasan, versiering (perhiasan).
piawas, boombladeren, als geneesmiddel gebruikt.
pilis, streep op het voorhoofd gesmeerd.
pinggiliran, lees: pinggiran.
poelih, herstellen.
poentjak, top, punt.
poentoeng, zie: toembak.
poesoe, heuvel; **tempoesoe, menempoesoe,** tot heuvels opgestapeld.
polénq, bontgeruit.
pondong [Jav.], meevoeren, afhalen; **toekang podongan,** iem. die tijdens het tandvijlen met vertelsels afleiding geeft.

R

raba, teraba-raba, op de tast.
rakan, markt, **orang-,** ambtgenoot, deelgenoot.
ramoe, verzamelen van materialen.
rangga, een bizonder soort bewerking v. e. kris (Jav. rengga, versieren).
rangkap, vangen, pakken.
raoen, kruiden, die als geneesmiddel gebruikt en daartoe 's nachts in de dauw gezet worden.
rasoek, berasoek, met ingebeitelde sporten.
rembes ing madoe [Jav.], honingzeef; fig. iemand van hoge afkomst.
rempas, een soort batonneerspel.
roeas, geleding van bamboe; boeloeh seroeas, bamboe koker van één geleding.
roem, ngroengroem, een vrouw liefkozen, zoete woordjes geven.
roendja, beroendja-roendja, heen en weer lopen.

S

sanggoel, sangkal, ontkennen, lochenen.
sangkoeh, een soort blaaspijp.
sa(w)oeng [Jav.], haan; **menja(w)oeng,** tegen elkaar laten vechten; — **roempoet,** uit enige strootjes het korste trekken; **penja(w)oengan,** kampplaats.
sapoet, bedekken.
saré [Jav.], slapen; **pesaréan,** bed, ledikant.
sawat, werktuig, dat dient tot voortbeweging; **pesawat,** werktuig, mechaniek.
sedakep [Jav.], de armen kruiselings tegen de borst gehouden.
sembawa, geest.
semoeng, zie tjoela.
sengkalan, hakbord.
seni, dun, zeer fijn.
sepaha, een vierde deel.
seri, naam van een rijstsoort.
seroedoek, of **sroedoek,** onderdoorgaan.
seteroe, zie: **djajang.**

setikas, allen (sekalian).
siantan, perisiantan, bizondere soort haarwrong.
sikoe, rechthoekig.
simbar dada, borsthaar van een mens.
sin, sa'in, verk. v. **semakin** of van **sekian,** des te.
singsat, opgeschort, opgebonden.
singsing, opgestroopt, van kleed of broekspijpen.
sirip lais, vin van de lais-vis.
soebang bapang, grote oorknoppen.
soegoeh, onthalen, trakteren.
soeloeh, fakkel, toorts.
soemba, toeschouwen, toekijken.
soemping, oorversiersel met lange hangers; er zijn soorten, zoals: – gadjah menggoeling, – naga mengoelir, enz.
soenting, wat achter het oor in het haar gestoken wordt.
songo, soengoe [Jav.], negen.
sorong (menj), toeschuiven, aanbieden.
sotja, edelgesteente, juweel.

T

tadjoek, kapsel met bloemen.
tama', zijn ogen gebruiken, kijken.
tampoek, deksel; **penampoek,** gouden versiersel onder de haarwrong.
tapik pasak, een overkleed, bestaande uit afhangende slippen met gouden plaatjes.
tapoeng emas; wellicht te lezen: **tapoek emas.**
tapoek, zie: tampoek.
taroena, volwassen, jong.
tatakrama, zeden en gewoonten.
tating (men), op de vlakke hand dragen, iets, dat kostbaar is, dragen.
tawan, krijgsgevangene.
tedan, eten; **petedan,** maaltijd.
tedoeng, slang.
telaga, meer; **menelaga,** tot een meer worden.
tembokang, koper (tembaga).
tempoesoe, zie: poesoe.
tengadah, naar boven kijken.
tengar (ber-), alle instrumenten tegelijk bespelen, als inleiding v. e. feest.
tengkang, bracelet aan de bovenarm.
tepas (men), bedekken met een kleed; 2. lees: memapas; zie: papas.
teri, gejuich; **ber-,** juichen.
tigoe, ei.
timboen (men), branden.
tinatah-tinatoer, bewerkt.
tindak tandoek, handel en wandel.
tingal, oog; **meningal,** zien; **peningal,** gezichtszintuig.
tirisan, zeef.
titi, titel (v. e. boek).
titir, snel en herhaaldelik slaan of steken.
tjatjoe (men-), vragen, nauwkeurig de kosten nagaan, betalen.
tjatjoendoek, haarspeld.
tjelak, zwart poeder voor de oogleden.
tjetjorong, toorts, fakkel.
tjoetjoek, vooruitstekende punt.
tjoela semoeng, bizonder soort krisgevest; **tjoela,** hoorn.
tjotok, steken in iets.
toekan, di-, vóór (dimoeka).
toelian, louter, onvermengd.
toembak pengawinan, statiepiek.
toembak poentoeng, korte piek.
toempang, kikvors.
toenggal, bijeen, gelijk.
toenoe, branden.
toes [Jav.], oorsprong, afkomst.

W

wadjah, wajah [Jav.], leeftijd.
waloe, [Jav.], acht.
waroe, zie: kembang.
widja, kleur.
widjén, sesamzaad.
widjil, geschenk.
wilis, groen.

CORRIGENDA

Blz.	118	r.	8	v.o.	Angkatangkatan,	lees: Angkat-angkatan
,,	120	,,	9	,, ,,	sepan.-	,, sepan-
,,	125	,,	19	,, b.	kesoedahanja	,, kesoedahannja
,,	140	,,	9	,, ,,	diba-,	,, dibe-
,,	140	,,	17	,, ,,	saritoe,	,, sar itoe
,,	153	,,	3	,, ,,	sebrang	,, seberang
,,	205	,,	2	,, o.	kendil,	,, kandil
,,	206	,,	2	,, b.	kendil,	,, kandil
,,	214	,,	6	,, ,,	kendil,	,, kandil
,,	216	,,	14	,, o.	kendil,	,, kandil
,,	245	,,	14	,, ,,	seteleh,	,, setelah
,,	249	,,	5	,, ,,	Mekam,	,, Makam

VERBETERBLAD, TER VERVANGING VAN DE STELLINGEN IN DE DISSERTATIE VAN C. A. MEES.

I.

Voor het juiste begrip van het legandariese deel van de kroniek van Koetai is kennis van de Pandjiverhalen onontbeerlik.

II.

De Hindoe-nederzetting uit de 4de eeuw bij Moeara Kaman heeft stand gehouden tot de 17e eeuw en is niet te beschouwen als de rechtstreekse oorsprong van Koetai.

III.

Het Maleise woord sedjahtera is overgenomen uit een Prākrit, en gaat terug op Sanskrit çreyastara (Wdbk. Monier Williams).

IV.

Het Maleise woord djinaka, zoals dat voorkomt in de combinatie pelandoek djinaka, hangt samen met Sanskrit jātaka. De lezing djantaka, die in de andere redactie (uitg. Klinkert 1893) voorkomt is dus geenszins als een verminking van de oorspronkelike vorm te beschouwen, maar eer als de meer oorspronkelike vorm zelf.

V.

De door Van der Tuuk (Kawi-Bal.-Ned.-Wbk. IV, 357a) vragenderwijze geopperde afleiding van het oud-Javaanse djantaka, als afkomstig van het Sanskrit jātaka, is als juist te beschouwen.

VI.

Het Sanskrit-woord anala (vuur) moet verklaard worden als een kunstmatige samenstelling: an - alam, niet genoeg hebbend, onverzadigbaar.

VII.

Onder het motief „dankbaarheid van dieren" (Register de Vries, Volksverhalen uit Oost-Indië) moet ook gerangschikt worden het eerste verhaal „Hikajat pandai emas dengan orang berboeroe" uit Van der Tuuk's Maleis Leesboek; dit verhaal is nauw verwant met Kathāsaritsāgara X, 65.

VIII.

Terecht komt de heer S. Takdir Alisjahbana in zijn artiekel over Chinezen-Maleis (Poedjangga Baroe, Oct. 1934) tot de conclusie, dat dit op den duur met de „bahasa Indonésia", het „algemeen beschaafd"-Maleis, zal versmelten.

IX.

Onder de onuitgegeven Maleise geschriften komt de Hikajat Soeltan Mahmoed Aznawi (Berl. hss. Schoemann V, 13 en V, 14) in de allereerste plaats voor publicatie in aanmerking.